DORDRECHT

Jaarstukken 2016

Proces huishoudboekje Gemeente Dordrecht

Kadernota
(juni/juli)

Vooruitkijken naar het komende jaar
- Keuzes maken: Wat zijn onze hoofddoelstellingen en ambities voor het komende jaar?
  Met welke ontwikkelingen houden we rekening en welke financiële kaders spreken we af voor de begroting van het komende jaar?
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

Begroting
(november)

Vooruitkijken naar het komende jaar
- Plannen bevestigen: Uitwerking van de financiële kaders die we bij de kadernota hebben neergezet. Onze hoofddoelen en ambities krijgen een definitieve financiële vertaling voor het komende jaar.
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

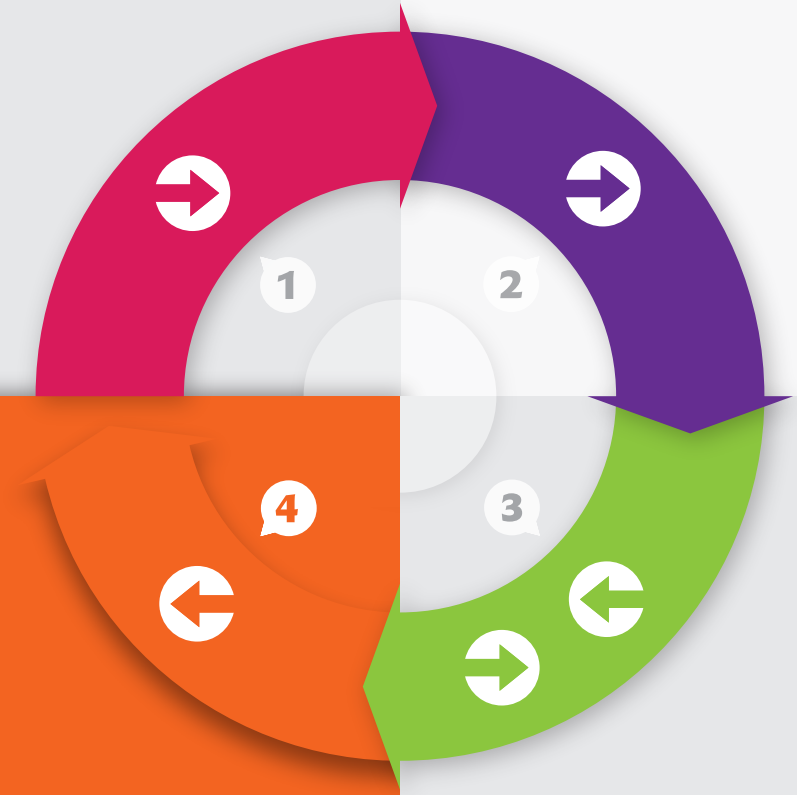

Jaarrekening
(mei/juni)

Terugkijken: hoe ging het werkelijk het vorige jaar
- Verantwoording: Hoe is het geld uit de begroting van het vorige jaar besteed?
  Hebben we onze hoofddoelen en ambities bereikt en zijn we binnen budget gebleven?
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

Bestuursrapportage
(september/oktober)

Terugkijken en vooruit kijken op het huidige jaar: thermometer-moment
- Verantwoorden en zo nodig bijsturen. Loopt ons huidige jaar zoals gepland of moeten we financieel of op onze hoofddoelstellingen en ambities bijsturen?
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

Jaarplanning

LEGENDA
- Vooruit kijken
- Terug kijken
- Periode

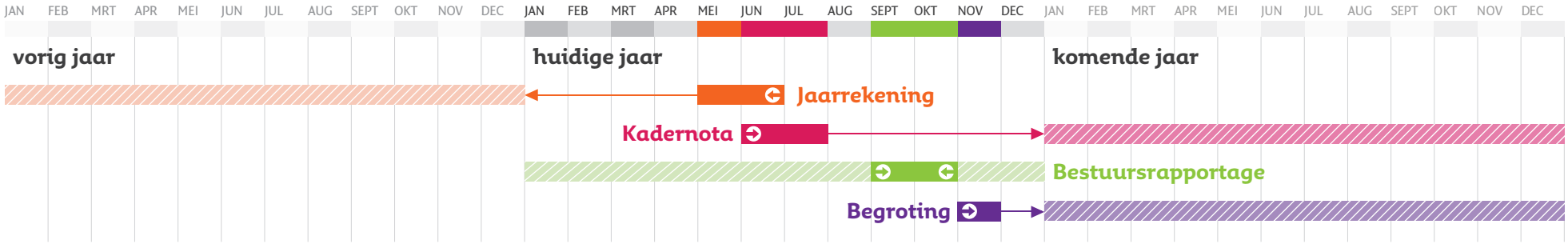

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
1.1	Rijk verleden, kansrijke toekomst	5
1.2	Financieel resultaat in perspectief	8
1.3	Financiële positie	12
1.4	Samenstelling college en raad	15
1.5	Kerngegevens van de stad	16

Jaarverslag

2.	Programmaverantwoording	18
2.1	Burgerjaarverslag	18
2.2	Leeswijzer programma's	20
2.3	Programma Veiligheid	21
2.4	Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	25
2.5	Programma Jeugd en Onderwijs	30
2.6	Programma Werk en Inkomen	35
2.7	Programma Economie, Sport en Cultuur	37
2.8	Programma Milieu en Duurzaamheid	46
2.9	Programma Zorg en Ondersteuning	53
2.10	Programma Verkeer en Vervoer	57
2.11	Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen	61
2.12	Programma Dienstverlening	66
2.13	Programma Bestuur en Samenwerking	69
2.14	Programma Algemene Dekkingsmiddelen	72
3.	Paragrafen	74
3.1	Lokale heffingen	75
3.2	Weerstandsvermogen en risicobeheersing	80
3.3	Onderhoud kapitaalgoederen	85
3.4	Financiering	93
3.5	Organisatieontwikkeling en bedrijfsvoering	101
3.6	Verbonden partijen	106
3.7	Grondbeleid	113

Jaarrekening

4.	Financiële verantwoording	119
4.1	Inleiding	119
4.2	Grondslagen van waardering en resultaatbepaling	119
4.3	Balans en toelichting	123
4.4	Financiële positie en toelichting	143
4.5	Analyse programma Veiligheid	152
4.6	Analyse programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	153
4.7	Analyse programma Jeugd en Onderwijs	155
4.8	Analyse programma Werk en Inkomen	157
4.9	Analyse programma Economie, Sport en Cultuur	158
4.10	Analyse programma Milieu en Duurzaamheid	160
4.11	Analyse programma Zorg en Ondersteuning	162
4.12	Analyse programma Verkeer en Vervoer	163
4.13	Analyse programma Ruimtelijke Ordening en Wonen	165
4.14	Analyse programma Dienstverlening	168
4.15	Analyse programma Bestuur en Samenwerking	169
4.16	Analyse programma Algemene Dekkingsmiddelen	170
4.17	Projecten	172
4.18	Wet Normering Topinkomens	176
4.19	Bijlage verantwoordingsinformatie specifieke uitkeringen (SiSa-bijlage)	177

Afkortingenlijst 180

1. Inleiding

1.1 Rijk verleden, kansrijke toekomst

Algemeen

'Dordrecht krijgt meer glans', dat is de ondertitel van de Tussenbalans die het college in 2016 heeft opgemaakt. Dat de stad meer glans heeft gekregen werd in 2016 ook landelijk opgemerkt. Uit de ranglijst van aantrekkelijke steden, de Atlas voor Gemeenten, bleek dat Dordrecht in 10 jaar tijd een stuk aantrekkelijker is geworden als woonplaats. Op de ranglijst van 50 grootste gemeenten staat Dordrecht nu op de 14e plaats. In 2006 stond de stad nog op plaats 30. Dordrecht profiteert nu van investeringen van verschillende partijen en betrokkenen in de binnenstad. In 2016 is Dordrecht een vitale stad met een rijk verleden én een kansrijke toekomst.

Politiek akkoord 2014-2018

We zetten ons in om de stad Dordrecht en de bevolking sterker te maken. We doen dit in nauwe samenwerking met partners. Leidraad daarbij is het Politiek Akkoord 2014-2018. Een akkoord dat vijf inhoudelijke speerpunten kent:

1. Leefbaarheid en veiligheid.
2. Arbeidsmarkt.
3. Duurzaamheid.
4. Levendige binnenstad.
5. Zorgzame stad.

Vier van de vijf speerpunten hadden ook in de vorige bestuursperiode prioriteit. Zorgzame stad is deze collegeperiode toegevoegd, vanwege de decentralisaties in het sociaal domein. We willen een zorgzame stad zijn, waarbij we oog houden voor de meest kwetsbare groepen. In onze activiteiten hebben we daarbij het afgelopen jaar zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de eigen kracht in de samenleving. We zijn in 2016 ook (verder) aan de slag gegaan met wezenlijke veranderingen in het sociaal domein. In 2016 hebben we zes maatschappelijke opgaven benoemd, die gebundeld zijn binnen de sociale ontwikkelagenda. Een agenda die ook expliciet gericht is op de transformatieopgave.

Door op de ingeslagen weg

Naast Zorgzame stad wordt er met veel inzet gewerkt aan de andere vier prioriteiten. De lijn die het vorige college heeft ingezet, trekken we ten aanzien van Leefbaarheid en veiligheid door. Veiligheid vormt de basis voor een aantrekkelijk, veerkrachtig en weerbaar Dordrecht. In 2016 hebben we resultaat geboekt met onze integrale aanpak van preventie en repressie. Daarbij waren we alert op signalen van ondermijnende criminaliteit. We traden en treden daar daadkrachtig tegen op.

Arbeidsmarktbeleid kon ook in 2016 op onze onverminderde aandacht rekenen. Arbeid zorgt immers voor inkomsten én voor (sociale) structuur in het leven. Het aantal Dordtenaren zonder werk was in 2016 nog altijd groot. Met name de instroom van statushouders heeft in 2016 effect gehad op de bijstandcijfers. We blijven ons inspannen om mensen naar werk of een zinvolle dagbesteding te leiden. Positief is dat in 2016 met de realisering van Infra Talent een structuur ontstaan is om de komende 3 jaar aan minimaal 50 jongeren een kans op werk en opleiding te bieden in de sector Grond-, Weg- en Waterbouw.

Net als voor de overige speerpunten geldt voor het speerpunt Duurzaamheid, dat het behalen van de doelstellingen mede afhankelijk is van de samenwerking met vele partijen in de stad. We zien dit bijvoorbeeld bij onze ambitie om in 2050 een zelfvoorzienend en zelfredzaam eiland te zijn op het gebied van water en energie. Op weg naar 2050 hebben we in 2016, samen met partners, nadrukkelijk aandacht geschonken aan de klimaatbestendige inrichting van de stad. Daarnaast is in mei 2016 de Structuurvisie Wind vastgesteld en is begin juni het bestemmingsplan Zonneweide Crayestein door de raad goedgekeurd.

Ook in het kader van het speerpunt Levendige binnenstad zijn we doorgegaan met het investeren in de (binnen)stad. Investeren in de levendigheid van de binnenstad, waar mogelijk in goede balans met leefbaarheid, komt de positie van Dordrecht en de Dordtenaren ten goede. In 2016 gaven we hier onder meer vorm aan via een extra impuls op de aanpak van leegstand, het verder uitvoeren van de afspraken uit het Convenant Binnenstad 2014-2018 en door te starten met de voorbereidingen op de internationale mijlpaal 400 jaar Dordtse Synode.

(Samen)werken aan opgavegestuurd organiseren

De opgave bepaalt welke rol en strategie we kiezen. Anders gezegd, wat we doen is gericht op het realiseren van maatschappelijke opgaven. Hoe we dat in samenspel met partners doen, hangt af van het soort opgave. Om dit goed in te vullen hebben we in 2016 richting gegeven aan de (gemeentelijke) organisatieontwikkeling. We gaan samen met de stad stapsgewijs aan de slag met opgavegestuurd organiseren. Het denken en organiseren vanuit ambities in en voor de samenleving vormt de kern. Klassieke gemeentelijke rollen, zoals wetgeven, subsidiëren en controleren blijven belangrijk. Maar, we vullen deze rollen aan met rollen als netwerken en faciliteren. We verbreden ons repertoire en gaan ons meer organiseren in flexibele netwerken.

Stad én regio

De schaal waarop maatschappelijke opgaven zich manifesteren is niet automatisch de schaal waarop opgaven het meest adequaat aangepakt kunnen worden. De oplossing voor een lokaal probleem, kan soms op regionaal niveau gevonden worden. We zien dit bijvoorbeeld bij ons arbeidsmarktbeleid. Wij zijn er van overtuigd dat een gezamenlijke aanpak vanuit gedeelde belangen tot betere resultaten leidt. Onze strategische ligging willen we nog meer benutten.

Het schaalniveau van de stad heeft onder andere door agglomeratievoordelen een aantrekkende werking op bedrijvigheid en voorzieningen. Veel van deze voorzieningen hebben een regionale centrumfunctie voor een breder regionaal verzorgingsgebied. Wat goed is voor Dordrecht als centrumstad is ook goed voor de regio en vice versa, de wederzijdse kwaliteiten zijn complementair en versterken elkaar idealiter. Wij zien de urgentie van een sociaal-economische agenda voor Dordrecht en de Drechtsteden. Daarbij gaat en ging het in 2016 niet alleen om de Dordtse ambities, maar om projecten en grootstedelijke voorzieningen die ook meerwaarde hebben voor de gehele regio. Zo hebben we in maart 2016, samen met zes andere gemeenten in de Zuidelijke Randstad, de City Deal Binnenstedelijk Bouwen en Transformatie gesloten met onder andere het Rijk, de provincie Zuid-Holland en Bouwend Nederland. Daarnaast hebben we in 2016 (succesvol) gelobbyd voor een Living Lab Ruimtelijke Adaptatie en het Fieldlab Smart Industry. Beide voorbeelden van projecten die meerwaarde hebben voor stad én regio.

1.2 Financieel resultaat in perspectief

De jaarrekening is een omvangrijk boekwerk dat voor een groot deel vanuit de financiële techniek is opgesteld. Om de jaarrekening beter te kunnen duiden, geeft deze paragraaf een samenvattend beeld van de financiële positie van Dordrecht per 31 december 2016 en de resultaten over het boekjaar 2016.

Vooraf

Gemeentefinanciën zijn complex. Toch werkt de financiële huishouding van een gemeente in de basis zoals iedere andere financiële huishouding. Naast de jaarlijkse baten en lasten die in de exploitatie staan, kan er voor aanvullende lasten geld uit reserves worden gehaald. Via de balans en de exploitatierekening kan snel inzicht worden verkregen in de financiën van Dordrecht.

In de balans komt de verhouding tussen de bezittingen (activa) en de daarvoor beschikbare eigen middelen (reserves) en financieringsmiddelen van derden (schulden) tot uitdrukking.

In de exploitatierekening wordt duidelijk welke inkomsten de gemeente heeft en waar het geld aan wordt uitgegeven. Het jaarrekeningresultaat volgt uit het saldo van de inkomsten en uitgaven in dat jaar (gerealiseerd totaalsaldo baten en lasten) en de verrekening met de reserves (gerealiseerd resultaat). Het saldo van inkomsten en uitgaven voor verrekening met reserves geeft aan of er per saldo middelen aan het eigen vermogen kunnen worden toegevoegd (bij een positief saldo), of dat er middelen aan het eigen vermogen moeten worden onttrokken (bij een negatief saldo).

In de hierop volgende paragrafen geven we een korte financiële beschouwing van de jaarrekening inclusief de vermogenspositie, lichten we toe hoe het resultaat over 2016 is opgebouwd en hoe dit zich verhoudt tot het door de raad vastgestelde begrote resultaat.

1.2.1 Financiële beschouwing 2016

Agenda voor de stad

Met de Agenda voor de stad wordt gewerkt aan een nieuwe balans in de verhouding tussen inwoners, ondernemers, andere samenwerkingspartners en gemeente. Hieraan zijn zeven veranderopgaven en twee besparingsvoorstellen gekoppeld. Om te borgen dat deze opgaven en voorstellen zowel financieel als inhoudelijk worden afgerond, hebben we onze voornemens ingebed in de reguliere P&C-cyclus. De jaarrekening koppelt terug over de resultaten die hier in 2016 op zijn behaald. Inhoudelijk gebeurt dit via de programmakaarten (paragraaf 2.3 t/m 2.14). Als de invulling van taakstellingen tot financiële afwijkingen heeft geleid, dan zijn die afwijkingen toegelicht in de paragrafen 4.5 t/m 4.16.

Decentralisaties

2015 was het eerste jaar waarin gemeenten de drie gedecentraliseerde taken voor de Jeugdzorg, WMO en Participatiewet hebben uitgevoerd. In 2015 hadden deze taken een wezenlijk aandeel in het gerealiseerde resultaat. Ook in 2016 wordt het resultaat voor een groot deel beïnvloed door budgetafwijkingen op de decentralisaties. Het beeld is dat de lasten voor de WMO lager zijn dan begroot, voor de Participatiewet hoger en voor de Jeugdzorg nagenoeg gelijk aan de begroting.

Resultaat

In het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV), de verslaggevingsregels van gemeenten, wordt onderscheid gemaakt tussen het gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten en het gerealiseerd resultaat. Het gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten bedraagt € 2,8 miljoen nadelig over 2016. Per saldo is tussentijds € 7,4 miljoen uit de reserves onttrokken, zodat het gerealiseerd resultaat afgerond € 4,6 miljoen voordelig bedraagt. Dit is 0,9% van de werkelijke lasten.

Relevant voor de resultaatbestemming is het 'resultaat na budgetoverhevelingen'. Dat is het vrij besteedbare resultaat na budgetoverhevelingen, waarover de raad op 28 maart 2017 heeft besloten (zie RIS-dossier 1887058). Dit resultaat bedraagt **€** 2,5 miljoen voordelig. In onderstaande tabel ziet u hoe dit resultaat tot stand is gekomen:

Financieel resultaat	*Bedragen x € 1.000*
Werkelijke baten	485.118
Werkelijke lasten	487.900
Gerealiseerd totaalsaldo baten en lasten	-2.782
Onttrekkingen uit de reserves	65.320
Stortingen in de reserves	-57.945
Gerealiseerd resultaat (afgerond)	4.593
Budgetoverhevelingen	-2.127
Resultaat na 'budgetoverhevelingen'	2.466

Bij de jaarrekening vergelijken we het gerealiseerde resultaat met het door de raad vastgestelde begrote resultaat. De verschillen hiertussen worden in de jaarrekening toegelicht. Om een goed beeld te krijgen van de oorzaak van de afwijkingen wordt in paragraaf 1.2.2. weergegeven binnen welke programma's verschillen optreden en worden de grootste afwijkingen toegelicht. Voor een uitgebreide analyse per programma verwijzen wij u naar de paragrafen 4.5 tot en met 4.16.

Als we het rekeningresultaat in onderstaande tabel in historisch perspectief plaatsen, zien we dat de budgetoverhevelingen in 2016 weer in lijn liggen met de overhevelingen in de jaren voor 2015. De afwijking tussen het begrote en gerealiseerde resultaat is kleiner dan in voorgaande jaren. Dit wordt veroorzaakt door enkele grote, vooral negatieve afwijkingen van incidentele aard die in de volgende paragraaf nader zijn toegelicht.

Bedragen x €1000

Financieel resultaat	2012	2013	2014	2015	2016
Gerealiseerd resultaat	10.205	8.791	9.176	22.882	4.593
Budgetoverhevelingen	2.359	1.385	1.053	10.928	2.127
Resultaat na 'budgetoverhevelingen'	*7.846*	*7.406*	*8.123*	*11.954*	*2.466*
Gerealiseerd resultaat	10.205	8.791	9.176	22.882	4.593
Begroot resultaat	204	669	5.500	-106	2.662
Afwijking begroot en gerealiseerd	*10.001*	*8.122*	*3.676*	*22.988*	*1.931*

Foto: Ronald Bosua

1.2.2 Toelichting Jaarrekeningresultaat 2016

Bij de jaarrekening vergelijken we het werkelijke resultaat met het door de raad vastgestelde begrote resultaat. Het rekeningresultaat werd bij de primaire Begroting 2016 op € 2,9 miljoen begroot. In de bestuursrapportage wordt dit oorspronkelijk begrote resultaat altijd bijgesteld. Bij de Bestuursrapportage 2016 is het jaarrekeningresultaat bijgesteld naar € 2,7 miljoen. Het werkelijke resultaat is € 4,6 miljoen positief.

Om een goed beeld te krijgen van de oorzaak van de afwijkingen is in deze paragraaf weergegeven binnen welke programma's verschillen optreden en hoe groot die zijn. Vervolgens worden de grootste afwijkingen toegelicht. Voor een uitgebreide analyse per programma verwijzen wij u naar hoofdstuk 4.

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten			
Programma's	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil	Paginanr.
Veiligheid	16.744	16.638	106	1.548	1.545	3	152
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	46.241	46.196	45	19.223	20.225	-1.002	153
Jeugd en Onderwijs	66.241	66.756	-515	9.570	9.983	-413	155
Werk en Inkomen	104.172	108.697	-4.525	54.067	54.911	-844	157
Economie, Sport en Cultuur	51.608	51.096	512	10.689	11.007	-318	158
Milieu en Duurzaamheid	28.743	29.188	-445	21.645	21.834	-189	160
Zorg en Ondersteuning	88.863	81.672	7.191	2.754	2.858	-104	162
Verkeer en Vervoer	13.870	12.315	1.555	10.627	10.667	-40	163
Ruimtelijke Ordening en Wonen	33.236	38.226	-4.990	30.732	29.250	1.482	165
Dienstverlening	12.467	12.379	88	7.915	8.277	-362	168
Bestuur en Samenwerking	18.552	18.145	407	28	169	-141	169
Algemene Dekkingsmiddelen	11.635	6.592	5.043	313.854	314.392	-538	170
Gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten	**492.372**	**487.900**	**4.472**	**482.652**	**485.118**	**-2.466**	
(1) Afwijking t.o.v. actuele begroting						**6.938**	

Bedragen x €1.000

Mutatie reserves	**65.321**	**57.945**	**7.376**	**75.043**	**65.322**	**9.721**
(2) Afwijking mutatie reserves						**-2.345**
Totaalsaldo incl.mutatie reserves	**557.693**	**545.845**	**11.848**	**557.695**	**550.440**	**7.255**
Gerealiseerd resultaat (1+2)						**4.593**

Onderstaande tabel geeft inzicht in de belangrijkste oorzaken van het verschil van afgerond € 1,9 miljoen negatief tussen het geprognosticeerde resultaat van € 2,7 miljoen voordelig en de werkelijk gerealiseerde baten en lasten bij de Jaarrekening 2016 van € 4,6 miljoen positief (voor budgetoverhevelingen). Hierin is te zien dat het resultaat voor een groot deel wordt bepaald door drie omvangrijke nadelige verschillen en vele kleine positieve afwijkingen. De nadelen zijn het gevolg van tegenvallers bij verbonden partijen op de bijstand en door de incidentele aanvulling van de verliesvoorziening voor juridische risico`s en de afwaardering van het regiokantoor.

Bedragen x €1.000

Grote verschillen t.o.v. gewijzigde begroting	
1. Bijstand tegengevallen	-4.180
2. Voorziening juridische risico`s verhoogd	-4.250
3. Boekwaarde regiokantoor afgewaardeerd	-2.431
4. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein Beschermd Wonen vallen mee	3.486
5. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein WMO taken vallen mee	2.435
6. Overheadkosten lager en voor een groter deel gedekt	1.534
7. Resultaat Veiligheidsregio ZHZ meegevallen	650
8. Post onvoorzien deels niet nodig geweest	597
9. Budgetoverhevelingen	2.127
10. Overige kleine verschillen	1.963
Totaal afwijkingen	1.931

1. Bijstand tegengevallen
De klantaantallen van de bijstand zijn de afgelopen jaren opgelopen. In 2016 zijn de hieruit voorvloeiende lasten daardoor € 4,2 miljoen hoger.

2. Voorziening juridische risico`s verhoogd
De gemeente wordt door de toenemende juridificering van de samenleving steeds vaker geconfronteerd met schadeclaims. Voor de mogelijke kosten die hieruit kunnen voortvloeien moet een voorziening worden gevormd. Om deze voorziening op peil te brengen met de huidige juridische risico`s is aanvulling van de voorziening met € 4,25 miljoen vereist.

3. Boekwaarde regiokantoor afgewaardeerd
Voor panden die de gemeente wil afstoten mag de boekwaarde op grond van de verslaggevingsregels niet hoger zijn dan de marktwaarde. Als dit wel het geval is, moet het pand worden afgewaardeerd. Op basis hiervan moet de boekwaarde van het regiokantoor worden afgewaardeerd met € 2,4 miljoen. Deze afwaardering heeft wel een positief effect op het risicoprofiel en de weerstandsratio.

4. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein Beschermd Wonen vallen mee
De lasten voor de uitvoering van Beschermd Wonen zijn € 3,5 miljoen lager dan de rijksbijdrage die centrumgemeente Dordrecht op basis van het verdeelmodel voor Beschermd Wonen ontvangt. Hoewel het Rijk dit verdeelmodel vanaf 2018 aanpast, houden wij er rekening mee dat dit voordeel een structureel effect heeft.

5. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein WMO taken vallen mee
De lasten zijn incidenteel € 2,4 miljoen lager dan begroot, omdat de klantaantallen voor individuele begeleiding en persoonlijke verzorging op basis van de concept Jaarstukken 2016 van de SDD achterblijven bij de bijdrage die van het Rijk is ontvangen.

6. Overheadkosten lager en voor een groter deel gedekt
De overheadkosten zijn incidenteel € 1,5 miljoen lager dan begroot, vooral omdat:
- de bijdrage aan de GRD op diverse onderdelen lager is uitgevallen.
- terughoudend is ingezet op huisvestings- en facilitaire kosten voor het stadskantoor en stadhuis.
- meer overheadkosten zijn toegerekend aan projecten en investeringen.

7. Resultaat Veiligheidsregio ZHZ meegevallen
De Gemeenschappelijke Regeling Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid heeft het jaar afgesloten met een financieel resultaat van € 2,7 miljoen positief. Van dit resultaat geeft de Veiligheidsregio € 2,6 miljoen terug aan de deelnemers. Voor Dordrecht betreft dit € 0,65 miljoen. Deze bedragen zijn gebaseerd op de concept Jaarstukken 2016 van de Veiligheidsregio. Middels een raadsinformatiebrief informeren we de raad over de definitieve jaarrekeningcijfers.

8. Post onvoorzien deels niet nodig geweest
De post onvoorzien van € 1,0 miljoen is in 2016 slechts voor € 0,4 miljoen ingezet. Dit betekent dat een bedrag van € 0,6 miljoen in de jaarrekening vrijvalt.

9. Budgetoverhevelingen
In de jaarrekening zitten diverse voordelen die conform uw besluit van 28 maart 2017 zijn overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058). Het totaalbedrag is € 2.127.000.

1.3 Financiële positie

Deze paragraaf geeft een financiële beschouwing op het eigen vermogen, de financiering en het weerstandsvermogen. Voor de beoordeling van de financiële positie is het namelijk belangrijk om zowel naar de exploitatie als de balans te kijken. In de balans komt de verhouding van de bezittingen (activa) in beeld en de daarvoor beschikbare eigen middelen (reserves) en financieringsmiddelen van derden (schulden). Ook voor het bepalen van het eigen vermogen kijken we naar de balans. Waarbij het eigen vermogen de uitkomst is van de waarde van alle bezittingen (activa) minus de schulden.

Kengetallen

Om nog meer transparantie te creëren en een benchmark mogelijk te maken tussen gemeenten, geeft onderstaande tabel allereerst inzicht in zes financiële indicatoren. Verder in deze paragraaf worden deze kengetallen op hoofdlijnen toegelicht. Daarnaast zijn de indicatoren gekoppeld aan begrotingsparagrafen waar ze meer inhoudelijk zijn beschreven.

	Paragraaf in Jaarstukken	Rekening 2015	Begroting 2016	Rekening 2016	Begroting 2017
Netto schuldquote	3.4	60%	72%	57%	82%
Netto schuldquote gecorrigeerd	3.4	51%	64%	50%	74%
Solvabiliteitsratio	3.4	49%	45%	49%	48%
Grondexploitatie	3.7	15%	14%	8%	10%
Structurele exploitatieruimte	4.4	0,9%	0,2%	3,2%	0,9%
Belastingcapaciteit	3.1	90%	90%	90%	90%

Eigen vermogen

Het eigen vermogen is opgebouwd uit de algemene reserve, bestemmingsreserves en het saldo van de jaarrekening. De reserves zijn in 2016 met een bedrag van € 7,4 miljoen afgenomen. Het jaarrekeningsaldo is € 4,6 miljoen (afgerond). Voor een bedrag van € 2,1 miljoen is dit resultaat via budgetoverheveling al bestemd. Een bedrag van € 2,5 miljoen is vrij aanwendbaar. Per saldo daalt het eigen vermogen in 2016 met € 2,8 miljoen (stand van 31-12-2016 (€ 429,7 miljoen) ten opzichte van de stand 31-12-2015 (€ 432,5 miljoen). De solvabiliteit blijft hierdoor onveranderd met 49%. Dit betekent dat het eigen vermogen eind 2016 een even groot deel van het totale vermogen uitmaakt.

Bedragen x €1miljoen

Ontwikkeling eigen vermogen	2015	2016
Stand per 1 januari	434,5	432,5
Tussentijdse mutaties reserves (per saldo)	-24,9	-7,4
Totaal budgetoverheveling	10,9	2,1
Nog te bestemmen resultaat	12,0	2,5
Stand per 31 december	*432,5*	*429,7*
Eigen vermogen als balanstotaal	49%	49%

De reservepositie bestaat voor een groot gedeelte (€ 399 miljoen) uit "bestemmingsreserves". Aan deze reserves heeft de raad eerder een bestemming gegeven. Deze reserves zijn zonder (nieuwe) besluitvorming van de raad niet vrij besteedbaar. De algemene reserve van de gemeente is binnen de financiële beleidskaders wel vrij aanwendbaar en bedraagt eind 2016 € 26,2 miljoen (exclusief het nog te bestemmen resultaat bij de jaarrekening, inclusief algemene reserve Grondbedrijf). In de Toelichting op de Staat van Reserves (bijlage 3 Bijlagenboek) bij deze jaarrekening worden de verschillen (> € 100.000) tussen begrote en werkelijke mutaties per reserve toegelicht.

Financiering

De houdbaarheid van de gemeentefinanciën op de langere termijn hangt af van de ruimte om, naast de noodzakelijke uitgaven voor publieke voorzieningen, de schuldverplichtingen in de vorm van rente en aflossingen te betalen. Daarom letten wij naast de baten en lasten (exploitatie) ook nadrukkelijk op de geldstromen en de hoogte van de schuld. Het is wenselijk dit goed te monitoren omdat een oplopende schuldenpositie de begrotingsruimte kan verminderen.

De netto schuldquote geeft het niveau van de schuldenlast van de gemeente weer ten opzichte van de totale baten. Daarmee geeft dit kengetal een indicatie van de druk van de rentelasten op de exploitatie. De netto schuldquote wordt ook inclusief doorgeleende gelden weergegeven via de netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte geldleningen. Op die manier wordt duidelijk wat het aandeel van de verstrekte leningen is en wat dit betekent voor de schuldenlast.

In de Begroting 2016 werd uitgegaan van een aanzienlijke stijging van de schuldquote. In werkelijkheid zijn beide kengetallen voor de schuldquote vrijwel gelijk aan die van 2015. Dit komt vooral door het niet aantrekken van nieuwe leningen in verband met achterblijvende bestedingen en investeringen. Er was € 60 miljoen aan nieuwe langlopende geldleningen begroot. In 2016 zijn in werkelijkheid geen nieuwe financieringen aangetrokken.

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) stelt dat voor een gemeente geldt dat bij een netto schuldquote boven de 100% het licht op oranje springt en boven de 130% op rood. Er blijft dan namelijk weinig leencapaciteit over om de gevolgen van financiële tegenvallers door bijvoorbeeld een economische recessie op te vangen. De netto schuldquote van de gemeente Dordrecht is 57% en valt daarmee binnen deze signaleringsgrenzen.

Naast de netto schuldquote kan de totale schuldpositie ook worden afgezet tegen de bezittingen. Dit is in onderstaande tabel gedaan. Het vreemd vermogen (bruto schuld) bedraagt ultimo 2016 € 456 miljoen en maakt daarmee 51% van het totale vermogen van € 886 miljoen uit. Dit percentage valt binnen de norm (tussen de 20% en 70%) die de VNG in de publicatie "houdbare Overheidsfinanciën" hanteert.

Bedragen x €1miljoen

Ontwikkeling vreemd vermogen	2015	2016
Stand per 1 januari	450	454
Stand per 31 december	454	456
Vreemd vermogen als balanstotaal	51%	51%

Samengevat is de schuldontwikkeling nog steeds binnen de veiligheidsmarges zoals de VNG die hanteert.
In paragraaf 3.4 Financiering staat een uitgebreide analyse op het vreemd en eigen vermogen.

Weerstandsvermogen en - ratio

Dordrecht is een stad die blijft investeren. Hieraan zijn onlosmakelijk financiële risico's verbonden. Daarom is en blijft het van belang te sturen op het beheersen van deze risico's. Dordrecht kent daartoe een actief risicomanagementbeleid, een relatief compleet risicoprofiel en een door de raad vastgestelde norm om het weerstandsvermogen in evenwicht te houden met de gekwantificeerde risico's.

Bij de totstandkoming van deze jaarrekening zijn de risico's geactualiseerd. Vervolgens is berekend welk bedrag nodig is om deze risico's financieel af te dekken. Dit bedrag is afgezet tegen de beschikbare weerstandscapaciteit. De uitkomst van die berekening vormt de ratio van het weerstandsvermogen die in onderstaande tabel is gepresenteerd.

Voor de ratioberekening is met de raad de volgende berekeningswijze vastgesteld:

$$\text{Ratio} = \frac{\text{AR stad en grondbedrijf + post onvoorzien + rentereserve + erfpachtinkomsten}}{\text{risicoprofiel grondbedrijf en risicoprofiel stad (uit simulatie Naris)}} = \frac{€\ 40{,}5}{€\ 24{,}1} = 1{,}7$$

De raad heeft als norm een ratio van 1,0 gesteld. De ratio van 1,7 per 31 december 2016 is hoger dan de gestelde norm van 1,0. Hierbij horen enkele nuanceringen. Allereerst is de ruimte boven de 1,0 bij de Kadernota 2017 al ingezet voor (incidentele) beleidswensen in de jaren 2017 t/m 2019 (€ 12,3 miljoen) en voor het sluitend krijgen van de Begroting 2017 en 2018 (€ 4,1 miljoen). Daarnaast is een deel van de AR stad beklemd. Wanneer deze posten in mindering worden gebracht op het surplus dan dreigt de weerstandsratio onder de 1,0 te geraken. Als laatste geldt in zijn algemeenheid dat de rapportage over het weerstandsvermogen altijd een momentopname is. Nieuwe projecten, economische ontwikkelingen en investeringsbeslissingen kunnen het risicoprofiel beïnvloeden waardoor het weerstandsvermogen aan tussentijdse fluctuaties onderhevig is.

Grondexploitatie

Resultaten van grondexploitaties kunnen de financiële positie van een gemeente sterk beïnvloeden. Het kengetal grondexploitatie geeft aan hoe groot de waarde van de grondpositie is ten opzichte van de totaal gerealiseerde baten. Dit kengetal zegt daarmee iets over het effect dat grondexploitatierisico's op de gemeentelijke exploitatie kunnen hebben. In samenhang met de netto schuldquote kan het ook iets zeggen over de mate waarin de gronden op de balans zijn gefinancierd met eigen vermogen.

Voor Dordrecht is het percentage grondexploitatie afgenomen van 15% in 2015 naar 8% in 2016. Deze sterke afname is vooral het gevolg van aangepaste gemeentelijke verslaggevingsregels (BBV). Deze aangepaste regels zorgen voor een afname van de risico's doordat voor een aanzienlijk deel van de gronden geen rente- en overige kosten meer bijgeschreven mogen worden, doordat de looptijd van grondexploitaties is gemaximeerd tot 10 jaar en door afwaarderingen van gronden naar marktwaarde. Daarnaast is de grondexploitatie Belthurepark beëindigd.

Structurele exploitatieruimte

Voor de beoordeling van de financiële positie is het ook van belang te kijken naar de structurele baten en structurele lasten. Structurele baten zijn bijvoorbeeld de algemene uitkering uit het gemeentefonds en de opbrengsten uit de onroerende zaakbelasting OZB. Dit kengetal geeft aan hoe groot de structurele exploitatieruimte is, doordat wordt gekeken naar de structurele baten en structurele lasten en deze worden vergeleken met de totale baten. Een positief percentage betekent dat de structurele baten toereikend zijn om de structurele lasten (waaronder de rente en aflossing van een lening) te dekken. De realisatiecijfers van 2016 laten een structurele exploitatieruimte van 3,2% zien.

Belastingcapaciteit

De belastingcapaciteit geeft inzicht in de mate waarin een financiële tegenvaller in het volgende begrotingsjaar kan worden opgevangen. Deze wordt berekend door de totale woonlasten meerpersoonshuishouden te vergelijken met het landelijk gemiddelde, uitgedrukt in een percentage.

Voor Dordrecht blijft dit kengetal sinds 2014 stabiel op een percentage van 90%, wat betekent dat we qua woonlasten zo'n 10% onder het landelijk gemiddelde van € 723 (2017) zitten.

Foto: Ronald Bosua

1.4 Samenstelling college en raad

P.A.C.M. van der Velden, burgemeester

Portefeuille:	Algemene en Kabinetszaken, Brandweer, Politie, Integrale veiligheid, Bestuurlijke betrekkingen en Internationale samenwerking.
Verbonden partijen:	GR Drechtsteden, GR Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid.

P.H. Sleeking (BvD), wethouder Ruimtelijke ordening en Binnenstad, Cultuur en Toerisme, Vergunningverlening en Handhaving

Portefeuille:	Ruimtelijke ordening en Water, Vergunningverlening en Handhaving, Binnenstad, Cultuur en Toerisme. Monumentenzorg en Archeologie, Bestuurlijke Vernieuwing, Mediabeleid en Communicatie, Personeel en Organisatie, Projectmanagement.
Grote projecten:	Belthurepark, Gezondheidspark, Maasterras, Stadswerven, Hofkwartier.

R.E.C. Reynvaan-Jansen (BvD), wethouder Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid, Stadsbeheer en Dierenwelzijn, Sport en Recreatie

Portefeuille:	Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid, Stadsbeheer en Dierenwelzijn, Sport en Recreatie, Vergunninghouders.
Grote projecten:	Dordt-West.

P.J. Heijkoop (CDA), wethouder Werk en Inkomen, Arbeidsmarkt en Werkgelegenheid, Onderwijs en Educatie

Portefeuille:	Werk en Inkomen (Participatiewet), Arbeidsmarkt en Werkgelegenheid, Onderwijs en Educatie, Essenhof, Bibliotheekwerk.
Grote projecten:	Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB) en Leerpark.
Verbonden partijen:	GR Drechtsteden, GR Parkschap Nationaal Park De Biesbosch, GR Sociale Werkvoorziening Drechtsteden (Drechtwerk), Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A.

H. van der Linden (ChristenUnie/SGP), wethouder Jeugd, Duurzaamheid en Milieu Verkeer en Vervoer

Portefeuille:	Jeugd (Zorg voor Jeugd), Duurzaamheid en Milieu, Verkeer en Vervoer, NMC Weizigt, Energie Coöperatie Dordrecht.
Verbonden Partijen:	GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, Energie Coöperatie Dordrecht, GR Dienst Gezondheid en Jeugd.

J. Mos (VVD), wethouder Financiën, Economische zaken, Grond- en Vastgoedbedrijf

Portefeuille:	Economische Zaken, Evenementen, Havenbedrijf en Markten, Financiën (inclusief deelnemingen), Grondbedrijf en Vastgoed, Huisvesting en ICT, Externe Veiligheid en Amstelwijck.
Grote projecten:	Westelijke Dordtse Oever.
Verbonden partijen:	GR Gevudo (HVC), Eneco, BNG, Evides, St. Administratie Kantoor Breedband, ROM-D, Wegschap tunnel Dordtse Kil.

C.M.L. Lambrechts (BvD), wethouder Zorg en Welzijn, Wijkgericht Werken, Dienstverlening

Portefeuille:	Zorg en Welzijn (WMO/AWBZ, Ouderenzorg, Gezondheidszorg, Maatschappelijke Opvang en individuele voorzieningen), Wijkgericht Werken, Wijkaccomodaties, Dienstverlening.
Verbonden partijen:	GR Drechtsteden, GR Dienst Gezondheid en Jeugd, We Helpen Coöperatie U.A.

M.M. van der Kraan, gemeentesecretaris

Algemeen directeur en eerste adviseur van het college.

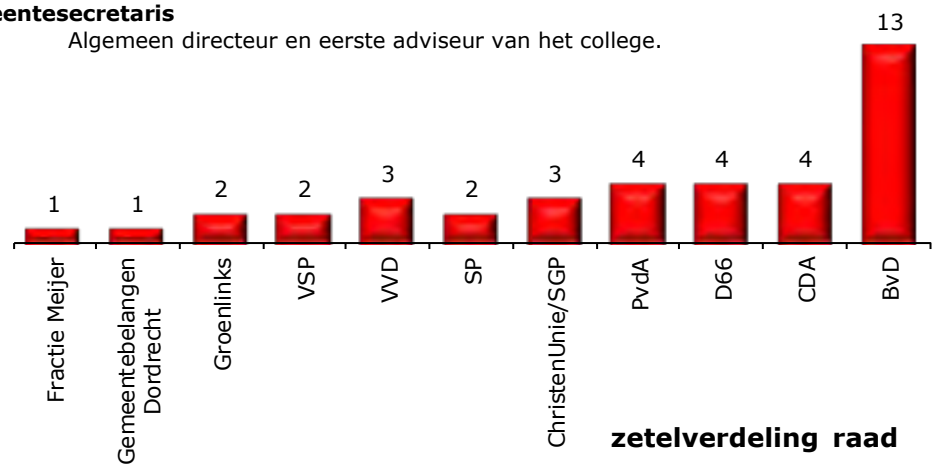

1.5 Kerngegevens van de stad

1.5.1 Kengetallen

In onderstaande tabel zijn enkele kengetallen voor de gemeente Dordrecht weergegeven op het gebied van inwoneraantallen, sociale zekerheidsuitkeringen en het aantal huur- en koopwoningen.

Demografie	2014	2015	2016	2017
Aantal inwoners	*118.669*	*118.859*	*118.860*	*118.284*
Inwoners < 20 jaar	26.972	26.858	26.646	26.284
Inwoners van 20-64 jaar	71.516	71.247	70.940	70.764
Inwoners > 64 jaar	20.181	20.754	21.274	21.655
Sociale zekerheid	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	5.930	6.111	5.999	n.n.b.
Werkloosheidsuitkeringen	3.196	3.239	3.284	3.065
Bijstandsuitkeringen	3.470	3.822	3.878	4.034
Fysieke structuur	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Aantal woningen	*54.120*	*54.164*	*54.464*	*54.838*
Koopwoningen	29.829	30.070	30.240	30.501
Huurwoningen	24.291	24.094	24.224	24.337

Foto: Jan van der Waal

1.5.2 Lokale lasten

Op het terrein van de lokale lasten voert Dordrecht een terughoudend tarievenbeleid. De lokale lastendruk wordt grotendeels gevormd door de woonlasten. Tot de woonlasten worden gerekend de onroerende zaakbelastingen (OZB), de riool- en afvalstoffenheffing, die zich als volgt hebben ontwikkeld:

Bedragen x €1

	2013	2014	2015	Indexering	2016
Gem. WOZ-waarde	170.000	159.000	153.000		158.000
OZB-eigenaar	196,01	203,52	202,27	-/-0,4%	205,55
Afvalstoffenheffing	247,68	255,72	258,24	1,2% + € 8,25	269,52
Rioolheffing eigenaar	83,29	86,73	90,20	0,68%	90,81
Rioolheffing gebruiker	74,64	77,52	80,52	0,68%	81,00
Ontwikkeling lastendruk	602	623	631		647
Stijging	2,6%	3,5%	1,2%		2,5%

Uit bovenstaande tabel kan worden geconcludeerd dat de woonlasten in Dordrecht in 2016 met 2,5% zijn gestegen. Deze verhogingen zijn conform het tarievenbeleid van de gemeente. Bij de berekening van de woonlasten is uitgegaan van een eigen woning die wordt bewoond door een gezin. De gemiddelde woningwaarde is de basis voor de berekening van de aanslag OZB. Deze waarde is berekend naar de peildatum 1 januari van het voorgaande jaar, de WOZ-waarden 2016 zijn dus berekend naar de waardepeildatum van 1 januari 2015. Voorheen werd in de paragraaf Lokale Heffingen in zowel de begroting als de jaarstukken de gemiddelde WOZ-waarde overgenomen uit de Atlas van de lokale lasten van het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden (COELO). Vanwege veroudering van deze gegevens is de berekening vanaf heden gebaseerd op de geactualiseerde gegevens uit de WOZ-administratie. Voor meer informatie en relevante uitgangspunten over de lokale heffingen verwijzen we naar paragraaf 3.1 Lokale heffingen.

JAARVERSLAG

2. Programmaverantwoording

2.1 Burgerjaarverslag

Jaarlijks brengt de burgemeester verslag uit over de kwaliteit van de dienstverlening en burgerparticipatie in de gemeente: het Burgerjaarverslag. Dordrecht streeft er naar het verslag over de kwaliteit van de burgerparticipatie en dienstverlening zo veel mogelijk te integreren in het Jaarverslag.

Het verslag van de burgerparticipatie over 2016 is in dit Jaarverslag te vinden onder het programma 'Bestuur en Samenwerking' (2.13). In paragraaf 2.12 van het Jaarverslag worden de resultaten van het programma Dienstverlening nader belicht.

Servicenormen

Dordrecht staat voor een goede dienstverlening aan inwoners. Daarbij hanteert de gemeente eigen servicenormen. Zo ontvangt iemand die een brief stuurt altijd een ontvangstbevestiging. De gemeente beantwoordt de brief binnen zes weken. Als de gemeente daar niet in slaagt, stelt zij de briefschrijver daarvan tijdig op de hoogte. De gemeente heeft als norm om 90% tijdig af te handelen óf de briefschrijver in te lichten bij het overschrijden van de periode van 6 weken.

In 2016 behandelde de gemeente 76% van de brieven volgens voornoemde voorwaarden. Een lichte stijging in vergelijking met 2015, maar nog onder de servicenorm van 90%. Daarom krijgt het afhandelen van brieven in 2017 extra aandacht binnen de bedrijfsvoering.

In 2016 handelde de gemeente 91% van de facturen tijdig af. Deze prestatie is een verbetering ten opzichte van voorgaand jaar. Het streven blijft om in 2017 minimaal 90% van de facturen tijdig af te handelen.

In 2016 handelde de gemeente 77% van de telefoontjes tijdig af. Dit ligt onder de norm van 80%. In 2017 zal hier aandacht aan geschonken worden. De gemeente handelde 83% van de terugbelnotities binnen een werkdag af.

In 2016 handelde de gemeente 93% van de wijklijnmeldingen tijdig af. De norm voor het tijdig afhandelen van meldingen aan de Wijklijn (openbare ruimte) is 90%.

De servicenormen worden ieder kwartaal besproken in de managementteams van de gemeente, zodat deze direct actie kunnen ondernemen als de score niet voldoet aan de norm.

Bezwaarschriften

Een indicatie voor de kwaliteit van de dienstverlening is het aantal (gehonoreerde) bezwaarschriften dat de gemeente ontvangt. De meeste bezwaarschriften, in absolute aantallen, zijn gericht tegen de gemeentelijke belastingen, in het bijzonder de hoogte van de getaxeerde WOZ-waarde (van belang voor onder andere de onroerende zaakbelastingen) en de parkeerboetes (een naheffing van parkeerbelasting).

	Aantal aanslagen	Bezwaarschriften	Gehonoreerd
Gecombineerde aanslagen	61.165		
WOZ-OZB	87.517	543 (0,6%)	265
Hondenbelasting	5.539	23 (0,4%)	16
Rioolrecht kleinverbruik	55.209	99 (0,2%)	68
Rioolheffing eigenaren	58.126	68 (0,1%)	47
Afvalstoffenheffing	56.033	107 (0,2%)	74
Parkeerbelasting	16.177	2.008 (12,4%)	1.707

Tabel 1: Bezwaarschriften Dordrecht belastingen 2016

Procentueel gezien wordt het meest bezwaar gemaakt tegen de naheffingen parkeerbelasting. De stijging van het aantal gehonoreerde bezwaren bij parkeren (eerdere jaren rond 50%) is te verklaren doordat bezwaren op grond van het verkeerd invoeren van het kenteken niet meer (mogen) worden afgewezen. Dit in combinatie met een flinke toename van de digitale aanmeldingen zorgt voor de stijging.

Overige bezwaarschriften

Naast de bezwaarschriften tegen de lokale belastingen heeft de gemeente in het afgelopen jaar 270 bezwaarschriften ontvangen, 14 meer dan in 2015. Een derde van de bezwaarschriften werd voor advies voorgelegd aan de onafhankelijke commissie voor bezwaarschriften. Bij alle andere bezwaarschriften besliste de verantwoordelijke wethouder nadat de bezwaarmakers door de wethouder in eigen persoon of door een ambtelijke hoorcommissie zijn gehoord.

Foto: Hans Thiebou

Van de zaken die aan de commissie voor bezwaarschriften zijn voorgelegd, hadden er 52 betrekking op een tweetal omgevingsvergunningen voor het wijzigen van de bestemming van een monumentaal pand in de Wijnstraat en het gebruik van de tuin van dat pand als horeca-terras.
De overige zaken hadden betrekking op (intrekking van) exploitatievergunningen, ontheffingen van openings- en sluitingstijden, omgevingsvergunningen (onder andere voor onderdelen van het project Nieuwe Dordtse Biesbosch) en op handhavingsbesluiten.

In 2015 werden 272 zaken afgehandeld, waaronder 47 bezwaren tegen het verkeersbesluit voor de 19de-eeuwse Schil (30 km-zone met opheffing van vrijwel alle voorrangskruisingen).

De toepassing van de informele aanpak bij bezwaarschriften werpt steeds meer vruchten af: 45 procent van de bezwaren is opgelost zonder dat een formele beslissing op bezwaar nodig was, wederom een aanzienlijke stijging (8%) ten opzichte van het voorgaande jaar. In de gevallen waarin wel een beslissing moest worden genomen, werden er 18 gegrond verklaard (7 procent van het totaal) en 92 ongegrond (34 procent). In 49 gevallen (18%) was het bezwaar niet-ontvankelijk.

Klachten
Wanneer iemand ontevreden is over de dienstverlening van een ambtenaar, kan hij of zij een klacht indienen bij de gemeente. Wordt de klacht niet naar tevredenheid opgelost, dan dient de klager een schriftelijke klacht in.

In 2016 ontving de gemeente in totaal 74 schriftelijke klachten, waarvan het grootste deel (28) bij Dienstverlening Drechtsteden (Stadswinkel en Klant contact centrum) en een kleiner deel bij andere gemeentelijke diensten, zoals Stadsbeheer (10) en Stadsontwikkeling (11).

Van de 74 bij de gemeente ingediende klachten zijn er 59 binnen de wettelijke termijn van 6 weken afgedaan. In 10 gevallen werd geoordeeld dat de klacht gegrond was. Eveneens in 10 zaken vond de gemeente dat de klacht gedeeltelijk gegrond was. De gemeente heeft voor deze zaken haar excuses gemaakt.

De Nationale Ombudsman houdt toezicht op de klachtenafhandeling van de gemeente Dordrecht. Bij de Nationale Ombudsman kwamen 31 klachten binnen over de gemeente Dordrecht. Het grootste deel daarvan is door de ombudsman zelf afgedaan.

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
40	41	37	65	59	47	74

Tabel 2: Aantal klachten per jaar

2.2 Leeswijzer programma's

In dit hoofdstuk vindt u de twaalf programmakaarten, die als volgt zijn opgebouwd.

- Wat hebben we bereikt en wat hebben we daarvoor gedaan? En wat zeggen de cijfers?
  Hier leest u de (MJP) doelstellingen van het gemeentebestuur. Ook is een overzicht van bijbehorende activiteiten en indicatoren opgenomen. Bij de activiteiten geven we met drie symbolen aan in hoeverre de activiteiten gerealiseerd en/of behaald zijn:

  √ activiteit is gerealiseerd/behaald.

  ≈ activiteit is deels gerealiseerd/behaald of iets vertraagd, waarbij de voortgang wel zodanig is dat realisatie in 2016 plaatsvindt.

  - activiteit is niet gerealiseerd/behaald.

  De doelstellingen, kengetallen en daarbij behorende 0-waarden en streefwaarden blijven gedurende deze collegeperiode staan (met een herijking na twee jaar).
  Per MJP-doelstelling is aangegeven welke activiteiten in 2016 hebben plaatsgevonden en zijn actuele meetwaarden aan de tabellen met kengetallen toegevoegd.

- Wat heeft het gekost?
  Dit onderdeel geeft inzicht in de baten en lasten ten opzichte van de actuele begroting.

Nadere toelichting programmakaarten

- Vanuit de intensiveringen behorende bij de collegeprioriteiten van het MJP, worden enkele begrotingsprogramma's meer uitvoerig geformuleerd dan de anderen.
  De collegeprioriteiten zijn aangegeven met: ★

- De activiteiten die voortvloeien uit de veranderopgaven van Agenda voor de stad, worden in de programmakaarten aangegeven met:

- Ten aanzien van de (betekenis van de) indicatoren is het volgende van belang. Relatieve betekenis: veel factoren zijn van invloed op de indicatoren. De indicatoren geven niet de 'absolute waarheid' weer. Ook geldt dat de gemeente niet als enige aan zet is. We vinden het wél belangrijk de ambitie helder te maken. We stellen ons ten doel te leren van de ontwikkeling zoals die zichtbaar wordt uit de indicatoren én hierover het gesprek aan te gaan met de raad. Voor de actuele waarde is gebruik gemaakt van het meest recente, beschikbare cijfermateriaal. De streefwaarden 2018 zijn afkomstig uit Begroting 2015 en Begroting 2016. Deze zijn in principe voor de gehele periode van vier jaar vastgesteld en bijgesteld via de Tussenbalans.

2.3 Programma Veiligheid

Portefeuillehouders: P.A.C.M. van der Velden en R.E.C. Reynvaan-Jansen

Veiligheid vormt voor ons het fundament voor een aantrekkelijke, veerkrachtige en weerbare stad. We werken daarom onverminderd aan het verder verstevigen van dit fundament. Inwoners, ondernemers en organisaties moeten kunnen rekenen op een gemeente die investeert in veiligheid. Daarbij hoort ook dat we als overheid transparant en eerlijk zijn en consequent in onze aanpak. Dat we doen wat we beloven.

Een veilige en leefbare stad bereiken we sámen. Partners als politie, openbaar ministerie, jongerenwerk en corporaties spannen zich in voor onze gezamenlijke doelstellingen. Daarnaast verwachten we dat onze inwoners ook zelf verantwoordelijk en weerbaar zijn. Steeds vaker kunnen we handelen op basis van meldingen en signalen van inwoners of ondernemers. We zien dat inwoners zich zelf organiseren, bijvoorbeeld via buurtapps en buurttoezicht.

De daling van de politiecijfers van de afgelopen jaren heeft zich in 2016 voortgezet. Het totaal aantal misdrijven in 2016 is ten opzichte van 2015 met 13% afgenomen. Samen met de partners is er extra ingezet op de aanpak van high impact crimes (woninginbraak, straatroof, geweld en overvallen). Het aantal woninginbraken en overvallen is gedaald ten opzichte van 2015. Het aantal straatroven is wel toegenomen.

We zien nadrukkelijk dat onze omgeving verandert, onder invloed van ontwikkelingen op Europese en wereldschaal. Dat kan van invloed zijn op het veiligheidsgevoel van onze inwoners. De gemeente staat als overheidsorgaan dicht bij de inwoners en is bij uitstek geschikt om in gesprek te gaan over veiligheid en leefbaarheid. Het afgelopen jaar zijn nieuwe accenten gelegd rondom het thema sociale stabiliteit, gericht op het tegengaan van sociale spanningen en radicalisering. Samen met maatschappelijke partners in het onderwijs en het jongerenwerk, proberen we signalen van mogelijke problemen op te vangen en in een vroeg stadium om te buigen. Dat is succesvol geweest, maar vraagt onverminderd onze aandacht. Daarnaast speelde in 2016, evenals in vele andere gemeenten, de aandacht voor personen met verward gedrag. Dat krijgt een vervolg het komende jaar, waarbij we met onze ketenpartners toewerken naar een goed werkende aanpak voor ondersteuning van mensen met verward gedrag.

In 2016 hebben we goede resultaten behaald op het bestrijden van overlast. Met een geïntegreerde aanpak die is gericht op criminaliteit, overlast en wijkaanpak, constateren we dat de overlast op straat is teruggedrongen. Bewoners in de geprioriteerde gebieden ervaren dat ook zo. We blijven alert op signalen van ondermijnende criminaliteit en treden daar daadkrachtig tegen op.

Leefbaarheidsproblemen in een aantal gebieden in Dordrecht vragen om een intensieve aanpak die we voor langere tijd moeten vasthouden. Dat vraagt om veel afstemming, een nauw contact met bewoners en nieuwe initiatieven die mensen betrokken maken én houden. Om echte verandering teweeg te brengen moeten we doorwerken aan de leefbaarheid en de overlastbestrijding. We zien bij bewoners het beeld kantelen. Het vertrouwen in de overheid, maar nog meer in de eigen buurt, stijgt.

In 2016 hebben we onrust bij Dordtse horeca gesignaleerd vanwege maatregelen die de gemeente toepast uit het Handhavingsbeleid horeca en alcohol. De maatregelen waren niet nieuw, maar zijn het afgelopen jaar consequent toegepast naar aanleiding van een aantal incidenten. Voor criminaliteit en overlast in de horeca is geen plek in deze stad. De gemeente heeft hierover nauw overleg met Horeca NL en een afvaardiging van Horeca Dordrecht. Een levendige en tegelijkertijd veilige binnenstad is daarbij het belangrijkste doel, met daarin plaats voor alle horeca die het goede met de stad voor hebben.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Handhaven waardering van de veiligheid door inwoners op het huidige, hoge niveau Doelstelling 2: Stabiel houden van het aantal inwoners die slachtoffer zijn van een delict op het huidige, lage niveau Doelstelling 3: Handhaven waardering sociale veiligheid in de buurt op het huidige, hoge niveau	
Veilig in de buurt	
✓	*Buurtbemiddeling* Ook in 2016 hebben we een financiële bijdrage geleverd aan MEE voor de uitvoering en coördinatie van buurtbemiddeling en deelgenomen aan de Regionale stuurgroep buurtbemiddeling. Hierdoor kunnen kleine irritaties en burenruzies uitgepraat worden voordat escalaties, spanningen en onveiligheid ontstaan. In totaal zijn er in 2016 170 aanmeldingen binnengekomen bij Buurtbemiddeling Dordrecht & Zwijndrechtse Waard, waarvan 80 in Dordrecht. Buurtbemiddeling kan in veel gevallen effectief worden ingezet, waarbij wel wordt opgemerkt dat de zaken regelmatig

	complexer blijken te zijn, omdat het soms gaat om personen met verward gedrag, psychische problematiek of zorgmijders.
√	*Specifieke buurtaanpak* In het Lijnbaangebied en de Vogelbuurt hebben (veiligheids)partners intensief samengewerkt om overlast, criminaliteit en fraude aan te pakken. Bewoners ervaren minder overlast en zijn van mening dat met name het in het Lijnbaangebied ingevoerde cameratoezicht hier een belangrijke bijdrage aan heeft geleverd. Door de screening van aspirant-huurders in deze wijken is voorkomen dat overlastgevende huurders zich vestigden op locaties waar het woon- en leefklimaat al onder druk staat. In genoemde buurten zijn 28 onderzoeken afgerond naar de rechtmatigheid van verstrekte uitkeringen. Dit heeft geleid tot 21 beëindigde uitkeringen. 31 dossiers zijn nog in onderzoek.
√	*Voorkomen en beperken effecten van maatschappelijke onrust* We werken volgens de regionale Handreiking Maatschappelijke Onrust. Dit betekent dat wij namens de burgemeester in het geval van kleinschalige incidenten met (mogelijke) maatschappelijke onrust zorgen voor procesregie. Volgens deze werkwijze zijn er wederom enkele casussen gecoördineerd in 2016, waarbij maatschappelijke onrust achterwege is gebleven.
√	*Aanpakken van overlast gevende groepen* Afgelopen jaar is het handhavingsteam vooral ingezet in de Lijnbaan en Vogelbuurt en in de veiligheidsrisicogebieden (delen van Centrum en Krispijn). Het handhavingsteam werkt in verbinding met het Veiligheidshuis Zuid-Holland Zuid. De veiligheidsbeleving is mede door de inzet van het handhavingsteam en het cameratoezicht (Lijnbaan) in deze twee buurten toegenomen. In 2016 is 133 keer een waarschuwing wijkverbod gegeven. In 19 gevallen is een wijkverbod van 48 uur opgelegd. Een wijkverbod voor twee weken is 9 keer opgelegd en voor zes weken ook 9 keer. In totaal zijn de wijkverboden 13 keer geschonden (in het gebied aanwezig zijn terwijl er een wijkverbod van kracht is). *Verwarde personen* Gemeenten en regio's hebben de opgave een sluitende aanpak te ontwikkelen en te implementeren en om een gedragsverandering te stimuleren waarbij de behoefte van de cliënt centraal staat. Op 1 oktober 2018 moeten alle gemeenten en regio's beschikken over een goed werkend systeem voor de ondersteuning van mensen met verward gedrag. Het primaat ligt hierbij op lokaal niveau. In de regio Zuid-Holland Zuid en de regio Rotterdam Rijnmond/Zuid-Holland Zuid is en wordt gewerkt aan een agenda. Het landelijk aanjaagteam heeft 9 bouwstenen opgesteld om te komen tot een aanpak. Aan de hand van de negen bouwstenen kan worden onderzocht wat al goed loopt, wat in ontwikkeling is en waar nog knelpunten bestaan.
√	*Voortzetten van de integrale samenwerking om drank- en drugsoverlast in de stad te beperken* Het instrument 'wijkverbod' is toepasbaar in de hele gemeente. Met name in geprioriteerde gebieden is het instrument veelvuldig ingezet met goed resultaat. Met politie en Openbaar Ministerie (OM) is een overleg opgestart om de strafrechtelijke en bestuurlijke aanpak van overlastgevende personen nog beter te stroomlijnen. Het toezicht op de horecagelegenheden en coffeeshops heeft tot diverse bestuurlijke maatregelen geleid, waaronder 4 (tijdelijke) sluitingen.
√	*Verlagen van het aantal vermogensdelicten (woning- en auto-inbraken en fietsdiefstal)* Het aantal woning- en auto-inbraken daalde ten opzichte van 2015 met resp. 16% en 35%. Het aantal fietsdiefstallen laat ten opzichte van 2015 een stijging zien van 12%. In nauwe samenwerking met onze partners is ingezet op preventie en repressie met focus op hotspotgebieden. In 2016 is de systeemgerichte aanpak in het Veiligheidshuis ZHZ van plegers van High Impact Crimes gestart. De aanpak bestaat onder meer uit verbetering van de informatiepositie, heterdaadkracht/opsporing en persoons- en systeemgerichte aanpak in samenwerking met gemeenten, Openbaar Ministerie (OM) en andere (zorg)partners onder regie van de Veiligheidshuizen. *Stop Heling* In 2016 is het Digitaal Opkopers Register (DOR) verplicht gesteld voor handelaren in tweedehands goederen. Daarmee zijn de controlemogelijkheden van politie en gemeente sterk verbeterd. Hiermee worden de afzetmogelijkheden van de gestolen goederen beperkt en daarmee High Impact Crimes (HIC) tegengegaan. Naast strafrechtelijke maatregelen kunnen ook bestuursrechtelijke maatregelen worden getroffen. Ook is aandacht besteed aan het vergroten van de bewustwording van inwoners om heling te voorkomen.
Jeugd	
√	*Controles en preventie* Handhaving Dordrecht ziet toe op de Drank- en Horecawet. Speerpunt daarbij is de controle op de leeftijdsgrenzen (onder de 18 geen alcohol) voor de verkoop van alcohol. In 2016 zijn daarbij voor het eerst 'mysteryguests' ingezet. In 2016 zijn in totaal 172 controles uitgevoerd bij alcoholverstrekkers. Daarnaast 50 controles specifiek op de leeftijdsgrens en met inzet van de 'mysteryguest'. De naleving ligt niet op het gewenste niveau. Dit betekent dat de komende jaren onverminderd wordt ingezet op

	dit thema.
✓	*Aanpakken van overlast gevende jeugd en jeugdgroepen* Minimaal drie keer per jaar komen gemeente, Jongerenwerk, Halt en politie bij elkaar om problematische jeugdgroepen in beeld te brengen en houden. Waar nodig is er een aparte aanpak op een groep ingezet. Eén overlast gevende groep is in 2016 specifiek besproken in het Veiligheidshuis (groepsaanpak).
Ondermijning/georganiseerde criminaliteit	
✓	*Bestrijden van ondermijnende criminaliteit* Op 21 maart 2016 is de bestuurlijke criminaliteitbeeldanalyse door het RIEC (Regionaal Informatie- en Expertise Centrum) aangeboden aan de burgemeester. De inhoud van het rapport is op hoofdlijnen gedeeld in een vertrouwelijke vergadering van de raadscommissie Bestuur en Middelen in mei 2016. In oktober 2016 is het Programma Ondermijning vastgesteld door het college. De komende jaren zal er aan de hand van de drie pijlers van het programma worden gewerkt aan de aanpak van ondermijnende criminaliteit. Dat doen we samen met partners als politie, OM, RIEC, Belastingdienst en Omgevingsdienst ZHZ. Daarnaast zijn in 2016 5 integrale RIEC casussen behandeld.
✓	*Integrale aanpak hennepteelt* In 2016 zijn 36 hennepkwekerijen ontmanteld. Conform gemeentelijk beleid is in één situatie overgegaan tot sluiting van het pand. Bij de overige hennepkwekerijen is een bestuurlijke waarschuwing verzonden, waarbij is aangegeven dat bij herhaling zal worden overgegaan tot sluiting.
Fysieke Veiligheid	
✓	*Evaluatie van het Bureau Gemeenten* Op 13 oktober 2016 heeft het Algemeen Bestuur (AB) van de Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid (VRZHZ) kennis genomen van de evaluatie van Bevolkingszorg binnen de VRZHZ. Op basis van deze (kwalitatieve) evaluatie is een aantal bestuurlijke uitgangspunten vastgesteld voor verdere doorontwikkeling. Het AB heeft de Coördinerend Gemeentesecretaris verzocht om de uitgangspunten nader uit te werken en te implementeren in de periode 2017-2019.
≈	*Optimaliseren brandveiligheid in combinatie met zelfredzaamheid* Het project brandveilig leven is uitgevoerd conform het uitvoeringsprogramma. Dit programma is herijkt, waarbij de focus is gelegd op de regierol in 2020. Daarnaast is gestart met het vormgeven van integrale samenwerking op het gebied van risicocommunicatie. Op 13 september 2016 is in de commissie Bestuur en Middelen het beleidsplan VRZHZ gepresenteerd. Door de gemeente Dordrecht is extra aandacht gevraagd voor de concrete uitwerking van het plan van aanpak 'verminderd zelfredzamen' waarbij gemeenten in staat worden gesteld mee te denken. Inzet is een algemeen veiligheidsbewustzijn en het vergroten van de weerbaarheid in de samenleving. Afgesproken is dat dit onderwerp en de voortgang in 2017 opnieuw wordt geagendeerd in de raad. Ten aanzien van de opgelegde bezuinigingen in het kader van Trap Af en Agenda voor de stad: het financieel resultaat van de Veiligheidsregio over 2016 is € 2,7 miljoen positief, waarmee de Veiligheidsregio de ombuigingen uit het meerjarenperspectief 2016-2020 (MJP) naar voren heeft kunnen halen. Dit resultaat maakt dat we de bezuiniging/taakstelling in de Dordtse Begroting over het jaar 2016 volledig hebben kunnen realiseren.
Overige thema's	
✓	*Verminderen agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak* Het treffen van afdoende maatregelen voor de bescherming van werknemers van de gemeente en publieke ambtsdragers heeft onze voortdurende aandacht. De burgemeester was in 2016 één van de ambassadeurs van het regionale VPT-project (VPT = Veilige Publieke Taak). De raad stemde medio 2016 in met het Protocol Agressie tegen politieke ambtsdrager Gemeente Dordrecht.
Handhaving	
✓	*Programmatische handhaving* Het integraal handhavingsprogramma is afgerond. We zetten in op bevorderen van naleving door middel van het concernbrede programma 'Sturen op Naleving'. Als gemeente zijn en blijven we opdrachtgever voor toezicht en handhaving op veiligheidsthema's door de uitvoerende diensten Handhaving en OZHZ.
✓	*Bevordering naleving staat voorop* In 2016 is een start gemaakt met het concernbrede programma 'Sturen op Naleving'. Binnen dit programma betrekken we gedragswetenschappelijke kennis bij beleid en uitvoering. Dit krijgt een vervolg in 2017. We richten ons op effectieve interventies om de naleving te bevorderen.
✓	*Inzet cameratoezicht* In het Lijnbaangebied en het gebied Stadswerven-Zuid (Energiehuis e.o.) is cameratoezicht gerealiseerd. Bewoners geven aan dat de overlast in het Lijnbaangebied – mede door cameratoezicht – is afgenomen.

Wat zeggen de cijfers?

Bij de Tussenbalans (2016) zijn de streefwaarden aangepast, omdat eerder onvoldoende tot uitdrukking kwam dat deze waarden zijn gekoppeld aan de ontwikkeling van de kengetallen van de G32. Ook is bij de Tussenbalans ten aanzien van het derde kengetal aansluiting gezocht bij de nieuwe definitie in de Veiligheidsmonitor, zodat een zuivere vergelijking mogelijk blijft.

Kengetal	0-waarde (2013)	Actuele waarde (2016)	Streefwaarde 2018[2]
1. Rapportcijfer veiligheid in buurt	7,0	7,0	Hoger dan gemiddelde G32 (in 2016 was dit 7,1)
2. Percentage bewoners dat in de afgelopen 12 maanden minimaal eenmaal slachtoffer is geworden van een geweldsdelict, vermogensdelict of vandalismedelict	17,8	17,8	Lager dan gemiddelde G32 (in 2016 was dit 19,4)
3. Percentage bewoners dat veel sociale overlast ervaart[1]	12,5	13,1	Lager dan gemiddelde G32 (in 2016 was dit 14,1)

Toelichting: bron voor alle kengetallen is de Veiligheidsmonitor.
In de tweede helft van 2016 vond in Dordrecht in het kader van de Veiligheidsmonitor een kleinschaliger onderzoek plaats. Dit betekent dat wij voor dit jaar wel cijfers hebben op gemeenteniveau, maar niet op wijkniveau. Dit heeft gevolgen voor de vergelijkbaarheid van de cijfers over 2016 met de cijfers over 2015 (toen wel een grootschaliger onderzoek plaatsvond). In 2013 en 2014 was het onderzoek net als in 2016 ook kleinschalig van opzet. In het najaar van 2017 zullen we weer deelnemen aan een grootschaligere onderzoeksopzet, waardoor we in het voorjaar van 2018 over cijfers op wijkniveau kunnen beschikken.
[1] Sociale overlast omvat de volgende vijf vormen van overlast: dronken mensen op straat, drugsgebruik of drugshandel, mensen die op straat worden lastiggevallen, rondhangende jongeren, en overlast door buurtbewoners.
[2] De streefwaarden zijn afhankelijk van de ontwikkeling van het gemiddelde van de G32, omdat de doelstelling is om beter te blijven scoren dan dit gemiddelde.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

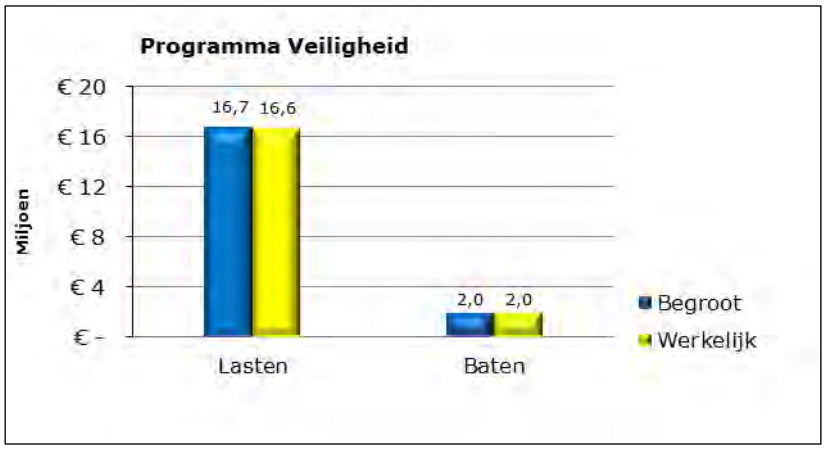

2.4 Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer

Portefeuillehouders: R.E.C. Reynvaan-Jansen en P.H. Sleeking

In Dordrecht is het prettig leven en we werken hard om dat in stand te houden en zelfs nog verder te verbeteren. Recente bezuinigingen hebben de kwaliteit van de openbare ruimte in de stad niet negatief beïnvloed. Het is mooi om te zien dat deze opgave al lang niet meer alleen op het bord van de gemeente ligt, maar ook serieus opgepakt wordt door bewoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties. We zijn trots op deze betrokkenheid van Dordtenaren die zelf de handschoen oppakken. Bijvoorbeeld in de trajecten van *Placemaking* zoals het Vrieseplein en Damplein of in de initiatieven die zijn ontplooid dankzij het *Participatiebestek*.

De betrokkenheid van Dordtenaren komt ook terug waar het gaat om de aandacht die Dordrecht krijgt als schone stad. In 2016 hebben Dordtenaren glans toegevoegd aan de stad. Dat zien we terug in alledaagse activiteiten van onze *Dordtse Doorpakkers* (639 personen eind 2016) en in de betrokkenheid van evenementenorganisatoren in de campagne *'Respect voor Dordt'.* Ook het aantal *adoptieprullenbakken* dat gegroeid is, vormt een mooie graadmeter voor de aandacht die bewoners en ondernemers hebben voor dit thema. Inmiddels zijn er al meer dan 25 van dit soort prullenbakken te vinden in de stad.

Naast betrokken bewoners zijn er ook veel grote onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd waar we met trots en energie aan hebben gewerkt. Zo is er flink gewerkt aan het achterstallig wegenonderhoud dat daardoor niet verder oploopt en hebben we grote projecten uitgevoerd, zoals bijvoorbeeld de vervanging van de kademuur bij de Wolwevershaven. Ondertussen hebben we ons in 2016 ook beraden op manieren om in de toekomst nog beter te werk te gaan. Dit komt allemaal samen in de uitvoering van het programma *'In één keer goed'* en de praktische toepassing van *Assetmanagement*.

Tot slot willen we ook graag stilstaan bij alle innovaties die plaatsvinden in het kader van Leefbaarheid en Stedelijk Beheer. In 2016 hebben we Dordrecht namelijk sterk op de kaart gezet als *Smart City.* We zijn in toenemende mate verbonden met kennisinstellingen die Dordrecht weten te vinden als plek waar innovatieve toepassingen mogelijk zijn. Het *Innovatiefonds* dat in 2017 in werking is getreden, is daar een mooie vervolgstap op.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Inwoners zijn tevreden over het basisonderhoud in hun omgeving	
✓	*Uitvoering regulier onderhoud* De reguliere onderhoudsprogramma's betreffen ca. 80% van het werk en zijn daarmee ook bijzonder belangrijk voor de ervaren leefbaarheid in de stad. Het gaat om thema's als openbaar groen, speelvoorzieningen, wegen, riolen, zwerfafvalbestrijding en graffitibestrijding. In 2016 hebben we deze reguliere werkzaamheden met onverminderde inzet uitgevoerd of laten uitvoeren, waar mogelijk op innovatieve wijze of samen met betrokken bewoners. De manier waarop het zichtbare regulier onderhoud is uitgevoerd kan men herleiden uit de behaalde beeldkwaliteitsniveaus in de openbare ruimte (A t/m D). In 2016 is het gemiddelde gerealiseerde onderhoudsniveau per wijk of specifiek gebied het volgende geweest: A niveau: Centrum; Vogelplein en verdiepte tuin (Wantijplantsoen); Dubbelsteynpark, Damplein en buurt de Hoven; Weizigtpark; Admiraalsplein en Van Oldenbarneveltplein B niveau: Krispijn; Staart en Reeland; Dubbeldam; Sterrenburg; Stadspolders; Wielwijk, Crabbehof en Zuidhoven; Bedrijventerrein West
-	*Opstellen beheerplan Constructies* Mede gelet op de ontwikkelingen omtrent het nieuwe beheersysteem en de invoering van het assetmanagement is ervoor gekozen het opstellen van een nieuw beheerplan door te schuiven naar 2017. Planning is de vaststelling hiervan in de raad te laten plaatsvinden in het derde kwartaal 2017.
-	*Actualiseren Reclamebeleid* De actualisatie van de reclamenota is vertraagd. Bij het opstellen van de nota bleek er onvoldoende regelgeving te zijn om particuliere handelsreclame (met uitzicht op openbaar gebied) goed te reguleren. Na overleg met de portefeuillehouder is besloten om de reikwijdte van de reclamenota te vergroten om dit op te lossen. Het streven is om de reclamenota in de eerste helft van 2017 gereed te hebben.

√	*Illegaal grondgebruik*[1] De aanpak illegaal grondgebruik (snippergroen) is doorgezet. Ongewenste situaties die bekend waren zijn inmiddels gelegaliseerd of opgelost door handhaving. Nieuwe constateringen van ongewenste situaties zijn aangeschreven. Ten aanzien van efficiëntie en gebruiksvriendelijkheid van de uitgifte van nieuwe gronden (snippergroen) zijn mooie resultaten bereikt. Zo is bijvoorbeeld de informatie op de website geactualiseerd en de communicatie richting burgers gestroomlijnd.
√	*Intensivering wegenonderhoud* De extra investering in wegenonderhoud werpt zijn vruchten af. Er is hard gewerkt aan de verbetering van de wegen in Dordrecht en het achterstallig onderhoud loopt niet verder op. Over 2016 heeft het uitgevoerde werk geresulteerd in een overschrijding van € 150.000. Uitgevoerde projecten in 2016 zijn: Buiten Walevest, Cornelis de Wittstraat, Torenstraat, Vrieseplein (Dordt aan Zet methode), Zwarte Koor, Noordendijk, Adelaarstraat, Kerkeplaat, Baanhoekweg, Oudendijk, Dubbelsteynlaan, Damplein (Dordt aan Zet methode), Jean Paul Sartre-erf, Pijnenburg, Galileilaan, Archimedesstraat, Karel Doormanweg, Helmersstraat, Vlietweg, Laan der Verenigde Naties.
√	*Uitvoeren Meerjarenonderhoudsplanning* In 2016 zijn wederom veel projecten uitgevoerd zoals gepland in het programma voor groot onderhoud, de zogenaamde Meerjarenonderhoudsplanning (MOP). Er zijn met name enkele grote projecten uitgevoerd die zeer herkenbaar en impactvol zijn voor de stad, zoals het skatepark onder de brug bij de Dokweg, het Energieplein en de vervanging van de kademuur van de Wolwevershaven. Daarnaast zijn er ook projecten uitgevoerd die van groot belang zijn voor de stad, maar na de werkzaamheden minder zichtbaar, zoals de rioolvervanging in de straten Oranjelaan en Merwedestraat. Voor een uitvoerig overzicht van de vele onderhouds- en vervangingswerkzaamheden verwijzen wij u graag door naar de paragraaf Onderhoud Kapitaalgoederen (3.3).
Doelstelling 2: Onderhoud wordt zo efficiënt mogelijk uitgevoerd	
√	*Realiseren plannen "Agenda voor de stad"* In 2016 is er een terugkoppelbijeenkomst georganiseerd voor bedrijven en maatschappelijke organisaties die hebben bijgedragen aan het project *Agenda voor de stad*. Daarbij zijn nieuwe (technologische en innovatieve) ideeën voor beheer en onderhoud in de openbare ruimte aangedragen. Tevens is in 2016 een analyse afgerond naar aanleiding van uitgezette bewonersenquêtes. We hebben ervoor gekozen om denkrichtingen en acties uit dit proces te beleggen binnen bestaande en nieuwe trajecten, zoals bijvoorbeeld *Assetmanagement*, *Participatie*, *Dordt aan Zet Placemaking en Smart City*.
√	*Nieuwe vormen van aanbesteden ten gunste van een strategisch inkoopbeleid* In 2016 zijn we aan de slag gegaan om onze inkoop te optimaliseren en nog beter af te stemmen op onze organisatiedoelen. Datgene wat we geleerd hebben uit voorgaande aanbestedingstrajecten is daarin meegenomen. We zijn gestart met een zoektocht naar nieuwe aanbestedingsvormen en overeenkomsten en hebben daarin flinke slagen gemaakt: • een onderzoek naar het logisch samenvoegen van inkooppakketten is in 2016 gestart rondom de integrale onderhoudsbestekken in de wijken. Door dit zogenaamde categoriemanagement toe te passen realiseren we op termijn inkoop technische voordelen. • lopende contractvormen zijn geëvalueerd. Een voorbeeld hiervan is het vernieuwende participatiebestek dat mooie resultaten laat zien op het gebied van bewonersbetrokkenheid. • tot slot zijn we binnen het programma 'in één keer goed' gestart met het zoeken naar nieuwe samenwerkingsvormen en overeenkomsten met aannemers. Daarbij is het uitgangspunt dat aannemers eerder in beeld komen in een aanbestedingsproces en ook betrokken worden bij bijvoorbeeld de opdrachtformulering.
√	*(Technische) Innovaties* In 2016 heeft innovatie onverminderd aandacht gekregen in de organisatie. Dit heeft geleid tot verschillende (technische) innovatieve toepassingen in onderhoud en beheer. Enkele mooie voorbeelden hiervan zijn: • toepassing van een speciaal netwerk (LoRa) bij het meten van grondwaterstanden in 't Land van Valk. Dit is tevens een van de eerste *'internet of things'* toepassingen in de openbare ruimte van Dordrecht. • data van Stadsbeheer in samenhang met andere bronnen analyseren voor betere inzichten of sturing. Een voorbeeld is het bevorderen van recycling in Dordrecht middels inzichten uit eigen data en data van HVC. • realisatie van dynamische verlichting bij het Energieplein.

[1] Ter verduidelijking en om verwarring te voorkomen is 'nieuwe gronden' (Begroting 2016) vervangen door 'snippergroen' (zie Bestuursrapportage 2016 pagina 13).

	• deelname in proeftuin Informatiemodel Beheer Openbare Ruimte (IMBOR), waarbij Dordrecht een voortrekkersrol heeft gehad in de ontwikkeling van een landelijke standaard voor objecten in de openbare ruimte. • aansluiten bij veelgebruikte (sociale) media kanalen om bewoners beter en eigentijds te informeren. Bijvoorbeeld YouTube filmpjes die gemaakt en gedeeld worden over beheer, onderhoud en herinrichtingsvraagstukken.
√	*Smart City* In 2016 heeft Smart City Dordrecht echt voet aan de grond gekregen. Niet alleen in Dordrecht, maar in het hele land. Het opgaveplan is vastgesteld en er is een innovatiefonds opgezet (gestart in 2017). Hieraan is in 2016 ook een communicatieplatform gekoppeld: www.smartcitydordrecht.nl In het kader van Smart City Dordrecht zijn er in 2016 mooie resultaten bereikt in verschillende concrete projecten: • meten van passantenstromen in het kernwinkelgebied samen met studenten van de TU Delft. • (actieve) communicatie rondom hoogwater in het buitendijks gebied. • opzetten van een (intern) datadashboard voor fysieke gegevens. • een project *'datagestuurde wijkaanpak'*, om de inzet van de sociale wijkteams te optimaliseren. • een cursus data analyse en datawijsheid voor medewerkers in de Drechtsteden. • inrichten van een regionaal open data platform.
√	*Assetmanagement* Bij onderhoud en vervanging passen we assetmanagement toe. Daarbij kijken we niet alleen naar de technische aspecten van objecten in de openbare ruimte, maar wegen we ook onderdelen als functionaliteit, gebruikswaarde en mogelijke risico's mee. In 2016 is in de ambtelijke organisatie een eerste richting voor de langere termijn gepresenteerd voor een gemeentebrede implementatie van assetmanagement. Met goed gevolg is assetmanagement in 2016 ook concreet toegepast, bijvoorbeeld bij het onderhoudscontract voor de rioolgemalen en bij de keuze om rioolrenovatie toe te passen bij het Sumatraplein. Tot slot zijn in 2016 voorbereidingen getroffen om de verkeersregelinstallaties (VRI's) conform assetmanagement te gaan onderhouden.
≈	*Nieuw beheersysteem* Het implementeren van een nieuw beheersysteem is in 2016 nog niet gerealiseerd. Het bij elkaar brengen van verschillende administraties en systemen is complex. Deze zijn niet in alle gevallen gemakkelijk met elkaar in overeenstemming te brengen. In 2016 zijn we gestart met de conversie om dit toch mogelijk te maken op het gebied van wegen en groen. De vertraging is niet enkel negatief, want van de tijd is gebruik gemaakt om een voortrekkersrol in te nemen in de landelijke discussie over standaarden voor objecten in de openbare ruimte (IMBOR). Daarnaast zijn we alvast gestart met het scholen van medewerkers die met het nieuwe systeem moeten werken. De implementatie van het nieuwe beheersysteem mag dan wel doorschuiven naar 2017, maar onze organisatie is in staat om daar dan ook direct mee aan de slag te gaan.
√	*Kennisdelen* Binnen het traject van Smart City Dordrecht is in 2016 gewerkt aan het eenvoudiger en sneller beschikbaar maken van data. Zowel online als offline hebben onze medewerkers contact met collega's en andere relevante partijen in het land of daarbuiten. In 2016 zijn we vanuit het vakgebied beheer en onderhoud veelvuldig de samenwerking aangegaan met andere partijen om kennis te delen. Voorbeelden hiervan zijn samenwerkingen met: • Gemeente Rotterdam op gebied van beheer en onderhoud, assetmanagement en Smart City. • TU Delft om passantenstromen te onderzoeken in het centrum. • Hogeschool Rotterdam op het gebied van 'hoog water communicatie' en categoriemanagement. • Da Vinci college omtrent peilbuismetingen. • Utrecht Data School omtrent een cursus data analyse en datawijsheid voor medewerkers bij de gemeente. • bewoners en sociale partners via deelname aan bijvoorbeeld het 'Initiatievenknooppunt'. • Havenbedrijf Rotterdam omtrent beheer, onderhoud en toezicht in het WDO-gebied. Tot slot zijn we in 2016 als gemeente veelvuldig aanwezig geweest op vakinhoudelijke congressen. Daar zijn we niet enkel als deelnemer aanwezig geweest, maar ook als spreker over onderwerpen zoals innovatie, participatie en assetmanagement.
√	*Samenvoegen Toezicht* De reorganisatie rondom Toezicht is met succes afgerond. In 2016 is het interne bedrijf Toezicht opgeheven en sinds 15 oktober 2016 is de handhavende functie belegd binnen de sector Stadsbeheer in het kernteam Handhaving. Vanuit dit kernteam wordt de buitendienst operationeel aangestuurd. Deze buitendienst bestaat voor de komende 5 jaar uit handhavers (BOA's) van een externe marktpartij (Handhaving Support). Inhoudelijk zijn in 2016 voorbereidende acties ondernomen om het vraag- en informatiegestuurd toezicht vanaf 2017 verder vorm te geven. Onder andere door middel van een BOA-

	registratiesysteem. De verweving met de wijknetwerken wordt verder vormgegeven door de gebiedsgerichte werkwijze en door vaste aanspreekpunten in de wijken. De parkeertaken maken geen deel meer uit van de werkzaamheden binnen het kernteam Handhaving, maar zijn ondergebracht bij een parkeerteam binnen de sector Stadsbeheer.
Doelstelling 3: Inwoners en ondernemers hebben een actieve rol bij het in stand houden van de openbare ruimte	
✓	*Participatiebestek* In 2016 hebben we voor de eerste keer het participatiebestek in actie gezien. De inzet van de betrokken aannemer om participatie-initiatieven in de openbare ruimte te ondersteunen kan gezien worden als een bijzonder succesvolle onderneming. In 2016 heeft het gezorgd voor ca. 91 nieuw betrokken bewoners en 13 nieuwe initiatieven in Wielwijk, Crabbehof en Zuidhoven. Dit brengt allerlei fysieke en sociaal maatschappelijke positieve effecten met zich mee, zoals een nog mooiere en schonere leefomgeving waarin buurt elkaar kent en helpt. Daarnaast heeft in 2016 een eerste evaluatie van de werkwijze plaatsgevonden. Eind 2016 is de werkwijze verder geoptimaliseerd en daardoor kan de betrokken aannemer in volle vaart door met het bieden van ondersteuning aan wijkbewoners.
✓	*Dordt aan Zet* In 2016 stond Dordt aan Zet in het teken van een verdere toepassing van de participatiemethode Placemaking. Deze methode wordt toegepast om de plek of gebruikers centraal te stellen bij een herinrichtingsopgave. De organisatie wordt meegenomen in deze werkwijze op basis van het in 2016 opgestelde plan van aanpak 'Beweging met Placemaking'. Ook is er in 2016 gewerkt aan draagvlak, zowel in de stad als binnen onze organisatie. We hebben daarbij ervaren dat er in toenemende mate oog is voor deze werkwijze en dat heeft geresulteerd in afspraken over concrete toepassing in de toekomst. Er zijn in 2016 twee herinrichtingsprojecten met toepassing van de methode placemaking uitgevoerd of gestart: • bij het Vrieseplein was sprake van een gedragen ontwerp en de herinrichting is inmiddels gereed. Het leverde goede ervaringen op waar het gaat over de behoeften die de gebruikers van de openbare ruimte hebben. • bij het Damplein ligt er nu een voorlopig ontwerp dat met ieders inbreng tot stand is gekomen. Placemaking gaat ook toepassing vinden bij de projecten Dordtse Mijl en de Bankastraat. De voorbereiding hiervoor is in 2016 gestart. Met betrekking tot de deelname aan *Democratic Challenge* verwijzen we u graag door naar de programmakaart Bestuur en Samenwerking (2.13).
✓	*Samenwerking (Louterbloemen, Regio, HbR, enz)* Om de stad goed te onderhouden en te werken aan leefbaarheid moeten we met andere partijen samenwerken, dat besef is ook in 2016 verder gegroeid. Mooi voorbeelden waarin we dat terugzien zijn onder andere: • de samenwerking met Dierentehuis Louterbloemen rondom het opvangen van gevonden dieren. Dat stond in 2016 vooral in het teken van toekomstige uitvoering, zeker ook in relatie tot de benodigde huisvesting en faciliteiten. • de samenwerking met het Havenbedrijf Rotterdam waarbij onderzocht is of er mogelijkheden zijn om bepaalde toezichtstaken onder te brengen bij het Havenbedrijf en de ondernemers in het WDO gebied. • de samenwerking met Waterschap Hollandse Delta, waar het gaat om onze wateropgaven.
≈	*Verbetering Wijklijn* De resultaten uit het onderzoek dat in 2015 is uitgevoerd zijn opgepakt voor behandeling in 2016. Daarbij is gebleken dat keuzes die gemaakt moeten worden om tot verbetering te komen samenhangen met de implementatie van het nieuwe Klant-, Zaak- en Archiefsysteem (KZA). Voorbereiding voor het traject om tot een nieuw wijklijnmeldingensysteem te komen zijn getroffen in 2016 en de implementatie daarvan is momenteel voorzien medio 2017.
✓	*Bewonersinitiatief Indus* Dit project, waarbij bewoners een rol pakken in beheer en onderhoud van de openbare ruimte, is al enkele jaren naar ieders tevredenheid in uitvoering. In nadere ogenschouw blijkt het uniek in zijn soort. Dergelijke vormen van bewonersinitiatief zijn intensief en daardoor ook schaars. De groep bewoners zorgt zelf voor de afgesproken kwaliteit met betrekking tot onderhoud en in de praktijk is die kwaliteit meestal hoger dan afgesproken.
✓	*Intensivering participatie* We zijn begin 2016 gestart met een brede oriëntatie op participatie in de openbare ruimte en het ondersteunen van bewonersinitiatieven. Dit heeft geleidt tot een visie voor medewerkers en bijhorende werkwijzen en -processen die aansluiten bij het karakter van Dordrecht.

	Met het beschikbare bedrag uit het afvalfonds hebben we in 2016 verschillende succesvolle campagnes vormgegeven ten aanzien van zwerfafval, denk daarbij bijvoorbeeld aan *'Een schone stad, je hebt het zelf in de hand'* en *'Respect voor Dordt'* (specifiek voor evenementen). We merken een groeiende betrokkenheid van bewoners en ondernemers waar het gaat om het schoon en leefbaar houden van de stad. Dat laat zich onder andere zien in de omvang van het aantal *Dordtse Doorpakkers* en het aantal *geadopteerde* prullenbakken in de stad.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	0-waarde 2013	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Rapportcijfer leefbaarheid	7,1	7,2 (2016)	7,1
Schaalscore fysieke kwaliteit buurtvoorzieningen	6,2	6,1 (2016)	6,2
Percentage verloedering fysieke woonomgeving	27,7%	26,1% (2016)	27,7%
Percentage zelf het afgelopen jaar actief geweest om de buurt te verbeteren	20%	24% (2015)	26%

Toelichting: er is voor gekozen om voor de kengetallen 1 t/m 3 over te stappen op de metingen van de landelijke Veiligheidsmonitor (waar we voorheen de Omnibusenquête van het OCD gebruikten). Kengetal 4 wordt niet gemeten in de Veiligheidsmonitor; hiervoor is de bron nog steeds de Omnibusenquête.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

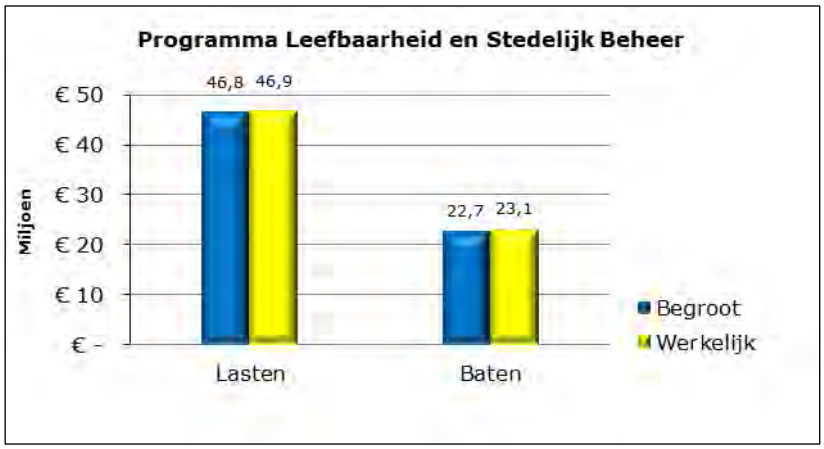

2.5 Programma Jeugd en Onderwijs

Portefeuillehouders: H. van der Linden en P.J. Heijkoop

Gelijke kansen
De Inspectie van het Onderwijs constateert in het recente Onderwijsverslag dat de onderwijskansen van kinderen van lager en hoger opgeleide ouders verder uit elkaar lopen. Gelijke kansen in het Nederlandse onderwijs zouden onder druk staan. Iedereen moet zijn kansen kunnen grijpen en zijn talenten ten volle kunnen ontwikkelen. Thuissituatie of achtergrond zouden daarom niet van invloed mogen zijn.
In Dordrecht streven we ernaar dat we het beste uit ieder kind halen. Daar waar sprake is van eigen kracht gaan we er vanuit dat deze wordt ingezet vanuit het eigen netwerk en de gemeente biedt ondersteuning waar het nodig is.

Via het Onderwijsachterstandenbeleid (OAB) investeren we in de Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE), schakelklassen en ouderbetrokkenheid, waardoor achterstanden bij onze jongste kinderen worden voorkomen en ingelopen. Op lokaal en regionaal niveau pakken we Voortijdig Schoolverlaten (VSV) bij jongeren aan. Behalve de aanpak en preventie van nieuwe voortijdig schoolverlaters, richten we ons ook op de kwetsbare jongeren en oud-voortijdig schoolverlaters (jongeren die langer dan een jaar geleden de school hebben verlaten zonder startkwalificatie). Met als doel dat geen jongere tussen wal en schip belandt en de jongere ofwel wordt teruggeleid naar school of begeleid naar werk.

Transformatie van de jeugdhulp
De sociale teams en jeugdteams hebben de opdracht gekregen om zich door te ontwikkelen naar integrale sociale wijkteams. Met zowel de Serviceorganisatie Jeugd ZHZ en de Stichting Jeugdteams ZHZ worden doorlopend gesprekken gevoerd om de werking van de teams te optimaliseren. Daarbij is en wordt extra ingezet op de verbinding met onder andere het jongerenwerk, de jeugdgezondheidszorg, peuter- en kinderopvang en het onderwijs. Zo zijn in 2016 de Ouder-Kind (OK) coaches aan de slag gegaan in het onderwijs, met als thuisbasis de sociale wijkteams. Zij hebben de opdracht om de verbinding te leggen tussen onderwijs, jeugdhulp en de bredere gezinssituatie. Op vergelijkbare wijze geven we vorm aan het 'passend verbinden' ten aanzien van de doelgroep 0-4 jaar, in samenwerking met de jeugdgezondheidszorg, peuter- en kinderopvang en de sociale wijkteams.

Veilig Thuis heeft in 2016 met behulp van extra middelen van de gemeenten in Zuid-Holland Zuid, ingezet op het wegwerken van de wachtlijsten. Daarnaast is door het Algemeen Bestuur (AB) van de Dienst Gezondheid en Jeugd (DG&J) besloten om een extra financiële bijdrage te vragen aan de gemeenten voor de inzet van Veilig Thuis voor het jaar 2017. Daarmee beschikt Veilig Thuis in 2017 over een volledig ingewerkt en vast team van professionals en kunnen de sociale wijkteams in Dordrecht beschikken over vaste contactpersonen. Hiermee worden de sociale wijkteams ondersteund om de transformatie te kunnen realiseren.

Sociale ontwikkelagenda
In 2016 hebben we zes maatschappelijke opgaven benoemd vanuit de stad, welke gebundeld zijn binnen de sociale ontwikkelagenda. Deze agenda is gericht op meer samenhang en de transformatieopgave. De realiteit, complexiteit en actualiteit van bewegingen in het sociale domein krijgen in de sociale ontwikkelagenda nadrukkelijke aandacht. In deze programmakaart komen drie van deze zes ontwikkelopgaven terug: 'Sterke Basis in de Wijk', 'Goede Start' en 'Jongeren op de Rit'. Vanzelfsprekend presenteren we in deze programmakaart ook de vooraf aan de collegeperiode afgesproken doelstellingen en kengetallen.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Dordtse jeugdigen groeien gezond en veilig op Doelstelling 2: Dordtse jeugdigen krijgen kansen om zich te ontwikkelen en om naar vermogen mee te kunnen doen	
✓	★ *Doorontwikkelen lokale Jeugdteams ('ontwikkelopgave 'Sterke Basis in de Wijk')* Een van de opgaven van de sociale ontwikkelagenda is 'Sterke Basis in de Wijk'. Binnen deze opgave staat de doorontwikkeling van de sociale teams en jeugdteams centraal. We hebben, door middel van een veelvoud aan gesprekken met bewoners, professionals en partners, onderzocht hoe we het professionele netwerk dat informatie, advies en ondersteuning biedt in de wijken moeten neerzetten. Op basis van het onderzoek hebben we een breed gedragen visie daarover opgesteld. Een van de onderdelen van de visie is het Dordts DNA: een set van vier kernwaarden – perspectief, transparant, respectvol en samenwerken – die voorschrijven hoe professionals bewoners bejegenen, en hoe professionals onderling samenwerken in het brede netwerk. De visie betekent een doorontwikkeling van de sociale teams en jeugdteams naar integrale sociale wijkteams. De implementatie hiervan zal in 2017 plaatsvinden. In 2016 hebben we hiervoor

	voorbereidingen getroffen, door onder andere de moederorganisaties achter de sociale teams en de Stichting Jeugdteams ZHZ een integrale opdracht voor 2017 te verstrekken. Naast de lokale doorontwikkeling van de jeugdteams zijn we voortdurend met de Stichting Jeugdteams en de Serviceorganisatie Jeugd in gesprek om de werking van de teams verder te optimaliseren. In dit kader zijn in 2016 ook verschillende evaluaties uitgevoerd die in 2017 hun beslag krijgen in concrete verbeteracties. Het gaat hierbij om zowel de hulpverlening zelf als de wijze waarop we het met elkaar organiseren. Vanuit de gemeente hebben we extra ingezet op verbinding met basisvoorzieningen en het veiligheidsdomein (zie ook hieronder) en besteden we ook onveranderd aandacht aan administratiedruk, de grote caseload en het belang van maatwerk. Dit laatste sluit aan bij de ventieltafels die we in 2015 organiseerden en heeft als doel maatwerk te legitimeren indien nodig en structurele vraagstukken te signaleren en indien mogelijk op te lossen. Hierbij is de aansluiting met andere opgaven binnen de sociale ontwikkelagenda, zoals Thuis in de Wijk en Jongeren op de Rit, cruciaal.
✓	★ *Verstevigen jeugdaspect in Sociale Teams* De doorontwikkeling van de sociale teams en jeugdteams hebben we integraal benaderd. Zie hier boven, als ook het programma Zorg en Ondersteuning (2.9).
✓	★ *Verbinden van jeugdhulp aan basisvoorzieningen* In 2016 hebben we stevig gestuurd op de aansluiting van jeugdteams en sociale teams op de basisvoorzieningen zoals het onderwijs. Dit blijft in het kader van de transformatie van de jeugdhulp onze aandacht vragen. Er zijn OK-coaches geselecteerd, die na de zomer van start zijn gegaan. Met de sociale teams als thuisbasis werken zij hoofdzakelijk op scholen. Naast hulpverlening hebben zij als opdracht om de verbinding te leggen tussen jeugdhulp, onderwijs en de bredere gezinssituatie. In 2017 wordt binnen de opgave 'Goede Start' op een vergelijkbare wijze verder vorm gegeven aan de verbinding rondom de doelgroep van 0 tot 4 jaar. Ook de verbinding tussen jeugdteams en huisartsen is in 2016 verder geïntensiveerd. Met een pilot is de verbinding aangejaagd, primair door extra inzet van een praktijkondersteuner met een duidelijke opdracht. Na afloop van de pilot zijn de jeugdteams en sociale teams samen met de huisartsen/praktijkondersteuners bezig met een duurzame inbedding van de samenwerking. Naast deze specifieke trajecten worden vanuit de sociale teams en jeugdteams regelmatig bijeenkomsten georganiseerd voor specifieke doelgroepen (inwoners en/of professionals), met als doel hun bekendheid te vergroten en verbindingen te leggen.
≈	★ *Doorontwikkelen aanpak Jeugd en Veiligheid* Dordrecht was in 2016 één van de zes gemeenten met een Collectief tegen Kindermishandeling. Het Collectief bestaat onder andere uit Veilig Thuis, jeugdgezondheidszorg, raad voor de kinderbescherming, jeugdbescherming, sociaal wijkteam en het samenwerkingsverband onderwijs, zowel preventief als in het gedwongen kader. De focus lag op het bespreekbaar maken van en het verhogen van kennis over het onderwerp en het aanscherpen van rollen en verantwoordelijkheden op basis van casuïstiek. In 2017 geven we een vervolg aan de aanpak met een 'integrale aanpak preventie kindermishandeling'. De belangrijkste speerpunten zijn: ketensamenwerking, expertiseborging in het onderwijs, preventie vechtscheidingen en kwetsbare zwangeren. Er is een convenant met samenwerkingsafspraken gesloten tussen de Stichting Jeugdteams, Veilig Thuis en de JGZ. Daarnaast is een uitgebreid scholingsprogramma gefaciliteerd voor professionals van de sociale teams en jeugdteams. Parallel aan deze processen zijn genoemde partijen voortdurend met elkaar in gesprek om de samenwerking te optimaliseren. Bijvoorbeeld door af te stemmen naar aanleiding van casuïstiek (de ventieltafels, zie ook hierboven). Tenslotte zijn trajecten van start gegaan die erop zijn gericht eerder risico's te signaleren en hier op de juiste manier op in te spelen. De belangrijkste voorbeelden hiervan zijn de interventie Voorzorg en participatie in het Project HP4All.
≈	★ *Opstellen en uitvoeren Opgaveplan jongeren 16-27 (ontwikkelopgave 'Jongeren op de Rit')* De bevindingen van het Social Lab zijn vertaald naar een plan van aanpak. Dit is in co-creatie uitgewerkt met de jongeren en partners in de stad. Aan de hand van het Dordts DNA hebben we 'buiten' naar 'binnen' gehaald: jongeren en professionals hebben ons meegenomen hoe we een goed sluitend netwerk kunnen ontwikkelen voor deze doelgroep. Vanuit de leefwereld van de jongeren wordt er gekeken wat er noodzakelijk is om zijn of haar leven weer op de rit te krijgen. Het sociaal wijkteam gaat in de aanpak een belangrijke rol spelen. In 2017 gaan we tot uitvoering over van het plan van aanpak.

✓	*Faciliteren van voorzieningen om jeugdigen binnen het reguliere aanbod zo goed mogelijk voor te bereiden op de arbeidsmarkt* De aansluiting tussen onderwijs en de regionale arbeidsmarkt is een thema dat blijvend om aandacht vraagt. Er wordt hierbij afgestemd tussen Onderwijs en het Regionaal Programma Arbeidsmarktbeleid. In 2016 was er bijzondere aandacht voor kwetsbare jongeren en hun aansluiting op de arbeidsmarkt. Voor een belangrijk deel zijn dit jongeren die uitstromen uit pro-vso en de Entreeopleiding (mbo1 niveau). De aanpak is in nauw overleg met Sociale Dienst Drechtsteden, UWV en regiogemeentes vormgegeven. Ook is er een regionale aanpak gerealiseerd voor jongeren met afstand tot de arbeidsmarkt, de zogenaamde oud-voortijdig schoolverlaters. Met het Regionaal Meld- en Coördinatiepunt (RMC), actieplan Jeugdwerkloosheid, SDD en UWV (leerwerkloket) is een gezamenlijke aanpak ontwikkeld voor het toeleiden van jongeren tot 27 jaar zonder startkwalificatie, die niet naar school gaan en geen werk hebben, naar de arbeidsmarkt. We continueren en ontwikkelen nieuwe activiteiten voor de brede oriëntatie van jeugdigen, zoals het voorbereiden op de beroepskeuze, ontwikkelen van vaardigheden, techniek- en ICT-promotie (TechniekDock, Game On, CodeUur), cultuureducatie en natuur- en milieueducatie. In dit kader is ook verkend of er behoefte is aan een nieuw Wetenschap- en Techniekcentrum, maar daar bleek geen interesse voor te zijn bij partijen.
✓	*Continueren voor- en vroegschoolse educatie (VVE) en schakelklassen ter preventie van taalachterstand* We hebben binnen de beschikbare middelen de VVE gecontinueerd via de peuteropvang en kinderdagverblijven en de schakelklassen via het primair onderwijs. In 2016 zijn met de VVE-aanbieders de resultaat- en procesafspraken VVE gemonitord. Daarnaast zijn door uitvoering van een monitor schakelklassen, ook de resultaten van de schakelklassen in beeld. Dit vormt de basis voor een doorlopende evaluatie van het onderwijsachterstandenbeleid, samen met de VVE-aanbieders. Als gevolg daarvan zijn bijvoorbeeld de eisen aan schakelklassen aangescherpt. Daarnaast is een verkenning uitgevoerd naar het realiseren van 'TOP' VVE voorzieningen. Dit richt zich op kwaliteitsversterking van de VVE, in nauwe samenwerking tussen praktijk en wetenschap. De aanpak kenmerkt zich door onder andere een rigoureus kwaliteitsbeleid op de locaties en een sterk accent op ouderbetrokkenheid. Met als doel het opheffen van achterstanden bij doelgroepkinderen in de periode tussen 2 en 6 jaar.

✓	*Aanpakken van voortijdig schoolverlaten (VSV) en handhaving leerplicht* We pakken VSV zowel op lokaal als regionaal niveau aan. Voor de lokale aanpak wordt jaarlijks een rijkssubsidie voor overbelaste jongeren van € 525.000 beschikbaar gesteld aan het Samenwerkingsverband Passend Onderwijs voor Voortgezet onderwijs en het ROC DaVinci College. De regionale aanpak wordt gefinancierd vanuit het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Hiervoor is een convenant afgesloten met de gemeenten en de onderwijsinstellingen. In 2016 is een nieuwe planperiode van start gegaan en een nieuw programma 2016-2020 gemaakt. Nieuw is dat de aandacht niet enkel meer uitgaat naar de aanpak en preventie van nieuwe voortijdig schoolverlaters maar zich voortaan ook richt op kwetsbare jongeren en de oud-voortijdig schoolverlaters. Doel is om te komen tot een sluitend vangnet waarbij geen jongere tussen wal en schip terechtkomt en de jongere ofwel wordt teruggeleid naar school of begeleid naar werk. Landelijk wordt geconcludeerd dat er teveel kinderen thuis zitten, voor hen is er geen passende onderwijsplek. In de zomer van 2016 is daarom een landelijk thuiszitterspact ondertekend door VNG, PO en VO-raad, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW); ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en het ministerie van Veiligheid en Justitie (VJ). Aanleiding om ook in onze regio de aanpak voor verzuim en thuiszitters te agenderen en op te pakken. Ook is er aandacht voor het stijgend aantal vrijstellingen (kinderen die vanwege een zware lichamelijke of psychische beperking niet naar school hoeven) dat in onze regio net als in de rest van het land, jaar na jaar toeneemt.
✓ - -	*Continueren taken onderwijshuisvesting en voortzetten doordecentralisatie* Per 1 januari 2016 zijn de huisvestingstaken van OPOD overgedragen aan het schoolbestuur. We hebben in een interactief proces samen met schoolbesturen nader uitgewerkt of en hoe de taken op het gebied van onderwijshuisvesting kunnen worden overgedragen van de gemeente naar de schoolbesturen: de doordecentralisatie onderwijshuisvesting. Het proces is erop gericht om per 1 januari 2018 alle taken van gemeente naar schoolbesturen over te dragen. De schoolbesturen van het primair en speciaal onderwijs hebben vertrouwen in de doordecentralisatie en hebben begin 2016 een intentieverklaring ondertekend. In een interactief proces zijn in de loop van 2016 de voorwaarden en uitgangspunten voor doordecentralisatie verder besproken: de businesscase, het huisvestingsplan, het huurbeleid en de rechtspersoon zijn nader uitgewerkt. Er zijn diverse haalbaarheidsstudies gestart naar toekomstige herhuisvestingsprojecten. Ook zijn voorbereidingen getroffen voor het in begin 2017 af te sluiten hoofdlijnenakkoord. De schoolbesturen van de Fontein en de Albatros en de gemeente zien meer in renovatie en uitbreiding van de huidige gebouwen dan in nieuwbouw, wat eerst het streven was. Hierdoor blijft er een onderwijsbestemming voor de monumentale gebouwen en is er ruimte voor nieuwe ontwikkelingen op het Admiraalsplein.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
% zware zorg	14% (2015)	15% (2016)	13%
% van de jeugdigen en gezinnen met een hulpvraag zijn tevreden met de geboden hulp	0-meting voorjaar 2016*	Verwachte levering eerste representatieve cijfers: najaar 2016*	Vaststellen aan de hand van cijfers 2016*
% van de professionals is tevreden over de verbinding tussen Jeugdteams, basisvoorzieningen en de preventieve ondersteuning	41% (2015)	41% (2015)	65%
% van de jeugdigen en gezinnen weet bij wie ze ondersteuning kunnen vragen	Opvoed-ondersteuning (ouders van kinderen tot 18 jaar): 57% (2015) Opvoed-ondersteuning (ouders van kinderen tot 23 jaar): 56% (2015)	57% (2015) 56% (2015)	80% 80%

% van de Dordtse basisscholen heeft een programma om kinderen kennis te laten maken met techniek	51% (2014-2015)	67% (2015-2016)	90%
Score op ouderbetrokkenheid in het VVE-inspectierapport van de onderwijsinspectie	3 (2014, voldoende)	3 (2016, voldoende)	4 (goed)
% van doelgroepkinderen VVE komt via de toeleiding door Careyn daadwerkelijk terecht bij een VVE-voorziening	81% (2015)	81%	95%

Toelichting: de eerste twee indicatoren zijn resultaten die we regionaal met het totale jeugdbeleid willen bereiken en zijn afkomstig uit het BRTA. De Serviceorganisatie monitort deze indicatoren. Kengetal 3 is op basis van een lokaal onderzoek, uitgevoerd door het OCD in 2015-2016. Bron voor kengetal 4 is de Omnibusenquête, bron voor kengetal 5 zijn gegevens van het DaVinci College, bron voor kengetal 6 is een rapportage uit 2016 van de Inspectie van het Onderwijs, bron voor kengetal 7 is een rapportage van Careyn JGZ.
* In 2016 is een cliëntervaringsonderzoek uitgevoerd door de Serviceorganisatie Jeugd ZHZ. Zij voeren dit uit voor de gemeenten in de regio Zuid-Holland Zuid. In 2016 is dit onderzoek voor het eerst uitgevoerd, sinds de decentralisatie van de jeugdzorg naar de gemeenten per 1-1-2015. De respons was echter zo laag dat dit niet representatief is. Om de respons in vervolgonderzoeken omhoog te krijgen wordt gezocht en mogelijk geëxperimenteerd met een hogere frequentie en andere manieren van uitvragen.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

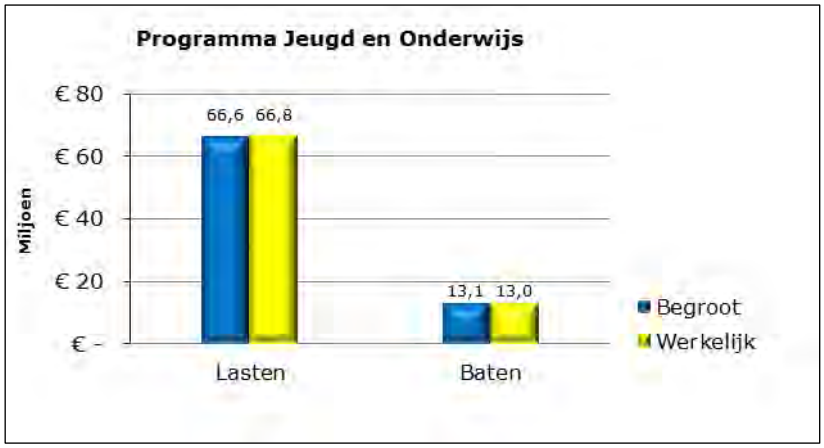

2.6 Programma Werk en Inkomen

Portefeuillehouder: P.J. Heijkoop

De economie trekt aan en werkgelegenheid groeit weer. We helpen mensen via onder andere de succesvolle aanpak van BaanBrekend Drechtsteden (weer) naar werk. Toch blijft werkgelegenheid een belangrijk regionaal aandachtspunt. Op dit moment is ook het aantal Dordtenaren zonder werk nog altijd aanzienlijk. Daarnaast heeft met name de instroom van statushouders het afgelopen jaar effect gehad op de bijstandcijfers. We blijven ons inspannen om mensen naar werk of een zinvolle dagbesteding te leiden.

Zo zijn er bijvoorbeeld via de realisatie van Infra Talent in 2016 31 werkplekken gecreëerd uit aanbestedingen van Dordrecht (waaronder de Nieuwe Dordtse Biesbosch), Alblasserdam en Zwijndrecht. 26 jongeren zijn geplaatst waarvan 6 definitief en 20 op proef. Ook zijn we gestart met de opgave 'Goed Bezig', onderdeel van de sociale ontwikkelagenda met als doel verkennen van mogelijkheden tot het bieden van meer maatwerk oplossingen, zodat het aanbod beter aansluit op de diversiteit van de groep aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Meer mensen toeleiden naar passend vrijwilligerswerk, participatieplekken en dagbesteding (of een combinatie daarvan) is het streven. Daarbij is er een sterke samenhang en samenwerking met andere opgaven zoals 'Elkaar helpen', 'Jongeren op de rit' en 'Sterke basis in de wijk'.

Ook hebben we in 2016 een maatschappelijke kosten-baten analyse uitgevoerd op de participatieplekken. Daaruit bleek dat het instrument een positieve impact heeft op het leven van de deelnemers maar het instrument op zichzelf wel een negatief financieel rendement heeft. Die uitkomst is ook te verwachten met investeringen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Een van de oorzaken is relatief veel uitval in de eerste weken van deelname. Regionaal worden de mogelijkheden bekeken hoe het instrument verbeterd kan worden. Onder andere door meer inzet op het terugdringen van uitval en een verbeterede toeleiding. Lokaal zetten we ook via de eerder genoemde opgave 'Goed Bezig' in op een betere toeleiding en het verduurzamen van de beschikbare participatieplekken.

De programmakaart Werk en Inkomen houdt nauw verband met het regionale programma Arbeidsmarkt. Ook onderwijs en jeugd in de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Zie ook de programmakaarten Economie, Sport en Cultuur (2.7) en Jeugd en Onderwijs (2.5).

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Vergroten arbeidsparticipatie	
✓	*Regionaal: Verbeteren van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt en vraag en aanbod op de arbeidsmarkt* Zie programma's 'Economie, Sport en Cultuur' (2.7) en 'Onderwijs en Jeugd' (2.5).
✓	*Sociale Dienst Drechtsteden (SDD): Bevorderen arbeidsvermogen (werken aan zelfstandigheid, inburgering, re-integratie, stimuleren vrijwilligerswerk en tegengaan jeugdwerkloosheid); en bieden van sociaal vangnet, armoedebestrijding; bijstandverlening; schuldhulpverlening).* Ondanks de aantrekkende economie en geleverde inspanningen blijft werkgelegenheid een belangrijk regionaal aandachtspunt. Met name de instroom van statushouders heeft het afgelopen jaar effect gehad op de bijstand cijfers. We blijven ons inspannen om mensen naar werk of een zinvolle dagbesteding toe te leiden.
Doelstelling 2: Vergroten arbeidsaanbod voor de onderkant van de arbeidsmarkt	
✓	*Lokale opgave Dordrecht* *1. Realisatie van ons deel (ca. 50%) van de regionale doelstelling (800-1.100) voor het aantal participatieplekken. We zetten hierop in met lokale acquisitie en promotie van participatieplekken en deelnemers op gebieds- en wijkniveau.* Het aantal gerealiseerde plekken in Dordrecht is hoger dan de ambitie die gesteld is. Alleen het werven van het beoogde aantal deelnemers vraagt, zoals in de Bestuursrapportage 2016 ook gemeld, nog altijd aandacht. In samenwerking met de SDD, de matchingunits en leerwerkbedrijven worden verbetervoorstellen voor de doorontwikkeling gemaakt. Naast deze regionale doorontwikkeling van het instrument participatieplekken zal via de eerder genoemde opgave 'Goed Bezig' ook een extra impuls gegeven worden aan het benutten en verduurzamen van de beschikbare plekken en alternatieven worden verkend.
≈	*Regionaal* *2. Kennisuitwisseling tussen gemeenten en met betrokken instellingen met betrekking tot lokale initiatieven voor beschut binnen werk en dagbesteding. Door deze twee voorzieningen te verknopen verwachten we ook een financieel voordeel te realiseren, participatieplekken kennen lagere begeleidingskosten dan dagbesteding.* Zoals in de Bestuursrapportage 2016 al gemeld moeten de mogelijkheden tot het verknopen van deze voorzieningen nog verder worden uitgewerkt. De verplichting vanuit het Rijk om (weer) beschut werk

	in te richten raakt ook aan deze instrumenten aan de onderkant van de arbeidsmarkt en dienen in gezamenlijkheid te worden bekeken.
✓	*3. Realiseren Werkgelegenheidsprojecten: start pilot Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB).* Bij de opstart is Infra Talent geholpen door de gemeente Dordrecht. In 2016 zijn 31 plekken gecreëerd uit aanbestedingen van Dordrecht, waaronder de Nieuwe Dordtse Biesbosch, Alblasserdam en Zwijndrecht.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Vergroten arbeidsparticipatie			
1.1. Ontwikkeling totale werkloosheid Drechtsteden (WW en Wwb) ten opzichte van landelijk gemiddelde	WW: +1,3% *(Ned +0,7%)* Wwb:+10,2% *(Ned +4,8%)* (ontwikkeling 2014-2015, peildatum 1 januari)	WW: -6,7% (Ned -7,6%) bijstand:+4,0% (Ned +3,6%) (ontwikkeling 1-1-2016 – 1-1-2017)*	≤ Landelijk gemiddelde
Participatieplekken			
2.1. Omvang groep uitkeringsgerechtigden met een verdienvermogen van minder dan 50% van het minimumloon.	Regionaal 3.800, waarvan ca. 1.900 uit Dordrecht**	1.981 (1-1-2017)	≤ 0-waarde
2.2. Aantal gerealiseerde participatieplekken in Dordrecht (op elke plek kunnen 2 kandidaten deelnemen)	0	786 (31-12-2016)***	minimaal 250
2.3. Aantal plaatsingen Dordtse kandidaten	0	360 (31.12.2016)****	400 *(50% meervoudig lokale ambitie)*

Toelichting: bron voor kengetal 1.1 is UWV/SDD/CBS, bron voor kengetallen 2.1 t/m 2.3 is SDD.
* Ontwikkeling 2015-2016, peildatum 1 januari: WW: +1,4% (Ned +1,1%) Bijstand:+1,5% (Ned +3,0%).
** Cijfer is nog niet gefilterd op vrijgestelden en reeds actieve vrijwilligers.
*** Ontwikkeling: 344 (1-7-2015), 375 (31-12-2015), 637 (1-7-2016).
**** Ontwikkeling: 231 (1-7-2015), 303 (31-12-2015), 227 (1-7-2016).

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

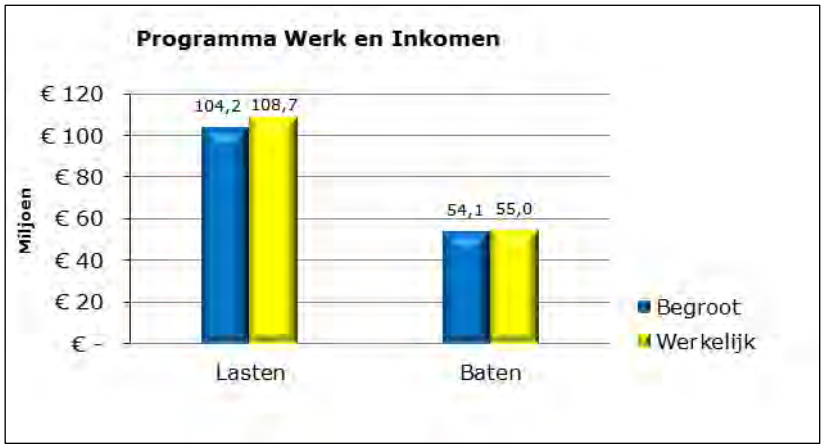

2.7 Programma Economie, Sport en Cultuur

Portefeuillehouders: J. Mos, R.E.C. Reynvaan-Jansen, P.H. Sleeking en P.J. Heijkoop

Na een periode van economische laagconjunctuur zien we over de gehele linie weer toename van initiatieven uit de markt. Ondanks het landelijke faillissement van een groot aantal winkelketens sinds begin dit jaar, zien we nieuwe investeringen in de binnenstad en de Spuiboulevard en is er toenemende interesse voor vestiging op onze werklocaties. Dat leidt tot meer vacatures. Tegelijkertijd zien we dat veel van deze vacatures, met name op mbo 4 en hogere niveaus, onvoldoende worden vervuld door inwoners uit de regio. Door het hoger onderwijs in de regio te versterken wordt bijgedragen aan het verkleinen van deze mismatch tussen vraag en aanbod. Verder bewijst de grote stijging in de Atlas voor gemeenten dat onze investeringen in cultuur hun vruchten beginnen af te werpen. Nu we zien dat de investeerders en beleggers zoeken naar projecten, is het zaak dat we ook nu zelf gesteld staan met het aanbod dat we als gemeente kunnen doen. Dit vraagt om een actieve benadering van de markt (bijvoorbeeld. onze deelname aan de Provada). Uiteindelijk moeten deze nieuwe investeringen ook zorgen voor nieuwe economische dynamiek en banengroei. De visie van de Agenda voor de stad dwingt ons daarbij om ook zelf na te denken over de eigen rolneming en de wijze waarop wij samen met andere partijen in de stad onze doelstellingen voor de stad willen realiseren. Dit geldt voor alle beleidsterreinen: sport, marketing, evenementen en maatschappelijke voorzieningen.

Vanuit het programma Levendige Binnenstad is in 2016 ook volop ingezet op het versterken van de economische dynamiek en verlevendiging van de binnenstad. Dit doen we onder andere door middel van het stimuleren van programmering (mijlpalen, evenementen en cultuurinitiatieven) in de stad, het stimuleren van samenwerking tussen partijen onderling (Dordrecht Marketing, VVV, Promotie Ondernemersfonds Binnenstad Dordrecht en binnenstad ondernemers) en we proberen nieuwe ondernemers aan de binnenstad te binden. Daarnaast zetten we in op de aanpak van de verloedering en leegstand in de Voorstraat e.o. Hiervoor kunnen eigenaren en ondernemers gebruik maken van een gemeentelijke stimuleringsregeling, gericht op het opknappen van gevels van panden en (tijdelijke) programmering in winkelpanden. Eigenaren die hun pand(en) laten verloederen worden aangeschreven. Tegelijkertijd blijven we ook nadenken over de toekomst van het kernwinkelgebied, en over de voorwaarden die nu nodig zijn om deze ook op de langere termijn levendig te houden, gezien de snelheid waarin nieuwe ontwikkelingen, met name op het vlak van digitalisering, zich voordoen. Het college laat zich hierover adviseren door een expertteam, waarin een aantal deskundigen van buitenaf op het gebied van retail, marketing, vastgoed, consumentengedrag en productontwikkeling zitting heeft. Zij zullen 2017 het college (en de raad) en de binnenstadspartijen van advies voorzien.

Programmering sportieve en culturele evenementen
Evenementen zijn cruciaal in de sport- en cultuurbeleving van Dordtenaren en trekken mensen naar onze stad. De sportkalender bevatte in 2016 zowel topsport als breedtesport met als hoogtepunten internationaal shorttrack (World Cup) en internationaal korfbal (Europees Kampioenschap), de Drechtstadloop, de Cityswim en Olympic Moves. De programmering van culturele evenementen ligt, in lijn met Agenda voor de stad, grotendeels bij de grote cultuurorganisaties in de stad: het Dordrechts Museum, Kunstmin, Bibelot, ToBe en het Onderwijsmuseum. Met deze en andere partners in de stad is gewerkt aan programmering rondom de historische mijlpalen van onze stad. Om het (toeristisch) bezoek aan de binnenstad te vergroten hebben wij de mijlpaal 'Beeldenstorm Woordenstroom in 2016' gerealiseerd en continueren we de voorbereidingen van de internationale mijlpaal 'Dordtse Synode – 2018'.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

★ Doelstelling 1: De binnenstad is een belangrijke economische motor	
✓	*Ondersteunen initiatieven ondernemers en anderen* In 2016 hebben we de vereniging Promotie Ondernemersfonds Binnenstad (POBD) een (subsidie)bijdrage gedaan van ca. € 160.000, bestaande uit ca. € 100.000 opbrengsten reclamebelasting en ca. € 60.000 aanvullende subsidie. De middelen dienen ter stimulering van de aantrekkingskracht van de binnenstad, door middel van de organisatie van promotionele en publiekstrekkende activiteiten. Binnen deze doeleinde beslist de POBD (en haar leden) zelf over de besteding van de middelen uit het Ondernemersfonds. De gemeente werkt naast de POBD ook samen met Dordrecht Marketing, VVV, culturele partijen en andere partijen in de binnenstad om het bezoek aan de binnenstad te stimuleren. Voorbeeld daarvan is de jaarlijkse organisatie van de Dordt pakt uit. Voorts wordt er als onderdeel van het Keurmerk Veiligheid Ondernemen samen met onder meer ondernemers, vastgoedbeheerders en veiligheidsdiensten gewerkt aan de verbetering van de veiligheid in de binnenstad.
✓	*Voorbereiden en uitvoeren historische mijlpalen* De mijlpaal Beeldenstroom – Woordenstorm heeft op een bijzondere, eigentijdse manier aandacht besteed aan de woord en beeldcultuur in onze stad. De specifieke doelstelling ''accent op jeugd en jongeren' bleek onverwacht boeiende projecten te genereren, zoals Taalclash,

	Cultural Change, StreetArt, Dynamiek van Stromingen en AdBlock. De discussie tussen jong en oud gaf een tijdbeeld over harmonie en onbegrip. Kortom: er was sprake van een heuse Beeldenstroom – Woordenstorm. De mijlpalen blijven streven naar verbindingen. Jong en oud kunnen kennis, kunde en creativiteit van elkaar gebruiken. De voorbereidingen voor de internationale mijlpaal 400 jaar Dordtse Synode zijn opgestart. Er is nader onderzoek naar de lokale betekenis van de Synode, er zijn gesprekken met nationale mediapartners en het eerste gesprek met de stad over burgerinitiatieven heeft in maart 2017 plaatsgevonden.
≈	*Herijken van het festival- en evenementenbeleid* In navolging op de Agenda van de stad is in 2016 gewerkt aan de herijking van het evenementenbeleid, gekoppeld aan de subsidiering van de amateurkunst. Op basis van het door de raad vastgestelde beleidskader "kleine subsidies" heeft het college in 2016 nieuwe subsidieregels vastgesteld voor subsidiëring van evenementen en amateurkunst. Naast een bezuiniging op de kleine subsidies (tot € 50.000) is een belangrijke wijziging in de uitvoering van het subsidiebeleid dat de advisering over de toekenning van de subsidies voortaan plaatsvindt door een extern samengestelde evenementencommissie. Daarnaast hebben de grote evenementen die van strategisch belang zijn voor de stad een speciale status toegekend gekregen in de herijking. De nieuwe uitgangspunten voor de subsidiëring van evenementen worden in 2017 vastgelegd in een nieuw beleidskader.
≈	*Uitvoeren nieuw samenwerkingsmodel Stichting Dordrecht Marketing en VVV Zuid-Holland Zuid* Als onderdeel van de Agenda voor de stad is getracht om in 2016 te komen tot een fusie tussen Dordrecht Marketing en de VVV Zuid-Holland Zuid, gekoppeld aan een gemeentelijk bezuiniging. Beide organisaties zijn er niet in geslaagd om hiervoor voor de Kadernota-behandeling 2017 tot een gezamenlijk voorstel te komen. Ondanks dat er geen voorstel is gedaan tot een fusie, is conform de Agenda voor de stad een taakstelling van € 100.000 op de jaarlijkse bijdrage aan Dordrecht Marketing/VVV doorgevoerd. Er is besloten om de bijdragen en contracten met Dordrecht Marketing en de VVV te ontvlechten en ook één op één een contract aan te gaan met de VVV. Beide organisaties hebben afzonderlijk voor 2017 een opdracht ontvangen. De jaren 2017 en 2018 worden vervolgens gebruikt om een heroriëntatie uit te voeren op de organisatiestructuur, gekoppeld aan de visie op de huisvesting in het kader van de gebiedsvisie Spuiboulevard.
≈	*Uitvoeren Convenant Binnenstad 2014-2018* Het betreft doorlopende activiteiten t/m 2018. Het convenant is een afsprakendocumenten voor de binnenstadspartijen die vertegenwoordigd zijn in het Platform Binnenstadsontwikkeling, waaronder ook de gemeente. Doel van het convenant is om eigenaarschap te creëren bij alle georganiseerde partijen in de binnenstad om te werken aan de aantrekkelijkheid/levendigheid van de binnenstad. Alle partijen hebben daarin een rol te nemen. De gemeente ondersteunt het platform en de uitvoering van de maatregelen uit het convenant, maar is daarin niet leidend. Uiteindelijk hebben alle partijen een verantwoordelijkheid in de uitvoering van het convenant. De samenwerkingsstructuur tussen binnenstadspartijen op alle niveaus (strategisch, tactisch en operationeel) en gezamenlijke prioriteitstelling in de activiteiten blijft een onderwerp van aandacht. In 2017 wordt in het kader van het project "De Nieuwe Winkelstraat" dit onderwerp opnieuw tegen het licht gehouden.

Foto: Ronald Bosua

-	*Opstellen functiebeeld binnenstad* In 2016 is op initiatief van het college een expertteam in het leven geroepen, bestaande uit deskundigen van buitenaf op het gebied van retail, marketing, digitalisering, en commercieel vastgoed. Het expertteam heeft als vraag van het college meegekregen welke voorwaarden ingevuld moeten worden om de binnenstad en specifiek het kernwinkelgebied economische vitaal te houden. Daarmee is de scope ten opzichte van de oorspronkelijk in de Begroting 2016 opgenomen resultaat (het opstellen van een functiebeeld voor de binnenstad) in strikte zin gewijzigd, maar blijft het uitgangspunt hetzelfde met de beantwoording van de vraag wat er voor nodig is om ook op lange termijn de binnenstad en in het bijzonder het kernwinkelgebied economisch vitaal te houden. Het opstellen van functieprofielen voor de binnenstad en deelgebieden is een afgeleide van deze vraag. In 2017 zal het advies aan de binnenstadspartijen en de gemeente (college en raad) aangeboden worden en zal via het Platform Binnenstadsontwikkeling (eigenaar) de uitvoering gestalte moeten krijgen. In 2017 krijgt dit een vervolg en wordt hierop een proces ingericht.
≈	*Acquisitie van nieuwe ketens* Het betreft een doorlopende activiteit die gemeentelijke aandacht (accountmanagement) vraagt. In de Bestuursrapportage 2016 hebben we reeds gemeld dat ondanks onze inspanningen om samen met eigenaren nieuwe winkelketens te trekken, we ook zien dat winkels in het kernwinkelgebied noodgedwongen hun deuren moeten sluiten als gevolg van landelijke faillissementen. Daarin springt (landelijk) de sluiting van de V&D natuurlijk het meest in het oog. Deze situatie is op korte termijn lastig te veranderen/beïnvloeden en vraagt om een lange termijn strategie met eigenaren. Daarnaast denken we met de eigenaar van het V&D-pand mee in de mogelijkheden van de herontwikkeling en de bijdrage die gemeente daarin kan leveren vanuit de aanpak openbare ruimte en acquisitiemiddelen.
√	*Extra impuls aanpak leegstand* Als onderdeel van het Programma Levendige Binnenstad is in 2016 is ingezet op de aanpak van leegstand en verloedering in een aantal straten van de binnenstad. Daarvoor is in 2016 zowel ingezet op stimulering als aanschrijving van eigenaren, een zogenaamde zoet-zuur aanpak. De aanpak leidt op een aantal plaatsen al tot zichtbare verbetering van de gevelzijde, maar vergt tegelijkertijd een lange adem. Naast dat een aantal eigenaren met gebruikmaking van de subsidiemogelijkheden is overgegaan tot aanpak van hun gevel, zijn een tweetal eigenaren aangeschreven. Een van die eigenaren heeft de herstelwerkzaamheden uitgevoerd waarmee de aanschrijving is komen te vervallen. Voor de andere eigenaar (het betreft de bekende panden in de Voorstraat midden) wordt de procedure onverkort voortgezet, en is er een last onder dwangsom opgelegd. De resultaten worden tussentijds verantwoord in het kader van het Programma Levendige Binnenstad.
√	*Uitwerken van een visie op herontwikkeling en (functie)transformatie Spuiboulevard* Samen met marktpartijen is gewerkt aan een gebiedsvisie. De visie is aangeboden aan de raad en vormt het kader voor de ontwikkeling van de Spuiboulevard e.o. (zie RIS-dossier: 1889539).
≈	*Verbeteren openbare ruimte, zichtlijnen en looproutes (leesbaarheid)* Met college en raad is in 2016 intensief gesproken over de aanpak rondom de Visbrug. Dat heeft geleid tot een gewijzigde aanpak en een bredere discussie in de stad over het meest geschikte ontwerp. Het gesprek met de stad krijgt in 2017 een vervolg.
√	*Ontwikkelen toeristische infrastructuur (Waterdriehoek)* • De rechtstreekse waterbusverbinding tussen Dordrecht – Kinderdijk – Rotterdam was een groot succes. Ook de verbinding van de Waterbus tussen Dordrecht – Willemstad – Haringvliet in samenwerking met het Droomfonds op diverse dagen in de zomer was een groot succes. • Met Kinderdijk en de Provincie Zuid-Holland Zuid is de organisatie van de riviercruisemarkt nader onderzocht. Stichting Werelderfgoed Kinderdijk waar kennis, contacten en professionaliteit aanwezig is, maakt een business case om de gehele aanpak van deze markt voor Dordrecht te gaan verzorgen. • De provincies Zuid-Holland, Noord-Brabant en Zeeland en diverse landschapstafels (waaronder Waterdriehoek, Vestingdriehoek, Waterpoort, Haringvliet en Streeknetwerk Biesbosch) oriënteren op een aparte organisatie voor de bovenregionale markt. • Onderzoek heeft aangetoond dat het concept van 'Verspreide Herbergen' (bijzondere overnachtingen) in de Biesbosch alleen haalbaar is als er een 'basiskamp'' buiten de grenzen van het Nationaal Park gerealiseerd kan worden. Dat is vooralsnog niet haalbaar. De Waterdriehoek heeft in 2016 haar Meerjarenprogramma 2016 – 2019 vastgesteld. De Provincie ondersteunt dit programma vanuit haar groenmiddelen met een aanzienlijke subsidie. Hierin onder andere aandacht voor het ontwikkelen en de kansen van het Nationaal Park van Wereldklasse NL Delta Biesbosch – Haringvliet.
★	**Doelstelling 2: Verbeteren van de werking van de arbeidsmarkt**
≈	*Zorgen voor een beroepsonderwijs dat aansluit op de vraag van de arbeidsmarkt en versterking van de kennisinfrastructuur (Verdere regionalisering. Dit wordt verantwoord in het rMJP)* Het netwerk dat de afgelopen jaren is opgebouwd om HBO naar Dordrecht te halen heeft geleid tot diverse Associate Degree (AD)-trajecten en bachelor opleidingen. Een nieuwe impuls aan HBO ontwikkeling in samenwerking met de Economic Board Drechtsteden is in voorbereiding.

√	*Realiseren werkgelegenheidsprojecten: start pilot Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB)* Met de Nieuwe Biesbosch als pilot is in 2016 gestart met het werkgelegenheidsproject Infra Talent. Met Infra Talent is een structuur ontstaan om de komende 3 jaar aan minimaal 50 jongeren een kans op werk en opleiding te bieden in de sector grond-, weg-, en waterbouw. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan de groeipotentie van 750 werkopleidingsplekken. In 2016 zijn 31 plekken gecreëerd en er zijn 26 jongeren geplaatst. Met de Infra Deal Zuid-Holland is Infra Talent robuust gemaakt. De Infra Deal is een samenwerking met de Economische Programmaraad Zuidvleugel, Bouwend Nederland en centrumgemeenten in Zuid-Holland waarmee de komende jaren 300 mensen in Zuid-Holland aan een baan worden geholpen.
√	*Verminderen van werkloosheid onder jongeren (Vanuit de rol als centrumgemeente. Dit wordt verantwoord in het rMJP)* De groep jeugdwerklozen kenmerkt zich door een grote heterogeniteit aan achtergronden en problematieken. Doelstelling van het regionaal actieplan jeugdwerkloosheid (2015-2017) is het toeleiden van 1.000 jongeren naar de arbeidsmarkt. In 2016 is langs meerdere sporen gewerkt aan het verminderen van jeugdwerkloosheid. 1. De bestuurlijke afspraken met het Rijk zijn uitgewerkt in een integraal plan van aanpak voor toeleiding naar werk van jongeren zonder startkwalificatie tot 27 jaar. In dit plan werken de volgende partijen samen: het RMC, het regionaal programma arbeidsmarkt/actieplan Jeugdwerkloosheid, de SDD en het UWV (leerwerkloket). De uitvoering loopt tot 2018. Met inzet van matchmakers worden oud voortijdig schoolverlaters opgespoord en toegeleid naar school of werk. 2. De ESF-J subsidie is verantwoord en in juni 2016 definitief afgerond. Continuering van kansrijke projecten zijn geborgd met cofinanciering van de ESF regeling Actieve Inclusie (2014-2020). Voor deze regeling voeren we als centrumgemeente de coördinatie en vervult de gemeente Dordrecht de rol van formele subsidie aanvrager. 3. Voor de aanpak van jongeren buiten beeld zijn diverse initiatieven gestart, waaronder een pilot met St. DeWerkshop en het leerwerkbedrijf van Maritieme Arbeidstraining en Educatie (St. Mate) dat bijdraagt aan vakmensen voor de binnenvaart (maritieme sector). 4. We werken aan een gerichte aanpak voor de multiproblem-jongeren in de opgave "Jongeren op de rit". De komende maanden worden hier concrete acties voor ontwikkeld.
	Creëren banen voor mensen aan 'onderkant' arbeidsmarkt/benutten alle talenten Mede met behulp van ESF middelen is een kwalitatieve en kwantitatieve impuls gegeven aan de arbeidsparticipatie van VSO-Pro jongeren en de aansluiting met de regionale arbeidsmarkt. De participerende scholen zijn: De Sprong (PrO) te Sliedrecht, Hans Petrischool (PrO) te Dordrecht, SPON VSO De Stroom te Dordrecht, SPON VSO School Bleyburgh te Sliedrecht, Wartburg College (PrO) te Dordrecht en Yulius Onderwijs (vso) te Dordrecht.
√	*Realiseren van duurzame inzetbaarheid waardoor instroom naar uitkeringen wordt (Vanuit de rol als centrumgemeente. Dit wordt verantwoord in het rMJP)* Het Regionaal Programma Arbeidsmarkt ondersteunt activiteiten die bijdragen aan de duurzame inzetbaarheid van de beroepsbevolking. Hier werkt zij in verschillende allianties samen in kansrijke sectoren en branches. Sectorplannen (landelijk en regionaal) zijn daarvoor de belangrijkste instrumenten evenals het LeerWerkLoket Drechtsteden. Het regionaal sectorplan voor Zorg en Welzijn is afgerond. De deelnemende instellingen hebben de doelstelling gehaald. De uitvoering van het regionaal sectorplan DeltaMetaal-Perspectief loopt nog tot en met 2017.
√	*Overige activiteiten regionaal programma arbeidsmarktbeleid Drechtsteden* Deze regionale doelstellingen worden in verantwoordingscyclus van de gemeenschappelijke regeling Drechtsteden meegenomen.
Doelstelling 3: Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat	
√	*Uitvoeren van investeringskaarten* Als onderdeel van de van de door het college in 2015 vastgestelde ontwikkelingsstrategie, zijn de investeringskaarten leidraad geweest voor een markgerichte benadering van potentiële investeerders en beleggers voor de stad. Onderdeel daarvan vormde de succesvolle deelname van Dordrecht aan de landelijke vastgoedbeurs Provada. De tijdens de beursdeelname verkregen leads hebben vanuit de gemeente/het projecten follow up gekregen en hebben in sommige gevallen ook geresulteerd in kansrijke ontwikkeling.
√	*Uitwerken regionale innovatiestrategie* In 2016 is gewerkt aan de uitvoering van de regionale innovatiestrategie. De vaststelling van de strategie heeft geresulteerd in het beschikbaar stellen van € 1 mln. voor innovatiestimulering. Van dit bedrag is € 500.000 beschikbaar gesteld voor de vorming van het MKB-Katalysatorfonds. Een fonds dat zich richt op vroege fase financiering bij de innovatie (onder andere gericht op prototyping, haalbaarheidsonderzoek en testfaciliteiten). Bedrijven uit de Drechtsteden kunnen aanspraak maken op subsidiemiddelen uit dit fonds. Advisering over toekenning door de hiervoor ingestelde commissie met directeuren/innovatiemanagers uit regionale MKB bedrijven. Daarnaast is met € 500.000 het aandeelhouderschap van de Drechtsteden in het Participatiefonds van InnovationQuarter georganiseerd. Uiteindelijk moet deze aanpak van onderop leiden tot opschaling van de innovatieprogramma's en –samenwerking tussen bedrijven, met toegang tot fondsfinanciering vanuit Europa. De uitvoering/secretariaat van het MKB Katalysatorfonds is georganiseerd bij de

	Duurzaamheidsfabriek, ten einde daarmee bedrijfsleven en onderwijs op vlak van innovatie/ prototyping met elkaar te verbinden en de Duurzaamheidsfabriek een centrale rol te geven in het netwerk innovatie MKB/bedrijfsleven. Daarnaast is in 2016 gewerkt aan een ontwikkelperspectief op de doorontwikkeling van de Duurzaamheidsfabriek. De voorgestelde maatregelen moeten in 2017 uitvoering krijgen en in het voorjaar 2017 aan het college/raad worden voorgelegd.
✓	*Gebiedsontwikkeling bedrijventerrein Westelijke Dordtse Oever (WDO, zie projectblad)* In 2016 zijn er vele activiteiten gestart om DK I, II en Amstelwijck-West een impuls te geven. Zo is er in samenwerking met het OCD een WDO Panel opgericht, waarbij zo'n 45 ondernemers zijn aangesloten, waarbij vier keer per jaar input uit het gebied op wordt gehaald over relevante thema's op het terrein. Een van de onderzoeken in het gebied was volledig gericht op arbeidsmarktvraagstukken. De resultaten zijn vervolgens gedeeld bij het regionale programma onderwijs en arbeidsmarkt. Er is een marketingvisie opgesteld inclusief uitvoeringsprogramma. Bij de marketingvisie is een uitvoeringsagenda toegevoegd, waar mee gestart wordt wanneer de besluitvorming over het planologisch kader KIL IV gereed is. Er is een WDO platform opgericht dat zo'n zes keer per jaar bij elkaar komt met vertegenwoordigers van de bedrijven uit het gebied. Een belangrijk resultaat is de succesvolle voorbereiding om te komen tot de oprichting van een Bedrijveninvesteringszones (BIZ) doormiddel van een draagvlakmeting. Voor Louterbloemen en Krabbepolder zijn positieve resultaten behaald en wordt in 2017 een BIZ opgericht. Een BIZ voert met haar bestuur vergelijkbare activiteiten uit als een 'parkmanagementorganisatie', zoals bij Dordtse Kil III het geval is. In 2016 is in het kader van het bestemmingsplan verbrede reikwijdte een onderzoek uitgevoerd naar het nut en de noodzaak voor het terrein Dordtse Kil IV voor de periode van 2017-2037. Uit het onderzoek blijkt dat het huidige aanbod in de Drechtsteden voor de doelgroep groot logistiek niet toereikend is voor de aangewezen periode en dat het terrein DK IV nodig is. In 2016 is het bestemmingsplan DK IV gereed gemaakt voor tervisielegging. Rijkswaterstaat start in plaats van 2016, in 2017 met de aanbesteding voor de hoofdinfra. Het grootste gedeelte van de Westelijke ontsluiting is in 2016 aangelegd, het resterende deel hangt samen met de ontwikkeling van Kil IV. De doelstelling is om in 2017 ook een BIZ op te richten bij DK I, II en Amstelwijck-West.
≈	*Toepassen duurzame energie en energiebesparingsmaatregelen WDO* In 2016 is een integraal programma duurzaamheid WDO opgesteld, gebaseerd op het opgavelplan duurzaamheid 2014-2018. Dit programma is middels een raadsinformatiebrief (RIB) vastgesteld door de raad. Voor het terrein DK IV is de procedure voor BREEAM certificering van het terrein KIL IV uitgevoerd. In de uitvoering van programma duurzaamheid is gestart met energiescans, waarmee de potentiële energiewinst per bedrijfspand in kaart wordt gebracht middels een scan. Deze energiescans zijn eind 2016 afgerond. Slechts een klein aantal ondernemers heeft van het aanbod van de gemeente gebruik gemaakt. Om het resultaat te optimaliseren heeft de projectorganisatie verlenging van het project aangevraagd bij de Provincie. Tevens wordt de scope van het project uitgebreid met de deelgebieden DKIII, Louterbloemen en het Zeehavengebied. Op het gebied van circulaire economie is een netwerk opgericht van circulaire bedrijven die circulaire businesscases gezamenlijk willen ontwikkelen i.s.m. de werkgevers Drechtsteden. De energievisie voor DK IV is vastgesteld middels een RIB, waarbij gekozen is voor all electric. Het uitvoeringsprogramma behorende bij het programma duurzaamheid WDO zal in 2017 worden opgeleverd en heeft enige vertraging opgelopen.
≈	*Uitgifte Businesspark Amstelwijck* In 2016 is naar aanleiding van de behandeling van de denkrichtingennotitie Amstelwijck in de raad gewerkt aan voorstellen voor de verstelling van de uitgifte van het businesspark Amstelwijck, o.a. met het voorstel tot herprogrammering van de middenzone, bestemmingsplanverruiming voor het oostelijke gedeelte van het businesspark, het in voorbereiding nemen van de A16-zone en het vergroten van de inzet op acquisitie. Het voorstel is in 2017 aan college en raad aangeboden. In 2017 zal dit moeten leiden tot een versnelling van de uitgifte van de terreinen.
✓	*Prestatieafspraken DEAL!* Begin 2016 heeft (bestuurlijke) evaluatie plaatsgevonden op de eerste jaren van DEAL! en is besloten tot continuering van de bijdrage door de gemeenten en de ROM-D voor een periode van 4 jaar. Over de inzet van de DEAL! worden jaarlijks afspraken vastgelegd. De focus van DEAL! ligt in de acquisitieactiviteiten met name op de zogenaamde stuwende sectoren, logistiek en maritiem. In 2016 is besloten DEAL! jaarlijks een bijdrage te doen van € 100.000 voor een periode van 4 jaar (t/m 2019).
✓	*Kwaliteit winkelcentra* Winkelcentrum Sterrenburg is eind 2015 in eigendom overgegaan. De nieuwe eigenaar van het winkelcentrum, beleggingsfonds Wereldhave, heeft in 2016 onderhandelt over de overname van de erfpachtsituatie van de naastgelegen voormalige laboratorium locatie voor de uitbreiding van het centrum. In het bestemmingsplan is ruimte voor uitbreiding, in combinatie met vernieuwing van het bestaande winkelcentrum. Inmiddels is bekend geworden dat Wereldhave de erfpachtsituatie heeft overgenomen, waarmee de verwachting is dat er snel gestart kan worden met de modernisering en uitbreiding van het winkelcentrum. Daarnaast heeft de gemeente in 2016 enige functieverruiming geboden voor de woonboulevard aan de Mijlweg, in de sfeer van leisure, ten einde de levensvatbaarheid van de woonboulevard een impuls te geven. Dit heeft o.a. geresulteerd in de vestiging van een indoor ski(rol)baan. Voor de langere termijn

	is een visie op de positie van de woonboulevard gewenst. Voorts heeft de gemeente (planologische) medewerking verleend aan de uitbreiding/verbeteringsplannen van de supermarkt Plus bij het Damplein in Dubbeldam en heeft de vestiging van de Dirk supermarkt in het winkelcentrum Crabbehof het aanbod versterkt.
-	*Onderzoeken van alternatieve invulling midden zone Gezondheidspark* We zijn in gesprek met het Albert Schweitzer ziekenhuis (ASZ) over hoe we om willen gaan met de oude afspraken over de ontwikkeling van de middenzone en de herbezinning op het programma. Voorts vinden gesprekken plaats met marktpartijen over een mogelijk nieuwe invulling. Een zich naar aanleiding van de deelname van Dordrecht aan de vastgoedbeurs Provada geïnteresseerde partij heeft interesse getoond in de ontwikkeling van een leisure concept. Afhankelijk van de uitkomsten kunnen we in 2017 starten met de planologische procedure. Anders dan te voren beoogd, is in 2016 nog geen nieuw bestemmingsplan vastgesteld. Dit heeft deels te maken met de afhechting van de oude afspraken over de ontwikkeling van de middenzone en tegelijkertijd de invulling naar programma.
Doelstelling 4: Verbeteren van de sportinfrastructuur, stimuleren van sportdeelname en vergroten van de (maatschappelijke) functie van sport	
✓	*Ontwikkelen van een sportvisie* Op de drempel van 2016 is een nieuwe visie op sport in Dordrecht gereed gekomen: het Dordtse Sportkompas. In het document geven we een uiteenzetting van de gezamenlijke ambities, strategieën en uitvoeringslijnen voor de sport in Dordrecht, in de vertaling naar het Sportbedrijf. Het Sportkompas is tot stand gekomen door de ervaringen die we de afgelopen twee jaar hebben opgedaan door op veel dossiers in gesprek te gaan en samen te werken met de stad. Het Sportkompas sluit aan bij de veranderingen in de (sportieve) samenleving en beschrijft hoe de gemeente zich hernieuwd verhoudt tot het thema. Het Sportkompas geeft een richting voor de langere termijn en vervangt de traditionele sportnota. We zijn daarbij alert op de knelpunten maar de kansen staan centraal. Wij geloven in de kracht van sport. In 2016 is de Sportraad met succes vernieuwd. De raad is inmiddels volop bezig en actief met gevraagde en ongevraagde adviezen. Het advies op het Sportkompas was voor de Sportraad het eerste wapenfeit.
✓	*Intensiveren gebruik Sportparken* De uitvoering van de sportparkenvisie loopt. De uitgangspunten voor de verplaatsingen van de vier betrokken verenigingen zijn aangescherpt en met alle verenigingen zijn intensieve gesprekken gaande. De voorkeuren van de verenigingen zijn geconcretiseerd en gecommuniceerd. De verwachting is dat de verplaatsingen aan de orde zullen zijn in 2017 en 2018. De verplaatsingen vragen uiteindelijk kredietaanvragen voor investeringen om deze verplaatsingen te faciliteren. In de Begroting 2017 is vooruitgelopen op de kredietaanvragen. Omdat de noodzakelijke investeringen uiteindelijk de uitkomst zullen zijn van onderhandelingen is de financiële informatie indicatief. Tegelijkertijd geldt dat de middelen (€ 5,5 miljoen) nodig zijn om de gesprekken/onderhandelingen te concretiseren.
≈	*Exploitatie van Verenigingshallen* In 2016 is geanticipeerd op de ontwikkelingen mede op basis van het vergrote financiële inzicht. Onder andere hieruit is naar voren gekomen dat voor twee van de hallen, DeetosSnel en Oranje Wit, direct handelen aan de orde was. Bij DeetosSnel is er nu een nieuw stichtingsbestuur waarmee gebouwd kan worden aan de toekomst. Oranje Wit heeft richtinggevende uitspraken ontvangen op hun voorstellen om hun toekomstige exploitatie veilig te stellen. Inmiddels is de integrale aanpak op de binnensport weer opgepakt en kan de voor 2016 geplande besluitvorming in 2017 vorm krijgen.
≈	*Verbeteren van de sportboulevard* De Sportboulevard is ruim 5 jaar open en in 2016 op alle facetten, samen met de exploitant Optisport, gebruikers en specialisten, geëvalueerd. In dat kader zetten we ook in op overeenstemming met Optisport over openstaande contractpunten. De evaluatie leidt tot optimalisatie van de samenwerking die in 2017 verder gestalte krijgt en ook ter besluitvorming wordt voorgelegd.
✓	*Stadionontwikkeling FC Dordrecht* In de laatste weken van 2016 heeft FC Dordrecht de gesprekken met de gemeente opgepakt op hun stadionplannen. De club zet in op 'vernieuwbouw' van het stadion, waarbij het de synergie zoekt met de breedtesport en specifiek de verplaatsing van OMC. De club heeft gevraagd of de gemeente wil faciliteren met omgevingsgerelateerde zaken. De plannen en een eventueel gemeentelijke steun komen in 2017 nader aan de orde.
≈	*Verbinding met het onderwijs* De verbinding sport en onderwijs blijft cruciaal en onlosmakelijk. Het nieuwe Sportkompas onderschrijft dit ook. School is bij uitstek de plek om kennis te maken met sport en te 'leren' genieten van sport, onder meer in de vorm van bewegingsonderwijs, bewegen op het schoolplein, schoolsporttoernooien en sportkennismakingsactiviteiten. In de nieuwe aanpak verleggen we, door ervaringen, de focus van (stads-)brede afspraken meer en meer naar het volgen van de energie, maatwerk voor enthousiaste scholen en daarmee 'sportief voorbeeldonderwijs'. 2016 heeft inzichten opgeleverd over die enthousiaste scholen met ook al eerste aanstekelijke resultaten.

√	*Maatschappelijke inzet sport (doelgroepen, problematieken)* Sport is de wijken ingetrokken en de maatschappelijke kracht van sport is in 2016 versterkt en benut. Op wijkniveau ontstaan nieuwe matches tussen vraag en aanbod en worden tal van organisaties aan elkaar en de sport verbonden. Zorginstellingen, scholen en allerlei andere maatschappelijke organisaties dragen praktische behoeften aan voor hun doelgroepen waar sport een mooie invulling aan kan geven. Ouderen, vergunninghouders, minima, mensen met een beperking komen hierdoor letterlijk en figuurlijk in beweging.
√	*Talentontwikkeling* Dordrecht is samen met Rotterdam, Den Haag en twee sportbonden in 2016 erkend als Centrum voor Topsport en Onderwijs (CTO) door NOC*NSF. Het 5e centrum in Nederland. Met het CTO is een unieke positie verworven in het sportlandschap van Nederland; zowel inhoudelijk als financieel. De positie en de samenwerking bieden kansen voor continuïteit voor onze vijf regionale talentcentra en de ondersteuning van onze talenten vooral ook op alle bijkomende aspecten in hun ontwikkeling (onderwijs, huisvesting, paramedische ondersteuning).
√	*Evenementen* De volledige kalender op top- en breedtesportgebied is gerealiseerd. In het oog springende hoogtepunten waren de World Cup Shorttrack en het EK Korfbal; beiden met nationale en internationale uitstraling. De Cityswim in de Dordtse binnenstad groeit uit tot een nieuwe parel onder de sportevenementen met mogelijkheden tot actieve deelname van iedereen.
Doelstelling 5: verbeteren van het recreatief aanbod	
-	★ *Besluitvorming over aanbod zwembaden vanaf 2018* In opdracht van het college zijn vier varianten (Renovatie, renovatie-plus, nieuwbouw en nieuwbouw-plus) onderzocht voor de vernieuwing van zwembad De Dubbel. Het college heeft aan de raad voorgesteld te kiezen voor de renovatie-plus variant. De besluitvorming die was voorzien in december 2016, is vertraagd doordat een groot aantal vragen door de raadsleden zijn gesteld. Een van de belangrijkste vragen is dat de raad inzicht wil in de effecten van onderhoudskosten op de kapitaallasten bij de renovatie-plus variant en bij de nieuwbouw-plus variant. Thans wordt gewerkt aan de beantwoording van deze en andere vragen. Naar verwachting zal de besluitvorming in het tweede kwartaal 2017 plaatsvinden. Na de besluitvorming kan worden gestart met de voorbereidingen.
≈	*Ontwikkelen Noorderdiepzone en dagrecreatieterrein Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB, zie Projectblad)* De uitvoering van de Noorderdiepzone is eind vorig jaar gestart. De oplevering is gepland medio 2018, waarbij één deel later volgt in verband met een verplaatsing. Het dagrecreatieterrein start qua uitvoering in april 2017 en is eind 2017/begin 2018 gereed. Dit betreft ongeveer 50% van het gebied. De rest van het gebied kan pas opgepakt worden nadat gebleken is dat er middelen beschikbaar zijn en na besluitvorming door de raad.
√	*Schetsen toekomstperspectief Nationaal Park de Biesbosch* Een groots resultaat is geboekt door de erkenning door de vakjury dat NL Delta Biesbosch-Haringvliet een nationaal park van wereldklasse is. Het ambitiedocument vormt de leidraad voor het beleid tot 2021. Met terugtredende overheden en bezuinigingen is het programma 'De Biesbosch verdient het' ontwikkeld. De resultaten in 2016 zijn nog beperkt en vereisen een verstevigde aanpak in 2017 en verder. Het overleg met gebruikers (waterrecreatie) en bedrijven vordert (langzaam). De gemeenschappelijke regeling is aan stevige herziening toe als gevolg van uittredende partners (onder andere de twee provincies) en de ontwikkelingen bij andere (potentiële) partners (steden, bedrijven, gebruikers). Daartoe is het governance project gestart, hetgeen in 2017 zal worden afgerond
Doelstelling 6: Vergroten van de culturele aantrekkelijkheid	
√	*Uitvoering bestaand beleid en opgave Agenda voor de stad* De exploitatie van het Energiehuis is in 2016 op basis van het raadsbesluit hierover in december 2015 in handen gelegd van Kunstmin als hoofdhuurder. De andere organisaties, waaronder Bibelot en de St. Cultuureducatie ZHZ huren van Kunstmin. Gezamenlijk werkt men aan de invulling en profilering van het Energiehuis als huis van de podiumkunsten in de regio. Kunstmin, Bibelot en de St. Cultuureducatie ZHZ hebben gezamenlijk activiteiten uitgevoerd in het kader van de Mijlpaal Beeldenstroom – Woordenstorm. Uitvoering van Agenda voor de stad heeft in 2016 geresulteerd in het vaststellen van het subsidiekader kleine subsidies. Het resterende budget voor evenementen en amateurkunst wordt ingezet volgens de nieuwe subsidieregeling evenementen en amateurkunst. Subsidieaanvragen voor evenementen en amateurkunst, kunnen twee maal per jaar worden ingediend en worden door een gemeentelijke adviescommissie met externe leden, met kennis van zaken en binding met de stad, voorzien van advies. Het beleid is herijkt en de evenementen met special-status worden binnenkort door de raad vastgesteld.
√	*Cultuureducatie* Naar aanleiding van het faillissement van ToBe in december 2015 is er in 2016 nieuw beleid voor cultuureducatie vastgesteld; De Stichting Culturele Educatie Zuid Holland Zuid, de opvolger van ToBe wordt gesubsidieerd voor buiten- en binnenschoolse cultuureducatie. Het Servicebureau Onderwijs & Cultuur maakt de match tussen de vraag vanuit het onderwijs en het aanbod vanuit cultuuraanbieders.

	Het door het Rijk mede gefinancierde programma Cultuureducatie met Kwaliteit (CMK) wordt de komende 4 jaar voortgezet.
√	*Dordrecht Museum* In 2016 is de samenwerking met partners in de stad, zoals Kunstmin, verder uitgebouwd. In het kader van de mijlpaal Beeldenstroom-Woordenstorm zijn er voorleesavonden in de museumtuin georganiseerd. Er is een start gemaakt met de voorbereidingen voor 2 tentoonstellingen in het kader van 175-jarig jubileum van het Museum (Schouman) en het 125-jarig jubileum van Vereniging Oud Dordrecht (Spiegel van het Heden). Met de kerkelijke organisaties zijn gesprekken gevoerd over de herdenking van 400 jaar Synode. In 2016 zijn we begonnen met een Masterplan Huis Van Gijn, waarmee het unieke karakter van dit huis sterker wordt benadrukt en het museum opnieuw gepositioneerd wordt als een ware 19de-eeuwse beleving. Voor het Hof van Nederland lag de focus op het stimuleren c.q. op peil houden van de bezoekersstroom naar dit nieuwe museum.
√	*Ontwikkelen scenario's voor een toekomstbestendige rol van de bibliotheek* In 2016 is verder gewerkt aan de veranderopgave in het kader van de Agenda voor de stad. De gemeente en de bibliotheek hebben een gezamenlijke opdracht voor de veranderopgave geformuleerd. Daarbij is in gezamenlijkheid gekeken naar een andere toekomstbestendige rol van de bibliotheek. De uitwerking van de gezamenlijke opdracht heeft geleid tot een visie waarbij de bibliotheek binnen een aantal jaren, op een natuurlijk manier groeit naar een bibliotheek die in de eerste plaats vanuit haar rol als informatiespecialist een brede maatschappelijke netwerkpartner in Dordrecht zal zijn. Bij deze veranderopgave hoort ook een bezuinigingstaakstelling van € 6 ton vanaf 2019.
√	*Ontwikkelen en implementeren ontwikkelopgave RTV Dordrecht* RTV Dordrecht heeft na een moeizaam proces in september 2016 een Toekomstplan gepresenteerd. Een eerdere Toekomstplan waarbij werd aangekondigd dat de tv-uitzendingen zouden stoppen, is door de gemeente niet geaccepteerd. In het nieuwe Toekomstplan is de nieuwe visie van RTV Dordrecht uitgewerkt waarbij de focus wordt gelegd op: 1. de organisatie en aanpak aanpassen aan de meest recente ontwikkelingen in medialandschap en media-gebruik. 2. gebruik van online-media. 3. we willen een hoger bereik en hogere waardering, alle leeftijdscategorieën bedienen en gaan daarvoor per kanaal interessante, passende en onderscheidende content maken. Met het ontwikkelde concept kan de TV behouden blijven. RTV Dordrecht stelt zich ten doel om bereik en waardering te vergroten, ook bij de jongere generaties (15-25 en 25-40 jaar). De kernwaarden daarbij zijn: Hart voor de Stad, actueel, betrokken, betrouwbaar, relevant, aanwezig en herkenbaar. In de Begroting 2016 is opgenomen dat bij deze veranderopgave ook een bezuinigingstaakstelling van € 100.000 hoort, gefaseerd vanaf 2017.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Binnenstad (incl. Stadswerven en Schil)		2016:	2018
o ontwikkeling aantal toeristische bezoeken/ bezoekers t.o.v. benchmarkgemiddelde, uitgesplitst naar:	95 (2013)	100 (2015)	103
o index bezoeken t.o.v. 7 andere historische gemeenten	90 (2013	107 (2015)	103
o index bezoekers, idem			
o ontwikkeling aantal commerciële functies (detailhandel, horeca, etc.) in binnenstad naar sector t.o.v. benchmarkgemiddelde	Dordrecht 713, benchmark 674 (oktober 2015)	Dordrecht 696, benchmark 672 (augustus 2016)	700
Arbeidsmarktbeleid			
o aantal studenten op WO, HBO en MBO niveau, gericht op de regionale arbeidsmarkt	n.v.t.	n.v.t.	Toename met 5%
o aantal plekken aan de onderkant van de arbeidsmarkt	Zie 2.6 programma Werk en Inkomen	Zie 2.6 programma Werk en Inkomen	Zie 2.6 programma Werk en Inkomen
Economie			
o tevredenheid ondernemers over het ondernemingsklimaat	6,5 (2014)	6,1 (2016)*	6,8
Recreatie			
o dagrecreatie in de Drechtsteden per hoofd van de bevolking t.o.v. landelijk gemiddelde	Dordrecht 57, landelijk 153 (2011)	Dordrecht 57, landelijk 153 (2011)***	60
Cultuur			
o aantal bezoekers culturele voorzieningen**	270.000 (2014)	286.500 (2015)	329.000 (2018)

* Score komt uit de Peiling Ondernemingsklimaat waaraan Dordrecht in 2016 heeft meegedaan. Score referentiegemeenten (n=27): 6.0. Score totale benchmark (n=27): 6.0.
** Deze waarde bestaat uit een optelling van bezoekersaantallen van: Dordrechts Museum/Huis van Gijn (185.000), Kunstmin (33.000; Energiehuis + Schouwburg; laatste zeer onvolledige jaar in verband met verbouwing; heropening vanaf 1 november), Bibelot (52.000). Aantallen zijn exclusief de bezoekers van The Movies.
*** In tegenstelling tot bij de Begroting 2017 aangegeven, zijn er geen cijfers over 2015 omdat het onderzoek 'Economische betekenis van toerisme en recreatie in Zuid-Holland Zuid' uitgevoerd door ZKA Consultants & Planners niet is herhaald.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

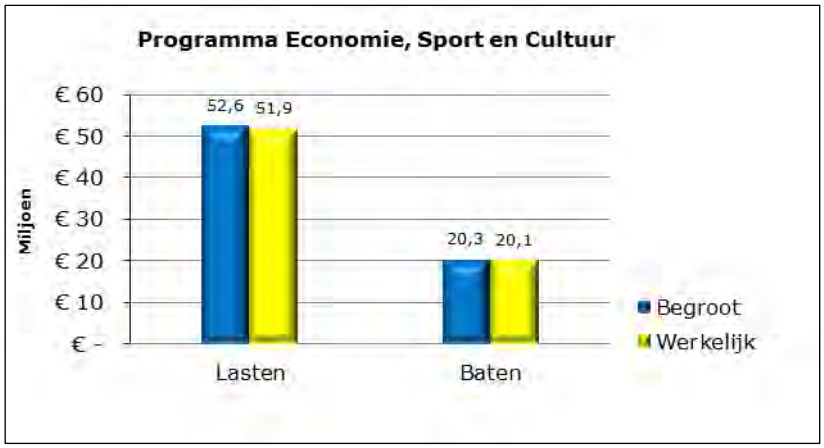

2.8 Programma Milieu en Duurzaamheid

Portefeuillehouders: H. van der Linden en P.H. Sleeking

Dordrecht werkt hard aan de ambitie om in 2050 een zelfvoorzienend en zelfredzaam eiland te zijn op het gebied van energie en water. Wij zien hierbij een veilige en gezonde leefomgeving als een vereiste. Dit is erg ambitieus en vergt op veel fronten inzet samen met onze partners, in lokaal, nationaal en internationaal verband.

Water
Naast onderzoek naar de waterveiligheidsopgave hebben we in 2016 aandacht besteed aan een klimaatbestendige inrichting van de stad. Het gaat vooral om het ontwikkelen en verspreiden van kennis. Een belangrijk instrument hiervoor zijn de in 2016 gesloten Citydeals "klimaatadaptatie" en "Waarden van blauw en groen in de stad". Wij leveren hieraan een actieve bijdrage.

Energie
In 2016 zijn de Drechtsteden geselecteerd als pilotregio in het kader van de deal 'Pilots Regionale Energie strategieën' en is het afsprakenkader vastgelegd dat als basis dient voor uitwerking van de Regionale Energiestrategie Drechtsteden. In Dordrecht is in mei de Structuurvisie Wind vastgesteld en begin juni is het bestemmingsplan Zonneweide Crayestein door de raad goedgekeurd. Dit opent de weg voor de Energie Coöperatie Dordrecht (ECD) om een omgevingsvergunning aan te vragen voor de bouw van een zonneweide met een omvang van ca. 11.250 zonnepanelen en is daarmee één van de grotere initiatieven van Nederland. Ook heeft de raad het bodemenergieplan vastgesteld. Hiermee wordt inzicht gegeven in de mogelijkheden om bodemenergie te gebruiken, met name in de WDO en Amstelwijck. De door gemeente Dordrecht ontwikkelde faciliterende rol bij publieke laadinfra (elektrische auto's), te weten een korte doorlooptijd van het aanvraagproces en pro-actieve locatiebepaling, is inmiddels door tientallen gemeenten gevolgd. Tenslotte zijn we actief geweest in het stimuleren van bewustwording van onze inwoners voor een duurzamer leven door onder meer projecten met kinderen op diverse basisscholen (Consulting Kids) en de tijdelijke Duurzaamheidswinkel in de binnenstad. In de winkel werd advies over energiebesparing gegeven door de Energieambassadeurs van Drechtse Stromen en medewerkers van de gemeente.

Externe veiligheid
We zijn voortdurend alert op het dossier externe veiligheid. Voor het vergroten van de veiligheid op de korte termijn hebben wij gelobbyd voor maatregelen aan het spoor. Deze maatregelen worden in 2017 getroffen. Op 31 maart 2016 heeft de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu de Tweede Kamer geïnformeerd over de ontwikkelingen op de Betuweroute en de omvang van het spoorgoederenvervoer in 2015. Het vervoer op de Betuweroute nam, als gevolg van het aantal buitendienststellingen door de bouwwerkzaamheden aan het derde spoor in Duitsland, af met ca. 10%. Daardoor is het aantal goederentreinen dat Dordrecht passeert gegroeid; dit betreft niet een voortdurende stijgende lijn. De hoeveelheid gevaarlijke stoffen die Dordrecht passeert is in 2016 voor alle stofcategorieën onder de in het basisnet afgesproken plafondwaarden gebleven. Hiermee wordt voldaan aan de vastgestelde risicoruimte.

Luchtkwaliteit
Sinds april 2008 wordt in de Drechtsteden gewerkt aan de uitvoering van het Regionaal Programma Luchtkwaliteit 2005-2017. De regio Drechtsteden heeft haar voortgangsrapportage over 2015 in juni 2016 vastgesteld. Uit deze voortgangsrapportage blijkt dat in 2014 overal in Dordrecht werd voldaan aan de normen voor luchtkwaliteit. De prognoseberekening voor het jaar 2015 en verder laten een verdere verbetering van de luchtkwaliteit zien.

PFOA
Wij hebben dit jaar veel aandacht besteed aan de PFOA-problematiek bij Chemours/DuPont. Wij maken ons in dit dossier hard voor het belang van onze inwoners, bijvoorbeeld door mee te betalen aan het steekproefonderzoek van het RIVM en de Dienst Gezondheid en Jeugd. Ook hebben wij onderzoek laten doen naar PFOA in het grondwater onder vijf voormalige stortplaatsen en opdracht gegeven aan het RIVM voor de afleiding van lokale risico-grenswaarden voor PFOA.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Verbeteren woon- en leefomgeving in Dordrecht	
√	*Optimaliseren van scheiden en aanbieden van huishoudelijk afval* HVC heeft in afstemming met de gemeente het "Grondstoffenplan 2016-2020 Gemeente Dordrecht" opgesteld. Dit plan was in december 2016 in concept gereed en is begin 2017 aan de raad voorgelegd. In het plan zijn maatregelen opgenomen om afvalscheiding verder te verbeteren zoals het verhogen van de service op gescheiden inzamelen en verlagen van de service ten aanzien van ongescheiden afval. Verder heeft HVC in 2016 een aantal communicatie campagnes gedaan om de scheiding van grondstoffen te verbeteren. De proeven in de hoogbouw om de scheiding van grondstoffen te verbeteren zijn in 2016 gecontinueerd. Het percentage materiaalhergebruik over 2016 is ongeveer gelijk zijn aan 2015, te weten 52%.
√ ≈ √	*Verbeteren akoestisch klimaat* Om het aantal geluidbelaste woningen te verminderen hebben wij een aantal maatregelen uitgevoerd, zoals het invoeren van een 30km zone op de Singel en het stimuleren van het fietsgebruik. Of de maatregelen daadwerkelijk effect hebben zal blijken uit de nieuwe geluidskaarten die in 2017 worden opgesteld. Sanering woningen met een te hoge geluidbelasting: <u>Oude weigeraars</u>: Deze 'oude weigeraars' zijn onder te verdelen in circa 35 saneringswoningen die niet op de A-lijst staan, hiervoor is in 2014 voorbereidingssubsidie bij het Rijk aangevraagd en verkregen en zal in 2017 een saneringsprogramma worden opgesteld en aanvraag om uitvoeringssubsidie worden ingediend, en ca. 25 saneringswoningen die op de A-lijst staan, hiervoor zal in 2017/2018 voorbereidingssubsidie worden aangevraagd. <u>B-lijst/Eindmelding</u>: Tevens zijn er in Dordrecht nog ca. 3.100 woningen met een weliswaar minder hoge geluidbelasting maar toch dusdanig hoog dat ook voor deze woningen de noodzaak van saneringsmaatregelen niet zondermeer kan worden uitgesloten, zijnde de B-lijst en lijst van Eindmelding. Hiervoor zal in 2017 apart voorbereidingssubsidie worden aangevraagd, eventueel in het kader van de reconstructie Merwedestraat/Oranjelaan. Rijkswaterstaat (RWS) heeft geïnventariseerd welke geluidmaatregelen aan de Wantijbrug genomen zouden kunnen worden. Er is nog geen definitief besluit genomen over de maatregelen. Rijkswaterstaat zal in 2019 de klep van de brug vervangen.
√	*Verbeteren luchtkwaliteit* Wij monitoren het *Programma Luchtkwaliteit Drechtsteden 2006-2017*. Uit de voortgangsrapportage van april 2016 blijkt dat in 2014 overal in Dordrecht werd voldaan aan de normen voor luchtkwaliteit. De prognoseberekening voor het jaar 2015 en verder laten een verdere verbetering van de luchtkwaliteit zien. De door Dordrecht uit te voeren maatregelen uit het regionaal programma luchtkwaliteit zijn uitgevoerd. Er zijn momenteel geen nieuwe specifiek Dordtse maatregelen voorzien.

≈	In de tweede helft van 2016 hebben we ons gericht op de luchtkwaliteit rondom de N3 en het effect van een snelheidsverlaging tot 80 km/h op de luchtkwaliteit. Onderzoek door de Omgevingsdienst Zuid Holland Zuid wijst uit dat het effect van deze maatregel geen significante invloed heeft op de luchtkwaliteit. De luchtkwaliteitsanalyse tbv het nieuwe mobiliteitsplan is nog niet uitgevoerd, vanwege vertraging bij de totstandkoming van het mobiliteitsplan.
≈	*Verbeteren bodemkwaliteit* Wij hebben jaarschijf 2016 van het meerjaren bodemsaneringsprogramma 2016-2020 uitgevoerd. De belangrijkste werkzaamheden zijn geweest: • afronden voorbereiding van de sanering Papendrechtsestraat. • uitvoering nazorgprogramma 2016. • uitvoering onderzoeken ten bate van sanering Noorderdiepzone en tijdelijk gebruik gronden, zoals het voedselbos. • afronden van de heroverweging beschikking voormalige stortplaats Beekmanstraat. De daadwerkelijke sanering van de Papendrechtstestraat en de Noorderdiepzone is doorgeschoven naar 2017, in verband met de vertraging in de uitvoering van deze projecten. In het kader van het ondergrondbeleid hebben we het gewijzigde bodemenergieplan opgeleverd. Tevens is een begin gemaakt met de ontwikkeling van een ondergrondtool met 3D ondergrondinformatie ten behoeve van de omgevingsvisie en gebiedsontwikkeling.
≈	*Ongebruikte gronden (stimuleren tijdelijke initiatieven* In 2016 zijn enkele initiatieven begeleid die in 2017 zijn gerealiseerd. Voorbeelden zijn het Calisthenicspark op het Leerpark en een aantal initiatieven op de Staart aan de Reggestraat en de A.J. Kosterstraat. Hiermee wordt het restant van het beschikbare budget uitgeput. De voorbereidingstijd heeft langer geduurd dan vooraf is ingeschat. Belangrijkste redenen hiervoor zijn: • het aanbod van de locaties beweegt als een dagkoers. Wat op het ene moment beschikbaar lijkt is op het andere moment al weer vergeven. Of sloopplannen worden bijvoorbeeld (toch weer) uitgesteld (afhankelijkheidsrelatie). • de verscheidenheid aan partijen, belangen en bemoeienissen in een gebied vergen afstemming. • onverwachte knelpunten van een locatie: vooraf zijn de locatiekenmerken in beeld gebracht, de werkelijkheid is soms anders. De bodemkwaliteit op de Staart is daar een goed voorbeeld van: de oorspronkelijk gesaneerde stortplaats moet toch opnieuw bemonsterd worden (extra procedure). • in de nadere uitwerking blijken de ambities onverenigbaar bij de beoogde locatie. • aanvullende acties als gevolg van de moties over duurzame en modulaire woningen en het MOVADO-terrein aan de Patersweg. Aangezien er (buiten de toezeggingen) geen budget resteert en het vanwege de aantrekkende markt mogelijk is om vrijkomende locaties meteen een definitieve invulling te geven, verstrekken we geen subsidie meer aan nieuwe initiatieven. In 2017 volgt een evaluatie.
√	*Verbeteren externe veiligheid* In 2016 hebben we actief deelgenomen aan de door het Rijk voorgenomen beleidswijziging externe veiligheid. Deze beleidswijziging moet vorm krijgen in de Omgevingswet. Hiervoor hebben we intensief samen gewerkt met de G32, VNG, IPO en partners uit het netwerk (de steden en provincies langs de Brabantroute). Vanwege de impact op de ruimtelijke ontwikkeling waren de lagere overheden niet gelukkig met de door het Rijk geformuleerde wettekst. Dit heeft geresulteerd in een aantal onderling afgestemde inspraakreacties. We hebben bij verschillende ruimtelijke ontwikkelingen het toetsingskader toegepast. De meest in het oog springende voorbeelden zijn het Tomadohuis en het (ontwerp)bestemmingsplan Dordtse Kil IV. We hebben in 2016 samen met ProRail gewerkt aan de voorbereiding van de uitvoering van het pakket veiligheidsmaatregelen op het spoortracé Kijfhoek-Dordrecht. Omdat het niet mogelijk bleek om in de tweede helft van 2016 een treinvrije periode te krijgen is de uitvoering van de eerste grote maatregel naar begin 2017 verschoven.
√	*Actualisatie van de gedragscodes in het kader van de Flora en Faunawet* In de actualisatie van de gedragscodes voor ruimtelijke inrichting en ruimtelijk beheer kiest de gemeente Dordrecht er voor om als Regio Drechtsteden over te stappen op de landelijke werkende Gedragscode van Stadswerk. Ten aanzien van de gedragscode voor ruimtelijke inrichting kan Dordrecht gebruik maken van de gedragscode voor de gemeente Sliedrecht, in afwachting van ook een hiervoor landelijk geldende gedragscode. Daarbij wordt rekening gehouden met de recente wijzigingen in het kader van de nieuwe Wet Natuurbescherming.
Doelstelling 2: Energieneutraal Dordrecht in 2050	
√	★ *Energiebesparing stimuleren* Wij hebben op 16 gemeentelijke gebouwen met een jaarlijks verbruik van kleiner dan 10.000 Kwh zonnepanelen geplaatst. De Energie Coöperatie Dordrecht (ECD) heeft dit voor de gemeente uitgevoerd. Voor 2016 levert dit 80.000 Kwh duurzame energie op. Deze energie wordt direct gebruikt op de locatie. Rond Smart grid is nog geen concreet resultaat te melden.
√	Voor het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad is gewerkt aan een variant op de garantie op leningen die voor de gemeente goedkoper is en minder risico oplevert, maar voor de aanvrager

-	hetzelfde effect heeft. Er zijn twee wegen die leiden tot het verstrekken van zogenaamde duurzaamheidsleningen. De eerste weg loopt via het nationaal Energiebespaarfonds dat op initiatief van het Rijk tot stand is gekomen. De tweede weg loopt via het Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeenten, die een maatwerkoplossing biedt voor gemeenten. Uit een vergelijk tussen beide regelingen bleek dat het optuigen van een gemeentelijke regeling geen significante voordelen biedt ten opzichte van de landelijke regeling. Daarom wordt aansluiting gezocht bij de landelijke regeling. Verder heeft de ECD samen met de Stichting Drechtse Stromen 10 Blok voor Blok projecten uitgevoerd. Dit project richt zich op het energiezuinig maken van de particuliere woningvoorraad. In 2016 zijn ca. 700 woningen benaderd voor isolatiemaatregelen. Ca. 8% van de benaderde woningeigenaren treft daadwerkelijk maatregelen. De ECD heeft samen met de stichting Drechtse Stromen de landelijke Energie Ambassadeurs Top georganiseerd. In september 2016 hebben 100 energieambassadeurs, in de Duurzaamheidsfabriek, ervaringen uitgewisseld over het opzetten van energiebesparingsprojecten in de bestaande woningbouw. De ECD heeft een haalbaarheidsonderzoek gedaan voor uitvoering van een experiment op het gebied van "energie besparen zonder direct te investeren". Hieruit blijkt dat de Autoriteit Consument en Markt (ACM) tegen het experiment is. De ECD studeert nu op een oplossing. De ECD heeft in 2016 een vergunningaanvraag en SDE+ subsidie-aanvraag ingediend. In december 2016 is de subsidieaanvraag gehonoreerd. Met deze subsidie wordt een 3 Mw zonnepark gerealiseerd op de stortplaats Crayestein-West. Een aanvang met de bouw wordt verwacht in de tweede helft van 2017. Vanaf het eerste kwartaal 2018 zal deze installatie voor ca. 1.100 huishoudens duurzame energie opwekken. De ECD is ook in overleg met de coöperatie Drechtse Wind en HVC voor de gezamenlijke ontwikkeling en exploitatie van een windturbine op het Duivelseiland. De vergunning hiervoor is aangevraagd in november 2016. Het Regionaal Energieloket Drechtsteden is in juli 2016 online gegaan. In het vierde kwartaal van 2016 hebben 115 unieke bezoekers het Energieloket bezocht waarbij 33 offertes voor energiebesparende maatregelen zijn aangevraagd. In ditzelfde kwartaal hebben het Energieloket en de gemeente 2 informatiebijeenkomsten georganiseerd om bewoners te interesseren voor de collectieve inkoop van isolatiemaatregelen en de bijbehorende subsidie vanuit het Rijk. Naar aanleiding van deze actie hebben 82 bewoners een offerte aangevraagd. In 2017 wordt verder ingezet op de verhoging van de naamsbekendheid van het Energieloket door een groepsaankoop van zonnepanelen en andere acties, in samenwerking met burgerinitiatief Drechtse Stromen.
✓	*Warmtenet Dordrecht* De uitrol van het Warmtenet loopt volgens planning. In 2019 moeten 6.300 woningen/woonequivalenten aangesloten zijn. In 2016 is volgens planning gewerkt aan het net. In totaal is 12,5 km tracé aangelegd in de stad. In 2016 zijn 520 woningen/woningequivalenten (utiliteitsgebouwen) aangesloten, waaronder het Tomadohuis, bioscoop Kinepolis, Wiardi Beckmanplantsoen, appartementen in de Merwedepolder West en verschillende projecten (bestaande bouw en nieuwbouw) van Woonbron en Trivire. In totaal is zijn er 2.693 woningen/woonequivalenten aangesloten. Voor nieuwbouwlocaties geldt een aansluitplicht. Er zijn voor 2017 afspraken gemaakt over het aansluiten van ca 1.000 woningen/woningequivalenten in 2017, waaronder verschillende bestaande grootverbruikers rondom de Spuiboulevard. Dat aantal zal verder toenemen.
✓	★ *Vaststellen Structuurvisie Wind* De Structuurvisie Wind is op 10 mei 2016 vastgesteld (inclusief de plan-MER). Initiatiefnemers kunnen nu aanvragen indienen voor een vergunning. De Structuurvisie biedt ruimte om een aantal windturbines in het Westelijke Dordtse Oever gebied te plaatsen. Gezamenlijk kunnen 8.000-10.000 huishoudens in Dordrecht van groene energie worden voorzien. De gemeente ziet het liefst dat burgers in de stad kunnen participeren in deze duurzame energievoorziening. De coöperatie Drechtse Wind zet zich in om dit voor Dordtenaren te realiseren. Kilwind heeft in het najaar van 2016 vier windturbines op Kil IV gerealiseerd. De totale capaciteit van deze molens is 9,2 Mw. Hiermee worden 5.500 huishoudens in Dordrecht voorzien van groene energie. HVC heeft in november 2016 een vergunning aangevraagd voor de realisatie van één windturbine op Duivelseiland. In 2017 zal besluitvorming over deze aanvraag plaatsvinden. De ECD participeert in deze ontwikkeling, waarbij zij zorg dragen voor burgerparticipatie. Met het plaatsen van deze turbines komt de realisatie van de ambitie om 8.000-10.000 huishoudens op het eiland van Dordrecht van groene energie te voorzien een stap dichterbij.
Doelstelling 3: Klimaatbestendig en waterrobuust inrichten is uiterlijk 2020 integraal onderdeel van beleid en handelen	
✓	★ *Uitvoering Programma Water 2015-2018* In het kader van de uitvoering “Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie” hebben we de klimaateffecten atlas voor Dordrecht vastgesteld. Dit is de eerste stap in de trits "weten, willen, werken" die we gebruiken bij het opstellen van de klimaatadaptatiestrategie.

	Daarnaast heeft het consortium van het subsidieproject 'water in de Dordtse Ruimte' een bijdrage geleverd aan het ontwerp van het Damplein.
√	In het kader van de uitvoering "Deltabeslissing Rijn-Maasmonding" (onderdeel MIRT-onderzoek Operationalisering strategie Zelfredzaam Eiland) is het afgelopen jaar onderzoek gedaan naar: 1. de mogelijke inzet van de regionale keringen bij de waterveiligheidsopgave. Deze lijken minder kansrijk dan gedacht, omdat de kosten voor het versterken van de regionale keringen substantieel hoger worden dan die voor het versterken van de primaire kering tot de nieuwe norm. Komend jaar wordt onderzocht of 1) er ten aanzien van de regionale keringen nog 'no regret' maatregelen zijn en 2) of er een optimalisatie mogelijk is in de normstelling van de primaire kering. 2. het opstellen van een waterveiligheidsplan. Daarvoor is het eerste deel, de impactanalyse in november 2016 afgerond. Komend jaar zal het tweede en laatste deel, de evacuatie strategie (handelingsperspectieven) worden opgesteld (deadline september 2017).
≈	De particuliere organisatie die bezig was om een Delta Experience Center (DEC) te vestigen heeft dit op een laag pitje gezet. De gemeente had afgesproken deze organisatie daar waar het mogelijk en redelijk is te ondersteunen en heeft dat ook gedaan. De nieuwe ontwikkeling van het Global Center of Expertise on Adaptation (GCEA) in Nederland (al in 2017) heeft aanleiding gegeven om te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om het DEC initiatief regionaal zo om te vormen dat het aansluit op de kansen die het GCEA biedt. We kiezen er hierbij voor als overheid een iets grotere rol te pakken door nieuwe partijen te zoeken en het idee Drechtstedenbreed aan te vliegen.
√	Het Interreg North Sea Region Programma VB project BEGIN (BluE Green INfrastructure through social innovation) is goedgekeurd. In project BEGIN zit een werkpakket city-2-city learning. Hierin participeren 10 steden: Dordrecht (Lead Partner), Antwerpen, Gent, Hamburg, Kent, Londen (Enfield), Bradford, Aberdeen, Gothenburg en Bergen (N) en de kennisinstellingen: EUR, UNESCO-IHE beide uit NL, CIRIA, Royal College of Art en University of Sheffield (uit UK) en Technische Universiteit Hamburg Harburg (D).
√	Dordrecht heeft een actieve bijdrage geleverd aan het maken van 2 city deals om de kennis die we onder andere in BEGIN en hopelijk ook het Living Lab Dordrecht RA ontwikkelen via deze twee deals te kunnen verspreiden maar ook nog extra kennis te kunnen halen. De beide deals sluiten naadloos aan op wat we in Dordrecht moeten doen ten aanzien van klimaatadaptatie. De twee deals zijn: 1. City deal Klimaat Adaptatie. 2. City Deal Waarden van blauw en groen in de stad. Dordrecht heeft voorts aangegeven aan de volgende ingediende projecten mee te willen doen: • Interreg Nort Sea Region Programma VB project SCORE (Smart city Open data REuse) met een case op het gebied van waterbeheer/klimaatadaptatie . • H2020 project Copulse (Collaborative Public Service Governance: a new approach) met een Living Lab op het gebied van waterbeheer en klimaat adaptatie. • PATHS (Promoting Adaptation THrough climate Services), ook op het gebied waterbeheer/klimaat adaptatie. De uitslag van deze projecten wordt voor de zomer 2017 verwacht.
Doelstelling 4: Verduurzaming mobiliteit	
√	★ *Slimmer sturen op schoon en minder* Laadinfra: in 2016 zijn er in de stad 27 publieke laadpalen bij gekomen. We werken toe naar afspraken met E-Laad om de laadpalen Smart Charging Ready te maken. Smart Charging maakt het mogelijk om het opladen van elektrische auto's op het beste moment mogelijk maken. Bijvoorbeeld als het 's nachts hard waait en er weinig vraag naar stroom is of in de middag als de kracht van de zon het grootst is. We zijn pilot-gemeente voor het ontwikkelen een aanvraagportaal voor publieke laadinfra in het kader van het Nationaal Kennisplatform Laadinfrastructuur (NKL).
-	Er is besloten om de Community of Practice niet meer te starten, omdat begin 2016 de Werkgeversaanpak vanuit de Drechtsteden met dezelfde doelstellingen is gestart. Een Community of Practice is daarmee overbodig geworden. Mobiliteitsplan: voor de verduurzaming van mobiliteit verwijzen we naar de programmakaart Verkeer en Vervoer (2.10). Het nieuwe mobiliteitsplan wordt mede het kader voor duurzame mobiliteit.
Doelstelling 5: Verduurzamen (circulaire) economie	
√	★ *Duurzaamheidsimpuls economie van Dordrecht* In opdracht van de gemeente is in 2016 door Cirkellab onderzocht welke kansen er liggen op het gebied van circulaire economie. Cirkellab heeft in februari haar rapport opgeleverd waaruit bleek dat de zorg-, maak- en logistieke industrie in Dordrecht een potentiele branche voor deze verduurzamingstransitie is. Inmiddels hebben diverse bedrijven interesse getoond en worden projecten opgepakt. We nemen deel aan de Citydeal Circulaire Stad waarin we met overheden en kennisinstituten in 2017 en 2018 twee circulaire trajecten willen realiseren. Ook worden in

	samenwerking met het lokale bedrijfsleven bijeenkomsten georganiseerd om het circulaire gedachtengoed breed te verspreiden en kennis hierover te delen. Het WDO-programma speelt hierin een belangrijke rol (zie ook projectblad WDO en programmakaart Economie, Sport en Cultuur (2.7). In 2016 is een energievisie voor DK IV vastgesteld. Hierin is besloten dat het bedrijventerrein all electric wordt ontwikkeld, waarmee het als duurzaam bedrijventerrein in de markt gezet wordt. Voor DK IV is in 2016 een BREEAM-duurzaamheidscertificaat aangevraagd met een score van 4 sterren (excellent). Naar verwachting zal dit certificaat in 2017 formeel worden toegekend. Daarnaast is in 2016 het Programma Duurzaamheid WDO vastgesteld en is een start gemaakt met de uitvoering van energiescans bij bedrijven.
✓	*Groei activiteiten Duurzaamheidsfabriek* In 2016 is doorgewerkt aan de vastgestelde programmering voor techniekpromotie, onderwijs en innovatie rond de speerpunten duurzaamheid, maritieme technologie en energietransitie. Het verkrijgen van financiering voor (Europese) innovatieprogramma`s en versterking van het Techniekonderwijs heeft blijvend aandacht. In 2016 is € 1,5 miljoen subsidie gekregen voor het innovatieproject TIMA. Tevens hebben we opnieuw EFRO ondersteuning aangevraagd voor het innovatieproject Smart Metrolohy en voor het onderwijs in Smart Technology is in 2016 een RIF bijdrage ontvangen van het Rijk van € 400.000. Het innovatieproject TIMA, samen met de bedrijven Slob, Valk-Welding en de Waal en het Da Vinci College is in uitvoering. Er zijn middelen verworven voor versterking van het onderwijs in Smart Technology, waarvan het lab gevestigd is in de DZF. Er zijn ook projecten met Smart City Dordrecht. Er is in 2016 nader invulling gegeven aan de functie van de vierde verdieping. Hierbij is ingezet op: • uitbreiding van het programma TechniekDock (kennismaking techniek voor basisschoolleerlingen) naar HAVO/Vwo-leerlingen is nog in ontwikkeling; deelname TechniekDock vanuit basisscholen is gegroeid van 50 naar 75 klassen. • deelname aan het Associate Degree-programma, dat samen met Hogeschool Rotterdam wordt georganiseerd, is gegroeid tot 70 studenten. • cursus voor (ca. 70) docenten in het basisonderwijs in het kader van de *agenda Wetenschap en Techniek* van het ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap is uitgevoerd. • het 3D-printlab Leonardo Experience is betrokken bij de uitvoering van het groeiende *TOT-programma* (TalentOntwikkelingTechniek). Hieraan namen ca. 80 leerlingen deel. We werken hierbij samen met VMBO-TL scholen, het Da Vinci-college en de Hogeschool Rotterdam.
-	De aanvraag om *Kenniscentrum Additive Manufacturing* te worden voor de ontwikkeling van 3D printing in Zuid-Holland is gestopt vanwege de doorgroei van afzonderlijke centra (RDM, HighTechcenter Delft). En de DZF heeft in het najaar van 2016 de landelijke status Fieldlab Smart Industry verkregen. Hiermee is een nieuwe impuls gegeven aan de samenwerking met bedrijven rond Smart Metrology, Smart Industry (robotisering ca) en Smart technology. Afgelopen jaar was de DZF gastheer/vrouw van de jaarlijks conferentie van Techniekpact, waarbij de minister van OCW de DZF als voorbeeld stelde voor de samenwerking onderwijs en bedrijfsleven. In 2016 is gestart met de uitwerking van de raadsbesluiten van september 2016 (zie RIS-dossier 1720609) over versterking van de exploitatie van de DZF: versterking betrokkenheid bedrijfsleven en regio en verkenning aanpassing financiering. In 2017 zullen we hierover aan de raad rapporteren.
Doelstelling 6: Stimuleren duurzaam denken en handelen	
✓	*Duurzaamheidscentrum Weizigt* Weizigt heeft in 2016 gewerkt aan diverse campagnes om bij inwoners van de stad het duurzaamheidsbesef te ontwikkelen en stimuleren. De campagnes *'n Schone Stad* en *Week van Ons Water Drechtsteden* hebben veel aandacht getrokken in de stad. Er zijn 500 Dordtenaren *Dordtse Doorpakker* geworden of deelnemer geweest aan *Dordt Schoon*. Met de twee weken van *Ons Water* in het voorjaar en najaar zijn zo'n 6.000 kinderen en volwassenen in de regio bereikt. Weizigt heeft in 2016 rond alle belangrijke thema's met veel partners samengewerkt. Rond groen in het programma *Groen doet Goed*, rond water in *Watereducatie Drechtsteden*, rond afval in de campagne *'n Schone Stad* en rond energie in het project *Energiebesparing Basisscholen* in de Drechtsteden en in het actieteam *Mindset* van de Regionale Energiestrategie. Weizigt functioneert steeds meer als duurzaamheidsknooppunt en wordt zowel lokaal als regionaal gezien als belangrijke partner voor het bereiken van beleidsdoelstellingen. Ook in 2016 is weer nauw samengewerkt met (maatschappelijke) organisaties en bewonersinitiatieven – zoals platform Duurzaam Dordrecht en IVN Dordrecht – die bij Weizigt ondersteuning kregen om duurzaamheid verder te brengen. Uiteraard hebben scholen ook in 2016 gebruik gemaakt van ons educatief aanbod en hebben inwoners weer volop een bezoek gebracht aan het Duurzaamheidscentrum. Er waren zo'n 10.000 educatief betrokkenen en 156.425 bezoekers. In de maanden september tot en met december heeft de gemeente in de Berckepoort een tijdelijke Duurzaamheidswinkel geopend. Doel van deze winkel was het verstrekken van informatie over energiebesparing aan inwoners van de stad. Daarnaast was de winkel het platform voor samenwerking tussen diverse burgerinitiatieven en de gemeente. Er zijn 250 bezoekers geweest en er werden 15 avondactiviteiten georganiseerd. Ook heeft Duurzaamheidscentrum Weizigt hier educatieve workshops voor kinderen georganiseerd. De gesprekken en adviezen aan bezoekers uit de stad werden gevoerd door de energieambassadeurs van het project Blok voor Blok (Drechtse Stromen) en een medewerker

	van de gemeente. Over het algemeen waren de bezoekers zeer gemotiveerd om duurzaamheidsmaatregelen aan de eigen (huur)woning uit te voeren. We weten niet of deze adviezen ook daadwerkelijk tot maatregelen hebben geleid.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Aantal geluidbelaste woningen boven de 65dB	1.645 (2012)	1.280 (2014)*	1.100
Aandeel van het totaal aan huishoudelijk afval dat gescheiden wordt.	48% (2008)	52% (2015)	60%
Verwachte energiebesparing gemeentelijk vastgoed	Nog in te vullen**		

Toelichting:
* Nieuwe cijfers komen beschikbaar bij het opstellen van de geluidbelastingkaarten 2016 (die komen in 2017 beschikbaar).
** Uit bijlage H van de door de raad vastgestelde Vastgoednota (31-5-2016) blijkt dat de kengetallen kunnen worden benoemd als inventariserend onderzoek is gedaan naar de huidige staat van de kernportefeuille en de mogelijkheden om deze te verduurzamen.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

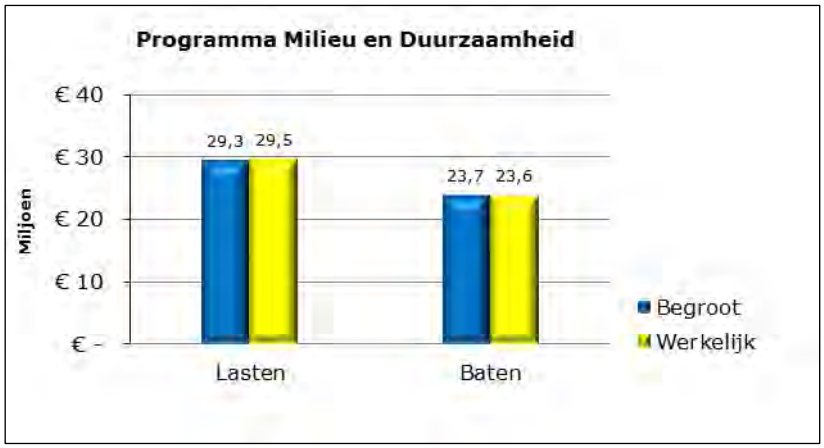

2.9 Programma Zorg en Ondersteuning

Portefeuillehouders: C.M.L. Lambrechts

Sociale ontwikkelagenda
Sturingsinformatie in het sociale domein in Dordrecht heeft oog voor samenhang, laat de inhoud leidend zijn en combineert vertellen en tellen. We komen uit een tijd van verkokering van beleidsvelden. In 2016 hebben we zes maatschappelijke opgaven benoemd vanuit de stad, die gebundeld zijn binnen de sociale ontwikkelagenda. Deze agenda is gericht op meer samenhang en de transformatieopgave. De realiteit, complexiteit en actualiteit van bewegingen in het sociale domein krijgt in de sociale ontwikkelagenda nadrukkelijke aandacht. In deze programmakaart komen drie van deze zes ontwikkelopgaven terug: 'Thuis in de wijk', 'Sterke basis in de wijk' en 'Elkaar helpen'. Vanzelfsprekend presenteren we in deze programmakaart ook de vooraf aan de collegeperiode afgesproken doelstellingen en kengetallen.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Dordtse inwoners zijn zo min mogelijk afhankelijk van professionele zorg en ondersteuning	
≈	*Impuls algemene voorzieningen* In 2016 hebben we een subsidiekader voor kleine subsidies (tot € 50.000) vastgesteld. Alle kleine subsidies zijn doorgelicht. Subsidies worden niet meer automatisch van jaar tot jaar verlengd. Ieder jaar wordt opnieuw bekeken of voldaan wordt aan de uitgangspunten van het nieuwe subsidiekader. We willen vooral initiatieven ondersteunen die gericht zijn op innovatie. We willen met name de informele zorg stimuleren naast de zorg die geboden wordt door professionals. Voor wat betreft de grotere subsidies zijn de gesubsidieerde activiteiten van het Vrijwilligershuis onderzocht op effectiviteit: zie hieronder bij 'Informele zorg'. De doorlichting van de overige grotere subsidies zoals die van MEE Drechtsteden vindt in 2017 plaats.
√	*Ontwikkelagenda stedelijk netwerk* Sinds september 2015 werken ketenpartners in het stedelijk netwerk aan de adequate toeleiding van zorg voor Dordtenaren die zorg en ondersteuning nodig hebben maar dit niet (meer) willen. De vorming van het stedelijk netwerk ter vervanging van drie lokale zorgnetwerken heeft geleid tot een besparing op de subsidie voor de coördinatie van deze netwerken. We hebben in 2016 samen met de ketenpartners onderzocht hoe het stedelijk netwerk zorg & overlast verder kan worden versterkt. De cliënten van het stedelijk netwerk zijn zorgmijdend, daarom is er voor gekozen om het stedelijk netwerk te evalueren met professionals die de bemoeizorg leveren. Er zijn meerdere aanbevelingen gedaan om de efficiency en effectiviteit van het stedelijk netwerk te vergroten en het stedelijk netwerk te positioneren als het gemeenschappelijke gremium voor bemoeizorg van reguliere (bemoei-)zorg, sociale wijkteams en Team Toeleiding & Bemoeizorg. De aanbevelingen worden in 2017 met de ketenpartners verder uitgewerkt en geïmplementeerd.
√	*Doorontwikkeling sociale teams (ontwikkelopgave 'Sterke basis in de wijk')* We hebben, door middel van een veelvoud aan gesprekken met bewoners, professionals en partners, onderzocht hoe we het professionele netwerk dat informatie, advies en ondersteuning biedt in de wijken moeten neerzetten. Op basis van het onderzoek hebben we een breedgedragen visie daarover opgesteld. Een van de onderdelen van de visie is het Dordts DNA: een set van vier kernwaarden – perspectief, transparant, respectvol en samenwerken – die voorschrijven hoe professionals bewoners bejegenen, en hoe professionals onderling samenwerken in het brede netwerk. De visie betekent een doorontwikkeling van de sociale teams en jeugdteams naar integrale sociale wijkteams. De implementatie hiervan zal in 2017 plaatsvinden. In 2016 hebben we hiervoor voorbereidingen getroffen, door onder andere de moederorganisaties achter de sociale teams en de Stichting Jeugdteams ZHZ een integrale opdracht voor 2017 te verstrekken.
√	★ *Informele zorg (ontwikkelopgave 'Elkaar helpen')* Vrijwillige inzet van Dordtenaren is steeds meer een speerpunt in ons beleid. Uit gesprekken met partners in de stad kregen wij terug dat de mogelijkheden en talenten van bewoners als het gaat om vrijwillige inzet nu nog niet optimaal benut worden. Vandaar dat wij het OCD gevraagd hebben om een evaluatie uit te voeren naar de bereikte resultaten van onze uitvoeringspartner op het gebied van vrijwilligersondersteuning: het Vrijwilligershuis. De algehele conclusie van het OCD-rapport is dat de resultaten en effecten van de activiteiten van het Vrijwilligershuis ruimschoots zijn achtergebleven bij de ambitie. Gezien dit rapport zijn we stevig gaan sturen op verbeteracties. Aan de subsidieverstrekking aan het Vrijwilligershuis voor 2017 hebben we een aantal strikte voorwaarden verbonden. Het Vrijwilligershuis werkt aan een meerjarig verbeter- c.q. doorontwikkelingsplan dat we kritisch zullen toetsen op doelmatigheid en daadwerkelijke doorontwikkeling van de organisatie.

	Om te komen tot vrijwilligersondersteuning 2.0 hebben we aan onze traditionele rol als formele opdrachtgever richting het Vrijwilligershuis niet genoeg. We opereren steeds meer als verbinder, aanjager en (mede)mogelijkmaker. Een voorbeeld daarvan is onze rol als deelnemer aan de coöperatie Wehelpen.nl. Dit online platform van hulpvraag & -aanbod is in april 2016 in Dordrecht gestart. Hier hebben we fysieke ontmoetingsplaatsen aan gekoppeld: de WeHelpen.nl Ontmoetingsplekken. In 2016 zijn er 27 van deze ontmoetingsplaatsen gerealiseerd. De individuele mantelzorgwaardering (voorheen compliment) is twee keer uitgereikt: begin 2016 (nog voor 2015) en eind 2016. Er is een toename van 60% gerealiseerd in de uitreiking van de waardering. Ook is het aantal bij MEE geregistreerde mantelzorgers gestegen van 1.200 (januari 2016) naar 2.139 (december 2016). We hebben een bewustwordingscampagne gelanceerd via een speciale campagnewebsite, social media, folders/posters verspreid op het leef- en zorgpad en filmpjes ontwikkeld over vier Dordtse mantelzorgsituaties die o.a. als voorfilmpjes vertoond zijn in de periode oktober – november in Dordtse bioscopen. Verder is het eerste 'seniorentablet' Compaan uitgereikt: een digitale steun in de rug voor kwetsbare ouderen én hun mantelzorgers. Ook is een prijsvraag uitgeschreven over het onderwerp respijtzorg om op deze manier initiatieven op te halen uit de stad.
✓	*Doorontwikkeling aanpak voor (kwetsbare) ouderen* Onze ambitie is dat ouderen in Dordrecht zo lang mogelijk gelukkig, gezond en zelfstandig thuis kunnen wonen. In samenwerking met de partners is gewerkt aan vernieuwing binnen de keten dementie. Versterken samenwerking tussen partners levert gezondheidswinst op voor ouderen. Door veranderende wetgeving is de verwachte kleine financiële besparing niet gerealiseerd. Informele zorg en ondersteuning aan ouderen wordt in 2017 verder opgepakt. Acties hebben plaatsgevonden in het kader van 'Wonen met zorg voor ouderen' (zie hieronder).
✓ ≈	*Wonen met zorg: gebiedsgestuurd (ontwikkelopgave 'Thuis in de wijk')* • Een gebiedsgestuurd actieplan 'Wonen met zorg voor ouderen' in Dordrecht Oost: er is in 2016 een dynamische gebiedsagenda opgesteld omtrent dit thema. Deze valt binnen de opgave Thuis in de Wijk. Momenteel zitten we in de uitvoerende fase. Vallende binnen deze agenda, is in 2016 het volgende gebeurd: o opgestart: onderzoek invoering Blijverslening. o opgestart: opzetten/uitvoeren communicatieplan bewustwording woonsituatie. o opgestart: inwoners waar mogelijk betrekken bij projecten en vragen om input. o opgestart: optimaliseren verlengde keten dementie. o uitgevoerd: thema Langer Thuis wordt opgenomen in nieuwe Woonvisie Drechtsteden. o uitgevoerd: een gespreksronde langs alle directe partners op het thema Langer Thuis in Oost. Dit om problematiek scherp te hebben en om te zetten in acties. o uitgevoerd: versterken wijknetwerk Dubbeldam + vaststellen wijkagenda met een focus op Langer Thuis; verschillende werkgroepen zijn aan de slag. o opgestart: overzicht hebben, en verbinden, van projecten van partners op dit thema (zoals de DG&J, MEE en zorginstellingen). Vervolgstap voor 2017 is om het thema breder te trekken dan alleen Dordrecht-Oost. Zo worden in samenwerking met andere Drechtsteden en SDD de mogelijkheden voor een campagne onderzocht op het thema 'bewustwording woonsituatie'. Daarnaast bestaat het plan om in iedere gemeente ambassadeurs te benoemen die over het thema Langer thuis vertellen en/of schrijven. • Een gebiedsgestuurd actieplan 'Wonen met zorg voor kwetsbare inwoners met psychiatrische problematiek' in Dordrecht Centrum: het gebiedsgericht actieplan is onderdeel geworden van veranderopgave 'Thuis in de wijk' van de sociale ontwikkelagenda (zie ook de Bestuursrapportage 2016). Het huisvesten van kwetsbare inwoners (w.o. inwoners met psychiatrische problematiek) is daarmee een integraal vraagstuk geworden waarbij Fysiek en Sociaal elkaar ontmoeten. Waarbij we spreiding en duurzaam huisvesten als randvoorwaardelijk zien om 'wonen met zorg' te kunnen realiseren. Het plan van aanpak van de opgave Thuis in de wijk is gereed en meerdere projecten zijn in gang gezet zoals: de uitvoering van de DOE-tafel en bestuurlijk commitment om te komen tot een strategische ontwikkelagenda (daar waar het huisvesten van kwetsbare groepen aan gaat).
Doelstelling 2: Vergroten van de maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van kwetsbare inwoners	
≈	*Transformatie beschermd wonen en opvang* In 2016 zijn we begonnen met de transformatie van beschermd wonen en opvang. Samen met de regiogemeenten uit de Drechtsteden Alblasserwaard Vijfheerenlanden zijn we gestart met het opstellen van een regionaal beleidsplan. Dit is naar verwachting medio 2017 gereed. Wij zijn begonnen met het bieden van voorzieningen die beter aansluiten bij normalisering, participatie en herstel. Hiervoor is eind 2016 de pilot Beschermd Thuis gestart waarin cliënten intensief worden ondersteund in hun eigen omgeving. 40 cliënten kunnen meedoen aan de pilot, de belangstelling ervoor is groot. Deze pilot loopt door in 2017. Om de beweging van regionaal naar lokaal te kunnen maken zijn alle gemeenten in 2016 gestart met het doorlichting van hun lokale voorzieningenniveau. De resultaten zijn het eerste kwartaal van 2017 bekend en deze vormen mede input voor het regionale beleidsplan.

√	*Voor de maatwerkvoorzieningen beschermd wonen en opvang organiseren we – net als in 2015 - een aanbestedingsproces waarbij we samen met zorgaanbieders en cliëntenvertegenwoordigers werken aan verbeteringen in het aanbod en het systeem.* Samen met de zorgaanbieders zijn zorgarrangementen ontwikkeld die beter aansluiten bij de behoeften van de cliënt en waarbinnen meer maatwerk kan worden geboden. Het gaat hier om de ontwikkeling van kleinschalige woonvormen voor cliënten beschermd wonen. Deze nieuwe woonvarianten bieden cliënten meer mogelijkheden wanneer zij gegroeid zijn in hun zelfredzaamheid maar waarbij volledige zelfstandigheid nog een stap te ver is. Vanuit de gedachte van participatie en herstel is gekeken naar de dagbesteding, in samenwerking met de Sociale Dienst Drechtsteden. Dagbesteding wordt vanaf medio 2017 apart geïndiceerd. Hierdoor hebben cliënten meer keuzevrijheid in waar zij dagbesteding afnemen.
√	*Voor de algemene opvangvoorzieningen voeren we regie* • Samenhang van de lokale ondersteuningsstructuur: er wordt goed samengewerkt tussen de sociale teams, het stedelijk zorgnetwerk en Team Toeleiding & Bemoeizorg. Uitgangspunt is begeleiding op maat: licht als dat kan, zwaarder als dat nodig is. Daarbij wordt zo nodig op- en afgeschaald. De afstemming met de maatwerkvoorziening is een punt van aandacht waaraan in 2017 verder gewerkt wordt. • Stijging van zelfredzaamheid: met cliënten die een beroep doen op de Maatschappelijke Opvang is een zelfredzaamheidsmatrix opgesteld die vaststelt wat iemand op elk leefgebied nodig heeft om zelfredzaam te kunnen worden. Tevens is er in een aantal organisaties een nulmeting gedaan met betrekking tot het herstelgericht werken; verbeterpunten worden in 2017 en verder opgepakt.
√	*Ontwikkelagenda daklozenopvang* Nieuwe ontwikkelingen vragen om andere interventies. Samen met het Leger des Heils is een aanpak uitgewerkt voor de stijgende vraag naar dag- en nachtopvang. Dit heeft geleid tot de pilot 'Iedereen van straat'. Mensen die drie nachten of meer in de nachtopvang hebben gezeten worden opgenomen in een regulier traject gericht op herstel. Het Leger des Heils werkt in de dagopvang nauw samen met onder meer Bouman en Yulius als het gaat om de integrale aanpak van daklozen. Het Leger is eind 2016 het gesprek gestart met de SDD over het houden van spreekuur binnen de dagopvang.
√	*Versterken ketenaanpak vrouwenopvang en huiselijk geweld* We hebben in 2016 met ketenpartners gewerkt aan het versterken van de ketenaanpak huiselijk geweld, waaronder de vrouwenopvang. In 2016 is de samenwerking rondom huiselijk geweld verbeterd. Veilig Thuis heeft samenwerkingsafspraken gemaakt met Sociale Teams, Jeugdteams en JGZ over de overdracht van casuïstiek. Daarnaast zijn ketenpartners, o.a. in het kader van het Dordts Collectief tegen Kindermishandeling, voortdurend met elkaar in gesprek geweest (ook op basis van casuïstiek) om de samenwerking te optimaliseren. Tevens is met de uitvoering van een actieplan in 2016 (opnieuw) aandacht geweest voor preventie en deskundigheidsbevordering omtrent ouderenmishandeling. In 2016 zijn stappen gezet in de transformatie en integratie van Veilig Thuis en is besloten om Veilig Thuis per 2018 te positioneren onder de Gemeenschappelijke Regeling Dienst Gezondheid en Jeugd ZHZ.
Doelstelling 3: Bevordering vitale en zorgzame wijken	
√	*Opstellen en realiseren wijkagenda* Op basis van de vitaliteitscans, gebiedsscan extramuralisering, uitkomsten ventieltafels, wijkvisies, ervaring van partners én bewoners is voor elke wijk in Dordrecht een compacte wijkagenda opgesteld. De geformuleerde focuspunten zijn in uitvoering. Enkele voorbeelden van gerealiseerde wijkagendapunten zijn: • in het Lijnbaangebied is ingezet op het tegengaan van overlast, criminaliteit en ondermijning (instellen cameratoezicht, aanpak van woonoverlast, controle op en tegengaan van fraude). • in Crabbehof is ingezet op het beter toegankelijk maken van de openbare ruimte door looproutes te bepalen voor ouderen en trottoirs hierop aan te passen. • activiteiten die in Crabbehof in gezamenlijkheid met bewoners werden georganiseerd zijn overgedragen aan de bewoners (Groot Crabbehof ontbijt, High tea Wielwijk, Zomerparkfeest). • in Dordt West is drie keer een "Initiatief zoekt nemer"-avond georganiseerd. • het ontwerp voor het Damplein via placemaking is gereed en gepresenteerd aan de wijk. • in Stadspolders zijn meerdere wijkterrassen georganiseerd waarbij gemeente en partners in contact komen met bewoners. • in de Staart is aan de Reggestraat een stadslandbouwinitiatief van start gegaan.
√	*Stimuleren en faciliteren burgerinitiatieven* Het stimuleren en faciliteren van burgerinitiatieven is een continu proces. Niet meer zorgen voor, maar zorgen dat mensen zich verantwoordelijkheden kunnen toe-eigenen. Loslaten, co-creatie, samenspraak en meebeslissen zijn begrippen die hierbij horen. Concrete voorbeelden zijn Halte Patersweg, programmering viering 50 jaar Stralend Sterrenburg, herinrichting Vrieseplein en de e-wheels in Stadspolder, Dubbeldam, Sterrenburg, Crabbehof, Zuidhoven en Wielwijk.
√	*Bestrijding overlast in de wijken* Vitale wijken bestaan niet zolang er overlast en ondermijnende criminaliteit is! Wij bestrijden complexe overlast (dat kan gaan over woonoverlast, overlast gevende groepen en overlast door verwarde personen), in samenwerking met partners en bewoners. Wij zijn steeds bezig met vernieuwing van de

	huidige aanpak. Dat is een geïntegreerde aanpak met een aanbod van maatschappelijke voorzieningen en het handhaven en toezien op de regels in nauwe samenwerking met zorg- en veiligheidspartners. De inzet op de geprioriteerde gebieden Lijnbaan Vogelbuurt is succesvol. De overlast en ondermijning is in beide buurten aanzienlijk afgenomen. In de Spuiweg is door afname overlast besloten geen cameratoezicht toe te passen. De plek onder de Zwijndrechtse brug is na intensieve samenwerking opgeruimd. De daklozen die daar verbleven worden geholpen of worden gevolgd.

Wat zeggen de cijfers?

Zoals aangekondigd in de Tussenbalans is kengetal 1c Aantal geregistreerde mantelzorgers aangepast. Voortschrijdend inzicht heeft tot deze scherper geformuleerde indicator geleid. Deze nieuwe indicator is beter meetbaar.

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
1a Alle door de gemeente gesubsidieerde, algemene voorzieningen Wmo zijn doorgelicht	0% (2013)	50% (2016)	100%
1b Aandeel inwoners dat mantelzorg verleent	26% (2013)	25% (2015)	26%
1c Aantal geregistreerde mantelzorgers	1.200 (2016)*	2.139 (eind 2016)	2.600
1d Aandeel inwoners dat vrijwilligerswerk doet	34%	**	34%
2 Groei mate van zelfredzaamheid blijkende uit scores matrix ***	81% (2016)*	81% (2016)	80%
3a Rapportcijfer leefbaarheid in de buurt	7,1 (2012)	7,2 (2016)	7,1
3b Aandeel bewoners dat veel overlast ervaart van rondhangende jongeren	8,5% (2012)	7,6% (2016)	8,5%

* Er is geen 0-waarde per 2013 beschikbaar. Deze gegevens worden pas vanaf 2016 geregistreerd.
** De eerstvolgende meting van dit kengetal zal zijn de Monitor Sociaal van 2017.
*** Percentage van de cliënten dat een ondersteuningstraject bij de sociale teams heeft doorlopen en op tenminste een van de onderdelen van de zelfredzaamheidsmatrix gestegen zijn.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

2.10 Programma Verkeer en Vervoer

Portefeuillehouder: H. van der Linden

Na een langdurige en intensieve lobby waarin de raad gezamenlijk is opgetrokken met het college, is het gelukt om op het spoor een directe intercityverbinding met Breda te behouden. De pendeldienst Breda-Dordrecht rijdt volgens de officiële dienstregeling 1x per uur vanaf december 2016. De lobby voor een zo goed mogelijke dienstregeling op de (midden)lange termijn gaat steeds door. Er is in 2016, in samenwerking met stakeholders waaronder de raad, hard gewerkt aan de aanbesteding van de openbaar vervoerconcessie (bus en Merwede Lingelijn). Het Beleidskader is inmiddels door het bevoegd gezag (Provinciale Staten) vastgesteld. Provinciale Staten spreekt zijn waardering uit en heeft besloten de Drechtsteden vergaand te betrekken bij de besluitvorming. In een alliantie met NS, ProRail en betrokkenen uit de stad is een koersnotitie opgesteld voor de ontwikkeling van het stationsgebied. Middels raadsbesluit d.d. 29 september 2015 (zie RIS-dossier 1550745) is € 495.000 beschikbaar gesteld om aangevuld met een provinciale en een rijkssubsidie de komende jaren te gaan werken aan de fietsparkeervoorzieningen aan de zuidzijde van het centraal station. Ook worden de mogelijkheden van een interwijkverbinding voor langzaam verkeer tussen de noord- en de zuidzijde van het station en de kansen om het park te verbeteren nader verkend.

Goed nieuws is er op het gebied van de rijkswegen: zowel de knoop N3-A15 als de aansluiting N3-A16 worden door Rijkswaterstaat (RWS) aangepakt. En: Minister Melanie Schultz van Infrastructuur en Milieu zette in 2016 haar handtekening onder het plan om de A15 tussen Hardinxveld-Giessendam en Papendrecht te verbreden. Eind 2016 nam de Tweede Kamer na een stevige lobby vanuit onze regio een motie aan waarin de regering gevraagd wordt om bij de besteding van de extra gelden die in het infrastructuurfonds zijn vrijgemaakt voor de Goederencorridor Oost (€ 200 miljoen) prioriteit te geven aan de opgave voor de A15 Ridderkerk-Gorinchem. Rijkswaterstaat stelde € 60 miljoen (in plaats van de oorspronkelijk voorziene € 30 miljoen) beschikbaar voor het groot onderhoud van de N3. In samenspraak met de regio moet de N3 een duurzame snelweg worden. Samen met Rijkswaterstaat zetten we ons ervoor in dat Dordrecht tijdens de werkzaamheden in 2019 en 2020 zo goed mogelijk bereikbaar blijft.

De Waterbus heeft in 2016 haar diensten weer verder verbeterd met extra diensten naar Rotterdam en naar Kinderdijk. De Waterbus werd gedeeld tweede in de landelijke OV-Klantenbarometer waarbij de score steeg van 8,0 naar 8,3 (het landelijk gemiddelde ligt op een score van 7,5).

Vermeldenswaard is dat infrastructurele verbeteringen, met name ten behoeve van de fiets en de verkeersveiligheid op het Hugo de Grootplein en op de Karel Doormanweg zijn opgeleverd en dat er een fietsvriendelijke afstelling (met extra groen voor fietsen en regensensor!) van de verkeerslichten op de Krispijnseweg is gerealiseerd. Daarnaast is een aantal maatregelen in het kader van de invoering van het 30 km/h regime in de Schil uitgevoerd.

Aangezien de bereikbaarheid één van de belangrijkste voorwaarden is voor een sterke ruimtelijk economische ontwikkeling kiezen we voor een heldere visie en realisatiestrategie op dit punt. Om deze visie actueel te houden is dit jaar de startnotitie van het mobiliteitsplan 'Stad in beweging' met de raad besproken. In het voorjaar van 2017 volgt de concept visie en realisatiestrategie.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Optimaal benutten van de hoofdinfrastructuur	
≈	*Aanbieden Mobiliteitsplan Dordrecht* Hoewel de oplevering van het totale project enigszins vertraagd is omdat de behandeling van de Startnotitie pas in het tweede kwartaal van 2016 in de raad kon plaatsvinden, zal in het voorjaar van 2017 de Koersnotitie Mobiliteitsplan met adaptieve uitvoeringsagenda aan de raad worden aangeboden en met de stad en de raad worden besproken.
√	*Sturen op Rijksinvesteringen aan het Hoofdwegennet* Het ontwerp-bestemmingsplan voor de knoop A16/N3, van belang voor de aansluiting van Dordtse Kil 4 op de A 16, ligt inmiddels ter visie. Rijkswaterstaat stelde € 60 miljoen (in plaats van de oorspronkelijk voorziene 30 miljoen) beschikbaar voor het groot onderhoud van de N3. In samenspraak met de regio moet de N3 een duurzame snelweg worden. In nauw overleg met Rijkswaterstaat wordt de bereikbaarheid van de stad tijdens de werkzaamheden aan de N3 en de Wantijbrug (2019-2020) zo goed mogelijk op peil gehouden waarbij ook rekening wordt gehouden met lokale projecten zoals de Merwedestraat (2017-2018).
≈	*Voorstel alternatief voor pollers* Zoals in de Bestuursrapportage 2016 aangegeven is deze activiteit vertraagd in verband met het uitstel van de invoering van kentekenparkeren waarin dit project gekoppeld is. Wordt nu opgepakt in 2017 in aansluiting op de Koersnota Mobiliteitsplan.

√	*Sturen op en met het Meerjaren investeringsprogramma (MIP)* Gekoppeld aan het MeerjarenOnderhoudsProgramma (MOP) is in 2016 ook aandacht besteed aan het MeerjarenInvesteringsProgramma (MIP) waarbij investeringen in de openbare ruimte worden afgestemd op de onderhoudswerkzaamheden, hierdoor komt het minder vaak voor dat eenzelfde straat meerdere keren kort na elkaar vanwege werkzaamheden opengebroken wordt. Er wordt gewerkt aan een tool om de investeringsactiviteiten en de onderhoudswerkzaamheden op één kaart weer te geven.
√	*Beter Benutten 2* In regionaal verband wordt samen met Rijkswaterstaat en stakeholders (het betrokken bedrijfsleven in het bijzonder) gewerkt aan Mobiliteitsmanagement maatregelen (zoals autodelen, vervoer per fiets in plaats van per auto). Een belangrijk doel is tijdens de grote werkzaamheden op de Drechtring minder voertuigen op de weg te hebben.
√	*Realisatie uitvoeringsplan verkeerslichten* Diverse verkeerslichtinstallaties waaronder die op de Krispijnseweg zijn in 2016 volgens plan verbeterd waardoor het verkeer beter doorstroomt.
-	*Opstellen Bewegwijzeringsplan* Het is vanwege een gebrek aan ambtelijke capaciteit niet gelukt om in 2016 een nieuw Beleidsplan Bewegwijzering op te stellen. Dit zal in 2017 aan de raad worden aangeboden. Zie ook Bestuursrapportage 2016.
Doelstelling 2: Het bieden van voldoende parkeerruimte voor een goede bereikbaarheid	
-	*Verder digitaliseren van de parkeerketen* De digitalisering van de parkeerketen is vertraagd in samenhang met het niet doorgaan van de samenwerking met Parkeerservice Nederland. Het is de bedoeling om in 2017 de eerste fase van de 100% digitale fiscale parkeerhandhaving en een pollervrije autoluwe binnenstad te starten. De eerste fase zal bestaan uit het in juni 2017 verstrekken van een digitale bewonersvergunning in plaats van een papieren vignet. Als dit goed gaat in de verstrekking en verlenging kan de volgende stap gemaakt worden met de digitale bezoekersregeling, zakelijke parkeervergunningen, ontheffingen autoluwgebied. In de loop van 2018 zou het dan mogelijk moeten zijn om over te stappen op kentekenparkeren op straat waarbij extra op mobielparkeren wordt ingezet in samenhang met een verdunning van het automatenpark. Als deze stap gerealiseerd is zal medio 2018/2019 gestart kunnen worden met digitale fiscale parkeerhandhaving middels scanvoertuigen.
≈	*Verankeren parkeervisie in het Mobiliteitsplan* Parkeren is een belangrijk instrument om de bereikbaarheid en aantrekkelijkheid van de stad te vergroten. De (door)ontwikkeling van de stad staat hierbij centraal. In de parkeervisie die tegelijkertijd met het Mobiliteitsplan aan de raad zal worden aangeboden wordt ingegaan op het capaciteitsvraagstuk (aantal en locatie van parkeerplaatsen – inclusief Steegoversloot – en het verdelingsmechanisme (prijs of vergunnen). Ook wordt hierbij ingegaan op de mogelijkheden voor het beter benutten van de bestaande parkeercapaciteit en de wijze van de knoopbenadering om de overstap/transfer naar duurzamere vervoerswijzen te gaan faciliteren.
Doelstelling 3: Versterken van het openbaar vervoer	
≈	*Intercity kwaliteit Dordrecht CS* Na een langdurige en intensieve lobby waarin raad en college gezamenlijk zijn opgetrokken is het gelukt om op het spoor een directe intercityverbinding met Breda te behouden. De pendeldienst Breda-Dordrecht rijdt volgens de officiële dienstregeling 1x per uur vanaf december 2016. Dit is een achteruitgang in vergelijking met de dienstregeling voor deze datum, maar beter dan geen intercity tussen Dordrecht en Breda. De lobby voor een zo goed mogelijke dienstregeling op iets langere termijn gaat steeds door.
√	*Continueren gratis reizen voor senioren* In het gehele jaar 2016 konden senioren in Dordrecht tegen een eenmalige vergoeding van € 12,50 gebruik maken van gratis openbaar vervoer
√	*Continueren nachtnet* De nachttreinen van en naar Dordrecht zijn vervangen door een goedkoper nachtnet van bussen op de corridor Rotterdam-Dordrecht-Breda-Tilburg.
-	*Onderzoek naar verbeteringen overweg Krommedijk* Vertraagd vanwege uitloop van de voorbereidende gesprekken. In het kader van het Landelijk Verbeterprogramma Overwegen (LVO) loopt inmiddels een studie waarin de gemeente Dordrecht samen met ProRail onderzoekt welke aanpassingen aan de weg en/of het spoor effectief en kostenefficiënt zijn.
√	*Impuls Zuidzijde Dordt CS* In een alliantie met NS, ProRail en betrokken stakeholders uit de stad is een koersnotitie opgesteld voor de ontwikkeling van het stationsgebied. Er is geld beschikbaar om, aangevuld met een provinciale subsidie, de komende jaren te gaan werken aan de stationsomgeving; te beginnen aan de zuidzijde (park en fietsenstalling). Ook worden de mogelijkheden van een interwijkverbinding voor langzaam verkeer onder het station nader verkend

√	*Naar Dordrecht Sterrenburg?* In 2016 sprak de raad zich uit voor het behoud van het station Dordrecht-Zuid. Het station Dordrecht-Copernicusweg is daarmee van de baan. Thans wordt in samenwerking met NS en ProRail onderzocht hoe het station Dordrecht-Zuid het beste up-to-date kan worden gebracht. Ook de relatie met Dordrecht CS wordt bekeken.
-	*Aanbesteden Veer Biesbosch (Kop van het Land)* De aanbesteding van dit veer is niet in 2016 gerealiseerd en wordt uitgesteld tot 2017. De reden van de vertraging is dat er nader overleg is gevoerd met Werkendam en de Provincie Zuid-Holland over de financiering van het veer.
Doelstelling 4: Versterken positie fietsers	
√	*Uitvoering "Dordt Fietst Verder" :* Voor 2016 stond de uitvoering van een aantal fietsprojecten op de agenda: • *Karel Doormanweg:* op de Karel Doormanweg is zowel ter hoogte van de Kotterstraat als de Jacob Heemskerckstraat de verkeersveiligheid voor fietsers verbeterd. Ook zijn de fietsstroken verbreed op de Karel Doormanweg. • *Hugo de Grootplein:* over het Hugo de Grootplein loopt een hoofdfietsverbinding richting het station en de binnenstad. De verkeerslichten zijn verwijderd en de rotonde en aanliggende kruisingen zijn aangepast om het verkeer vlot en veilig af te wikkelen. • *Patersweg eerste deel:* de Patersweg zou worden ingericht als fietsstraat. Wegens langdurige bouwwerkzaamheden is deze aanpassing niet uitgevoerd. Momenteel wordt onderzocht of de kruising Patersweg/Zuidendijk in plaats van de fietsstraat verkeersveiliger vormgegeven kan worden. • *Krispijnseweg:* op de Krispijnseweg zijn de verkeerslichten ter hoogte van de Mauritsweg en Brouwersdijk aangepast. Fietsers hebben hier nu vaker groen. Ook is er speciale detectie gerealiseerd en zijn er regensensoren geplaatst die ervoor zorgen dat fietsers meer groen krijgen als het regent. • *Karel Lotsyweg:* op de Karel Lotsyweg was sprake van een missing link voor fietsers. Als gevolg hiervan ontstonden ook onveilige situaties op de rotonde bij de Overkampweg. Dit probleem is opgelost. Het eenrichtingsfietspad aan de oostzijde van de Karel Lotsyweg is verbreed en geschikt gemaakt als tweerichtingenfietspad. Ook op de rotonde is het nu mogelijk om in twee richtingen over te steken. • *Diverse kleinschalige verkeersveiligheidsmaatregelen (school-thuisroutes):* het budget voor de aanpassing van de verkeersveiligheid op School-thuisroutes is in 2016 gebruikt voor verkeersveiligheidsmaatregelen op de kruising Copernicusweg/N3. De oversteek voor fietsers op deze drukke school-thuisroute wordt als onveilig ervaren. • *Maasfietsroute:* de Maasfietsroute is een internationaal project. Er is afgelopen jaar veel werk verzet ten aanzien van de promotie en het maken van een website. De werkzaamheden worden volgend jaar vervolgd. Dan zal naar verwachting ook de bewegwijzering worden aangepast.
√	*Continueren aanpak fietsendiefstal* De integrale aanpak Fietsdiefstal is gestart in 2015. In 2016 hebben de partners (politie, Fietsersbond en Centrum Fietsdiefstal) op basis van een evaluatie besloten deze aanpak structureel voort te zetten. Het aantal aangiftes van fietsdiefstallen in Dordrecht is sinds 2014 met zo'n 30% gedaald. De gezamenlijk aanpak heeft hieraan een belangrijke bijdrage geleverd. De meeste aandacht is in 2016 uitgegaan naar de zogenaamde hotspots, namelijk het stations en het centrum. De inzet in 2016 was met name gericht op bewustwording van fietsbezitters en de opsporing van daders door onder meer de inzet van lokfietsen. Met de in 2016 ingezette aanpak Stop Heling zijn fietshandelaren in Dordrecht verplicht het Digitaal Opkopers Register (DOR) te gebruiken voor de registratie van de in- en verkoop van tweedehands fietsen. Dit verkleint de afzetmarkt voor gestolen fietsen.
√	*Verbeteren Verkeersveiligheid* Er is regio breed een scala aan verkeersveiligheidsactiviteiten en middelen ingezet in 2016. Op ambtelijk en bestuurlijk verzoek is hierbij de nadruk vanaf eind 2014 meer komen te liggen op het voortgezet onderwijs (12-16 jarigen), verkeerscampagnes (16-60 jarigen) en senioren (60 jaar en ouder). Uit het provinciale verkeersveiligheidsprofiel is gebleken dat 98% van de ernstige verkeersslachtoffers in deze leeftijdscategorieën vallen. Voor de regio een reden om hier ook intensiever in Dordrecht op in te zetten. Samenvattend kan gemeld worden dat in 2016 in de gemeente Dordrecht: • 18 locaties in het Dordtse basisonderwijs deelnemen aan het provinciale programma SCHOOL op SEEF voor 4-12 jarigen, waarvan 10 locaties inmiddels het provinciale verkeersveiligheidslabel hebben gehaald. Ook hebben bij een aantal basisscholen samen met de politie verkeersacties in de schoolomgeving plaatsgevonden (onder andere Sterrekijker en Dubbeldam). • 7 van de 10 locaties in het middelbare onderwijs in Dordrecht hebben deelgenomen aan gastlessen van het provinciale programma TotallyTraffic voor 12-16 jarigen, waaraan 2.110 leerlingen hebben deelgenomen. Alle locaties in het VO in Dordrecht zijn bezocht over verkeerscampagne "Fietsmodus", waarbij het Insula College en Hans Petri school ook gastlessen "fietsmodus" hebben ontvangen. • op 4 zaterdagen in april konden Dordtse jongeren (18-25 jaar) een praktijkdag jonge automobilisten volgen. Ca. 120 jongeren hebben hieraan deelgenomen.

	• door de Fietsersbond, afdeling Drechtsteden is in het najaar een succesvolle fietskeuring in de Dordtse binnenstad uitgevoerd, waarbij meer dan 100 fietsen zijn gecontroleerd. • samen met politie en Openbaar Ministerie is gewerkt met structurele voorlichting op objectief en subjectief gevaarlijke locaties in Dordrecht onder het motto "Veilig Verkeer? Ik doe mee!" (beeldmerk: de groene verkeersborden met de smiley met een duim omhoog). • trainingen voor kwetsbare senioren op het gebied van autorijvaardigheid in Dordrecht (04-10-2016) en scootmobiel rijvaardigheid (15-09-2016) zijn uitgevoerd.
Doelstelling 5: Verduurzamen van verkeer en vervoer	
✓	*Beheersing van de risico- en hinderplafonds (o.a. externe veiligheid)* Er is ingezet op het beheersen van risico's tot een acceptabel niveau en op het terugdringen van hinder als gevolg van wegverkeer en vervoer over het spoor. Mede dankzij deze activiteiten stelde het Rijk extra geld beschikbaar voor het vergroten van de veiligheid van het goederenvervoer per spoor door Dordrecht, onder andere voor het aanbrengen van een ontsporingsbeveiliging. Geluidhinder en luchtkwaliteit: zie programmakaart Milieu en Duurzaamheid (2.8).
✓	*Stimuleringsagenda* In het kader van de regionale agenda Duurzame Mobiliteit is in 2016 gewerkt aan projecten gericht op minder of schonere kilometers. De programma's Beter Benutten en de Lean and Green Award zijn hier voorbeelden van.

Wat zeggen de cijfers?

Waardering van gebruiker	0-waarde (2013)	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Doorstroming op de hoofdwegen in de gemeente (rapportcijfer)	6,5	6,5 (2015)	6,6
Parkeermogelijkheden in de gemeente	6,1	6,2 (2015)	6,2
Openbaar vervoer in de gemeente	7,4	7,6 (2015)	7,5
Fietsvriendelijkheid in de gemeente	6,9	7,2 (2015)	7,0

Bron: Factsheet Bereikbaarheid Drechtsteden (OCD).

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

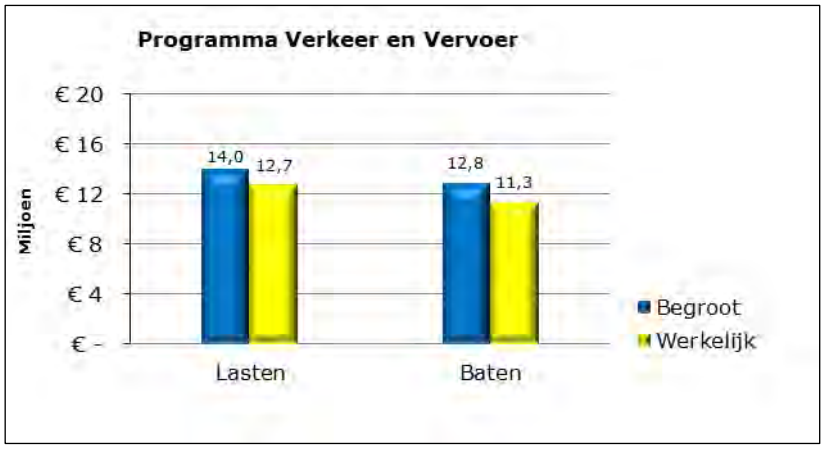

2.11 Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen

Portefeuillehouders: P.H. Sleeking, R.E.C. Reynvaan-Jansen en J. Mos

De uitvoering van het programma Ruimtelijke Ordening en Wonen loopt grotendeels op schema. De afwijkingen en de bijstelling hebben te maken met externe factoren of voortschrijdend inzicht. Zo is het bijvoorbeeld niet zinvol om nu al te starten met het proefdraaien met een omgevingsplan conform de toekomstige Omgevingswet, gelet op de geplande inwerkingtreding van de wet (op zijn vroegst 2019).

De woningmarkt trekt aan en dat merken we bij verschillende nieuwbouwprojecten in de stad en door de grote belangstelling van beleggers en investeerders op de Provada, het jaarlijkse ontmoetingspunt van de vastgoedbranche. In Dordrecht-West is een bijeenkomst georganiseerd om ontwikkelaars in de gelegenheid te stellen hun interesse om te zetten in investeringen. Op de tender voor de Patersweg die hier uit volgde, hebben veel partijen die we op de Provada hebben leren kennen zich ingeschreven. Er is en wordt gewerkt aan nieuwe uitgiftemogelijkheden voor deze geïnteresseerde partijen.

De woningen op de zelfbouwlocaties de Vest en Stadswerven, inclusief de waterwoningen, zijn in 2016 in aanbouw genomen. Dit heeft een *boost* gegeven aan de belangstelling voor nieuwe zelfbouwlocaties, wat bleek uit de grote belangstelling voor de zelfbouwcafés waar nieuwe mogelijkheden voor zelfbouw zijn gepresenteerd. Voor het realiseren van de doelstellingen van het programma Ruimtelijke Ordening en Wonen zijn Gezondheidspark, Stadswerven, Leerpark en Dordt West van groot belang. Het aantrekken van de markt biedt weer ruimere mogelijkheden voor deze ontwikkelingen. Over de voortgang van deze projecten wordt in de desbetreffende grote projectbladen gerapporteerd.

In het kader van het stedelijk programmeren en de Agenda voor de stad is veel aandacht besteed aan het opstellen van een investeringsstrategie, een marktanalyse en een kansenkaart Wonen. Met deze kansenkaart willen we het momentum op de woningmarkt gebruiken en ontwikkelaars verleiden om in Dordrecht te investeren door te laten zien in welke segmenten kansen liggen door een vraagoverschot. Met als beoogd resultaat, na het besluit om de ontwikkeling Belthurepark stop te zetten, vervangende locaties te vinden om de hogere inkomens voor Dordrecht te kunnen behouden door bijzondere kwaliteit te realiseren.

De regionale prestatieafspraken (PALT) met huurdersraden en woningcorporaties zijn in juli 2016 vastgesteld. Niet eerder hadden de huurdersraden zo'n grote rol bij de totstandkoming van de prestatieafspraken, in lijn met de nieuwe Woningwet. Als gevolg van gewijzigde wetgeving en instroom van urgenten is de druk op de sociale woningmarkt vooral op het goedkopere segment (tot € 620) komen te liggen. Dit was reeds bekend bij vaststelling van de regionale afspraken en volgens afspraak bij de jaarlijkse herijking van de lokale uitwerking van de regionale afspraken in de periode juli – december bijgesteld. Om voldoende goedkope huurwoningen over te houden is een deel van de sloop/nieuwbouwplannen omgezet in renovatie.

Verder is er een regionaal energieloket geopend. Dit loket beoogt inwoners van informatie te voorzien over de mogelijkheden om de eigen woning te verduurzamen.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Duurzame en toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling	
≈	*Deelnemen aan de Delta-Dialoog (voorheen: Deltri) (lobby)* Begin 2016 is door de gezamenlijke partners afgesproken dit platform om te buigen naar een netwerkorganisatie met de havenvisies van Rotterdam en Moerdijk als gezamenlijk kader/agenda en zonder vast secretariaat en projectleiding. Op ambtelijk niveau ontmoet men elkaar vier keer per jaar (ten bate van informatie, afstemming en agendasetting) en als daar aanleiding toe is wordt een bestuurlijke bijeenkomst georganiseerd.
√	*Vaststellen Structuurvisie Windenergie* Op 10 mei 2016 heeft de raad de Structuurvisie Windenergie en de milieueffectrapportage Windpark (MER) vastgesteld. Hiermee is het beleidskader in werking getreden op basis waarvan de gemeente initiatieven voor het plaatsen van windturbines beoordeelt.
√	*Operationaliseren Ladder duurzame verstedelijking* De Ladder duurzame verstedelijking wordt toegepast bij de afweging voor nieuwe projecten bij Stedelijk Programmeren. Specifiek voor woningbouw wordt hiertoe het programma jaarlijks geactualiseerd. Sinds 2016 wordt hiervoor nog uitsluitend de provinciale planmonitor gebruikt, waardoor de regionale afstemming en de provinciale 'Ladder'-toets beter kunnen worden toegepast.
√	*Stedelijk Programmeren* We sturen op het stedelijke, ruimtelijke programma door periodieke beslissingen te nemen over het wel of niet doorgaan van nieuwe initiatieven. Hiertoe is in 2016 een marktanalyse opgesteld. Aan de hand van de marktanalyse en de uitvoeringsagenda van de Structuurvisie zijn initiatieven en

	programma's met woningen, bedrijven en kantoren beoordeeld. In uitwerking op de marktanalyse is gestart met het opstellen van een "kansenkaart wonen" waarmee ontwikkelaars en beleggers worden verleid tot nieuwe investeringen.
≈	*Herontwikkelen Spuiboulevard* We behouden en versterken de functie van de Spuiboulevard en het stationsgebied als dé regionale kantoorlocatie door stedelijke functies toe te voegen, de levendigheid te vergroten en de relatie met de binnenstad te verbeteren. Dit gebied biedt tevens volop kansen om het woonklimaat te versterken door nieuwbouw toe te voegen. In 2016 is in samenwerking met een aantal projectontwikkelaars en het Rijksvastgoedbedrijf hiertoe een visie opgesteld. Deze ontwikkelvisie is vastgesteld op 10 mei 2016. De strategie is in twee verschillende trajecten losgeknipt: • herontwikkeling gebied huidige Stadskantoor. • nieuwe locatie Stadskantoor. Eind 2016 heeft een Project Start Up (PSU) plaatsgevonden, waarin afspraken zijn gemaakt over op te leveren producten: • raadsvoorstel inzake ontwikkelvisie. • uitgewerkt ontwikkelperspectief (wat). • uitgewerkte ontwikkelstrategie (hoe, wie, wanneer). • globale planning. • toets programmatische, ruimtelijke en financiële haalbaarheid ontwikkelvisie en plusvariant. • communicatieplan voor communicatie met de stad. • overzicht voorwaarden ontwikkeling die in aangrenzende projectgebieden vervuld moeten worden om de ontwikkelvisie plus te kunnen realiseren.
≈ √	*Terugdringen leegstand* In 2016 is gewerkt aan het terugdringen van de leegstand in de binnenstad door voor het kernwinkelgebied in de binnenstad eigenaren te verleiden om wonen boven winkels mogelijk te maken. Dit verloopt stroef, met name vanwege de technische onuitvoerbaarheid. Gerealiseerd zijn 3 appartementen Voorstraat 428 en bezig met woning eigen gebruik Voorstraat 250. Daarnaast wordt er door een partij die we op de Provada hebben ontmoet gestart met een pilot voor het realiseren van een woning boven een winkel zonder dat er een omgevingsvergunning hoeft te worden aangevraagd. Dit lijkt mogelijk en kan dan een stimulans geven aan wonen boven winkels. Daarnaast zijn leegstaande panden uit het gemeentelijk vastgoedbezit actief aangeboden: De Wijnstraat 158-160 en de Loswalweg 2 zijn verkocht, hier worden woningen in gerealiseerd. Voor de Kunstkerk loopt de verkoopprocedure. (Tijdelijk) verhuurd zijn Berckepoort (kleine zelfstandigen), De Munt (re-integratie bureau) en Voorstraat 142-144 (creatieve broedplaats). Een consortium, waarmee wij hebben kennis gemaakt op de Provada, onderzoekt de mogelijkheden om een deel van ons rijksmonumentaal vastgoed, dat is aangewezen voor verkoop, over te nemen. Deels zullen hier woningen in worden gerealiseerd.
√ √ √	*Verbetering van de ruimtelijke kwaliteit* • *Stationsomgeving*: als resultaat van de Alliantiegesprekken met 16 verschillende partijen over de stationsomgeving is een Koersnota opgesteld. Als vervolg hierop zullen plannen voor verbetering voor de zuidzijde (Krispijnzijde) van het stationsgebied met partijen worden uitgewerkt en de haalbaarheid van een interwijkverbinding en mogelijkheden voor hergebruik van het stationsgebouw worden verkend. • *Centrum/Visbrug:* het afgelopen half jaar zijn er met architecten, bewoners en ondernemers een aantal alternatieve modellen ontwikkeld voor de Visbrug. Deze modellen worden in de raad besproken, met het advies enkele modellen voor te leggen aan de stad. Na advisering door de stad kan één model verder worden uitgewerkt tot een definitief voorstel. • *Dordtse Mijl (Laan der VN - Dokweg):* college en de raad hebben ingestemd om de gelden van de BIRK Subsidie en beheer aan te wenden voor de kwaliteitsverbetering van Laan de VN-Dokweg. Visie van Dordtse Mijl is inmiddels door het college en de raad goedgekeurd. Er is (wordt) samen met bewoners, ondernemers en gebruikers gewerkt aan een voorlopig ontwerp en aan plannen om het tankstation aan de Dokweg naar een andere locatie in het gebied te verplaatsen.
√ ≈	*Afronden aanwijzing gemeentelijke monumenten buitengebied.* In 2016 is de aanwijzing van gemeentelijke monumenten in het buitengebied van het Eiland van Dordrecht afgerond. Verder is de raad akkoord met de aanpak topmonumenten. Zoals we in de Bestuursrapportage 2016 hebben aangegeven is dit in de plaats gekomen van het in de Begroting 2016 opgenomen voorstel over de vraag of en zo ja, hoe we verder gaan met de gebiedsgewijze uitbreiding van de gemeentelijke monumentenlijst. Het voorstel voor de Aanpak topmonumenten is in voorbereiding genomen.
Doelstelling 2: Meer ruimte voor ontwikkelingen en initiatieven van inwoners, organisaties en bedrijven	
≈	*Opstellen Omgevingsvisie* Op 20 september 2016 is de raadscommissie Fysiek geïnformeerd over de invoering van de Omgevingswet en in het bijzonder over de nieuwe instrumenten: de omgevingsvisie en het omgevingsplan. De nieuwe wet treedt volgens de huidige planning in 2019 in werking en heeft grote

	gevolgen voor de regelgeving op het gebied van de fysieke leefomgeving. Op basis van de met de raad besproken uitgangspunten wordt in 2017 en 2018 gewerkt aan het opstellen van een omgevingsvisie, worden er voorbereidingen worden getroffen voor het omgevingsplan (inventarisatie huidige "fysieke regels") en zal er met een dergelijk plan worden geoefend. De voorbereidingen hiertoe zijn in 2016 gestart.
√ - -	*Stimuleren zelfbouw* In 2016 waren er 2 projecten in de verkoop te weten; • Stadswerven. • Stadspolder. Stadspolder is in 2016 geheel verkocht. Voor het project Stadswerven zijn de laatste kavels inmiddels gereserveerd. In 2016 zijn voorbereiding gestart om in 2017 (of 2018) de volgende projecten in de verkoop te kunnen doen: • Iepenlaan, 3 kavels in het topsegment (nog 1 kavel beschikbaar). • Papeterspad, 7 riante rijwoningen. • Oudendijk, maximaal 12 kavels in het topsegment. • Grote Hondring (programma in voorbereiding). • Wielwijkpark (programma in voorbereiding). • Troelstraweg (programma in voorbereiding). In 2016 zijn twee succesvolle zelfbouwcafés georganiseerd, met hoge opkomst. Steeds meer mensen tonen interesse in zelfbouw in Dordrecht. Ook de website www.dordtseruimte.nl wordt druk bezocht. De voorbereidingen voor het eerstvolgende zelfbouwcafé zijn gestart. Het is nog niet gelukt om kluswoningen uit te geven. De woningen in de Papendrechtsestraat bleken hiervoor niet geschikt. Er wordt gekeken naar andere mogelijkheden voor kluswoningen. Als gevolg van de nieuwe Woningwet kunnen corporaties geen koopwoningen meer realiseren. Zij richten zich op de doelgroep en betaalbaarheid. Dit eerste maakt dat zelfbouw in het koopsegment geen wettelijke mogelijkheid meer is. Zelfbouw in de sociale huur is eveneens geen optie. Zelfbouw heeft daarmee voor de corporaties geen prioriteit.
≈	*Stimuleren (tijdelijke) initiatieven* In 2016 zijn enkele initiatieven begeleid die in 2017 worden gerealiseerd. Voorbeelden hiervan zijn het Calistanispark op het Leerpark en een aantal initiatieven op de Staart aan de Reggestraat en de A.J. Kosterstraat. Hiermee wordt het restant van het beschikbare budget uitgeput. De voorbereidingstijd heeft langer geduurd dan vooraf is ingeschat. Belangrijkste redenen hiervoor zijn: • het aanbod van de locaties beweegt als een dagkoers. Wat het op het ene moment beschikbaar lijkt, is op het andere moment al weer vergeven. Of sloopplannen worden bijvoorbeeld (toch weer) uitgesteld (afhankelijkheidsrelatie). • de verscheidenheid aan partijen, belangen en bemoeienissen in een gebied vergen extra afstemming. • onverwachte knelpunten van een locatie: vooraf zijn de locatiekenmerken in beeld gebracht. De werkelijkheid is soms anders. De bodemkwaliteit op de Staart is daar een goed voorbeeld van: de oorspronkelijk gesaneerde stortplaats moet toch opnieuw bemonsterd worden (extra procedure). • in de nadere uitwerking blijken de ambities onverenigbaar bij de beoogde locatie. • aanvullende acties als gevolg van de Motie over duurzame en modulaire woningen. En het vrijkomen van het MOVADO- terrein aan de Patersweg. Aangezien er (buiten de toezeggingen) geen budget resteert en het vanwege de aantrekkende markt mogelijk is om vrijkomende locaties meteen een definitieve invulling te geven, verstrekken we geen subsidie meer aan nieuwe initiatieven. In 2017 volgt een evaluatie.
Doelstelling 3: Versterken aantrekkelijkheid Dordrecht door meer diversiteit in het woningaanbod	
≈ -	*Toevoegen duurdere woningen (koopprijs vanaf € 300.000) in een groen en blauw woonmilieu* Er is in 2016 een beperkt aantal duurdere woningen in een groen en/of blauw woonmilieu toegevoegd. Op de locatie Stadswerven wordt vastgehouden aan de doelstelling om 85% van de woningen in het duurdere segment te realiseren. Woningen in het topsegment worden tot nu toe vooral gerealiseerd door uitgifte van zelfbouwkavels. In de doorontwikkeling van de plannen van Ontwikkel Combinatie de Werven (OCW) voor de volgende deelgebieden is in 2016 ingezet op het dure segment. In de tweede helft van 2016 (na de Bestuursrapportage 2016) is de locatie Belthurepark afgevallen als locatie voor woningen in dit segment. Er zijn in 2016 voorbereidingen getroffen om het ontstane gat op andere (binnenstedelijke) locaties te vullen, door een kansenkaart op te stellen.
√	*Stimuleren diversiteit bij de bouw van goedkope en middeldure woningen* We sturen op de bouw van goedkope en middeldure woningen die iets toevoegen aan het bestaande palet (segmenten die nu nog niet bediend worden, bijzondere typen woningen) en/of de diversiteit van het woningaanbod in wijken met een te eenzijdig woningaanbod verbeteren. In 2016 zijn hiertoe verschillende projecten opgeleverd c.q. verkocht (onder andere Crispijn van Outgaerden en de LTS locatie).

Doelstelling 4: Versterken aantrekkelijkheid Dordrecht door verbetering van de bestaande woningvoorraad	
≈	★ *Stimuleren particuliere woningverbetering* In 2016 is het aanschrijftraject voor enkele woningen, waar de veiligheid in geding is, gestart. Aangezien dit een juridisch ingewikkeld traject is, worden resultaten pas in 2017 verwacht. Verder is in 2016 de financiële vervolgregeling particuliere woningverbetering ingezet bij de woningen met asbestdaken aan de Jupiterlaan.
≈ √ - √	★ *Stimuleren verduurzamen van de bestaande woningvoorraad* Voor het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad is gewerkt aan een variant op de garantie op leningen die voor de gemeente goedkoper is en minder risico oplevert, maar voor de aanvrager hetzelfde effect heeft. Er zijn twee wegen die leiden tot het verstrekken van zogenaamde duurzaamheidsleningen. De eerste weg loopt via het nationaal Energiebespaarfonds dat op initiatief van het Rijk tot stand is gekomen. De tweede weg loopt via het Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeenten, die een maatwerkoplossing biedt voor gemeenten. Uit een vergelijk tussen beide regelingen bleek dat het optuigen van een gemeentelijke regeling geen significante voordelen biedt ten opzichte van de landelijke regeling. Daarom wordt aansluiting gezocht bij de landelijke regeling. Er is een energieloket beschikbaar voor particuliere woningeigenaren. Hier kunnen woningeigenaren terecht voor informatie, offerte aanvragen etc. op het gebied van energiebesparing. Daarnaast organiseert het energieloket acties waar woningeigenaren aan deel kunnen nemen, zoals een groepsaankoop isolatie. De ECD heeft een haalbaarheidsonderzoek gedaan voor uitvoering van een experiment op het gebied van "energie besparen zonder direct te investeren". Hieruit blijkt dat de ACM tegen het experiment is. De ECD studeert nu op een oplossing. In het kader van de prestatieafspraken lange termijn (PALT), de (regionale) woonvisie en de regionale energiestrategie worden met de woningcorporaties afspraken gemaakt over verdere verduurzaming van de huurwoningen.
√ √	*Dordt West en Vogelbuurt* Samen met Trivire en Woonbron is gewerkt aan de herstructurering van Dordt West en de Vogelbuurt en gezocht naar nieuwe partijen die actief kunnen worden bij de ontwikkeling van koopwoningen en commercieel en maatschappelijk vastgoed. <u>Dordt West:</u> • Op de locaties Wiardi Beckmanplantsoen, Van den Tempelstraat is de nieuwbouw van 59 eengezinswoningen in de sociale huur gestart. • Op de Provada zijn diverse projecten gepresenteerd. Vervolgens zijn geïnteresseerde ontwikkelaars uitgenodigd voor een informatieavond voor ontwikkellocaties in Dordrecht-west die in de verkoop gaan/zijn gegaan. • Vervolgens is de tender voor eerste fase Patersweg gestart, waarop 20 inschrijvingen zijn gekomen, waarvan 13 van 'Provada-partijen', voor Dordrecht nieuwe ontwikkelaars. Drie van deze nieuwe ontwikkelaars zijn overgebleven voor de tweede fase van de tender. <u>Vogelbuurt:</u> Het appartementencomplex van Woonbron aan het Vogelplein is in aanbouw. Woonbron heeft voorbereidingen getroffen voor sloop van een aantal bestaande portieketagewoningen in het noordelijk deel van de Vogelbuurt. De voorbereiding voor vervangende nieuwbouw, in de vorm van eengezinswoningen, is gestart.
Doelstelling 5: Voldoende aanbod voor bijzondere doelgroepen	
√	*Afspraken maken met corporaties (PALT)* In 2016 zijn zowel de regionale prestatieafspraken (PALT) ondertekend (6 juli 2016), als het jaarlijks in het kader van de Woningwet te herijken lokale Deel III, PALT Dordrecht (8 december 2016). Behalve de gemeenten en corporaties hebben ook de huurdersraden de afspraken ondertekend. Onderdeel van de prestatieafspraken is een gedeelde visie en daaruit volgend programma voor de ontwikkeling van de sociale voorraad op de lange termijn.
√	★ *Huisvesting arbeidsmigranten* Er zijn langlopende afspraken met Trivire en Woonbron om (een flexibel aantal) woningen beschikbaar te stellen. Daarnaast zal tot en met 2018 de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid zorgen voor controle en handhaving.
√	*Huisvesten statushouders* De taakstelling 2016, zijnde 301 personen, is gerealiseerd.
√	*Geschikt woonaanbod zorgbehoevenden* Het doel van de opgave Thuis in de Wijk is er voor te zorgen dat ook kwetsbare inwoners zo zelfstandig mogelijk kunnen wonen en daarvoor een thuis kunnen vinden in de wijk. We werken samen met corporaties, zorgaanbieders, welzijnsinstellingen, etc. om de vraag in beeld te krijgen en vanuit maatwerk passende oplossingen hiervoor te vinden.

Wat zeggen de cijfers?

Omdat we ons steeds meer richten op stimuleren, lobbyen en faciliteren en minder op zelf uitvoeren en reguleren wordt onze inzet minder meetbaar. We hebben gekozen voor drie concrete kengetallen, die de volledige lading van onze inzet op wonen en ruimtelijke ordening echter niet dekken.

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Aantal gefaciliteerde tijdelijke initiatieven	8	16 (2014)	+ 24
Aantal toegevoegde dure woningen (koopprijs > € 300.000)	0	+73 (9 in 2014, 27 in 2015, 37 in 2016)*	+ 200
Aantal toegevoegde bijzondere woningen (goedkoop en middelduur < € 300.000)	0	+ 149 (58 in 2014, 55 in 2015, 36 in 2016)	+ 100

Toelichting: bron voor de kengetallen 1 en 3 is gemeente Dordrecht, kengetal 2 WOZ 1 januari 2016.
* Er is voor gekozen om alleen de toegevoegde woningen te noemen en niet het totale aantal woningen met een WOZ-waarde van >€ 300.000, omdat het totale aantal dure woningen ook afhankelijk is van prijsdalingen/prijsstijgingen.
Bron: Verkoopmonitor Drechtsteden (OCD). Doordat de waardebepaling nieuwbouw WOZ-waarde achterloopt en daar de 'bijzondere woningen, goedkoop & middelduur' niet uit konden worden afgeleid is ervoor gekozen om deze cijfers niet op de WOZ waarde, maar op de verkoopmonitor te baseren. Dit is voor alle jaren aangepast, waardoor ook de totalen van eerdere jaren zijn gewijzigd.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

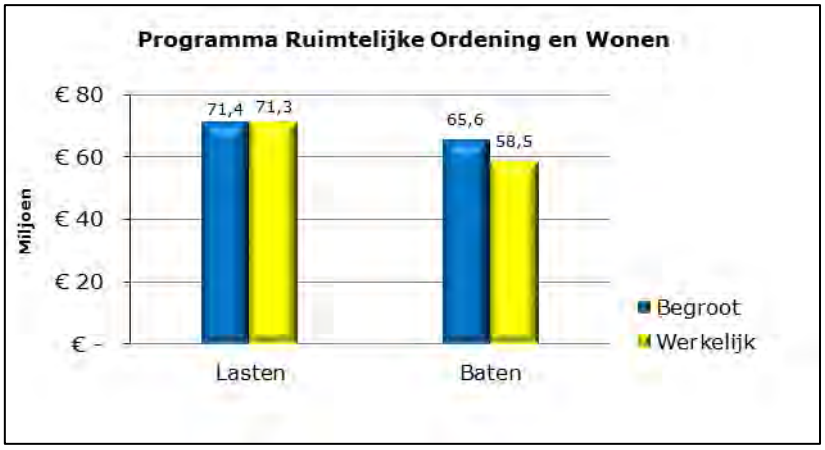

2.12 Programma Dienstverlening

Portefeuillehouders: C.M.L. Lambrechts, P.J. Heijkoop en J. Mos

Ontwikkeling Dienstverlening Drechtsteden
Op 1 januari 2017 vierde Dienstverlening Drechtsteden (DD) zijn eerste verjaardag. Voor de vier gemeenten, Alblasserdam, Dordrecht, Hendrik-Ido-Ambacht en Sliedrecht, levert DD dagelijks de publieksdienstverlening. In 2016 is de dienstverlening aan de inwoners bestendigd en hebben we stappen gezet in de doorontwikkeling van de dienstverlening. Daarbij hebben we ingezet op Persoonlijk, Snel & Digitaal. Zo is in 2016 Live Chat van start gegaan en zien we dat steeds meer inwoners hun zaken digitaal met ons regelen. Ook zorgen we dat bij een digitale bestelling het product de volgende dag op de mat ligt. De eerste uitkomsten van het in 2016 nieuw opgezette continu onderzoek naar de klanttevredenheid scoort op alle fronten ruime voldoendes. Toch zien we ook genoeg ruimte voor verbetering. Hiermee gaan we in 2017 aan de slag.

Ontwikkeling Essenhof
Het college heeft in 2016 de Startnotitie "Essenhof Samen met de Markt'' opgesteld voor de voorgenomen gedeeltelijke privatisering van de Essenhof. Hierin stonden de te nemen stappen voor reorganisatie en splitsing van de begraafplaatsen en het crematorium met als doel een groot deel van de dienstverlening in concessie te geven aan een marktpartij. Bij de behandelingen van de Startnotitie bleek er echter bij een groot deel van de raad geen draagvlak te zijn voor de realisatie van dit voorkeursscenario. Tegelijkertijd was er bereidheid om mogelijke bedrijfsvoerings- en marktrisico's van de Essenhof als gemeente zelf te blijven dragen. De raad hecht veel waarde aan de continuïteit, kwaliteit en onafhankelijkheid van een voorziening op het gebied van begraven en cremeren. Op basis hiervan, alsook op grond van de actuele financiële prognoses, heeft het college een raadsvoorstel ingediend met een heroverweging van de eerdere voorstellen tot gedeeltelijke privatisering. De raad heeft in 2017 besloten om de volledige dienstverlening van de Essenhof – dus zowel het begraven als cremeren - in gemeentelijk beheer te houden.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Ondernemers ervaren de gemeentelijke dienstverlening als toegankelijk en efficiënt	
-	*Verbeteren van de vergunningprocedures* Ondernemers vragen om flexibiliteit en meer maatwerk bij de aanvraag van vergunningen. Omgevingsdienst ZHZ heeft in 2016 accountmanagers aangewezen. De ondernemers ervaren hiermee een beter afgestemde communicatie. In overleg met de ondernemers kijken we of verbetering van de vergunningsprocedure is gewenst. Dit wordt in 2017 uitgewerkt.
Doelstelling 2: Inwoners ervaren de gemeentelijke dienstverlening als "dichtbij" en efficiënt	
√	*Focus op excellente dienstverlening* In 2016 zijn we gestart met een nieuwe methode om de klantbeleving (Net Promotor Score) en de toegankelijkheid van de dienstverlening te meten. Bij het 'klantsignaalmanagement' kijken we – naast de kritieke prestatie-indicatoren (KPI's) – naar hoe de klant het hele proces vanaf het moment dat de klant een product of dienst wil aanvragen totdat hij deze heeft ontvangen, heeft ervaren. Het geeft een statistisch onderbouwd inzicht in de 'knoppen' waaraan het beste gedraaid kan worden om het meeste effect te behalen op het verbeteren van de dienstverlening. Zo kunnen we sturen op klantgerichtheid en kwaliteit. Een klant wordt in één keer goed geholpen, zowel op inhoud (ineens het juiste, volledige antwoord) als op klantvriendelijkheid (bejegening).
√ √	★ *Passend contact bij klachten en problemen* Om klachten via persoonlijk contact sneller uit de wereld te helpen, hebben we geïnvesteerd in het sneller reageren op klachten en werken we binnen Publieksdiensten met (pre)mediation. Via deze werkwijze zijn we bij een probleem of bezwaar op een constructieve manier in overleg met betrokken partijen om tot een oplossing gekomen. Inzet hierbij was dat de klacht zo niet in de formele procedure terecht zou komen. Deze manier van werken blijkt plezieriger voor mensen die ermee te maken krijgen. We onderzoeken in 2017 hoe dit geïmplementeerd kan worden bij andere onderdelen binnen de gemeente. ★ *Duidelijke taal* Daarnaast zijn we verder gegaan met het communiceren in duidelijke taal. Diverse onderdelen van de organisatie hebben een training gevolgd zodat steeds meer van de gemeentelijke communicatie op een begrijpelijk en toegankelijk (taal-)niveau geschreven wordt. Dit zetten we door in 2017. We zorgen voor bewustwording door middel van een ondersteunende tool en meten de prestaties.
-	*Focus op bereikbaarheid* Via het algemene nummer (14078) is de gemeente goed bereikbaar; we halen de doelstelling dat 80% van de oproepen binnen 25 seconden wordt beantwoord. De bereikbaarheid van de verschillende

	afdelingen binnen de gemeente vraagt wel verbetering. Een score van 90% op terugbelnotities binnen één dag hebben we in 2016 niet gehaald. Zoals in de Bestuursrapportage 2016 gemeld willen we na de inrichting van het nieuwe zaaksysteem in 2017 medewerkers sneller attent maken op de terugbelnotities. Zo scherpen we de afhandeltijd aan naar 1 werkdag en monitoren dit.
Doelstelling 3: Digitalisering en kanaalsturing: digitale zelfservice waar het kan, persoonlijk waar het moet	
✓	*Inrichten van de dienstverlening vanuit het principe: Digitaal, tenzij…* We kijken op basis van eerdere experimenten en best practices van andere gemeenten hoe we sterker kunnen sturen op e-dienstverlening. In 2016 zijn de digitalisering van overlijdensaangiften (in samenspraak met begrafenisondernemers) en adreswijzigingen verder vormgegeven. Omdat de directie van de grootste woningcorporatie niet akkoord is gegaan, hebben we het idee om de huurder zonder tussenstap bij de woningcorporatie zijn verhuizing door te laten geven niet gerealiseerd. Wel is het digitale proces adreswijziging vereenvoudigd.
✓	*Aansluiten op en doorontwikkelingen van de Berichtenbox van MijnOverheid* In 2015 is de eerste aansluiting op MijnOverheid gerealiseerd. MijnOverheid is de persoonlijke internetpagina voor overheidszaken voor burgers. In 2016 hebben we ingezet op de doorontwikkeling. Zo ontvangen inwoners van gemeente Dordrecht, die MijnOverheid gebruiken, het herinneringsbericht reisdocumenten digitaal in hun berichtenbox. Deze ontwikkeling sluit aan op de ambitie om burgers en bedrijven per 2017 zoveel mogelijk zaken zelf, volledig digitaal, en dus ook duurzamer en efficiënter, te laten regelen via internet.
Doelstelling 4: Efficiency verhogen en kwaliteit borgen, door schaalvergroting, procesoptimalisatie en uniformering	
✓	*Samenwerking in het DD: procesoptimalisatie* In 2016 is de samenwerking Dienstverlening Drechtsteden met Dordrecht, Sliedrecht, H.I. Ambacht en Alblasserdam gestart. Door toename van de schaalgrootte en aanpassing van de openingsuren wordt personeel efficiënter ingezet en zijn specialismen gebundeld. Daarnaast wordt uniform gewerkt volgens processen die geharmoniseerd en geoptimaliseerd worden. Dit vindt verdere uitwerking in 2017 wanneer het nieuwe zaaksysteem live gaat.
Doelstelling 5: De Essenhof wordt door iedere bezoeker ervaren als een rustgevende groene omgeving, waarin men zich welkom voelt om te herinneren en te gedenken	
✓	*Uitwerken scenario's verzelfstandiging of privatisering* In opdracht van het college is het voorkeursscenario voor gedeeltelijke privatisering van de Essenhof nader uitgewerkt in een startnotitie Essenhof Samen met de Markt. Bij de besprekingen hiervan in het najaar van 2016 bleek hiervoor bij de raad echter onvoldoende draagvlak te zijn. Op basis van een heroverweging heeft de raad in 2017 besloten om de volledige dienstverlening in gemeentelijk beheer te houden.

Wat zeggen de cijfers?

Aangepaste kengetallen voor dienstverlening aan inwoners
Per 1 januari 2016 is Dienstverlening Drechtsteden (DD) gestart. Voor de dienstverlening *aan inwoners* zijn met de colleges van de vier gemeenten die deelnemen aan het DKCC nieuwe effecten en kengetallen overeengekomen, die in onderstaande tabel zijn opgenomen (de onderste set kengetallen). E.e.a. conform de aankondiging in de Tussenbalans. De kengetallen genoemd onder "dienstverlening algemeen" en "dienstverlening aan ondernemers" zijn ongewijzigd.

Kengetal	0-waarde (2013)	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Kengetallen dienstverlening algemeen *Bron: Mozaiek Informatie Zaaksysteem*			
% van de klachten dat binnen zes weken (de wettelijke termijn) is afgehandeld.	83,1% binnen 6 weken	88%* binnen 6 weken	95% binnen 6 weken
% van de klachten dat binnen twee weken is afgehandeld (voor de indiener redelijke termijn).	ca. 34% binnen 2 weken	12%* binnen 2 weken	> 50% binnen 2 weken
Kengetallen voor dienstverlening aan ondernemers *Bron: Peiling OndernemingsKlimaat (POK):*			
Rapportcijfer voor de bereikbaarheid van de gemeente volgens ondernemers. Dit rapportcijfer wordt samengesteld uit de beoordeling van: a) Vindbaarheid van juiste loket/persoon,	7,7 *(8,2 = landelijk gemiddelde 2014)*		≥ landelijk gemiddelde

b) Openingstijden ondernemersloket en c) Telefonische bereikbaarheid juiste personen. % van de ondernemers dat het eens is met de stelling: Informatie over gemeentelijke producten en diensten is makkelijk vindbaar via het web. Rapportcijfer voor de dienstverlening rondom vergunningsaanvragen volgens ondernemers. Samengesteld uit de beoordeling van: a) Tijdsduur van indiening aanvraag tot het besluit b) Interne afstemming van de gemeente tussen afdelingen bij vergunningaanvraag c) Communicatie met bedrijven/instellingen	36% *(24% = landelijk gemiddelde 2014)* 6,7 *(6,7 = landelijk gemiddelde 2014)*		70% ≥ landelijk gemiddelde
Kengetallen voor dienstverlening aan inwoners *Bron: KCM Survey voor Dienstverlening Drechtsteden* Rapportcijfer voor de waardering van de inwoner voor het persoonlijk contact via: • Balie • Telefoon Waardering van de inwoners over de online dienstverlening % van de informatievragen en aanvragen dat digitaal start *Bron: Telefoon Kwaliteit Analyse Quality Support* % van de terugbelnotities dat binnen 1 werkdag wordt afgehandeld	 8,1 (2016) 7,3 (2016) 6,6 (2016) 44% (2016) 65%	 8,0 (1e kw. 2017) 7,5 (1e kw. 2017) 6,9 (1e kw. 2017) 72%** (1e kw. 2017) 74% (2015)	 8,0 8,0 8,0 65%*** ≥ 90% (NEN-norm)

* De inspanningen om meer klachten binnen de *wettelijke* termijn af te handelen, lijkt vruchten af te werpen (van 83% naar 88% op tijd). Dit geeft een goede basis om in te zetten op een verbetering van de afhandeling van klachten binnen een *redelijke* termijn.
** Berekend op basis van de drie producten: adreswijziging, afschrift Burgerlijke stand en uittreksel BRP.
*** Dienstverlening Drechtsteden heeft als ambitie dat in 2020 80% van de informatievragen en aanvragen via het web start. Om deze ambitie waar te kunnen maken moet eind 2018 een percentage van 65% behaald zijn.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

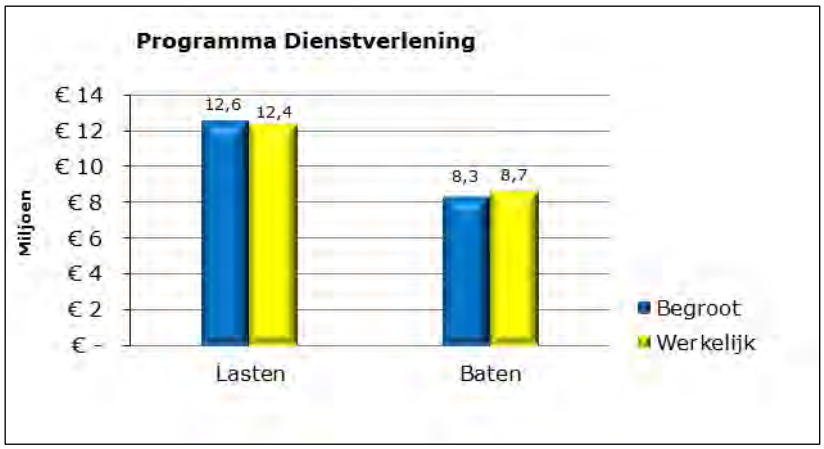

2.13 Programma Bestuur en Samenwerking

Portefeuillehouders: R.E.C. Reynvaan-Jansen,
P.H. Sleeking en C.M.L. Lambrechts

De voorbije tien jaar is de verhouding tussen overheid, markt en samenleving behoorlijk veranderd. Dit zien we terug in de rol(len) die we als gemeente innemen en de activiteiten die we ontplooien. Zo willen we als gemeente, vanuit een uitnodigende basishouding, kansrijke initiatieven van en met derden mogelijk maken. Samenwerken met inwoners, ondernemers en organisaties in de stad leidt tot betere resultaten.

In 2016 hebben we op allerlei manieren samengewerkt met inwoners, ondernemers en (maatschappelijke) organisaties. Via de pilot Dordrecht Verbindt zochten we samen met belanghebbenden naar creatieve oplossingen voor actuele vraagstukken en middels de Rode Loper maakten we ruimte voor initiatief uit de samenleving. Dit zijn enkele voorbeelden van activiteiten waarmee we de kracht van samenleving willen benutten en waarderen.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

	Doelstelling 1: Belanghebbenden voelen zich gehoord en erkend op thema's die er voor hen toe doen
√	*Uitwerken van veranderopgaven Agenda voor de stad* Door middel van Agenda voor de stad zoeken we naar een nieuwe balans in de verhouding tussen gemeente, inwoners, ondernemers en andere samenwerkingspartners. Voor duurzame ontwikkeling van de stad zijn blijvende investeringen nodig zijn van zowel publieke als private partners. In 2016 hebben we ons geconcentreerd op de diverse veranderopgaven en besparingsvoorstellen. Voor een uitgebreid overzicht verwijzen we naar de raadsinformatiebrief die begin november 2016 is verschenen (zie RIS-dossier: 1821578). We hebben het gedachtegoed achter Agenda voor de stad geborgd door de veranderopgaven en besparingsvoorstellen onderdeel te maken van de reguliere P&C-cyclus. Vanaf de Begroting 2017 zijn deze gekoppeld aan programmakaarten. Op deze manier houden we ook blijvend aandacht voor de voortgang in het realiseren van de veranderopgaven en besparingsvoorstellen, zowel op financiën als op inhoud. Verder gaven we de zoektocht naar moderne verhoudingen een vervolg. Dit deden we met name ook via het Lange Termijn Perspectief "Nieuw Dordts Peil".
√	*Aan de slag met de Focusgroep Participatie* De Focusgroep Participatie is een proef waarbij de gemeente Dordrecht met bewoners in gesprek gaat over de samenwerking tussen stad en gemeente. Hiermee doelen we zowel op de ingeburgerde vormen van bewonersparticipatie als op de nieuwere vormen van overheidsparticipatie. De focusgroep is voortgekomen uit de monitor communicatie en bestuur. Het doel van de focusgroep was om, gedurende in totaal drie bijeenkomsten, de verhalen achter de cijfers rond participatie in beeld te brengen. Die verhalen kunnen handvatten bieden om de samenwerking met partijen in de stad te verbeteren. De eerste bijeenkomst van de focusgroep vond in het najaar van 2015 plaats. In 2016 is de focusgroep twee keer bij elkaar gekomen. Thema's tijdens die bijeenkomsten waren: Wat kan de gemeente doen om inspiratie in de samenleving los te maken? En, hoe kan de samenwerking tussen burgers en gemeente, met participatie als instrument, beter? De deelnemers hebben de gemeente tips gegeven over de toekomst van participatie in Dordrecht. De focusgroep is begeleid door het Onderzoekcentrum Drechtsteden (OCD).
√	*Starten pilot Dordrecht Verbindt* In 2016 is de gemeente samen met de initiatiefnemers van DOOR! van start gegaan met de pilot Dordrecht Verbindt. Middels de pilot hebben we samen met belanghebbenden gezocht naar creatieve oplossingen voor actuele vraagstukken. Een voorbeeld hiervan is leegstand. Via project Voor-de-Straat is geprobeerd om de leegstaande panden in de Voorstraat zoveel mogelijk te vullen. De pop-up winkel Bluebird in the Backyard is hier uit voortgekomen. De pilot heeft een bijdrage geleverd aan het verbinden van Dordtse Initiatiefnemers. Verschillende initiatiefnemers hebben elkaar 'gevonden' en zijn samen bijeenkomsten gaan organiseren, zoals bijvoorbeeld verschillende 'Stadmaker Meetup's' (onder andere rondom de thema's deeleconomie en smart city). DOOR! is tijdens de pilot begeleid door Stichting Noorderparktrust uit Amsterdam. De pilot is mede gefinancierd door Stichting Doen.

✓	*Deelname Democratic Challenge* Democratic Challenge is een experimenteer- en leerprogramma gericht op vernieuwing van de lokale democratie. Het is een initiatief van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en wordt uitgevoerd door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Het verzamelt en bundelt projecten die gericht zijn op de vernieuwing van de lokale democratie. Wij hebben Placemaking (zie programmakaart Leefbaarheid en Stedelijk Beheer (2.4) als Dordts praktijkvoorbeeld ingebracht. Placemaking is namelijk een voorbeeld van een manier van gebiedsontwikkeling waarbij met belanghebbenden een zorgvuldig proces doorlopen wordt. Stap voor stap worden met belanghebbenden belangen, knelpunten en oplossingsrichtingen in kaart gebracht. En uiteindelijk beslissen belanghebbenden mee over de definitieve inrichting van de openbare ruimte.
✓	*De balans opmaken in de Tussenbalans* Hoe staat de gemeente Dordrecht er voor, twee jaar na het aantreden van het huidige college van burgemeester en wethouders? Het college heeft daartoe, in samenwerking met stad, de Tussenbalans 2016 opgemaakt. De Tussenbalans heeft de vorm van een digitaal magazine gekregen en is te bekijken op: www.magazinedordrecht.nl. Het zwaartepunt in de Tussenbalans ligt op de vijf speerpunten waar Dordrecht aan werkt: Leefbaarheid en veiligheid, Arbeidsmarkt, Duurzaamheid, Levendige binnenstad en Zorgzame stad.
Doelstelling 2: We zijn een goede samenwerkingspartner door ruimte te maken voor initiatief vanuit de samenleving	
≈	*Opstellen en implementeren van het beleidskader "Right to Challenge"* Zoals bij de Bestuursrapportage 2016 gemeld, willen we de kracht en initiatieven uit de samenleving faciliteren. Right to Challenge is voor ons daarbij een middel. We streven niet naar implementatie van een zuivere Right to Challenge (en het opstellen van een specifiek Right to Challenge beleidskader). Onder andere het Kompas Right to Challenge (van de VNG) laat zien dat er weinig 'zuivere' Nederlandse toepassingen van Right to Challenge zijn. We benutten het gedachtegoed achter Right to Challenge om participatie een extra impuls te geven. Hiermee heeft dit in 2016 tot resultaten geleid.
✓	*Volgen van negen etalageprojecten* In 2015 hebben we met initiatiefnemers gesproken over het verloop en de opbrengsten van hun initiatief. Deze projecten, die ook in 2016 door ons gevolgd zijn, hebben waardevolle lessen opgeleverd. Die lessen hebben we onder andere meegenomen in een training die we voor onze eigen medewerkers hebben aangeboden. Deze training, co-creatie, gaat over de vaardigheden die nodig zijn voor het samenwerken met initiatiefnemers. De training wordt verzorgd door het Trainingscentrum Drechtsteden en zal ook in 2017 weer worden aangeboden.
✓	*Werken met de Rode Loper* Wanneer we een initiatief kansrijk achten en het meerwaarde heeft voor één of meerdere beleidsdoelstellingen, ontwikkelen we actief mee. We willen namelijk initiatieven die goed zijn voor de stad direct en indirect ondersteunen. Dit is één van de principes van werken met de Rode Loper. In 2016 zijn we, o.a. door initiatieven praktisch te ondersteunen, doorgegaan met werken volgens deze principes. We zorgen er voor dat er één accountmanager is voor ieder initiatief dat we willen ondersteunen. De stuurgroep Stedelijk Programmeren fungeert als orgaan dat het principebesluit neemt, een werkgroepje bereidt dit integraal voor en doet een voorstel voor een accounthouder die het contact met de initiatiefnemer onderhoudt en het "backoffice-proces" coördineert. Deze werkwijze sluit bovendien uitstekend aan op de filosofie achter de in 2016 vastgestelde Omgevingswet, waarin ruimte geven voor ontwikkeling en adequate dienstverlening belangrijke punten zijn. De doelstellingen van de Rode Loper zijn dan ook voor het merendeel geïntegreerd in de aanpak van de implementatie van de Omgevingswet.
Doelstelling 3: Bij samenwerking met partners kiezen we voor het schaalniveau waar Dordrecht en haar inwoners het meest bij gebaat zijn	
≈	*Versterken van externe kracht* Externe Kracht als project is, zoals bij de Bestuursrapportage 2016 gemeld, gestopt. De doelstellingen van Externe Kracht zijn o.a. meegenomen in het project Zichtbaar Samen Maritiem (ZSM) van de commissie Jansen en in meer reguliere Public Affairs activiteiten.
✓	*Integratie van Hardinxveld-Giessendam in de Drechtsteden* Op 3 november 2015 heeft de Drechtraad met inachtneming van de zienswijzen van de afzonderlijke gemeenten positief besloten over de toetreding van Hardinxveld-Giessendam tot de Drechtsteden per 1 januari 2018. Hierbij is tevens besloten dat het Drechtstedenbestuur (met inachtneming van de bevoegdheden van de eigenaren) functioneert als penvoerder en organisator van het invlechtingstraject, waartoe zij een plan van aanpak opstelt. Op 2 mei 2016 heeft het Drechtstedenbestuur een plan van aanpak vastgesteld met 8 processtappen: 1. Opstellen plan van aanpak en besluitvorming. 2. Organiseren van formele (juridische) toetredingsvereisten. 3. Intensiveren samenwerking Hardinxveld-Giessendam en netwerk. 4. Basis ICT voorzieningen inregelen. 5. Gefaseerde uitrol van ICT infrastructuur. 6. Onderhandeling georganiseerd overleg (GO).

	7. Formatieve overdracht personeel. 8. Implementatie werkwijze en procedures. Op basis van het plan van aanpak blijkt dat er in totaal € 1,9 miljoen aan incidentele kosten (inclusief de exploitatiekosten van 2016 en 2017) voor de toetredende partij met de invlechting gemoeid is. In het plan van aanpak is opgenomen dat de financieringsafspraken worden geformaliseerd in een bestuursovereenkomst. De overeenkomst wordt na akkoord van het Drechtstedenbestuur ondertekend door het college van Hardinxveld-Giessendam. Op 5 januari 2017 verleende de provincie Zuid-Holland een projectsubsidie ad € 50.000 aan de GR Drechtsteden om het toetredingsproces te faciliteren. Volledige integratie van Hardinxveld-Giessendam in de Drechtsteden is voorzien per 1 januari 2018.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal toegevoegd
Zoals aangekondigd in de Tussenbalans is in onderstaande tabel een nieuw kengetal opgenomen, namelijk "Oordeel inwoners over ruimte eigen initiatief". Dit nieuwe kengetal is gekoppeld aan doelstelling 2: We zijn een goede samenwerkingspartner door ruimte te maken voor initiatief vanuit de samenleving. De overige kengetallen zijn gelijk gebleven.

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde (2015)	Streefwaarde (2018)
Oordeel inwoners over betrokkenheid bij de totstandkoming van gemeentelijke plannen[1]	5,6 (2013)	5,6	6,1
Oordeel inwoners over Stadsbestuur[2]	6,5 (2013)	6,5	6,7
Oordeel inwoners over ruimte voor eigen initiatief[3]	6,0 (2015)	6,0	6,3

[1] Bron: Monitor communicatie en bestuur. Vraag luidt: burgers worden voldoende betrokken bij de totstandkoming van gemeentelijke plannen, antwoorden door middel van vijfpuntsschaal.
[2] Bron: Monitor communicatie en bestuur. Vraagt luidt: welk rapportcijfer geeft u voor het gemeentebestuur?
[3] Bron: burgerpeiling waarstaatjegemeente.nl (toekomst: monitor communicatie en bestuur en monitor ondernemingsklimaat). Vraag luidt: burgers en organisaties krijgen voldoende ruimte om ideeën en initiatieven te realiseren, antwoorden door middel van vijfpuntsschaal.

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

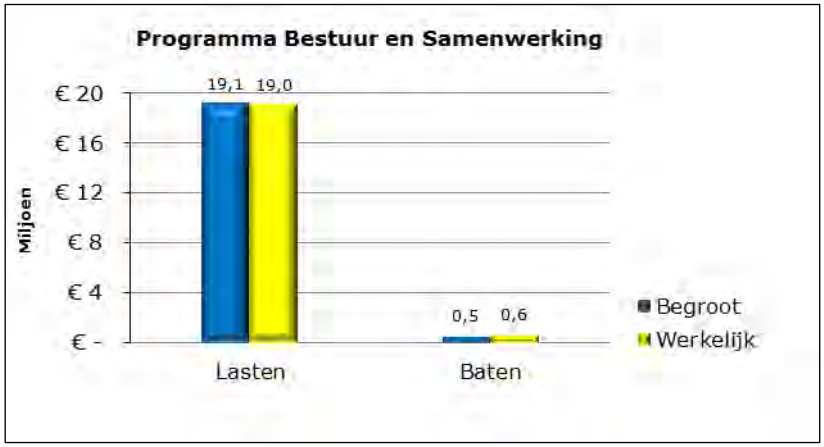

2.14 Programma Algemene Dekkingsmiddelen

Portefeuillehouder: J. Mos

Het jaar 2016 is afgesloten met een licht negatief rekeningresultaat. Op kasbasis (EMU) kwam echter meer geld binnen dan dat eruit ging. Het resultaat is beïnvloed door enkele grote, veelal incidentele, mee- en tegenvallers. Zo vielen de Algemene Uitkering en belastingopbrengsten mee, maar moesten aan de andere kant extra lasten genomen worden voor het staken van project Belthurepark, een afboeking op het regiokantoor en bijdragen aan verbonden partijen. Vooral de oplopende bijdragen voor bijstand hebben de financiële positie sterk beïnvloed en zullen dat de komende jaren blijven doen. De vermogenspositie is weliswaar nog steeds goed, echter het structurele evenwicht is fragiel en zal naar verwachting de komende jaren door verder toenemende lasten onder druk komen te staan.

De in 2016 vastgestelde meerjarenbegroting 2017 is duurzaam in evenwicht en de weerstandsratio stond op dat moment boven de 1,0. Daarmee zijn de eerste twee doelstellingen van dit programma gerealiseerd. De derde doelstelling is komen te vervallen, omdat het Rijk heeft besloten gemeenten (voorlopig) niet meer te binden aan de referentiewaarden voor het EMU-saldo. Desondanks is ook deze doelstelling behaald, omdat de gemeente in 2016 een positief EMU-saldo heeft gerealiseerd. Dat wil zeggen dat op kasbasis meer geld is ontvangen dan dat er is uitgegeven.

De weerstandsratio bij het opstellen van deze Jaarstukken 2016 is 1,7. Dit is lager dan de 1,8 bij de Jaarstukken 2015, maar boven de doelstelling van "minimaal 1,0". Daarbij geldt dat ruimte boven de 1,0 al is ingezet voor beleidswensen, voor het sluitend krijgen van de Begroting 2017 en 2018 of is beklemd.

Wat hebben we bereikt en wat hebben we gedaan?

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: De meerjarenbegroting is duurzaam in evenwicht	
√	*Met de financiële strategie realiseren een structureel en reëel begrotingsevenwicht.* In 2016 is de Begroting 2017 vastgesteld, waarin een structureel evenwicht wordt gepresenteerd.
Doelstelling 2: We kennen een gezonde reservepositie en een hierbij behorend adequaat niveau van het weerstandsvermogen.	
√	*De ratio van het weerstandsvermogen kent jaarlijks een waarde van ten minste 1,0 bij de begroting.* Er is voldoende eigen vermogen en de weerstandsratio bedraagt 1,7 ultimo 2016.
Doelstelling 3: De begroting voldoet aan de norm voor het EMU-saldo	
√	*De gemeente Dordrecht blijft in 2016 binnen haar referentiewaarde van het EMU-tekort.* De norm (referentiewaarde) zoals die door het Rijk werd vastgesteld is komen te vervallen (zie Bestuursrapportage 2016). Het jaar is afgesloten met een positief EMU-saldo.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Meerjarig sluitende begroting	> € 0	> € 0	€ 0
Ratio weerstandsvermogen	n.v.t.	1,7	>1,0
EMU-saldo	n.v.t.	€ 13.179.000 (2016)	geen

Wat heeft het gekost?

In hoofdstuk 4 is een verschillenanalyse per programma opgenomen. Hierin leest u wat de belangrijkste oorzaken zijn van de hieronder genoemde verschillen ten opzichte van de actuele begroting. In 4.4.3 is met de programmarekening een totaaloverzicht opgenomen van de gerealiseerde baten en lasten op productniveau.

3. Paragrafen

In de paragrafen worden de beleidslijnen vastgelegd met betrekking tot de beheersmatige aspecten. De paragrafen beogen – steeds vanuit een ander perspectief – een vergroting van het inzicht in de financiële positie en geven een dwarsdoorsnede van de jaarstukken.
Achtereenvolgens komen de volgende paragrafen aan bod:
3.1 Lokale heffingen
3.2 Weerstandsvermogen en risicobeheersing
3.3 Onderhoud kapitaalgoederen
3.4 Financiering
3.5 Organisatieontwikkeling en bedrijfsvoering
3.6 Verbonden partijen
3.7 Grondbeleid

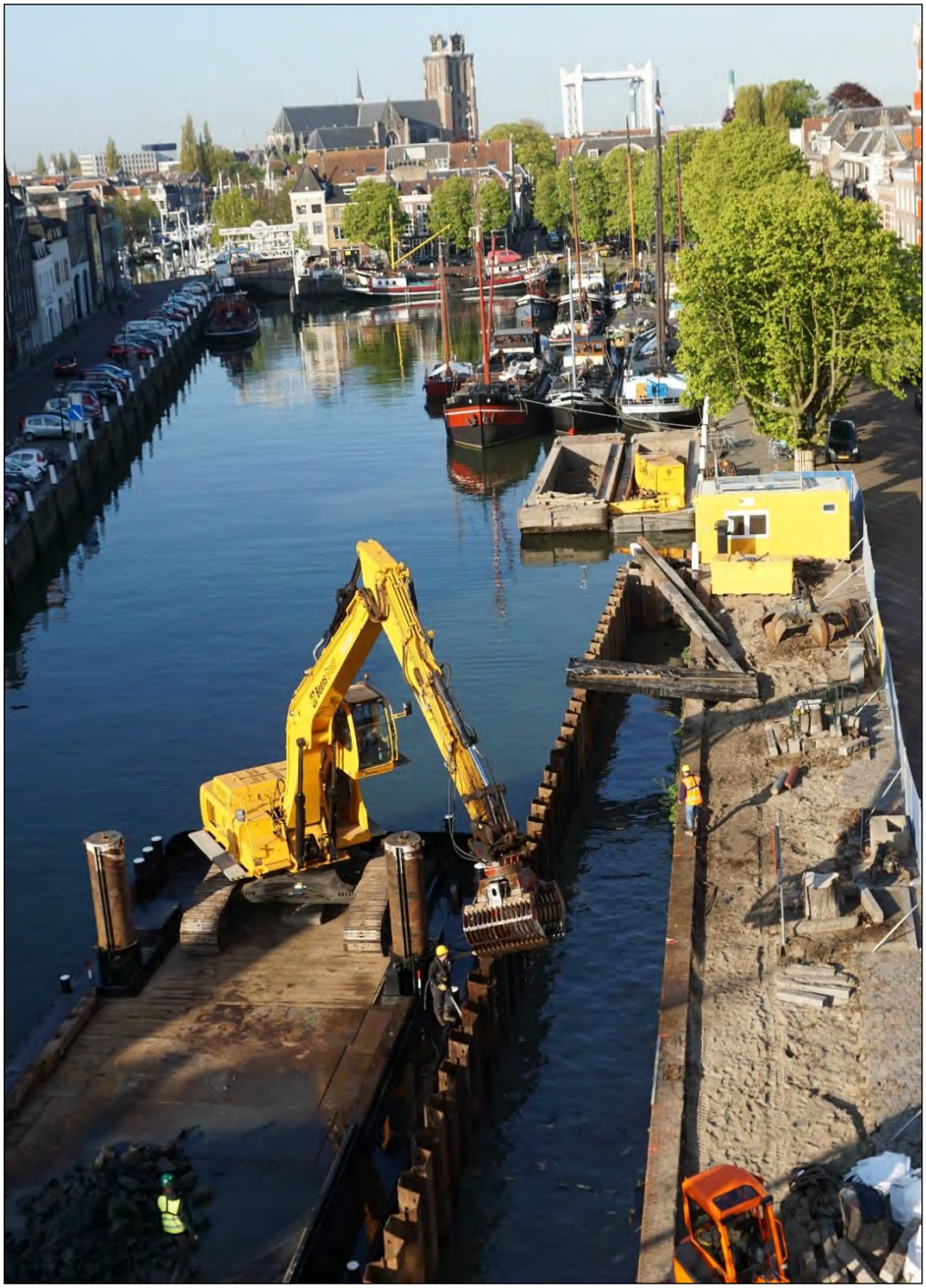

Foto: Jan van der Waal

3.1 Lokale heffingen

3.1.1 Inleiding

Het gemeentelijk kader om de lokale heffingen vorm te geven en uit te voeren bestaat uit de nota Lokale Heffingen (zie RIS-dossier 986310), de P&C-documenten en de belasting- of tariefsverordeningen. De nota is meerjarig en richtinggevend van karakter en heeft, naast het verstrekken van een overzicht en stand van zaken van het totaal aan gemeentelijke heffingen, als doel het formaliseren van de huidige praktijk rondom het gemeentelijke heffingenpakket. De P&C-documenten en de tariefsverordeningen betreffen in beginsel altijd een jaarschijf.

3.1.2 Ontwikkelingen en rijksbeleid

Ontwikkelingen in de Wet waardering onroerende zaken (Wet WOZ)
In 2016 heeft omtrent de Wet WOZ een aantal belangrijke ontwikkelingen plaatsgevonden. Gemeenten zijn met ingang van 2016 WOZ-beschikkingen gaan toesturen aan huurders van woningen. Dit hangt samen met wijzigingen in het woningwaarderingsstelsel (WWS). De WOZ-waarde speelt in het WWS een grotere rol bij het bepalen van de maximale huurprijs. Dit is voornamelijk het geval bij huurwoningen in de gereguleerde sector. Gevolg hiervan is dat er tegengestelde belangen kunnen ontstaan en het mogelijk is geworden voor burgers en ook bedrijven bezwaar te maken tegen een te lage WOZ-waarde.

Ook zijn in 2016 de WOZ-waarden van woningen openbaar geworden. Iedereen kan via een loket voor openbare WOZ-waarden deze WOZ-waarden inzien. Dit geldt niet voor WOZ-waarden van niet-woningen, zoals bedrijven, kantoren, scholen en (sport)verenigingen.

3.1.3 Gemeentelijke belastingopbrengsten

In 2016 is 15% van alle inkomsten afkomstig uit lokale heffingen, waarvan ruim 41% ongebonden inkomsten zijn. Deze vormen daarmee een belangrijke inkomstenbron voor de gemeente. Wij merken op dat de verschillen tussen 2015 en 2016 geen indicatie geven van de stijging of daling van de tarieven, maar van de totale opbrengst. Factoren zoals ontwikkelingen in de WOZ-waarde en areaaluitbreiding spelen hierbij een rol.

Bedragen x €1.000

Heffingsoort	Rekening 2015	Begroting 2016 na wijziging	Rekening 2016	Resultaat 2016
Algemene dekkingsmiddelen (ongebonden heffingen)				
Ozb eigenaren niet-woningen	7.267	6.750	6.838	88
Ozb gebruikers niet woningen	4.926	4.695	5.006	311
Ozb eigenaren woningen	11.113	11.211	11.285	74
Subtotaal ozb	23.306	22.656	23.129	473
Hondenbelasting	568	576	555	-21
Precariobelasting	164	6.169	6.178	9
Subtotaal ongebonden heffingen	24.038	29.401	29.862	461
Gebonden heffingen				
Afvalstoffenheffing	13.509	14.008	14.096	88
Rioolheffing	10.865	10.914	10.918	4
Lijkbezorgingsrechten	2.805	2.556	2.947	391
Leges omgevingsvergunning	1.378	2.003	2.347	344
Leges KCC	2.386	2.469	2.417	-52
Leges APV en overige leges	116	108	93	-15
Parkeerbelastingen[1]	8.722	9.834	10.292	458
Marktgeld	214	214	248	34
Bedrijven Investeringzones	21	26	36	10
Reclamebelasting	121	115	104	-11
Subtotaal gebonden heffingen	40.137	42.247	43.498	1.251
TOTAAL	64.175	71.648	73.360	1.712

1 Deze categorie bestaat zowel uit de publiekrechtelijke parkeerbelastingen als de privaatrechtelijke parkeergelden.

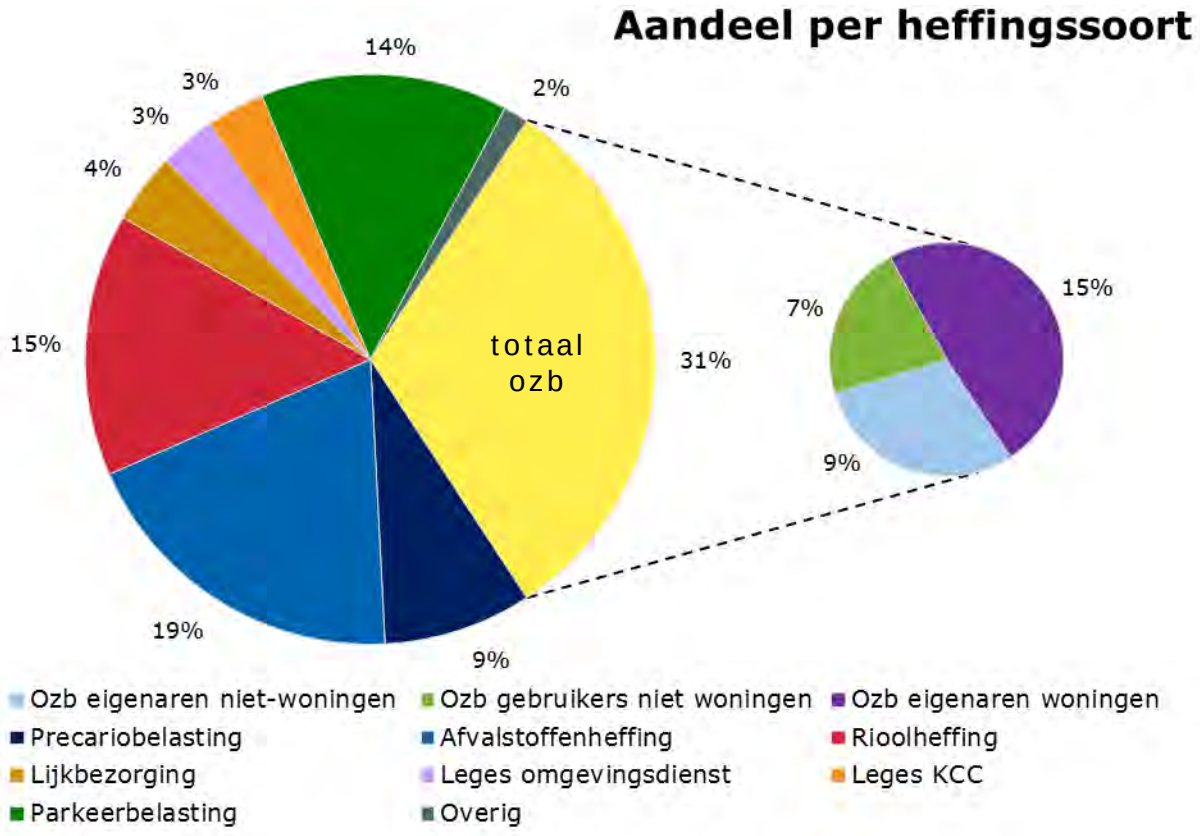

3.1.4 Woonlasten (lokale lastendruk)

Tot de woonlasten worden de OZB, de afvalstoffenheffing en de rioolheffing gerekend. De woonlasten vormen het grootste deel van de opbrengst uit de gemeentelijke heffingen en daarmee grotendeels de lokale lastendruk. In onderstaande tabel wordt de ontwikkeling van de woonlasten weergegeven. Hieruit blijkt dat de woonlasten in Dordrecht in 2016 met 2,5% zijn gestegen. In de Begroting 2016 werd nog rekening gehouden met een stijging van de woonlasten in 2016 met 1,2%, gebaseerd op een lager geschatte stijging van de gemiddelde WOZ-waarde van 1,9%. In werkelijkheid was de waardestijging 3,2%.

Bedragen x €1

	2013	2014	2015	Indexering	2016
Gem. WOZ-waarde	170.000	159.000	153.000		158.000
OZB-eigenaar	196,01	203,52	202,27	-/-0,4%	205,55
Afvalstoffenheffing	247,68	255,72	258,24	1,2% + € 8,25	269,52
Rioolheffing eigenaar	83,29	86,73	90,20	0,68%	90,81
Rioolheffing gebruiker	74,64	77,52	80,52	0,68%	81,00
Ontwikkeling lastendruk	602	623	631		647
Stijging	2,6%	3,5%	1,2%		2,5%

Bij de berekening van de woonlasten is uitgegaan van een eigen woning die wordt bewoond door een gezin. De gemiddelde woningwaarde is de basis voor de berekening van de aanslag OZB. Deze waarde is berekend naar de peildatum 1 januari van het voorgaande jaar, de WOZ-waarden 2016 zijn dus berekend naar de waardepeildatum van 1 januari 2015. De gemiddelde WOZ-waarden zijn ontleend aan de geactualiseerde gegevens uit de WOZ-administratie.

Onroerende-zaakbelastingen (OZB)
Om onevenredige stijging van de collectieve lastendruk te voorkomen heeft het Rijk een beperking ingesteld op de stijging van de OZB-tarieven: de macronorm. Deze norm houdt in dat de opbrengst van de OZB van alle gemeenten samen niet meer mag stijgen dan de reële trendmatige groei van het bruto binnenlands product plus de prijsontwikkeling. De macronorm ligt niet vast in wetgeving maar is een bestuurlijke afspraak tussen het Rijk en gemeenten. Bij overschrijding van de norm kan het Rijk bijsturen via de algemene uitkering. Zoals het Rijk reeds ook in eerdere jaren heeft gedaan is de overschrijding van de macronorm 2015 met € 43,5

verrekend met de macronorm 2016 die daarmee is vastgesteld op 1,57%. Met een negatieve indexering van 0,4% van de OZB-tarieven voor 2016 zijn we dus onder de vastgestelde macronorm van 1,57% gebleven. Hoewel Dordrecht onder de macronorm van 2016 is gebleven is de norm landelijk wel overschreden met € 28,70 miljoen. De systematiek van de macronorm staat al lang ter discussie. In september 2014 is geconcludeerd dat de macronorm geen effectief beheersingsinstrument is gebleken. Het kabinet vond de in het rapport opgenomen alternatieven voor de norm echter onvoldoende uitgewerkt om meteen te besluiten tot het afschaffen hiervan. In juni 2016 zijn de eerste overwegingen over een herziening van het belastingstelsel geschetst aan de Kamer, waarbij ook aandacht is besteed aan instrumenten die ingezet kunnen worden voor een beheerste ontwikkeling van de gemeentelijke lasten. In afwachting van verdere besluitvorming ten aanzien van een herziening wordt de macronorm ook voor 2017 gehandhaafd en vastgesteld op 1,97%. Dit percentage is inclusief de correctie wegens overschrijding van de macronorm 2016 met € 28,70 miljoen, die in mindering is gebracht op de macroruimte van 2017.

Basis voor de ontwikkeling van de percentages (i.c. tarieven) zijn de begrote OZB opbrengsten, de inflatiecorrectie, de verwachte waardeontwikkeling van woningen en niet-woningen en de verwachte leegstand bij gebruik niet-woningen. De heffingsgrondslag is de waarde van de onroerende zaak. Deze wordt vastgesteld volgens de regels van de Wet waardering onroerende zaken (Wet WOZ). Voor 2016 gelden de WOZ-waarden met als waardepeildatum 1 januari 2015. De OZB wordt berekend naar een percentage van de waarde van de onroerende zaak.

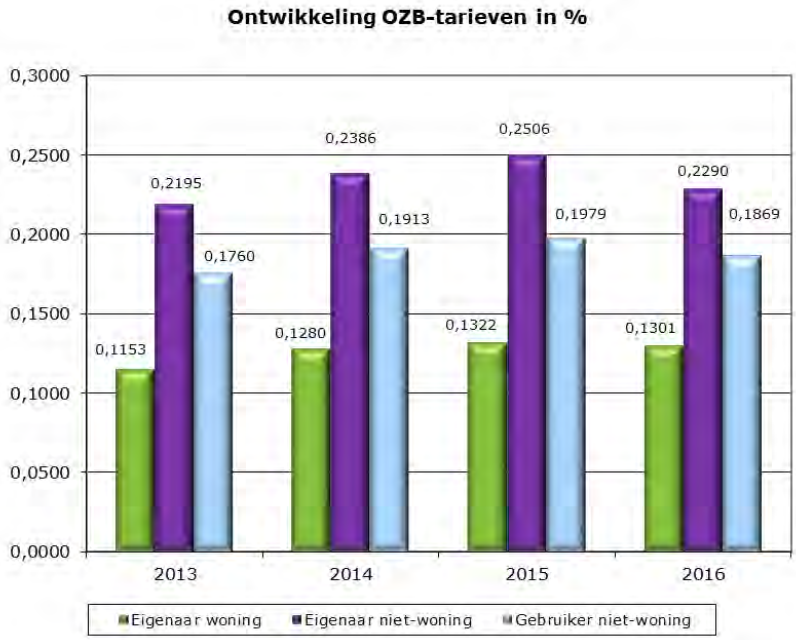

Via de Kadernota 2014 (+2,5%) en de Kadernota 2016 (-/-2,9%) is de inflatiecorrectie vastgesteld op -/- 0,4%. Om de OZB-opbrengsten van het bestaande areaal daadwerkelijk met 0,4% te laten dalen, corrigeren we het tarief met het waardeontwikkelingspercentage. De WOZ-waardeontwikkeling van 1 januari 2014 naar 1 januari 2015 is door de Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden voor woningen vastgesteld op 1,9% en voor niet woningen op -/- 1,0%.

Afvalstoffenheffing
Via de Kadernota 2016 is besloten het tarief afvalstoffenheffing met 1,2% bij te stellen om gelijke tred te houden met de kostenontwikkeling. Om het kostendekkende karakter van de heffing te behouden na invoering van de belasting op verbranding van restafval die de gemeente jaarlijks aan het Rijk dient te voldoen, is het tarief – eveneens conform de Kadernota 2016 – verhoogd met € 8,25 per huishouden.

Rioolheffing
De tariefsaanpassing van 0,68% voor de rioolheffing is gebaseerd op een stijging van 4% conform het meerjarenperspectief van de rioolexploitatie, overeenkomstig het Gemeentelijk rioleringsplan (GRP), verminderd met het kostenverlagende effect van de lagere rekenrente (van 4% naar 3,5%) op de rioolexploitatie.

3.1.5 Vergelijking woonlasten 2016

Om tegemoet te komen aan de maatschappelijke behoefte aan informatie presenteert het COELO jaarlijks een overzicht van de kerngegevens van lokale belastingen. Hoewel Dordrecht, in vergelijking met de 36 grote gemeenten, van een 6e plek in 2015 daalt naar een 8e plek in 2016 scoren we nog steeds laag op woonlasten. In 28 van de grote gemeenten liggen de lokale lasten hoger dan in Dordrecht. In de Drechtsteden zijn, evenals in 2015, enkel de woonlasten in Sliedrecht lager. Van de 5 referentiegemeenten Breda, Delft, Haarlem, Leiden en Alkmaar laten we ook, net als in 2015, de eerste 4 achter ons. Dit houdt in dat de woonlasten er hoger zijn dan in Dordrecht.

Voor een uitgebreide vergelijking van de woonlasten 2016 met grote gemeenten, met gemeenten van vergelijkbare omvang en met de Drechtsteden verwijzen we u naar de paragraaf Lokale Heffingen in de Begroting 2017.

Belastingcapaciteit op basis van COELO-gegevens
De volgende tabel geeft de belastingcapaciteit van de gemeente weer. De belastingcapaciteit geeft inzicht in de mate waarin een eventuele financiële tegenvaller in het volgende begrotingsjaar kan worden opgevangen of ruimte is voor nieuw beleid. Deze wordt berekend door de totale woonlasten meerpersoonshuishouden te vergelijken met het landelijk gemiddelde, uitgedrukt in een percentage. Alle cijfers zijn overgenomen uit de Atlas van de lokale lasten van het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden (COELO) van het overeenkomstige jaar. Met een bestendig gemiddeld percentage van 90% woonlasten, voor Dordrecht over de jaren 2014[1] t/m 2017 ten opzichte van het landelijk gemiddelde, sluiten we aan bij onze lijn om op het terrein van de lokale lasten een terughoudend tarievenbeleid te voeren.

Bedragen x €1

		2015	2016	2017
A	OZB-lasten voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde	204	202	205
B	Rioolheffing voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde	171	172	173
C	Afvalstoffenheffing voor een gezin	258	270	271
D	Eventuele heffingskorting	0	0	0
E	Totale woonlasten voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde (A+B+C-D)	633	644	649
F	Woonlasten landelijke gemiddelde voor gezin in t-1 (dus 2014, 2015 en 2016)	704	716	723
	Woonlasten t.o.v. landelijke gemiddelde jaar er voor (E/F) x 100%	90%	90%	90%

De tabel betreft één van de zogenaamde kengetallen die het onder andere de raad gemakkelijker moet maken inzicht te verkrijgen in de financiële positie en over de baten en lasten van de gemeente. Voor een beschouwing van alle kengetallen samen verwijzen we u naar paragraaf 1.3.

3.1.6 Kwijtschelding van gemeentelijke belastingen

Als een belastingplichtige als gevolg van financiële omstandigheden niet in staat is een belastingaanslag geheel of gedeeltelijk te betalen, kan gehele of gedeeltelijke kwijtschelding worden verleend. Onze gemeente hanteert de zogeheten 100%-norm, wat betekent dat inwoners met een inkomen op bijstandsniveau in beginsel voor kwijtschelding in aanmerking komen. Naast een inkomenstoets vindt ook een vermogenstoets plaats. Vanaf 2010 wordt gebruik gemaakt van de voortoets via het Landelijk Inlichtingenbureau voor het verlenen van geautomatiseerde kwijtschelding met als doel verlaging van de administratieve lasten voor de burgers en verkorting van de afhandelingstermijnen. Er zijn in 2016 2.529 kwijtscheldingsverzoeken binnengekomen. Het jaar daarvoor was het aantal ingediende verzoeken in dezelfde periode 2.313. Via 4.154 geautomatiseerde kwijtscheldingen is in 2016 ongeveer € 1.417.000 kwijtgescholden. Hoewel het bedrag dat gemoeid is met geautomatiseerde kwijtscheldingen is toegenomen ten opzichte van 2015 is het aantal op geautomatiseerde wijze verleende kwijtscheldingen met 2,3% gedaald in 2016.

De regels voor het toekennen worden bepaald door de rijksoverheid, gemeenten mogen zelf bepalen voor welke belastingen kwijtschelding wordt verleend. In Dordrecht kan kwijtschelding worden gevraagd voor: onroerende-zaakbelastingen, afvalstoffenheffing, rioolheffing gebruikers/eigendom, leges huisvestingsvergunning en leges urgentieverklaring.

Bedragen x €1.000

Heffingsoort	Kwijtschelding 2016	Kwijtschelding in 2016 over eerdere jaren	Totaal
OZB	21	6	27
Afvalstoffenheffing	1.494	51	1.545
Rioolheffing	442	20	462
Totaal	1.957	77	2.034

Wanneer de economie krimpt, neemt het percentage van mensen die in de financiële problemen komen toe. Vanaf 2010 zien we het totaalbedrag dat jaarlijks wordt kwijtgescholden oplopen. Van 2010 tot en met 2016 gaat het om een gemiddelde toename van € 105.000 per jaar.

We voeren een zeer actief beleid op het gebied van invordering, door tijdig te herinneren en aanmaningen te versturen. Waar nodig gaan we over tot dwanginvordering. Desondanks blijken deze inspanningen in sommige gevallen ontoereikend en rest niets anders dan, nadat alle invorderingsmogelijkheden zijn benut, deze posten wegens oninbaarheid af te boeken. In de meeste gevallen is de oorzaak gelegen in faillissementen, onbekende adressen van belastingplichtigen of doordat er een schuldsaneringstraject loopt. Het actief inzetten op het voorkomen van oninbare belastingen is ook in 2016 succesvol gebleken. Waar er vanaf 2010 tot en met 2012

[1] Zie de paragraaf Lokale Heffingen Jaarstukken 2015.

nog sprake is van een sterke toename van het percentage oninbare belastingschulden, van 0,4% in 2010 naar 1,54% in 2012, daalt deze in 2013 naar 1,11%. Deze daling zet zich voort in de daaropvolgende jaren: 0,79% in 2014, 0,64% in 2015 en 0,51% in 2016.

3.1.7 Overige lokale heffingen

Jaarlijks worden de tarieven van de lokale heffingen door de raad bij de kadernota vastgesteld voor het komende begrotingsjaar en verwerkt in de tariefsverordeningen.

Heffing	Indexatie
Bedrijven InvesteringsZones	3%
Hondenbelasting	0,9%
Leges KCC	1,0%
Leges omgevingsvergunning	0,9%
Leges Overige	0,9%
Lijkbezorgingsrechten	gem. 3%
Marktgeld	0,9%
Parkeerbelastingen	0,2%
Precariobelasting	0,9%
Reclamebelasting	nvt

Hondenbelasting

Het hondenbeleid is in 2016 herijkt. De raad heeft op 28 maart 2017 het Hondenbeleid 2016 – 2020 vastgesteld (zie RIS-dossier 1848923).

Precariobelasting

Met ingang van 2016 heft onze gemeente precariobelasting over kabels en leidingen van nutsbedrijven in gemeentegrond. Voorheen was dit niet mogelijk omdat dit was geregeld middels concessieovereenkomsten.
Vanaf de Begroting 2016 is hiertoe een structureel bedrag van € 6,0 miljoen als inkomst opgenomen. Op 21 maart 2017 heeft de Eerste Kamer een wetsvoorstel aangenomen waarmee wordt geregeld dat gemeenten geen precariobelasting van netwerken van nutsbedrijven, zoals kabels en leidingen, meer kunnen heffen. Deze wetswijziging treedt op 1 juli 2017 in werking, Onderdeel van het wetsvoorstel is een overgangsregeling die bepaalt dat voor gemeenten, waar op 10 februari 2016 een belastingverordening gold voor precariobelasting op nutsnetwerken, een overgangstermijn van vijf jaar geldt (tot 2022) en dat de tarieven voor die vijf jaar worden 'bevroren' op het tarief dat gold op 10 februari 2016. De precarioverordening 2016 waarin het heffen van precariobelasting op kabels en leidingen is neergelegd, is vastgesteld door de raad op 10 november 2015. Hiermee valt de gemeente Dordrecht onder de overgangsregeling.

Bedrijven InvesteringsZones (BIZ)

De experimentenwet is inmiddels omgezet in een permanente wet, de Wet op de bedrijveninvesteringszones (Wet BIZ). Dit betekent dat er mogelijkheden zijn voor nieuwe en/of verlenging van bestaande BIZzen. Dordrecht kent sinds 2012 een BIZ voor het bedrijventerrein Louterbloemen op de Westelijke Dordtse Oever, voor de duur van 5 jaar, waarbij de tariefstelling is ingericht in tariefklassen, gebaseerd op de WOZ-waarde. Gebruikers van panden in het gebied en eigenaren van leegstaande panden betalen mee aan de uitvoering van het BIZ-plan. De belastinginkomsten, minus de perceptiekosten, worden als subsidie overgedragen aan de stichting BIZ Louterbloemen.

Begin 2017 is bekend geworden dat deze BIZ met vijf jaar is verlengd, namelijk tot en met 2021. Deze BIZ betreft thans een groter gebied zijnde Louterbloemen/Duivelseiland. Daarnaast is met ingang van 2017 ook een BIZ ingevoerd voor bedrijventerrein Krabbepolder/Zeehaven (Zuid).

Marktgelden

Het ambitie- en kostenniveau van het project Detail- en Ambulante handel is beduidend hoger dan de beschikbare budgetten. De raad heeft in 2015 besloten de Dordtse Markten meer kostendekkend te organiseren en de markttarieven en wachtlijsttarieven in 2016, 2017 en 2018 jaarlijks met 10% te verhogen. De tarieven voor elektra zijn in 2016 en 2017 met 50% verhoogd wat na twee jaar ongeveer € 15 per maand per aansluiting betekent. De kostendekkendheid van het product is door de verhoging van de tarieven maar ook door de verlaging van P-kosten gestegen van 58% in 2015 naar 90% in 2016. Wij streven ernaar deze verbetering in 2017 voort te zetten.

3.2 Weerstandsvermogen en risicobeheersing

3.2.1 Inleiding

Belangrijk onderdeel van managementverantwoordelijkheid is het risicomanagement. In de afgelopen jaren is de aandacht voor risicomanagement nadrukkelijk toegenomen. Dat heeft verschillende oorzaken gehad: een steeds krapper wordende financiële positie door de crisis en rijksbezuinigingen enerzijds en een oplopend risicoprofiel vanuit de decentralisaties en grondexploitaties anderzijds.

In deze paragraaf geven wij informatie over het risicomanagement in Dordrecht. Daarmee geven we inzicht in de omvang van het risicoprofiel en de grootste risico's met de daarbij behorende beheersmaatregelen.
De paragraaf laat zien hoe het weerstandsvermogen en de daarbij behorende ratio zich ontwikkelen. Deze paragraaf is zeker niet de enige plek in de begroting waar het over risicomanagement gaat. Bij de verschillende beleidsterreinen (programma's) en bedrijfsvoeringsprocessen (paragrafen) worden specifieke risico's en maatregelen genoemd.

Risicomanagement in de planning & controlcyclus
In de loop van het jaar worden zowel managementrapportages (intern) als een bestuursrapportage (extern) opgesteld om risico's op beleid en financiën bij te sturen en waar nodig ook bijstellingen te doen. Bij de afsluiting van het jaar wordt in de jaarstukken verantwoording afgelegd over onder andere ontwikkelingen en maatregelen van risicomanagement en de gevolgen ervan voor het weerstandsvermogen. Indien er tussentijds verstoringen zijn die van grote invloed zijn op de uitvoering van de gemeentelijke maatschappelijke opdracht, dan is er een actieve meldingsplicht van het college aan de raad. Zo is risicomanagement verankerd in ons proces van bestuurlijke beleidsvorming en verantwoording.

Beleid voor risicomanagement
Het beleid van de gemeente Dordrecht is gericht op een actieve beheersing van risico's. Door het periodiek uitvoeren van risicoanalyses worden risico's en beheersmaatregelen niet op een willekeurige, maar op een gestructureerde wijze geïnventariseerd. Hierdoor ontstaat een completer en betrouwbaar beeld van de risico's. De kans dat risico's over het hoofd worden gezien wordt hiermee gereduceerd. Wij zijn van mening dat we op het terrein van risicomanagement:

- een uitgewerkt risicomanagementbeleid hebben dat bestaat uit afspraken over sturing en verantwoording betreffende de belangrijkste risico's,
- en daardoor een relatief compleet risicoprofiel kennen waarin de belangrijkste risico's zijn opgenomen, en waarmee de benodigde omvang van het weerstandsvermogen op een betrouwbare en robuuste wijze wordt bepaald.

Aan de bepaling van de risicopositie en de weerstandscapaciteit liggen beleidsmatige uitgangspunten ten grondslag. Deze zijn verwoord in de *nota risicobeheersing en weerstandsvermogen* die de raad in 2013 heeft vastgesteld. De hierin opgenomen doelstellingen voor risicomanagement zijn:

1. Inzicht krijgen in de strategische risico's die de gemeente Dordrecht loopt en daarmee het risicobewustzijn te stimuleren.
2. Vermindering van het negatieve effect van risico's op het bestaande beleid en de kwaliteit van de bestaande voorzieningen.
3. Optimaliseren van interne beheersing als onderdeel van integraal management.
4. Onderbouwing berekening weerstandsvermogen gerelateerd aan de afgesproken norm van ten minste 1,0.

In de nota zijn de uitgangspunten voor risicomanagement en risicobeheersing, alsmede de diverse gemeentelijke interne rollen en de afbakening en definiëring van de diverse risicobegrippen opgenomen.

3.2.2 **Risico's**

Op basis van een periodieke risico-inventarisatie krijgen we inzicht in de aard en omvang van het risicoprofiel. Wij definiëren een risico als: de kans op een niet te voorspellen gebeurtenis dat een effect (nadelig of positief) kan hebben op de organisatie, de doelen die zijn gesteld of de financiële (meerjaren)positie van de gemeente Dordrecht. Risico's met financiële effecten worden meegenomen bij de bepaling van de benodigde weerstandscapaciteit en bepalen daarbij mede de omvang van de ratio van het weerstandsvermogen.

Ter voorbereiding op de Jaarstukken 2016 actualiseren we het laatst vastgestelde risicoprofiel, te weten dat van de Begroting 2017 dat is opgesteld in november 2016.
Hiertoe doorlopen de sectoren en bedrijven hun huidige risicoprofiel, worden de risico's voorzien van een eigenaar, worden de beheersmaatregelen doorgenomen en vindt bespreking ervan plaats binnen de managementteams.

Bewustwording van risico's is een belangrijke stap in het beheersen van risico's. Daarom is het van belang regelmatig stil te staan bij de risico's die het bereiken van de doelstellingen in de weg staan en het gesprek hierover te organiseren

De risico's zijn geïnventariseerd met de volgende uitgangspunten:
- risico's met een structureel gevolg worden opgenomen met een impact van maximaal 3 keer het jaarlijkse gevolg. Wij gaan ervan uit dat er in een termijn van ca. 3 jaar een structurele voorziening in de begroting is gevonden voor structurele risico's;
- de gemeente Dordrecht maakt onderscheid in risico's voor de Stad en risico's bij het Grondbedrijf (grondexploitatieprojecten). Alhoewel voor beide entiteiten een eigen risicoprofiel en weerstandsratio kan worden bepaald, gaat het uiteindelijk om de gezamenlijke weerstandsratio voor de gemeente als geheel;
- de risico's van de Grote Projecten zijn in Naris opgenomen en worden verder verantwoord op de projectbladen.

In onderstaande tabel zijn de grootste risico's van de gemeente Dordrecht (exclusief Grondbedrijf) ten tijde van het opstellen van de Jaarstukken 2016 weergegeven. Deze volgt op het laatste overzicht uit de Begroting 2017.

In het risicoprofiel bij deze Jaarstukken is een beperkt aantal veranderingen doorgevoerd ten opzichte van de lijst bij de Begroting 2017. Het risico Inkomensondersteuning SDD is fors in omvang toegenomen en daarmee bovenaan de lijst gekomen. Het risico Nieuwe Dordtse Biesbosch is daarentegen in omvang afgenomen. De risico's bij het Vastgoedbedrijf omtrent boekverliezen op panden en huurinkomsten brandweerkazerne zijn uit het risicoprofiel verdwenen. Verder zijn de risicoteksten van alle risico's uit de lijst geactualiseerd en (in beperkte mate) herzien.

De grote risico's van het Grondbedrijf worden gevormd door de algemene risico's als gevolg van schommelingen in de economische groeiverwachting en risico's als gevolg van de kans op lagere grondopbrengsten en renteverliezen door vertraging. Deze worden niet hier maar in paragraaf 3.7 Grondbeleid nader toegelicht.

De tabel hieronder geeft een nadere uitleg van de risicogebeurtenissen en de beheersing ervan.

Lijst grootste risico's Stad
Inkomensondersteuning SDD Per 31-12-2016 kenden de Drechtsteden een klantenaantal van 6.670 personen. Dit is hoger dan het streefaantal over 2016 van 6.500 personen. Dit heeft over 2016 geleid tot een extra gemeentelijke bijdrage (de betreffende bestemmingsreserve bij de SDD is sinds 2015 uitgeput). Voor 2017 en 2018 zal de extra gemeentelijke bijdrage naar verwachting toenemen. Aan de uitgavenkant nemen de klantaantallen verder toe, voornamelijk als gevolg van de gehuisveste statushouders. Aan de inkomstenkant blijft het macro-budget van het Rijk achter op de ontwikkeling van de aantallen, en gaan de Drechtsteden als gevolg van een nieuw verdeelmodel er extra op achteruit. Bij de ontwikkeling van het tekort zijn er een aantal onzekerheden en afhankelijkheden die van invloed kunnen zijn, te weten: • De landelijke ontwikkeling van de aantallen uitkeringsgerechtigden in 2017 kan (opnieuw) resulteren in een aanpassing van het macrobudget 2017. • Inzet op lobby-activiteiten en participatie in onderzoeken naar de effecten van het nieuwe verdeelmodel kunnen leiden tot een aanpassing in het verdeelmodel. • Ontwikkelingen in de taakstelling en daadwerkelijk gehuisveste statushouders. • Nieuwe instroom vanuit de Participatiewet. *Beheersing* De SDD ontplooit activiteiten die bijstandsafhankelijkheid tegengaan, niet alleen door het beperken van de instroom maar ook door het bevorderen van uitstroom. Daarbij wordt gericht gekeken naar welke cliënten het snelst kunnen uitstromen. De SDD en de deelnemende gemeenten volgen de doelstellingen en de inspanningen die daarop worden verricht nauwgezet, evenals de ontwikkelingen met betrekking tot voornoemde onzekerheden.
Decentralisaties Gemeenten zijn vanaf 2015 verantwoordelijk voor een groot aantal nieuwe taken op het gebied van Jeugdzorg, WMO en Participatie. Deze taken zijn met forse kortingen door het Rijk overgeheveld. Het uitgangspunt is dat we deze taken uitvoeren met de middelen die we van het Rijk ontvangen. De werkelijke kosten kunnen echter afwijken van de beschikbaar gestelde rijksmiddelen. Het risicoprofiel voor de Jeugdzorg is onlangs geactualiseerd door de service-organisatie en wijkt niet veel af van eerdere profielen. Het risicoprofiel op de WMO is, als gevolg van eerdere overschotten, reeds bij de Jaarrekening 2015 naar beneden bijgesteld. Er is geen aanleiding voor verdere mutaties bij deze jaarrekening. *Beheersing* De verschillende regionale service-organisaties voorzien gemeenten periodiek van inhoudelijke en financiële voortgangsrapportages, waardoor uitputting van budgetten te volgen is. Bij dreigende overschrijdingen worden bestuurlijke keuzes voorgelegd, waarbij de wenselijkheid van bijvoorbeeld (het ontstaan van) wachtlijsten een afweging kan zijn.
Effect economische crisis op borgstellingen De economische crisis leidt tot inkomstenproblemen voor instellingen, werkzaam op maatschappelijk gebied; daaronder begrepen sportverenigingen. Voor een aantal van die verenigingen/stichtingen staat de gemeente voor leningen borg of heeft deze zelf leningen verstrekt. In de toekomst kan de mogelijke BTW-vrijstelling voor sport een negatief effect hebben op de exploitatie van de verenigingen/stichtingen (zie risico BTW-regime sportaccommodaties). Ook de zorgsector staat door rijksbezuinigingen voortdurend onder druk. In het verleden zijn ook in deze sector borgstellingen verleend. Het is denkbaar dat op de gemeenten een beroep wordt gedaan om hierin een rol te gaan vervullen. Voor het maximale risico is uitgegaan van ongeveer 1% van het totaal van de uitstaande rechtstreekse risicobedragen (dus exclusief achtervangconstructie voor

Lijst grootste risico's Stad
woningbouwcorporaties). *Beheersing* Risicobeheersing concentreert zich op het voortraject, bij de afweging of we borg willen staan. We voeren daarbij zoveel mogelijk in een vroegtijdig stadium overleg met de betrokken partijen in kwestie. We volgen actief de financiële positie van de partijen waar we borg voor staan en zijn hierover met hen in gesprek. Specifiek voor de zorgsector geldt dat we de risico's proberen over te dragen naar het Waarborgfonds voor de Zorg (WfZ). Dit kost echter de nodige tijd in verband met acceptatie bij zowel WfZ als het bestuur van de betrokken instelling zelf.
Westelijke Dordtse Oever Risico voor afwijkingen in kosten, opbrengsten, uitgeefbaar gebied, programma en looptijd. Op 23 september 2014 heeft de raad met besluit 1260913 (zie RIS-dossier 1324138) ingestemd met de ontwikkeling van Dordtse Kil IV, de uitvoering van een achttal maatregelen binnen de WDO en de bijbehorende risico's. De grondexploitaties DK IV en DK III Zuidwesthoek zijn ondergebracht bij het Grondbedrijf en daarmee ook de risico's. In het risicoprofiel voor de stad worden alleen de WDO overall programma risico's, waaronder de hoofdinfra, meegenomen. Het gewogen risicoprofiel voor het WDO programma bedraagt € 1,2 miljoen. *Beheersing* De projectorganisatie "Westelijke Dordtse Oever" is er qua capaciteit en bemensing op ingericht om te kunnen sturen op planning, kwaliteit, financiën en risico's. Twee keer per jaar worden de risico's geïnventariseerd, geanalyseerd en geactualiseerd. Binnen diverse overlegvormen wordt bepaald welke actie op welk moment gewenst is en wordt via de stuurgroep afgestemd met de portefeuillehouder.
BTW-regime sportaccommodaties Binnen de Drechtsteden is in alle gemeenten sinds 2002 het BTW-belaste regime ingevoerd voor sportaccommodaties en zijn voor het verleden aanmerkelijke BTW-bedragen teruggevorderd. De budgetten zijn thans merendeels exclusief BTW. Een uitspraak van het Europese Hof in 2013 maakt dat de Nederlandse wetgeving in de nabije toekomst mogelijk wordt aangepast. Als dat het geval is keren we terug naar de situatie van vóór 2002: BTW-heffing over sportdiensten is dan alleen belast als met die diensten winst wordt beoogd. Als de kabinetsformatie vlot verloopt, kan met Prinsjesdag een Belastingplan 2018 worden ingediend, waar dit punt onderdeel van zal zijn. *Beheersing* Op dit moment zijn gemeenten in afwachting van besluitvorming door het Rijk. Gelet op de grote consequenties is besluitvorming al een keer uitgesteld en is de 'lobby' vanuit gemeenten/sportwereld intensief (geweest). Vanuit Dordrecht leveren wij hier input aan en volgen we de ontwikkelingen op de voet. Er is tevens contact met de fiscaal specialist van het Servicecentrum Drechtsteden (SCD).
Nieuwe Dordtse Biesbosch De kosten voor grondverwerving, inrichting en beheer van de Nieuwe Dordtse Biesbosch worden gedekt door bijdragen/subsidies van Provincie, Waterschap en een deel uit gemeentelijke middelen (conform wijzigingsovereenkomst 969072). De natuurexploitatie is in maart 2017 geactualiseerd tot een sluitende raming. Binnen deze raming zijn nog een beperkt aantal risico's aanwezig, welke deels vanuit een aantal stelposten binnen het project kunnen worden opgevangen. Voor het resterende deel is een risico ten laste van het weerstandvermogen van de stad opgenomen. In mei 2017 is de geactualiseerde natuurexploitatie inclusief het risico-profiel voor het project NDB via een raadsinformatiebrief aan de raad voorgelegd. *Beheersing* Op basis van de bestekvoorbereiding/aanbesteding van Elzen Noord en het Dagrecreatieterrein verwachten we het resterende rest-risico voor de stad geheel te kunnen reduceren.
Belthurepark De gemeente heeft op 15 november 2016 besloten project Belthurepark te beëindigen en heeft daarbij een voorbereidingsbesluit genomen, dat op 19 november 2016 in werking is getreden. Met het voorbereidingsbesluit worden aanvragen voor omgevingsvergunning met activiteit bouwen, die passen in het geldende bestemmingsplan, aangehouden. Binnen een jaar zal een nieuw bestemmingsplan als ontwerp ter inzage worden gelegd. Het nieuwe bestemmingsplan zal geen woningbouwtitels meer kennen. Het voorbereidingsbesluit en het nieuwe bestemmingsplan hebben consequenties voor het risicoprofiel en weerstandsvermogen van de gemeente. *Beheersing* Beoordelen van de risico`s en treffen van juridische maatregelen.
Extra schade aan wegen Door de verouderde staat van het wegennet in Dordrecht is er een verhoogde kans op vorstschade bij asfaltwegen. Vorstschade ontstaat doordat water in scheuren in het asfalt dringt. Het water zet uit bij bevriezing waardoor het asfalt afbrokkelt en er gaten ontstaan. Hoe ouder het asfalt, hoe groter de kans op scheurvorming en dus vorstschade. De financiële omvang van vorstschade kan in een langdurige winter oplopen tot een miljoen euro of hoger. Dit soort bedragen is niet op te vangen binnen de reguliere budgetten. *Beheersing* Bij scheurvorming worden preventieve maatregelen getroffen zoals het aanbrengen van slijtlagen en het vullen van scheuren met bitumineuze middelen. Deze maatregelen hebben als effect dat er geen water meer in de scheuren kan dringen. Desondanks is het niet mogelijk overal tijdig maatregelen te treffen gezien de snelle vorming van scheurvorming en de omvang van het wegennet. Als vorstschade ontstaat worden snel correctieve maatregelen genomen in de vorm van lokaal asfaltherstel zodat de omvang van de schade niet groeit.

3.2.3 Weerstandsvermogen

Het weerstandsvermogen is één van de bepalende indicatoren voor de gemeentelijke financiële positie. Het weerstandsvermogen betreft het vermogen van de gemeente Dordrecht om financiële risico's/tegenvallers op te kunnen vangen. Concreter: het weerstandsvermogen bestaat uit de verhouding tussen de weerstandscapaciteit, dit zijn de middelen waarover de gemeente beschikt/kan beschikken, en de risico's waarvoor geen voorzieningen zijn getroffen.

Om te bepalen of het weerstandsvermogen toereikend is, leggen we de relatie tussen de financieel gekwantificeerde risico's (de benodigde weerstandscapaciteit) enerzijds en de beschikbare weerstandscapaciteit anderzijds.

Benodigde weerstandscapaciteit

Op basis van het geconsolideerde risicoprofiel van de gemeente Dordrecht kan worden bepaald hoeveel geld benodigd is om alle risico's te kunnen dekken. De benodigde weerstandscapaciteit wordt berekend op basis van een risicosimulatie (Monte Carlo methode). Uitgangspunt hierbij is een statistische benadering die er vanuit gaat dat nooit alle risico's zich tegelijk én in hun maximale omvang voordoen. Door deze benadering kan op een verantwoorde manier minder vermogen aan worden gehouden. In totaal zijn er voor de gemeente ca. 128 risico's in beeld gebracht en van een risico inschatting voorzien. Wanneer al die risico's zich tegelijk in hun maximale omvang zouden voordoen, is hiermee een bedrag gemoeid dat vele malen boven de benodigde weerstandscapaciteit uitkomt (absoluut maximum). Echter, rekening houdend met de inschatting van kans op voorkomen en verwacht geldelijk gevolg, kan op basis van de Monte Carlo simulatie bepaald worden dat het totale risicobedrag niet boven de € 24,1 miljoen (Stad en Grondbedrijf) uitstijgt.

Beschikbare weerstandscapaciteit per 31-12-2016

De weerstandscapaciteit bestaat uit middelen en mogelijkheden waarover de gemeente beschikt om niet begrote kosten, die onverwachts en substantieel zijn, te dekken, zonder dat de begroting en het beleid aangepast hoeven te worden. Primair dienen de algemene reserves als buffer voor financiële tegenvallers. Dordrecht kent twee algemene reserves, namelijk de algemene stadsreserve (stand 31-12-2016 € 22,6 miljoen exclusief nog te bestemmen resultaat 2016) en de algemene reserve van het Grondbedrijf (stand 31-12-2016 € 3,7 miljoen). Naast deze twee vermogensbestanddelen kent Dordrecht weerstandscapaciteit toe aan de Rentereserve (€ 5 miljoen), de Post onvoorzien[1] voor een periode van één jaar (€ 1,0 miljoen) en de zekere erfpachtinkomsten voor een periode van drie jaar (€ 6,9 miljoen).

De ratio van het weerstandsvermogen

De benodigde weerstandscapaciteit die uit de risicosimulatie voortvloeit, zetten we af tegen de beschikbare weerstandscapaciteit. De uitkomst van die berekening vormt de ratio van het weerstandsvermogen. In onderstaande tabel presenteren we de berekening van de ratio van het weerstandsvermogen.

Specificatie van het weerstandsvermogen per 31-12-2016 *Bedragen x € miljoen*

	Beschikbare weerstandscapaciteit	Risico's	Ratio weerstandsvermogen
Algemene reserve Stad	€ 22,6	€ 14,9	
Rekeningresultaat 2016	*€ 2,3*		
Algemene reserve Grondbedrijf	€ 3,7	€ 11,1	
Rentereserve	€ 5,0		
Post onvoorzien	€ 0		
Erfpachtinkomsten	€ 6,9		
Totaal	**€ 40,5**	**€** 24,1*	1,7

* Gezamenlijke simulatie van risico's Stad en Grondbedrijf geeft een lager totaal risicoprofiel (€ 24,1 in plaats van € 26,0 miljoen) doordat de totale hoogte van het risicoprofiel gewogen wordt over een groter aantal risico's.

Ontwikkelingen weerstandsvermogen

De weerstandsratio komt per 31-12-2016 uit op een stand van 1,7. Dat is 0,7 hoger (= surplus) dan de met de raad afgesproken normratio van 1,0. Hierbij horen enkele nuanceringen.
De ruimte boven de 1,0 is bij de Kadernota 2017 al ingezet voor (incidentele) beleidswensen in de jaren 2017 t/m 2019 (€ 12,3 miljoen) en voor het sluitend krijgen van de Begroting 2017 en 2018 (€ 4,1 miljoen). Daarnaast is binnen de huidige stand van de AR van € 22,6 miljoen een bedrag van € 1,1 miljoen omklemd voor restantuitgaven aan de Sportboulevard, de Laan der Verenigde Naties en de Spuiboulevard. Wanneer deze posten in mindering worden gebracht op het surplus dan dreigt de weerstandsratio onder de 1,0 te geraken.

[1] De post onvoorzien is in 2016 voor een bedrag van € 0,4 miljoen uitgeput waardoor er per saldo € 0,6 miljoen weerstandsvermogen aan kan worden ontleend. Dit bedrag is in de tabel opgenomen binnen het jaarrekeningresultaat en niet bij de post onvoorzien om dubbeltelling te voorkomen.

De berekeningen van de ratio kennen steeds een belangrijke nuancering: de rapportage omtrent het weerstandsvermogen is altijd een momentopname. Nieuwe projecten, economische ontwikkelingen en investeringsbeslissingen kunnen het risicoprofiel beïnvloeden waardoor het weerstandsvermogen aan tussentijdse fluctuaties onderhevig is.

Zo spelen er diverse ontwikkelingen die binnen een tijdsbestek van enkele jaren zowel een positieve als negatieve invloed kunnen hebben op de vermogenspositie en hiermee de ratio van het weerstandsvermogen. Te denken valt hierbij aan te nemen besluiten en verwachtingen omtrent:

- de werkelijke impact van de grote decentralisaties en hiermee gepaard gaande financiële afwegingen.
- de realisatie van diverse al ingeboekte taakstellingen uit Agenda voor de stad.
- het structureel sluitend krijgen en houden van de meerjarenbegroting 2018-2021.
- de toekomstige inkomstenderving uit precario op kabels en leidingen.

In de paragraaf 3.7 Grondbeleid wordt separaat uitleg gegeven over de ontwikkeling van het risicoprofiel en de algemene reserve van het Grondbedrijf in 2016.

Voor een overzicht van de financiële kengetallen wordt verwezen naar paragraaf 1.3.

Foto: Miriam Scha

3.3 Onderhoud kapitaalgoederen

3.3.1 Inleiding

Algemeen
Deze paragraaf beschrijft het beheer en onderhoud en daarmee de borging van het kwaliteitsniveau van kapitaalgoederen. Kapitaalgoederen zijn goederen waarvoor grote investeringen nodig zijn. De nadruk in deze paragraaf ligt op het vastgestelde onderhoudsniveau en de (lange termijn) onderhoudsplanning voor belangrijke gemeentelijke activa zoals gebouwen, wegen, constructies, riolering, havens en groen. Deze kapitaalintensieve investeringen leggen een aanzienlijk beslag op de gemeentelijke middelen, zowel in aanschaf als in exploitatiekosten (zoals rente, afschrijving, kosten van groot en klein onderhoud en beheerskosten). Bovendien is adequaat onderhoud van deze investeringen van groot belang voor het functioneren van de gemeente op vele gebieden zoals leefbaarheid, veiligheid, vervoer en recreatie.

De beschreven kapitaalgoederen betreffen gemeentelijk vastgoed, wegen, groen, openbare verlichting, verkeersregelinstallaties, constructies, speelvoorzieningen, havens en riolering. Over dit gehele areaal worden, waar nodig, diverse dagelijkse beheer- en onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd. Dit gebeurt veelal door het uitvoeren van meerjaren onderhoudsplannen op basis van normen van het kenniscentrum voor verkeer, vervoer en infrastructuur (CROW) of andere vakinhoudelijke normen.

Kaders en beleid
Het huidige beleid met betrekking tot het onderhoud van kapitaalgoederen van de gemeente Dordrecht is vastgelegd in verschillende beleidsnotities die in het verleden door de raad zijn vastgesteld. Het onderhoud en beheer is vastgelegd in meerjaren onderhouds- en beheerplannen. Al deze kaders worden in de 'nota onderhoud kapitaalgoederen' vermeld. Omdat bij deze nota de beleidsdiscussie plaatsvindt, kan in deze paragraaf worden volstaan met de verwijzing naar deze nota. Het uitvoeren van het beleid moet leiden tot een bestendige situatie waarin kapitaalgoederen worden onderhouden conform de vastgestelde functionaliteits- en kwaliteitsniveaus.

In de navolgende paragraaf wordt per onderdeel duiding gegeven aan de meest actuele ontwikkelingen op het gebied van beheer en het gerealiseerde onderhoud van de kapitaalgoederen in 2016. Voor details van de ambities en doelstellingen van het geplande onderhoud wordt verwezen naar de Begroting 2016.

3.3.2 Onderhoud per kapitaalgoed

Gemeentelijk vastgoed
Door een wetswijziging is er voor de gemeente geen rol meer bij het onderhoud van schoolgebouwen. Het beheer en onderhoud van het resterend gemeentelijk vastgoed gebeurt door het Vastgoedbedrijf (VGB). In mei 2016 is de nieuwe Vastgoednota (2016-2018) door de raad vastgesteld. In deze nota zijn de uitgangspunten ten aanzien van het onderhoud vastgelegd. De implementatie van de Vastgoednota (2016-2018) is een kerntaak van het VGB. Belangrijk speerpunt is het streven de vastgoedportefeuille substantieel te verkleinen door middel van de verkoop van panden.

Kerncijfers
Het bezit van het VGB is zeer divers en bestaat uit 125 complexen en 12 woonwagenlocaties. De diversiteit blijkt uit onderstaande voorbeelden van een aantal complexen die deel uitmaken van het gemeentelijk bezit:

- Het Stadhuis
- Het Stadskantoor
- Parkeergarages
- Gymzalen
- Ateliers
- Woonwagenlocaties
- Dordrechts Museum
- "Hof van Nederland" (Museum)
- "Huis ter Merwede" (Ruïne)
- "Sportboulevard" (IJshal/Zwembad/Sporthal)
- "Het Energiehuis" (Theater/Popcentrum)
- "De Holland" (Nationaal onderwijs museum)

Beheer en onderhoud van het areaal
Het beheer en onderhoud wordt planmatig georganiseerd en is gericht op het actueel houden van de functionaliteiten. Voor elk pand is hiervoor een meerjaren-onderhoudsplan (MJOP) opgesteld met als uitgangspunt 'niveau 3' conform de NEN 2767 norm. Aan de hand van jaarplannen wordt bepaald welk onderhoud daadwerkelijk wordt uitgevoerd.

In de Vastgoednota is vastgelegd dat onderscheid wordt gemaakt tussen af te stoten en te behouden complexen. Bij de af te stoten panden is op basis van de bestaande MJOP's een taakstellend budget vastgesteld waarbij de functionaliteit, veiligheid en afspraken met zittende huurders zijn gewaarborgd maar wordt voorkomen dat er vervangingen worden gedaan die achteraf niet zinvol blijken te zijn. Bij de panden die in de portefeuille blijven, wordt aan de hand van de jaarschijf jaarlijks bepaald wat er daadwerkelijk aan onderhoud wordt uitgevoerd.

Wat zouden we doen in 2016?
- Contractonderhoud.
- Planmatig onderhoud aan vastgoed conform jaarplanning.
- Uitvoeren van ca. 45 inspecties.

Wat hebben we gedaan in 2016?
- Het uitvoeren van extra opdrachten via projectvoorstellen.
- Het uitvoeren van huurdersmutaties.
- Contractonderhoud, zijnde onderhoud aan liften, CV installaties en luchtbehandelingsinstallaties.
- Planmatig onderhoud aan vastgoed schilderwerk, herstel van dakbedekkingen en kozijnen en het vervangen van CV installaties en luchtbehandelingsinstallaties.
- 54 inspecties zijn uitgevoerd.

Wegen
Het 'Integraal Wegenbeheerprogramma 2010-2019' is leidend bij de uitvoering van onderhoud. Dit programma duidt een toename van het noodzakelijk onderhoud aan zowel asfaltwegen als elementverhardingen.
In 2016 is het jaarlijks budget voor groot onderhoud opgehoogd met € 5 miljoen. Een deel hiervan is gekapitaliseerd voor de uitvoering van de hoofdas Merwedestraat-Oranjelaan-Oranjepark. De dekking van deze significante impuls vindt plaats door precarioheffing op kabels en leidingen van nutsbedrijven. Dit heeft ertoe geleid dat de afname van de visuele kwaliteit van de wegen tot stilstand is gebracht. De raad is geïnformeerd over de mate van stapeling van het wegonderhoud, waarbij ook een risicoanalyse is uitgevoerd. De systematiek van risicoanalyse dient nu als basis voor de programmering met als doel de achterstand in het wegonderhoud nog verder te verminderen. In het kader van het uitwerken van een denkrichting voor het kleiner maken van de onderhoudsopgave hebben de afgelopen 2 jaar verschillende asfaltonderzoeken plaatsgevonden. Bedoeling is de maatregelen uit het onderzoek te vergelijken met de cyclusberekening die in de programmering van het groot onderhoud zijn gebruikt. Aandachtspunten hierbij zijn: procesborging, inkomstengenerering, versobering inrichting, samenspraak en participatie, terugdringen van het gebruik en innovatie.

Kerncijfers

Verhardingstype	Oppervlak in m2
Asfalt	2.055.585
Cementbeton	5.375
Elementen	3.322.598
Onverhard	817
Halfverhard	11.509
Totaal	5.395.067

Beheer en onderhoud van het areaal
De noodzaak voor wat betreft de technische staat om te blijven investeren in wegonderhoud is duidelijk. Aandachtspunt daarbij is de aanpak van de grootste knelpunten (zoals op dit moment de Merwedestraat). Bij het maken van keuzes is veiligheid een belangrijke factor. Verder wordt continu gezocht naar nieuwe, innovatieve manieren van wegonderhoud. De kwaliteit van het wegenareaal is aan schommelingen onderhevig. Deze schommelingen ontstaan vooral op de scheiding tussen de schade-categorieën. De afgelopen drie winters waren vrij zacht, waardoor er in 2015, als ook de winter 2016/2017 nauwelijks vorstschade is geweest. Door het aanbrengen van slijtlagen en het vullen van scheuren is het asfalt voldoende dicht gemaakt om in milde winters de schade te beperken. In onderstaande tabel wordt de Dordtse beeldkwaliteit beoordeeld en vergeleken met de maximaal toelaatbare percentages die door het CROW zijn vastgesteld. Conclusie is dat de verbetering die in 2015 zichtbaar is, in 2016 is bestendigd.

	Voldoende	Matig	Richtlijn overschreden	Richtlijn ernstig overschreden
Resultaat 2008	79%	4%	2%	15%
Resultaat 2009	81%	5%	2%	12%
Resultaat 2010	76%	4%	3%	16%
Resultaat 2011	79%	5%	2%	14%
Resultaat 2012	84%	4%	2%	10%
Resultaat 2013	81%	4%	2%	13%
Resultaat 2014	80%	4%	2%	14%
Resultaat 2015	87%	1%	1%	11%
Resultaat 2016	86%	2%	1%	11%
Max. toelaatbaar:	81-88%	7-11%	5-8%	0%

Wat zouden we doen in 2016?
- Regulier onderhoud.
- Grote projecten jaarschijf 2016 van de Meerjaren Onderhoud Planning (onder andere Merwedestraat, P. Buck-erf, H.R. Holst-erf, Galileilaan).
- Voorbereiding projecten jaarschijf 2017 van de MOP.
- Uitwerken denkrichtingen voor kleiner maken financiële opgave wegen.

Wat hebben we gedaan in 2016?
- Uitvoeren van regulier onderhoud van wegen.
- Uitvoeren van grote projecten en starten met de voorbereiding van de projecten uit jaarschijf 2017.
- Uitgevoerd zijn de projecten: Buiten Walevest, Cornelis de Wittstraat, Torenstraat, Vrieseplein, Zwarte Koor, Noordendijk, Adelaarstraat, Kerkeplaat, Baanhoekweg, Oudendijk, Dubbelsteynlaan, Damplein, Jean Paul Sartre-erf, Pijnenburg, Galileilaan, Archimedesstraat, Karel Doormanweg, Helmersstraat, Vlietweg, Laan der Verenigde Naties.
- Deels uitgevoerd zijn de projecten: Johanna Naber-erf, Pearl Buck-erf, Boris Pasternak-erf, Selma Lagerlof-erf en Zuidendijk Krispijn. De meeste bestratingswerkzaamheden zijn uitgevoerd, maar de beplanting moet nog plaatvinden in 2017.
- Uitwerken van denkrichtingen voor het kleiner maken van de financiële opgave voor wegen, zoals bijvoorbeeld:
  - assetmanagement.
  - verkrijgen van subsidies.
  - onderzoek bij projecten naar de mogelijkheid tot het verminderen verharding bij herbestratingen en reconstructies.
  - bij een aantal projecten is 'Dordt aan zet' als middel tot samenspraak en participatie en kostenbeheersing.

Groen
Het groen speelt een belangrijke rol bij een positieve beleving van de stad. Met name in de binnenstad is het van groot belang dat de onderhoudskwaliteit van hoog niveau is. Het onderhoud in het centrum en het boomonderhoud gebeurt voor het grootste deel door eigen medewerkers. Het groenonderhoud buiten het centrum vindt plaats door de inzet van maatschappelijke partners (particuliere ondernemers en sociale werkvoorziening). Groot projectmatig onderhoud wordt gepland via het meerjarenonderhoudsprogramma. Dit gebeurt bijna altijd in combinatieprojecten met overige producten in de openbare ruimte, waarvan 'wegen' en 'riolering' de belangrijkste zijn.

Kerncijfers

Soort	2015	2016	
Aantal bomen	44.500	44.500	Stuks
Oppervlak bossen en struwelen	852.000	849.000	m2
Oppervlak heesters en bodembedekkers	437.000	436.000	m2
Oppervlak sierbeplanting	21.500	21.500	m2
Lengte hagen	42.500	43.000	m2
Oppervlak intensief gras	1.391.000	1.398.000	m2
Oppervlak extensief gras	2.735.000	2.728.000	m2
Oppervlak water	1.469.000	1.471.000	m2

Beheer en onderhoud van het areaal
De staat van onderhoud van het groen-areaal wordt wekelijks stadsbreed gemonitord. Er zijn gemiddeld over het jaar nauwelijks tot geen onderhoudsachterstanden. In zeker 95% van de gemeten gevallen voldoet het groenonderhoud aan de gestelde eisen (hoogste A-niveau voor de Binnenstad en B-niveau voor de rest van de stad).

Ook het regulier onderhoud van het bomenbestand is op orde. De bomen staan er over het algemeen (ook landelijk gezien) nog steeds goed bij. Wel is aandacht voor boomziekten onveranderd zeer noodzakelijk. Dordrecht werkt mee aan landelijke onderzoeken bij de bestrijding van de kastanjebloedingsziekte en de essentaksterfte. De laatste stand van zaken is dat beide ziekten opvallend toenemen. Dat is vooral voor de essen een groot risico want 16% van het bomenbestand in Dordrecht bestaat uit deze boomsoort. Bij een verdergaande aantasting kunnen grote gaten in het Dordtse bomenbestand ontstaan. De iep- en de zogeheten watermerkziekte zijn op dit moment stabiel.

Wat zouden we doen in 2016?
- Groenonderhoud.
- Groenrenovaties en projecten.
- Bestrijding van en het (anticiperen in) onderzoek naar boomziekten.
- Aanbesteding onderhoudscontract ecologisch groenonderhoud.
- Verdere implementatie van integraal beheersysteem.

Wat hebben we gedaan in 2016 ?

- Het regulier groen- en bomenonderhoud is binnen de vastgestelde (beleids)afspraken en rekening houdend met de diversiteit van het bomenbestand uitgevoerd.
- De geplande groenrenovaties zijn binnen het meerjarenonderhoudsprogramma uitgevoerd.
- Het bestrijden van en het onderzoek naar de voor Dordrecht relevante boomziekten en –aantastingen is voortgezet.
- De samenwerkingsovereenkomst met de Natuur- en Vogelwacht Biesbosch is getekend. In 2017 zal er op basis van deze overeenkomst gezamenlijk verder worden gewerkt aan het ecologisch groenonderhoud.
- Door extra benodigde afstemming en meer benodigde tijd voor de conversie van de software van het integrale beheersysteem (regionaal project), en daarmee dus ook het onderdeel 'groen', heeft de implementatie ca. een jaar vertraging opgelopen.
- De Bomenlijst is geüpdatet.

Speelvoorzieningen

Overeenkomstig de nota 'Speelruimtebeleid Dordrecht 2013 – 2022' streeft de gemeente naar een woonomgeving met kwalitatief en kwantitatief goede speelruimte. De speelvoorzieningen zijn bedoeld voor kinderen uit verschillende leeftijdsgroepen. Daarbij wordt gestreefd naar een evenwichtige verdeling van de speelvoorzieningen over de wijken in relatie tot de huidige en toekomstige kinderaantallen.

Kerncijfers

Aantal speelplekken	366
Aantal speeltoestellen	972
Aantal sporttoestellen	273

Beheer en onderhoud van het areaal

De voorzieningen in Dordrecht voldoen aan de wettelijke kaders en zijn in goede staat van onderhoud. Speeltoestellen worden vier maal per jaar conform de wettelijke veiligheidseisen geïnspecteerd. De afgelopen jaren is vooral geïnvesteerd in duurzame voorzieningen, waardoor de kwaliteit ook op de lange termijn kan worden geborgd. Hierbij wordt rekening gehouden met de technische noodzaak tot onderhoud of vervanging en de behoefte die er bij bewoners is.

Wat zouden we doen in 2016?

- Regulier onderhoud.
- Grootschalige herinrichting/renovatie van skatepark onder de spoorbrug.
- Opstellen van lijst met (her) in te richten speelplekken.

Wat hebben we gedaan in 2016?

- Regulier onderhoud is uitgevoerd.
- Onderhoud aan de kunstgrasondergronden (valdempende ondergronden), zandondergronden en zandbakken (verversen zand) is uitgevoerd.
- Alle speel - en sporttoestellen zijn 4 keer op technische staat en veiligheid gecontroleerd en de technische gebreken zijn verholpen.
- Het skatepark onder de spoorbrug aan de Dokweg en het Energieplein zijn medio 2016 feestelijk geopend en in gebruik genomen.
- In het H.R. Holst-erf, Johanna Naber-erf, Pearl Buck-erf, de Pijnenburg en Slangenburg zijn in het kader van herbestrating de speelplekken verbeterd.
- De speelplekken in het Joke Smit-erf, Selma Lagerlöf-erf, Dubbelsteynlaan Oost en de Houweningestraat zijn gerenoveerd.
- In de Havikstraat is een trapveldje aangelegd naar aanleiding van verzoeken uit de buurt.
- Het trapveldje in de Abeelstraat is aangepast naar aanleiding van wensen uit de buurt.
- Op basis van de veiligheidsinspectie en maatschappelijke ontwikkelingen is de lijst van (her) in te richten speelplekken opgesteld.

Openbare verlichting

De openbare verlichting speelt een belangrijke rol bij de leefbaarheid en het veiligheidsgevoel onder de bewoners. De gemeente hanteert als uitgangspunt voor de toepassing van openbare verlichting de aanbevelingen en technische richtlijnen van de Nederlandse Stichting Voor Verlichtingskunde (NSVV) en de Nederlandse Praktijk Richtlijn (NPR). In het kader van 'Smart City' zijn er investeringen gedaan in SMART verlichting en LED-lampen waardoor er nu meer lichtobjecten zijn, terwijl het energieverbruik afneemt.

Kerncijfers

Onderstaande cijfers geven het areaal weer per 31 december van het vermelde jaar.

Beheer en onderhoud van het areaal

Staat van onderhoud van het areaal met betrekking tot verlichting is als volgt:

	2014	2015	2016
Voldoet aan licht-technische richtlijn (%)	92,93	97,02	98,32
Gemiddelde leeftijd lichtmast (jaar)	19,84	20,42	20,66
Gemiddelde leeftijd armatuur (jaar)	9,45	9,24	9,20

Wat zouden we doen in 2016?
- Regulier onderhoud.
- Onderhoud openbare verlichting in opdracht van de gemeente Sliedrecht, Alblasserdam en Zwijndrecht.

Wat hebben we gedaan in 2016?
- Er zijn 290 lichtmasten geschilderd, ca. 460 lampen vervangen en via klachtenbehandeling zijn 1.148 lampstoringen verholpen.
- Om verlichting te laten voldoen aan de afgesproken Nederlandse Praktijk Richtlijn (NPR), zijn een aantal straatvakken verbeterd: eind 2016 voldeed daardoor 98% van de straatvakken aan deze norm.
- Er is een pilot aanbesteding gehouden inzake aankopen van led-armaturen en er is een opzet gemaakt voor een garantieovereenkomst.
- Per 1 maart is het nieuwe onderhoudscontract ingegaan, waarbij contractmanagement wordt toegepast. Het contract wordt naar tevredenheid door de aannemer ingevuld.
- Onderhoud en beheer Alblasserdam, Sliedrecht en Zwijndrecht is naar tevredenheid van de opdrachtgevers uitgevoerd.

Verkeersregelinstallaties (VRI's)
Het doel van de verkeersregelinstallaties, is het waarborgen van de bereikbaarheid, het verbeteren van de luchtkwaliteit en het verbeteren van de doorstroming van fiets- en busverkeer. VRI's zijn onderdeel van het wegennetwerk van de gemeente Dordrecht en zijn afgelopen decennia ontwikkeld tot complexe computersystemen. Moderne VRI's zijn tot veel meer in staat dan enkel het aan- en uitschakelen van groene, gele en rode lampen en worden nu gezien als een belangrijk hulpmiddel bij het verbeteren van een veilige doorstroming. Behalve op het Dordtse wegennet spelen deze installaties ook een belangrijke rol bij regionale en aangrenzende rijkswegen. Met het aanschaffen van een aanvullende module in het kwaliteitssysteem en het implementeren van een assetmanagementsysteem, worden de prestaties en de kwaliteit van ieder kruispunt in Dordrecht op een hoger abstractieniveau gemonitord, gemeten en gerapporteerd.

Kerncijfers

Aantal VRI's	Leeftijdsgroep	Categorie	Percentage
28	7 jaar <	Uitstekend	56%
3	7 tot 10 jaar	Goed	6%
12	11 tot 15 jaar	Basis	24%
7	15 jaar >	Sober	14%
50			100 %

Beheer en onderhoud van het areaal
Op het basisniveau wordt er vanuit gegaan dat de verkeersregelinstallatie 'normaal/sober' wordt onderhouden en dat de regelautomaat na vijftien tot twintig jaar wordt vervangen. Een oudere automaat leidt tot een lager kwaliteitsniveau, vanwege een hogere storingsgevoeligheid en een afnemende beschikbaarheid van reserveonderdelen.

Wat zouden we doen in 2016?
- Regie onderhoud.
- Aanschaffen nieuwe verkeersmanagement centrale.
- VRI's buurtgemeenten aansluiten op verkeersmanagement centrale.
- Aansluiten op de verkeersmanagement Calamiteiten Alternatieven Route scenario's van Rijkswaterstaat (RWS).
- Diverse VRI's aansluiten op cameramanagement systeem (monitoren verkeersstromen).
- Herstel en verhaal van schade aan VRI's.
- Onderhoud binnenstadafsluiting (pollers).
- Verkeerscomputer en beheersystemen op orde houden.
- Vervangen van VRI's Merwedestraat en Oranjelaan "Project Reconstructie Oranjelaan.

Wat hebben we gedaan in 2016?
- Regie onderhoud uitgevoerd aan 50 verkeersregelinstallaties en 18 flexibele afsluiting pollers.
- Invoeren Calamiteiten Alternatieven Route (CAR) scenario voor calamiteiten in de nieuwe verkeerscentrale.
- Regie onderhoud en beheer van 7 VRI's aangesloten op verkeersmanagement centrale.
- Aansluiten op de verkeersmanagement Calamiteiten Alternatieven Route scenario's van RWS.
- VRI's aansluiten op cameramanagement systeem (monitoren verkeersstromen).
- Herstel en verhaal van schade aan VRI's.
- De werkzaamheden voor het vervangen van VRI's Merwedestraat en Oranjelaan "Project Reconstructie Oranjelaan zijn voorbereid. De daadwerkelijke vervanging is naar 2017 doorgeschoven, vanwege de integratie van dit project met het wegonderhoud, waardoor de vervanging van de VRI's pas plaatsvindt nadat het wegonderhoud is uitgevoerd.

Constructies
Onder de noemer 'constructies' vallen bruggen, tunnels en viaducten, dam- en keerwanden, duikers en fonteinen Het jaarlijks onderhoud wordt uitgevoerd volgens het onderhoudsplan van het beheersysteem 'KUBIS'. Het groot onderhoud wordt uitgevoerd in het kader van de meerjaren-investeringsplanning.

Kerncijfers

	Aantal		Aantal
Vaste bruggen	261	Fonteinen	10
Beweegbare bruggen	11	Keermuren	75
Constructieve duikers	89	Trappen en hekwerken	501
Tunnels	21	Kunstwerken	114
Viaducten	7	Overig	289
Damwanden	81		

Beheer en onderhoud van het areaal
Het areaal is goed op orde. De staat van onderhoud van het areaal wordt uitgedrukt in een veiligheidsurgentie en een economische urgentie tot onderhoud. Aan elke schade of gebrek van een constructie is daarvoor een urgentiewaarde toegekend in het beheersysteem. Deze urgenties worden weergegeven met een cijfer dat varieert van 1 tot en met 5. Het cijfer 1 geeft aan dat aan de constructie de komende 5 jaar geen onderhoudswerkzaamheden nodig zijn. En het cijfer 5 betekent dat er direct maatregelen moeten worden genomen. Het algemeen gemiddelde in Dordrecht op veiligheid ligt op 1,9. En het algemeen gemiddelde van de economische urgentie ligt op 2,1. Dit betekent dat het areaal goed op orde is.

Wat zouden we doen in 2016?
- In stand houden objecten die zijn opgenomen in het beheersysteem KUBIS.
- Invoering van assetmanagement.
- Verwijderen van graffiti in tunnels en op bruggen.
- Schade herstel vandalisme.
- Vervangen verkeersbrug Rijksstraatweg, Noorderelsweg en brug Dubbeldamseweg.
- Uitvoeren van groot onderhoud aan diverse constructies:
  - Vervangen rolbasculebaan en pennenbaan Engelenburgerbrug.
  - Vervangen van de apparatuur van de Centrale Brugbediening.
  - Vervangen van enkele wijkbruggen en enkele houten damwanden.
  - Plan van aanpak voor vervanging Vlijbrug, Baden Powellbrug en Wijnbrug.

Wat hebben we gedaan in 2016?
- De objecten die zijn opgenomen in het beheersysteem KUBIS zijn nagelopen, alle objecten zijn veilig, heel en schoon.
- Assetmanagement in experimentele fase.
- Graffiti in diverse tunnels en bruggen verwijderd.
- Schade door vandalisme is middels het reguliere onderhoud hersteld.
- Voorbereiding voor vernieuwing van bruggen in de Rijksstraatweg en Noorderelsweg.
- Uitvoeren van groot onderhoud:
  - Rolbasculebaan en pennenbaan Engelenburgerbrug vervangen.
  - De aanbesteding van de vernieuwing van de apparatuur van de centrale brugbediening is voorbereid en het bestek is vrijwel gereed.
  - Twee houten voetbruggen aan het Simon Vestdijk-erf zijn vervangen door exemplaren in composiet.
  - Het restauratieplan voor de gemetselde Heulbrug (gemeentelijk monument) aan de Smitsweg is gereed. Uitvoering van de restauratie is in 2017.
  - De houten damwand met bijbehorende voet-fietsbrug en duiker aan de Smitsweg is vervangen door een stalen damwand met composiet leuning en composiet brug.
  - Onderzoek naar de technische staat en restlevensduur van de Vlijbrug en Baden Powellbrug is afgerond. In 2017 worden deze bruggen hersteld.
  - Plan van aanpak voor de Wijnbrug is gereed. De brug zal in 2017 worden gerestaureerd.
  - De vervanging van het bewegingswerk inclusief de besturing van de Damiatebrug is gerealiseerd.
  - De eerste twee van in totaal zes remming- en geleidewerken van de fietsbrug over het Wantij zijn vervangen.

Havens
Het onderhoud van de havenvoorzieningen wordt conform het meerjarenonderhoudsplan 2009–2019 uitgevoerd. Het areaal in het havengebied bestaat onder andere uit kademuren, steenglooiingen, steenbestortingen, scheepvaartverkeerstekens, afmeervoorzieningen (steigers, palen, pontons en remmingwerken) en waterbodems.

Kerncijfers	
Waterbodems (onderhoudsbaggeren)	ca. 1,2 mln. m2
Kademuren	ca. 5,5 km
Oeverconstructies (steenglooiing en bestorting)	ca. 30 km
Steigers	ca. 350 m
Vloeipalen	ca. 750 st
Scheepvaartverkeerstekens	ca. 50 st
Watertrappen (staal)	ca. 300 st
Walbolders	ca. 150 st

Beheer en onderhoud van het areaal
Alle havenvoorzieningen in Dordrecht, de historische kades in het bijzonder, worden regelmatig gemeten en geïnspecteerd. Uit deze bewaking is gebleken dat een aantal kades aan het verzakken zijn en scheuren vertonen. 85% van de kademuren is in goede staat, maar 15% is toe aan groot onderhoud of vervanging. Vanwege deze toenemende zorg is gestart om enkele kades zeer grondig te inspecteren en constructief te toetsen. Daaruit bleek dat de stabiliteit en kwaliteit bij verschillende kades extra aandacht nodig heeft. De onderhoudstoestand van het areaal kan als volgt worden weergegeven:

Staat van onderhoud van het areaal

	Op orde
Kademuren	85%
Steenglooiingen	90-95%
Steenbestortingen	90%
Scheepvaartverkeerstekens	95%
Afmeervoorzieningen	90%
Waterbodems	95%

Wat zouden we doen in 2016?
- Vervangen 65 meter kademuur Wolwevershaven.
- Volgens het inspectie plan kademuren 2015-2020 zullen er risicogestuurde inspecties worden uitgevoerd. Uitvoeren van onderhoudspeilingen waterbodems (verrichten van metingen).
- Onderhoud steenglooiingen (langs het Wantij aan de Maasstraat moet ca. 400 m2 taludbekleding vervangen worden).
- Aan de hand van de controle peilingen zullen er onderwaterbestortingen worden uitgevoerd aan bodembestorting langs kademuren en onderwatertaluds in de havens (1.000 ton te verdelen op de daarvoor bestemde locaties).
- Ca. 10 vloeipalen vervangen in de binnenstadshavens.
- Schilderen van paalkoppen van vloeipalen.

Wat hebben we gedaan in 2016?
- De kademuur in de Wolwevershaven is vervangen. Het werk is enigszins uitgelopen in verband met trillingen en zettingen in de omgeving. In februari 2017 zal de kademuur worden opgeleverd. De volgende kademuren zijn afgelopen jaar geïnspecteerd: Riedijkshaven ca. 180m, Leuvehaven ca. 35m, Voorstraathaven (Grote en Kleine Appelsteiger) ca. 125m, Wolwevershaven 2 deelstukken ca. 250m, Wijnhaven mattenkade en kade kraansteiger ca. 200m, Hooikade ca. 120m, Groothoofd ca. 160m, Nieuwehaven ca. 200m, Dokweg ca. 300m, Binnenkalkhaven deelstuk ca. 40m en Maartensgat ca. 40m.
- Onderhoudspeilingen waterbodems zijn in 2016 niet uitgevoerd, omdat dit door een uitgebreide meting in 2015 niet noodzakelijk was.
- Onderhoud aan steenglooiingen is uitgesteld naar 2017.
- Onderhoud aan onderwaterbestortingen is uitgesteld naar 2017.
- Handelskade op diverse plaatsen reparatie werkzaamheden uitgevoerd.
- Vloeipalen zijn vervangen aan Merwekade (2 st.), Binnenkalkhaven (2 st.), Buitenkalkhaven (1 st.), Buitenwalevest (1 st.), Bomhaven (2 st.).
- Schilderen koppen vloeipalen aan het Groothoofd (ca 30 st.).

Riolering
De wet 'Verankering en bekostiging gemeentelijke watertaken' verplicht gemeenten te beschikken over een verbreed Gemeentelijk RioleringsPlan (GRP). In 2015 is het huidige GRP V (2016-2020) opgesteld en door de raad vastgesteld. Met het Waterschap en de gemeenten Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht wordt samengewerkt om hogere kwaliteit en verminderde kwetsbaarheid te bereiken. De vijf gekozen werkvelden hierbij zijn: vervangingssystematiek riolering, optimaliseren bewaking lozingen riolering, gezamenlijk onderhoud gemalen, gezamenlijke wachtdienst inventarisatie en een meet- en monitoringssysteem.

Kerncijfers
Dordrecht heeft ca. 690 km riolering (vrijverval riolering, persleidingen, duikers).

Beheer en onderhoud van het areaal
Ieder jaar wordt invulling gegeven aan de wettelijke zorgplicht inzake een doelmatige inzameling en transport van afvalwater. Er zijn hierbij geen onderhoudsachterstanden. Alle noodzakelijke werkzaamheden zijn ingepland of in uitvoering. Het voornaamste risico in relatie tot de staat van onderhoud zijn ingroeiende boomwortels. De steeds extremere weersomstandigheden kunnen leiden tot problemen. Hevige regenval kan leiden tot overstroming van gebouwen en meer riooloverstorten en dus meer vervuiling van het oppervlaktewater. Het rioolstelsel is onderzocht op het hydraulisch functioneren. Hierbij is geïnventariseerd of er potentiele knelpunten zijn bij extreme buien. De conclusie is dat het rioolstelsel zodanig robuust is dat er in ieder geval op korte termijn geen acute maatregelen nodig zijn.

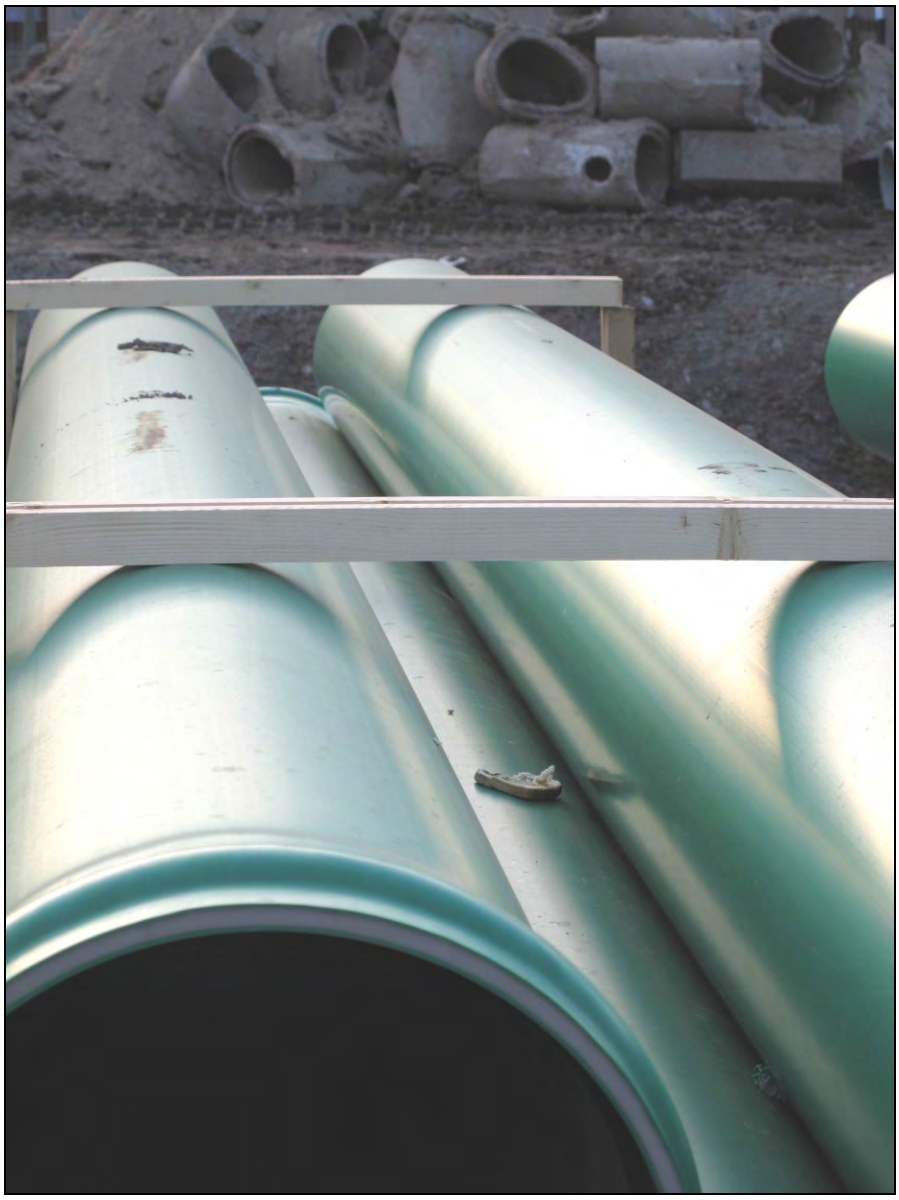

Wat zouden we doen in 2016?

- Uitvoering geven aan het gemeentelijk rioleringsplan.
- Rioolvervanging: Torenstraat (60 m), Schoolstraat (60 m), H. Ronald Holst-erf (556 m), Wiarda Beckmanplantsoen (652 m), Madame Curriestraat (253, afhankelijk van Havenbedrijf Rotterdam), Oranjelaan (600 m) en Merwedestraat (500 m).
- Van binnenuit repareren (relining): Turfsteiger (20 m), Hoge Nieuwstraat (182 m), Hoge Bakstraat (144 m), Voorstraat Midden (135 m).
- Reiniging en inspectie 18 km: diverse stamriolen en delen van Krispijn en Sterrenburg.
- Vervanging gemalen
    - Vervangen terugslagkleppen hoofdrioolgemalen inclusief bijbehorend leidingwerk.
    - Renovatie vuilwaterkelder gemaal Amstelwijk.
    - Vervangen diverse schakelkasten en besturingen.

Wat hebben we gedaan in 2016?

- Projecten Torenstraat, Schoolstraat, Wiarda Beckmanplantsoen, Madame Curiestraat, Oranjelaan/Merwedestraat, Turfsteiger, Hoge Bakstraat, Hoge Nieuwstraat, Voorstraat midden zijn uitgevoerd.
- H.R. Holst-erf uitvoering start maart 2017 (zowel vervangen als relinen).
- Reiniging en inspectie: er is 19,8 km uitgevoerd.
- Terugslagkleppen en bijbehorend leidingwerk in het hoofdrioolgemaal vervangen.
- De renovatie van de vuilwaterkelder van gemaal Amstelwijck is uitgevoerd.
- Vervangen van diverse schakelkasten en besturingen zijn in 2016 aanbesteed, de uitvoering vindt in 2017 plaats.

3.4 Financiering

De financieringsfunctie van de gemeente Dordrecht dient uitsluitend de publieke taak. Het prudente beleid valt binnen de kaders die zijn gesteld in de Wet financiering decentrale overheden (Wet fido). Centraal in deze wet staan transparantie en risicobeheersing. Om inzicht te geven in de wijze waarop de gemeente dit doet en beeld te geven van de stand van zaken wordt in deze paragraaf ingegaan op het risicobeheer (met name rente- en kredietrisico), de financierings- en schuldpositie, het kasbeheer en de informatievoorziening.

3.4.1 Algemeen

Het Financieringsstatuut (vastgesteld op 9 december 2014) vormt het kader voor beleid en uitvoering van de treasuryfunctie.

Het jaar 2016 kan wat betreft de renteontwikkelingen worden samengevat als bijzonder. Tikte de 10-jaars rente in het begin van het jaar nog bijna de 1% aan, in augustus was deze gedaald tot bijna 0,25%. In de laatste maanden van 2016 begon de nervositeit op de kapitaalmarkt, vooral door de Amerikaanse verkiezingen, toe te nemen. Dit leidde in de laatste maanden van het jaar tot een stijging van het percentage tot ongeveer 0,65%. De rente op de geldmarkt was als gevolg van de ECB-maatregelen zeer constant.

Onder deze marktomstandigheden bleef het uitgangspunt bij het aantrekken van vermogen, de kasgeldlimiet zoveel mogelijk optimaal te benutten en kort te financieren.

3.4.2 Financierings- en schuldpositie

Financiering activa
De activa van de gemeente Dordrecht waren per begin 2016 als volgt gefinancierd:

Bedragen x 1000

Omschrijving		1-1-2015		1-1-2016
Totale boekwaarde investeringen		€ 738.659		€ 737.065
Vaste financieringsmiddelen:				
Reserves	€ 434.461		€ 432.454	
Voorzieningen	€ 12.066		€ 8.115	
Langlopende leningen	€ 339.913		€ 329.236	
		€ 786.440		€ 769.805
Financieringsoverschot (+)/tekort (-)		€ 47.781		€ 32.740

Tabel 1 Financieringspositie per 1 januari 2016

Interne rente
De gemeente Dordrecht past een renteomslagmethodiek toe. Hiermee worden aan investeringen de gemiddelde rentekosten toegerekend die voortvloeien uit de opgenomen geldleningen en/of eigen middelen waarmee zij zijn gefinancierd. De omslagberekening, ofwel het saldo van alle interne en externe rentelasten en –baten, leidde over 2016 tot een voordeel van € 9,3 miljoen. Dit is gelijk aan het begrote voordeel.

Leningenportefeuilles
Er worden twee soorten leningenportefeuilles onderscheiden, te weten opgenomen leningen en uitzettingen.

Opgenomen langlopende leningen
Onderstaande tabel geeft inzicht in de mutaties van de totale portefeuille aan opgenomen leningen in 2016.

Bedragen x 1000

Omschrijving	Bedrag 2015	Gemiddeld percentage	Bedrag 2016	Gemiddeld percentage
Stand per 1 januari	€ 339.913	3,29%	€ 329.236	3,32%
Nieuwe leningen	€ -		€ -	
Reguliere aflossingen	€ 8.877-		€ 12.507-	
Vervroegde aflossingen	€ 1.800-	2,25%	€ 1.520-	2,25%
Rente-aanpassing (oud percentage)	€ -		€ -	
Rente-aanpassing (nieuw percentage)	€ -		€ -	
Stand per 31 december	€ 329.236	3,32%	€ 315.209	3,34%

Tabel 2 Mutaties leningenportefeuille OG 2016

Toelichting vervroegde aflossingen
Gezien de liquiditeitspositie is gebruik gemaakt van de mogelijkheid om op de lening bij de Triodos bank 10% van de restant hoofdsom (€ 15,2 miljoen) vervroegd af te lossen.

Uitzettingen
Uitzettingen zijn binnen de Wet fido gedefinieerd als verstrekte geldleningen en beleggingen. De mutaties van de uitzettingenportefeuilles gedurende 2016 kunnen als volgt worden weergegeven:

Bedragen x 1000

Omschrijving	Bedrag
Verstrekte geldleningen	
Stand per 1 januari 2016	€ 38.937
Nieuwe leningen	€ 382
Reguliere aflossingen	€ 3.806-
Vervroegde aflossingen	
Rente-aanpassing (oud percentage)	
Rente-aanpassing (nieuw percentage)	
Stand per 31 december 2016	€ 35.513
Beleggingen	
Stand per 1 januari 2016	€ 88.265
Afloop/expiratie	€ 16.000-
Herbelegging	€ -
Opgebouwd rendement duurzame belegging	€ 1.350
Stand per 31 december 2016	€ 73.615
Totaal uitzettingen per 1 januari 2016	**€ 127.202**
Totaal uitzettingen per 31 december 2016	**€ 109.128**

Tabel 3 Mutaties uitzettingen 2016

Toelichting verstrekte geldleningen
Uit het Dordrechts restauratiefonds werd voor € 272.195 aan nieuwe leningen verstrekt. In het kader van financiële steun bij Particuliere Woningverbetering werd voor € 110.000 aan nieuwe leningen verstrekt.

Toelichting overige uitzettingen
Het onder Overige uitzettingen bij Opgebouwd rendement duurzame belegging weergegeven bedrag van € 1,35 miljoen, is de jaarlijkse opboeking van een minimum gegarandeerd rendement van de duurzame belegging (4,5% over het nominaal belegde bedrag van € 30 miljoen). Daadwerkelijke uitkering van het totale rendement vindt contractueel plaats bij de expiratie van de belegging in 2017 en 2018. Vanuit het vrij belegbaar deel zullen we naar verwachting alleen nog een klein extra rendement bovenop de 4,5% ontvangen vanuit het inmiddels opgeheven Belair Sustainable Fund. Zie ook tabel 8 van deze paragraaf. Hierin wordt de totale beleggingsportefeuille naar kredietwaardigheid gespecificeerd en is ook de afloop/expiratie opgenomen.

3.4.3 Risicobeheersing

De relevante treasuryrisico's worden in het algemeen onderscheiden in renterisico's, kredietrisico's, koersrisico's en valutarisico's. Binnen de Dordtse financieringssituatie zijn met name rente- en kredietrisico's relevant.

Renterisico
Renterisico's worden binnen de Wet fido bezien op de korte en op de langere termijn.

Renterisico op de korte schuld: de kasgeldlimiet
Met de kasgeldlimiet is in de Wet fido een norm gesteld voor het maximale bedrag waarmee de gemeente haar financiële bedrijfsvoering met kortlopende middelen (looptijd <1 jaar) mag financieren: 8,5% van het begrotingstotaal. Voor het jaar 2016 bedroeg de kasgeldlimiet € 40,5 miljoen. In onderstaande tabel is de benutting van de kasgeldlimiet over 2016 weergegeven.

Bedragen x €1.000

1) Berekening kasgeldlimiet 2016:	
Begrotingstotaal (lasten)	476.688
Wettelijk percentage	8,50%
Kasgeldlimiet	40.518

2) Kwartaaluitkomsten kasgeldlimiet 2016:	1e kwartaal	2e kwartaal	3e kwartaal	4e kwartaal
Gemiddelde vlottende schuld	62.015	48.895	24.409	41.451
Gem. vlottende middelen	10.379	13.687	4.853	13.997
Gem. netto vlottende schuld	51.636	35.208	19.556	27.454
Kasgeldlimiet	40.518	40.518	40.518	40.518
Subtotaal	11.118	-5.310	-20.962	-13.064
CAP's (*)	10.000	10.000	3.333	
Ruimte onder kasgeldlimiet		15.310	24.295	13.064
of				
Overschrijding van de kasgeldlimiet	1.118			

Tabel 4 Kasgeldlimiet 2016

(*) De CAP van € 10 miljoen is per 29 juli 2016 vervallen. Met de in juli 2011 afgesloten CAP werd de rente over een bedrag van € 10 miljoen kortlopende financiering geplafonneerd. Door het afdekken van dit renterisico mocht de kasgeldlimiet met het CAP-bedrag worden verhoogd. Door intern aangescherpte regels sluiten banken geen nieuwe CAP's meer af met gemeenten.

De kasgeldlimiet is alleen in het eerste kwartaal 2016 overschreden. Voornamelijk doordat de uitgaven voor investeringen achtergebleven zijn bij de planning, resteerde er de overige kwartalen nog ruimte onder de kasgeldlimiet. Een melding bij de provincie was niet nodig, omdat volgens de normen in de wet Fido dit pas bij een overschrijding van drie achtereenvolgende kwartalen moet plaatsvinden.

Renterisico op langlopende schuld: de renterisiconorm
De gemeente loopt renterisico op het moment dat voor aflossingen nieuwe leningen moeten worden aangetrokken (herfinanciering) of als een renteherziening van toepassing is. Om het renterisico te beheersen, is in de Wet fido de renterisiconorm geformuleerd. Het doel van deze norm is het voorkomen van een overmatige afhankelijkheid van het renteniveau in één bepaald jaar, één en ander ter bescherming van de gemeentelijke financiële positie. Met deze norm beoogt de Wet fido een solide financieringswijze bij openbare lichamen.

Uit onderstaande tabel blijkt dat de gemeente Dordrecht met haar financiering in 2016 ruim binnen de renterisiconorm is gebleven.

		Bedragen x 1000
Renterisiconorm 2016:		
Renteherzieningen	€	-
Aflossingen	€	12.507
Renterisico	€	12.507
Berekening renterisiconorm 2016:		
Begrotingstotaal (lasten)	€	476.688
Wettelijk percentage		20%
Renterisiconorm	€	95.338
Toetsing werkelijk renterisico aan norm:		
Renterisico	€	12.507
Renterisiconorm	€	95.338
Ruimte binnen de norm	€	82.831

Tabel 5 Berekening renterisiconorm 2016

Kredietrisico

Kredietrisicobeheersing richt zich op de kredietwaardigheid (en dus het risicoprofiel) van de tegenpartijen bij financiële transacties. Kredietrisico's komen voor bij uitzettingen (verstrekte leningen en beleggingen) en bij verleende garanties.

Kredietrisico op leningen en beleggingen

De gemeente Dordrecht heeft deelnemingen en uitzettingen. Deze zaken staan onder de noemer 'financiële activa' op de balans. De totale boekwaarde aan financiële activa kan als volgt worden gespecificeerd:

		Bedragen x 1.000	
Deelnemingen (met een niet-speculatief karakter)	€	19.698	Betreft aandelen: Eneco Holding NV, BV Gemeenschappelijk Bezit Evides, Bank Nederlandse Gemeenten, ROM-D en Merwede-Lingelijn.
Uitzettingen	€	109.128	(Door)verstrekte geldleningen aan woningcorporaties (Trivire, Woonbron), Yulius (v/h De Grote Rivieren), Kiltunnel e.d., kapitaalverstrekkingen en beleggingen; zie ook Tabellen 3 en 7.
Totaal	€	128.826	

Tabel 6 Specificatie financiële activa gemeente Dordrecht

De in voorgaande tabel gespecificeerde uitzettingen kunnen als volgt naar de in de Wet fido onderscheiden risicocategorieën worden uitgesplitst:

			Bedragen x 1000	
Risicogroep:			Boekwaarde per 31-12-2016	Perc. van totaal
Gemeenten / Provincies		€	-	0,0%
Overheidsbanken		€	-	0,0%
Woningcorporaties met garantie WSW		€	11.513	10,5%
Semi-overheidsinstellingen		€	-	0,0%
Financiële ondernemingen (A en hoger)	(1)	€	73.615	67,5%
Overige toegestane instellingen volgens Treasurystatuut	(2)	€	24.000	22,0%
Niet-toegestane instellingen volgens Treasurystatuut		€	-	0,0%
Totaal		€	109.128	100,0%

(1) zie nadere specificatie in tabel 8

(2) zie nadere specificatie in tabel 9

Tabel 7 Specificatie uitzettingen naar risicocategorie conform Wet fido

Kredietwaardigheid
Ingevolge eerdere toezeggingen wordt onderstaand de gehele uitzettingenportefeuille naar kredietwaardigheid gespecificeerd. Tabel 8 betreft de uitzettingen bij financiële instellingen; tabel 9 de uitzettingen bij andere instellingen.

Bedragen x 1.000

Tegenpartij	Jaar aanvang	Jaar afloop	Coupon		Boekwaarde per 31-12-2016	Creditratings ultimo 2016	Opm.
CLN ING Bank/GE Euro Capital	2008	2021	5,600%	€	11.000	A-/AA+	
CLN RBS/GE Euro Capital	2008	2018	5,500%	€	11.000	BBB-/AA+	
CLN Barclays/GE Euro Capital	2011	2020	3,150%	€	9.240	A-/AA+	
HBOS/FTSE 4 Good Global 100 inc	2007	2017	4,500%	€	14.125	BBB+	(1) (2)
HBOS/FTSE 4 Good Europe 50 inc	2007	2018	4,500%	€	14.125	BBB+	(1) (2)
UniCredit/Belair Sustainabele Fund	2007	2018	4,500%	€	14.125	BBB-	(1) (2)
TOTAAL				€	73.615		

(1) Deze uitzettingen betreffen duurzame garantieproductie via Oyens & Van Eeghen.
(2) De weergegeven boekwaarde betreft de oorspronkelijke inleg van € 10 miljoen nominaal, vermeerderd met € 4,125 miljoen aan opgebouwd rendement dat per einddatum van de belegging ineens zal worden uitgekeerd.

Tabel 8 Specificatie uitzettingen bij financiële instellingen

Uit deze tabel blijkt dat de rating van UniCredit zich nog steeds op BBB minus-niveau bevindt. De daarmee verband houdende beleggingen worden op basis van marktontwikkelingen en volgens de Wet fido gehandhaafd. Deze worden niet tussentijds verkocht. In 2016 is de CLN HBOS/GE Capital Corp ad € 16 miljoen vrijgevallen en op de bank van de gemeente ontvangen. Deze mag niet worden herbelegd.

Bedragen x 1.000

Tegenpartij		31-12-2016
Leningen SVN iz funderingsherstel	€	12.598
Voorziening leningen SVN iz funderingherstel	€	37-
Overige langlopende leningen buiten renteomslag	€	8.174
Leningen NRF Dordrechts Restauratiefonds	€	2.703
Selfservice vervanging VOB	€	199
Stichting Sportvoorziening Dubbeldam	€	91
Leningen SVN Dichterskwartier iz PWV	€	66
Via SVN verstrekte Startersleningen	€	111
Via SVN verstrekte leningen woningverbetering	€	94
Totaal	€	24.000

Tabel 9 Specificatie uitzettingen bij andere instellingen

Bij langlopende leningen buiten de renteomslag is een belangrijk deel gekoppeld aan indertijd doorverstrekte leningen aan Yulius. Yulius is een partner in de zorgketen (onder andere Jeugdzorg/WMO). Er zijn geen betalingsproblemen. Wel heeft de branche en dus ook Yulius problemen met controle verklaringen bij jaarverslagen. Dit is hoofdzakelijk het gevolg van controletechnische problemen vanuit oude afspraken en regelgeving. De gemeente heeft voldoende hypothecaire zekerheden. Bij recentere renteherzieningen is afgesproken om het rentevoordeel te benutten voor versnelde aflossing. Hierdoor ontstaan wel enige verschillen tussen de gemeentelijke financiering en die van Yulius.

Kredietrisico ten aanzien van borgstellingen (gemeentegaranties)
Borgstellingen kunnen op twee manieren voorkomen:
1. Directe borgstelling.
2. Achtervang.

Bij directe borgstellingen staat de gemeente jegens geldgevers borg voor de betaling van rente en aflossing op langlopende geldleningen. Deze leningen zijn aangetrokken door lokale organisaties, instellingen of verenigingen die veelal activiteiten verzorgen die in het verlengde liggen van de gemeentelijke, publieke taak. Achtervang houdt in dat de gemeente, al dan niet samen met het Rijk, een rol speelt in de zekerheidsstructuur

van een waarborgfonds, bijvoorbeeld de Stichting Waarborgfonds Sociale Woningbouw. Door deze structuur kunnen instellingen die bij een waarborgfonds zijn aangesloten tegen een lagere rente lenen.

Bedragen x 1.000

Vorm	Bedrag per 1-1-2016	Bedrag per 31-12-2016	Toe-/ afname	Bedrag per 31-12-2016 in % van totaal
Directe borgstellingen	€ 46.392	€ 48.631	€ 2.239	8,1%
Achtervang Waarborgfonds Sociale Woningbouw	€ 599.797	€ 553.359	€ 46.438-	91,9%
TOTAAL	€ 646.189	€ 601.990	€ 44.199-	100,0%

Tabel 10 Verloop borgstellingen 2016

In tegenstelling tot andere jaren zijn de (indirecte) borgstellingen in de gemeenschappelijke regelingen/ HVC niet meer in deze tabel opgenomen. Gemeenten zijn verplicht om eventuele tekorten van gemeenschappelijke regelingen aan te zuiveren, ongeacht de oorzaak hiervan. Dit is onderdeel van het algemene risico dat de gemeenten nemen door samen te werken, en welke in de risicobeschouwing moet worden betrokken.

Het totaalbedrag aan door het Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW) geborgde leningen met achtervang van de gemeente Dordrecht bedraagt per eind 2016 € 553,4 miljoen. Gezien de zekerheidsstructuur van het WSW is de kans dat er een beroep gedaan wordt op de garantie zeer klein. Bij de achtervangconstructie WSW dienen bij aanspraken van banken, voor zover het WSW zelf onvoldoende geld heeft, de corporaties eerst collectief bij te dragen. Vervolgens kan overgegaan worden tot verkoop/executie van vastgoed. WSW streeft er bij haar toezichtsbeleid naar om het betaalrisico voor gemeenten maximaal 1% te laten zijn. Daarom stellen we het WSW-risico op nihil bij de bepaling van de gemeentelijke weerstandsratio.

Voor de periode van 1 januari 2015 tot 1 januari 2020 heeft de gemeente een achtervangovereenkomst met het WSW gesloten. Deze geldt voor nieuwe financieringen uitsluitend voor de corporaties Woonbron en Trivire.

Het garantierisico sportsector wordt jaarlijks beschouwd in het gemeentelijke risico-inventarisatiesysteem.

Voor verdere specificatie verwijzen wij naar de staat van gewaarborgde geldleningen; als bijlage bij dit jaarverslag.

3.4.4 Kasmanagement

Betalingsverkeer
De inrichting van het betalingsverkeer (het beheer van het gemeentelijke rekeningstelsel, het coördineren van de bevoegdheden en het verrichten van feitelijke betalingen) alsmede de saldoregulatie wordt verzorgd vanuit het Servicecentrum Drechtsteden (SCD). De NV Bank Nederlandse Gemeenten is huisbankier van de gemeente Dordrecht. Daarnaast heeft de gemeente betalingsverkeerrelaties met ABN AMRO, ING en Rabobank.

Schatkistbankieren
Met betrekking tot het verplicht schatkistbankieren is het toegestaan dat decentrale overheden een bedrag van 0,75% van het begrotingstotaal buiten de Schatkist houden, het zogenoemde drempelbedrag. Het drempelbedrag mag als *gemiddeld creditbedrag per kwartaal* niet overschreden worden. In onderstaande tabel staat per kwartaal aangegeven wat het gemiddelde positieve banksaldo was.

Hieruit blijkt dat in 2016 het drempelbedrag van € 3,6 miljoen niet overschreden is.

Bedragen x 1.000

1) Benutting drempelbedrag Schatkistbankieren 2016:		
Begrotingstotaal	€	476.688
Wettelijk percentage		0,75%
Drempelbedrag	€	3.575

2) Kwartaaluitkomsten benutting drempelbedrag 2016:	1e kwartaal	2e kwartaal	3e kwartaal	4e kwartaal
Benutting drempelbedrag	€ 2.823	€ 1.074	€ 983	€ 1.239

Tabel 11 Overzicht schatkistbankieren

De gemeente heeft in 2016 structureel uitzettingen gehad bij de Schatkist. Dit heeft geen onnodige kosten veroorzaakt door de negatieve rente op de kasgeldleningen. De Wet verplicht schatkistbankieren – en daarmee de deelname van decentrale overheden – zal uiterlijk in 2018 worden geëvalueerd. In 2016 heeft een enquête plaatsgevonden onder deelnemende instellingen, de betrokken vakdepartementen en de banken die schatkistbankieren faciliteren.

3.4.5 Kengetallen

Om inzicht te geven in de vermogenspositie en een benchmark mogelijk te maken tussen gemeentes, zijn in onderstaande tabel drie kengetallen weergegeven:

	Rekening 2015	Begroting 2016	Rekening 2016
Netto schuldquote	60%	72%	57%
Netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte leningen	51%	64%	50%
Solvabiliteit	49%	45%	49%

Netto schuldquote
Dit kengetal geeft het niveau van de schuldenlast van de gemeente weer ten opzichte van de totale baten. De netto schuldquote geeft een indicatie van de druk van de rentelasten op de exploitatie. De netto schuldquote wordt ook inclusief doorgeleende gelden weergegeven via de netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte geldleningen. Op die manier wordt duidelijk wat het aandeel van de verstrekte leningen is en wat dit betekent voor de schuldenlast.

De kengetallen zijn per 31-12-2016 aanzienlijk lager dan waar bij de Begroting 2016 van uit werd gegaan. Dit komt vooral door het niet aantrekken van nieuwe leningen in verband met achterblijvende bestedingen en investeringen. Er was € 60 miljoen aan langlopende geldleningen begroot, terwijl in werkelijkheid geen nieuwe financieringen zijn aangetrokken.

De VNG stelt dat voor een gemeente geldt dat bij een netto schuldquote boven de 100% het licht op oranje springt en boven de 130% op rood. Er blijft dan namelijk weinig leencapaciteit over om de gevolgen van financiële tegenvallers door bijvoorbeeld een economische recessie op te vangen. Afhankelijk of een gemeente net grote investeringen achter de rug heeft, is de netto schuldquote hoger of lager. Concluderend is de schuldontwikkeling nog steeds relatief gunstig en binnen de veiligheidsmarges zoals de VNG die hanteert. Wij zien op financieringsgebied dan ook geen bijzondere risico's die bestuurlijke afweging vergen.

Solvabiliteitsratio
Dit kengetal laat zien in hoeverre het bezit op de balans is afbetaald en wordt berekend door het eigen vermogen af te zetten tegen het balanstotaal. In Dordrecht is sprake van een gezonde verhouding van 49% in 2016. Hoe hoger de solvabiliteitsratio, hoe groter in principe de weerbaarheid van de gemeente. Deze ratio kan per gemeente door verschillende (boekhoudkundige) oorzaken sterk verschillen en geeft op zichzelf niet een volledig inzicht in de weerbaarheid. Voor de beoordeling van onze weerbaarheid is het daarom van belang ook naar de andere ratio's en kengetallen te kijken, zoals met name de ratio voor het weerstandsvermogen (zie paragraaf Weerstandsvermogen en risicobeheersing (3.2).

3.4.6 Renteoverzicht

De bepalingen en richtlijnen van de Notitie rente 2017 treden in werking met ingang van het begrotingsjaar 2018. De gemeente Dordrecht heeft de aanbeveling van de Commissie BBV gevolgd om deze eerder toe te passen vanaf de Begroting 2017. De wijzigingen in de rentetoerekening bij grondexploitatie gelden reeds vanaf 2016. Op basis van onderstaand renteschema heeft bij de opstelling van de Jaarrekening 2016 een nacalculatie van de rente op de grondexploitatie plaatsgevonden.

Bedragen x €1000

		Primair begr. 2016			Begroting 2016			Jaarrekening 2016	
Rentelasten vreemd vermogen lang	€	10.834		€	10.813		€	10.758	
Rentelasten vreemd vermogen kort	€	-		€	-123		€	-145	
Externe rentebaten	€	-							
Totaal externe rente	€	10.834		€	10.690		€	10.613	
		Saldo 1-1-2016			Saldo 1-1-2016			Saldo 1-1-2016	
Saldo vreemd vermogen lang	€	329.236		€	329.236		€	329.236	
Saldo vreemd vermogen kort	€	58.000		€	58.000		€	58.000	
	€	387.236		€	387.236		€	387.236	
Rentepercentage vreemd vermogen		2,80%			2,76%			2,74%	
		Saldo 1-1-2016			Saldo 1-1-2016			Saldo 1-1-2016	
Eigen vermogen	€	434.137	49,33%	€	434.460	48,99%	€	434.460	48,99%
Vreemd vermogen	€	445.980	50,67%	€	452.309	51,01%	€	452.309	51,01%
Totaal vermogen	€	880.117		€	886.769		€	886.769	
Rentepercentage grondexploitatie		1,42 %			1,41 %			1,40 %	
Saldo grondexploitatie per 1-1-16	€	50.711		€	50.711		€	50.711	
Rente grondexploitatie	€	719		€	714		€	709	

Tabel 12 Berekening rente grondexploitatie

3.5 Organisatieontwikkeling en bedrijfsvoering

In deze paragraaf beschrijven we de behaalde resultaten op de voorgenomen activiteiten voor 2016 op het gebied van de organisatieontwikkeling en bedrijfsvoering van de gemeente Dordrecht.

3.5.1 Inleiding

In 2016 hebben we richting gegeven aan de organisatieontwikkeling voor de komende jaren. Centraal hierin staat het denken en organiseren vanuit ambities in en voor de samenleving. De energie, dynamiek en kracht van marktpartijen, bewoners en maatschappelijke organisaties willen we meer benutten en stimuleren.

Ook zijn in 2016 stappen gezet in duurzame inzetbaarheid van personeel en is het ziekteverzuim teruggedrongen. Verder heeft de gemeente een succesvol jaar achter de rug op het gebied van werving en inzet van stagiairs. Op het gebied van de 'kleine kwaliteit' (afhandeling facturen, brieven en telefonie) zijn betere scores behaald dan vorig jaar, maar is de gewenste servicenorm niet overal behaald. Op digitaal gebied heeft de gemeente in 2016 stappen gezet in de doorontwikkeling van de ICT infrastructuur,- strategie. Afsluitend zijn er verdere stappen gezet in de uitwerking van het stadskantoor van de toekomst.

3.5.2 Organisatieontwikkeling

Medewerkers van de gemeente Dordrecht zetten zich samen met Dordtenaren en partners in om gedeelde ambities waar te maken. Dat is het doel van onze organisatie, vanuit die bedoeling werken wij consequent. We zetten onze talenten, kennis en ervaring op vele terreinen in en zijn bovendien onderdeel van grote en kleine netwerken. We maken slim gebruik van beschikbare data en de elkaar steeds sneller opvolgende technologische ontwikkelingen. Dat vraagt van ons dat wij blijven leren: van wat er in de wereld gebeurt, van Dordtenaren en van elkaar. Zo draagt iedereen binnen de gemeente Dordrecht op eigen wijze bij aan de ambitie van Dordrecht. Centraal hierin staat het denken en organiseren vanuit ambities in en voor de samenleving. De energie, dynamiek en kracht van marktpartijen, bewoners en maatschappelijke organisaties willen we meer benutten en stimuleren. Om dit bereiken vullen we onze klassieke rollen aan met netwerken en faciliteren en gaan we ons meer organiseren in flexibele netwerken.

Lerend aan de slag met opgaven gestuurd werken in 2016

Om werk te maken van deze ambities hebben we in 2016 knopen doorgehakt en richting gegeven aan de organisatieontwikkeling. De kern hiervan is dat we samen met de stad stapsgewijs werken aan opgavegestuurd organiseren. Deze ontwikkeling vertaalt zich in een aantal concrete sporen, die in 2016 zijn opgestart.

Structuur

Er wordt afscheid genomen van de sectoren en bedrijven. Geen sectordirecteuren meer, maar portefeuilledirecteuren die collectief sturen op strategie, verbinding, ambitie en resultaten. Portefeuilles zijn daarbij ingericht naar wat de samenleving vraagt. De organisatie bestaat uit vaste kernteams voor reguliere taken en tijdelijke opgaveteams. Opdracht geven en nemen wordt een dominant sturingsprincipe in de nieuwe organisatie.

Mensen

We werken toe naar een lerende organisatie waarbij we van elkaar en van Dordtenaren systematisch leren. Hierbij hoort dat je weet waar je voor staat en gaat. Medewerkers worden gefaciliteerd in het maken van persoonlijke portfolio's. Deze portfolio's helpen bij het samenstellen van teams en bij het matchen van medewerker en opgave.

Cultuur

Aan de hand van leidende principes maken we afspraken met elkaar en de stad over hoe we met elkaar om willen gaan. Het gaat om de volgende principes:

- We werken vanuit de bedoeling.
- We praten niet over, maar met…
- Bij ons staat de klant, de stad, de samenleving centraal en gaan we uit van gelijkwaardig partnerschap.
- We zien en creëren kansen en innovaties samen met onze partners en gaan uit van wat mogelijk lijkt.
- We zijn transparant, flexibel en betrouwbaar.

Systemen

De bedrijfsvoering faciliteert opgavegestuurd werken zoveel mogelijk en zorgt ervoor dat medewerkers efficiënt en effectief hun werk kunnen doen.

Ontwikkelingen in het personeelsbestand

In 2016 zijn enkele majeure veranderingen in de organisatie doorgevoerd. Zo is Dienstverlening Drechtsteden (DD) op 1 januari 2016 van start gegaan, waarbij vanuit één organisatie meerdere gemeenten bediend worden op het gebied van burgerzaken en klantcontact. Dit leidde tot een stijging van de formatie. Later in het jaar is

het onderdeel Toezicht buiten de gemeentelijke organisatie gepositioneerd waardoor de formatie weer daalde. Een klein deel is in de organisatie gebleven als team Handhaving.

Ook afgelopen jaar heeft de vergrijzing weer doorgezet. De gemiddelde leeftijd van de organisatie ligt nog net onder de 50 jaar. Om ook tijdig de nodige kennis te delen met een nieuwe generatie, wordt regionaal onderzocht op welke manier verjonging gestimuleerd kan worden.

In 2016 is een organisatiebeweging in gang gezet die de gemeente meer gaat richten op de opgaven in de stad. In 2017 zal dit verder vorm krijgen en leiden tot een reorganisatie. Wat de concrete gevolgen hiervan voor het personeelsbestand zullen zijn, is nog niet bekend, maar het is opnieuw een prikkel om met medewerkers 'het goede gesprek' te voeren over ontwikkeling, mobiliteit en inzetbaarheid. In 2016 zijn de belangrijkste aanzetten daartoe al gedaan; het programma 'Duurzame Inzetbaarheid', het onderzoek naar mantelzorg in de organisatie en de versterking van het regionale mobiliteitsprogramma in de Drechtsteden.

Het personeelsbestand in cijfers

De krimp in formatie is in 2016 voortgezet. De ruimte tussen formatie en bezetting is in 2016 verder afgenomen en dat wil zeggen dat er minder mogelijkheden zijn om ons personeelsbestand flexibel in te vullen.

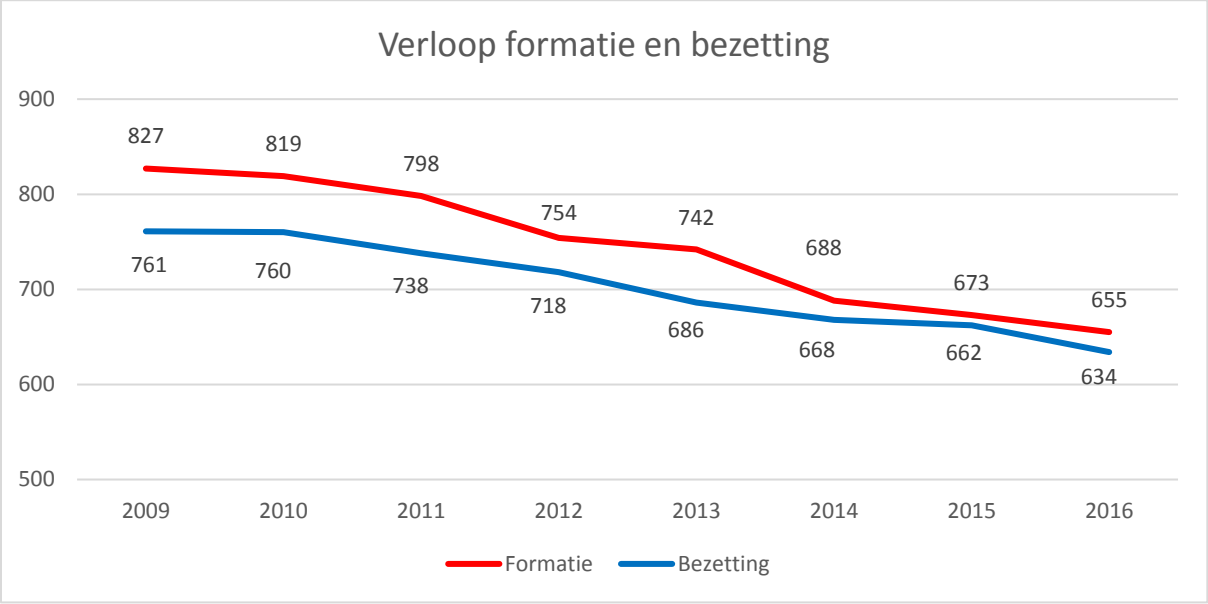

Figuur 1 formatie en bezetting

Stages

De gemeente Dordrecht draagt bij aan de ontwikkeling van studenten door stageplaatsen en traineeships aan te bieden. Wij zien het als een maatschappelijke plicht om voor hen ruimte te creëren om kennis en talenten te ontplooien en te ontwikkelen. Op allerlei plaatsen in onze organisatie komen we jong talent tegen dat deze kans geboden wordt.

Stages

De gemeente Dordrecht heeft een stagebureau. Het doel van het stagebureau is om de organisatie ondersteuning te bieden in het werven van stagiairs. Ook zorgt het stagebureau er voor dat de kwaliteit van het stagelopen gewaarborgd blijft door onder andere over het stageproces te waken, contacten met onderwijsinstellingen te onderhouden en het blijven herzien van het stagebeleid.

De organisatie streeft er in samenwerking met het stagebureau naar dat op jaarbasis 7% van het personeelsbestand uit stagiairs bestaat. Hiermee wordt bedoeld het aantal stagiairs (betaald en onbetaald) afgezet tegen de bezetting. In 2016 is dit doel met 15,8% ruimschoots behaald.

Traineeship

De gemeente Dordrecht heeft in 2016 in samenwerking met andere Drechtsteden een Drechtstedelijk traineeprogramma verzorgd. Binnen de Drechtsteden waren negen trainees actief met verschillende studieachtergronden op verschillende posities. Van de negen trainees waren er vijf werkzaam bij de gemeente Dordrecht.

Leiderschap

Medewerkers doen niet wat leidinggevenden zeggen, ze doen wat leidinggevenden doen. Daarom is er ook in 2016 aandacht besteed aan leiderschapsontwikkeling. Door ieder kwartaal een plenaire

leiderschapsbijeenkomst te organiseren door en voor de doelgroep en door specifiek de duurzame inzetbaarheid van medewerkers met leidinggevenden uit te diepen. Ook is in 2016 op eigen initiatief van leidinggevenden een 'leiderschapsnetwerk' ontstaan waarin zij met elkaar thema's uit de Dordtse organisatieontwikkeling bespreken en verkennen. Tevens is in 2016 deelgenomen aan het Drechtstedelijke leiderschapstraject bestaande uit drie inspiratiebijeenkomsten, een expeditie en een training 'Drecht uit het Hart'.

Gezondheidsmanagement en ziekteverzuim
Gedurende 2016 zijn de oorzaken van het verzuim bij die afdelingen waar het verzuim hoog bleef grondig geanalyseerd. Vanuit het uitgangspunt: 'ziek zijn overkomt je, verzuim is een keuze' is gekeken op welke punten zowel het gedrag van de leidinggevende als van de verzuimende medewerker te beïnvloeden was. In januari 2016 is een verzuimcoach aangesteld om in gesprek te gaan met verzuimende medewerkers en hun leidinggevende over dit onderwerp.

Onderwerpen als werkdruk-werkstress, werk-privébalans en zit je als medewerker nog op de juiste plaats kwamen aan bod. De verzuimcoach schuift als vervolg hierop regelmatig aan bij de MT-overleggen van een aantal sectoren en bedrijven om verzuim en verzuimpreventie te bespreken. Daarnaast is er aan leidinggevenden in 2016 een traject Duurzame Inzetbaarheid aangeboden waar de leidinggevenden via de Duurzame Inzetbaarheids Scan (DIX) een uitslag kregen van hun individuele inzetbaarheid. Daarin is gekeken naar motivatie en betrokkenheid, energie en gezondheid, vaardigheden en vakkennis en balans werk-privé. Doel was bewustwording rond deze thema's bij te brengen om met deze opgedane kennis de dialoog aan te gaan met hun medewerkers over deze onderwerpen.

Het verzuimpercentage van 5% is niet gehaald in 2016, het verzuimpercentage was wel afgenomen naar 6,3%, 0,9% lager dan eind 2015.

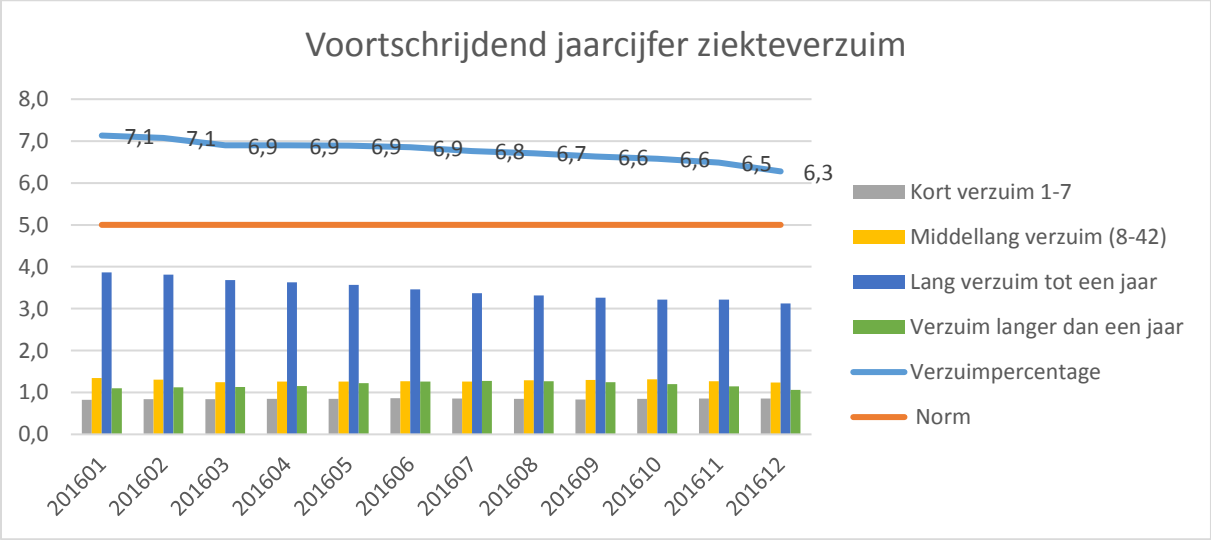

Figuur 2 voortschrijdend ziekteverzuim

Medewerkertevredenheidsonderzoek 2015
In 2015 hebben we een medewerkertevredenheidsonderzoek (MTO) uitgevoerd. Door het MTO maken we inzichtelijk wat goed gaat of beter zou kunnen. Daarmee voeren we een onderbouwd en ontwikkelingsgericht gesprek over verbeterplannen. De actiepunten uit het onderzoek zijn meegenomen in de jaarplannen 2016 van de sectoren.

In 2016 heeft er een tussenevaluatie plaatsgevonden op de verbeterplannen die zijn gekomen uit het MTO 2015. Het doel was om na te gaan in hoeverre de sectoren de verbeterpunten hebben opgepakt. Uit de evaluatie is gebleken dat alle sectoren met de verbeterpunten aan de slag zijn gegaan. Er is geadviseerd om binnen alle sectoren structureel aandacht te blijven geven aan medewerkertevredenheid, werktevredenheid en bevlogenheid in de breedste zin van het woord.

3.5.3 Bedrijfsvoering

Een meer vanuit opgaven georganiseerde organisatie heeft een sterke en flexibele bedrijfsvoering nodig. Om dit mogelijk te maken is het noodzakelijk om de bedrijfsvoering verder op orde te krijgen en zo efficiënt mogelijk te organiseren. In 2016 hebben we stevig in verdere standaardisatie en digitalisering geïnvesteerd onder andere bij de voorbereiding op de invoering van het nieuwe Klant- Zaak en Archiefsysteem (KZA). Ook zorgen

we voor slimmere bedrijfsvoeringsprocessen, die bijvoorbeeld uitgaan van zelfbediening en hebben we in 2016 onze archiefachterstanden weggewerkt.

De gemeente Dordrecht staat voor een goede dienstverlening aan inwoners en klanten. Daarbij hanteert de gemeente eigen servicenormen. Zo ontvangt iemand die een brief stuurt altijd een ontvangstbevestiging. Vervolgens beantwoordt de gemeente de brief binnen zes weken. Als de gemeente daar niet in slaagt, stelt zij de briefschrijver daarvan tijdig op de hoogte. De gemeente heeft als norm om 90% tijdig af te handelen óf de briefschrijver in te lichten bij het overschrijden van de periode van 6 weken.

Kleine kwaliteit

	Totaal	Percentage afhandeling binnen servicenormen	Norm
Facturen	26.227	91%	90%
Brieven	1.827	76%	90%
Telefonie	80.036	77%	80%

In 2016 handelde de gemeente 91% van de facturen tijdig af. Deze prestatie is een verbetering ten opzichte van vorig jaar en de servicenorm is behaald. Een reden dat facturen niet tijdig betaald zijn is omdat de routenummers door de afzender niet vermeld worden of omdat met de leverancier in overleg wordt getreden.

In 2016 behandelde de gemeente 76% van de brieven volgens voornoemde voorwaarden. Een lichte stijging in vergelijking met 2015, maar nog onder de servicenorm van 90%. Een reden is dat brieven in het digitaal systeem niet correct de route ingaan of niet als 'behandeld' afgemeld worden, terwijl ze feitelijk wel zijn behandeld.

In 2016 handelde de gemeente 77% van de telefoontjes tijdig af. Dit ligt onder de norm van 80%. Een reden is dat telefoons niet (correct) zijn doorgeschakeld of niet uitgeschakeld staan. De gemeente handelde 83% van de terugbelnotities binnen een werkdag af.

De servicenormen worden ieder kwartaal besproken in de managementteams van de gemeente. Gezien de behaalde resultaten in 2016, wordt in overleg met de managementteams bepaald welke acties ondernomen worden om de resultaten te verbeteren.

Regionale samenwerking Service Centrum Drechtsteden
In 2016 is in regionaal verband gewerkt aan een bedrijfsvoeringstrategie. Het opdrachtgeverschap van de deelnemende organisaties van het Service Centrum Drechtsteden (SCD) wordt daarmee verbeterd en de agendering van grote ontwikkelingen in de bedrijfsvoering krijgt daarmee een impuls. Zo kunnen er beter keuzes worden gemaakt op welke ontwikkelingen regionaal al dan niet wordt ingezet.

ICT strategie en Open Data
In de afgelopen periode zijn er veel middelen vrijgemaakt waarmee een stevig ICT fundament gerealiseerd is. In 2016 zijn wij verder gegaan met het uniformeren van processen en het verstevigen van systemen. In dit kader is de invoering van het Klant- Zaak- en Archiefsysteem (KZA) een belangrijke ontwikkeling. Hierdoor zal onder andere de kwaliteit van ons archief op het door de wet vereiste niveau worden gebracht en onze digitale dienstverlening een kwaliteitsimpuls krijgen. In 2016 is in dit kader vooral aandacht besteed aan een gedegen voorbereiding van de invoering. Tevens werken wij gestaag verder aan de invoering van de onderliggende bouwstenen van de elektronische overheid.

De informatiebeveiliging van gemeenten staat volop in de belangstelling van media en politiek, zowel landelijk als lokaal. De inwerkingtreding van de Meldplicht Datalekken in combinatie met enkele in het oog springende kwetsbaarheden maakt dat de focus ligt op gemeenten als primaire verwerker van gevoelige en bijzondere persoonsgegevens. Hierom hebben wij in 2016 ingezet op de verdere professionalisering van de totale informatiebeveiligingsfunctie. Ook zijn wij gestart met een awareness campagne om onze medewerkers bewust te maken van hun rol bij informatiebeveiliging.

In 2016 heeft de gemeente Dordrecht open datasets gepubliceerd. Meebewegen met de landelijke trend om data beschikbaar te stellen als herbruikbare open data is een absolute must. Deze data kunnen immers een meerwaarde hebben voor toepassing door derden en geven inzicht in het reilen en zeilen van de gemeentelijke organisatie. Ook in Dordrecht staat dit onderwerp duidelijk op de kaart en in 2016 zijn de eerste concrete resultaten in gebruik genomen. Het open dataportaal Drechtsteden is op 28 oktober 2016 gepresenteerd en de eerste acht datasets zijn hierop gepubliceerd. Dit resultaat is mede tot stand gekomen door de inbreng van externe partners en ondernemers uit de regio.

Huisvesting
In 2016 hebben we een aantal aanpassingen gedaan in het Stadskantoor. Dit in het kader van een interne verhuizing waarbij een aantal organisatieonderdelen zijn verhuisd naar een andere verdieping. Het laatste deel van deze interne verhuizing was gepland in 2016, maar voeren we uit in het eerste halfjaar van 2017.

Verder is in 2016 een versnelling aangebracht in het maken en uitwerken van plannen voor huisvesting op lange termijn. Dit in het kader van de Ontwikkelvisie Spuiboulevard e.o. die op 10 mei 2016 is vastgesteld door de raad. Tegelijkertijd is ook besloten twee panden, het voormalig Belastingkantoor en het naastgelegen pand van de Rabobank, te kopen. Beide locaties hebben we op het oog voor onze eigen toekomstige huisvesting. Realisatie van eigen huisvesting op deze locatie kan namelijk een vliegwiel zijn voor de ontwikkeling van het gebied.

Met eigen huisvesting doelen we overigens niet zozeer op huisvesting voor raad, college en ambtelijke organisatie. Het 'Stadskantoor voor de Toekomst' wordt wat ons betreft een plek waar iedereen zich thuis voelt. Een plek die uitnodigt om elkaar te ontmoeten en samen te werken aan de toekomst van de stad. In 2016 zijn we begonnen met het beschrijven waar onze toekomstige huisvesting in dit kader aan moet voldoen. De uitkomst hiervan leggen we in juni 2017 – als onderdeel van een voorstel met betrekking tot de verdere uitwerking van de gebiedsvisie Spuiboulevard e.o. – voor aan de raad.

Foto: Hans Thiebou

3.6 Verbonden partijen

Verbonden partijen van de gemeente Dordrecht
De gemeente gaat de verbintenis aan met anderen in en buiten de stad om haar doelen te realiseren en processen tot uitvoer te brengen. We spreken van een verbonden partij als de gekozen vorm van samenwerking leidt tot een rechtspersoon waarin de gemeente een bestuurlijk én een financieel belang heeft. Bestuurlijk belang is zeggenschap, ofwel via vertegenwoordiging in het bestuur ofwel via stemrecht. Financieel belang is het ter beschikking stellen van een bedrag dat niet verhaalbaar is indien de verbonden partij failliet gaat, ofwel waarvoor aansprakelijkheid bestaat indien de verbonden partij haar verplichtingen niet nakomt. Hieronder vallen ook de ontvangst van baten uit beleggingsdeelnemingen, leningen of werkkapitaal verstrekken, garant staan en/of grond bezit wat in de verbonden partij is ingebracht.

Als sprake is van een andere vorm van verbondenheid, bijvoorbeeld een subsidierelatie, is de organisatie wel een maatschappelijke samenwerkingspartner, maar geen verbonden partij. Want zelfs als een wethouder lid is van het bestuur van de gesubsidieerde organisatie is geen sprake van een financieel belang als de gemeente bij een faillissement niet aansprakelijk is voor de schulden van de organisatie.

De nota Verbonden Partijen (2014) biedt een kader voor deelname aan, het oprichten van en het sturen op de verbonden partijen van de gemeente, met name gemeenschappelijke regelingen. Het doel is te komen tot verbonden partijen die maximaal bijdragen aan de lokale bestuurlijke ambities met minimale risico's zodat de gemeentelijke doelen zo efficiënt en effectief mogelijk worden gerealiseerd. De rollen van de raad, het college en het ambtelijk apparaat in relatie tot de verbonden partijen zijn eveneens beschreven in de nota verbonden partijen.

Dordrecht participeert momenteel in 17 verbonden partijen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen deelnemingen door de gemeente in publiekrechtelijke samenwerkingsorganisaties (gemeenschappelijke regelingen), privaatrechtelijke samenwerkingsorganisaties (NV's, BV's, stichtingen, et cetera) en publiekprivate samenwerkingsorganisaties (PPS-constructies). De onderstaande tabel geeft een overzicht van de verbonden partijen van de gemeente Dordrecht:

Gemeenschappelijke Regelingen (GR)	• GR Drechtsteden: *Servicecentrum Drechtsteden (SCD), Sociale Dienst Drechtsteden (SDD), Ingenieursbureau Drechtsteden (IBD), Onderzoekscentrum Drechtsteden (OCD), Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden (GBD), Bureau Drechtsteden (BD).* • GR Dienst Gezondheid en Jeugd: *Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst Zuid-Holland Zuid (GGD), Bureau Leerplicht en Voortijdig Schoolverlaten (BLVS); Serviceorganisatie Jeugd ZHZ (SOJ), Regionale Ambulance Voorziening Zuid-Holland-Zuid (RAV).* • GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid. • GR Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid: *Regionale Brandweer Zuid-Holland Zuid, geneeskundige hulpverlening bij ongevallen en rampen (GHOR).* • GR Sociale Werkvoorziening Drechtsteden (Drechtwerk). • GR Gevudo en via Gevudo in NV . Huisvuilcentrale Noord-Holland (HVC) • GR Wegschap Tunnel Dordtse Kil. • GR Parkschap Nationaal Park De Biesbosch.
Besloten Vennootschappen	• B.V. Gemeenschappelijk Bezit Evides. • Merwedelingelijn Beheer B.V. • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Capital B.V.
Naamloze Vennootschappen	• Eneco Holding NV • Bank Nederlandse Gemeenten NV
Stichtingen	• Stichting administratiekantoor Breedband Drechtsteden.
Coöperaties	• Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A. • Coöperatie Kennis- en Opleidingscentrum Veiligheid ZHZ (in liquidatie). • Energie Coöperatie Dordrecht.
Andere rechtsvorm	• Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Kil III C.V.

In de bijlagen vindt u aanvullende informatie over de verbonden partijen in de afzonderlijke formats.

3.6.1 Beschouwing van de ontwikkelingen

Uiteraard hebben verbonden partijen zelf een eigen verantwoordelijkheid. Ze moeten rechtmatig opereren, adequaat reageren op nieuwe ontwikkelingen en transparant zijn in de informatievoorziening. Ze dienen kansen en bedreigingen tijdig te signaleren en hier middels risicomanagement op te sturen.

Vanwege de vaak aanmerkelijke bestuurlijke, beleidsmatige en financiële belangen is inzicht in en effectieve sturing op deze verbonden partijen gewenst. Zo wil de gemeente bereiken dat de verbonden partij de overeengekomen opdracht realiseert binnen de daarover afgesproken beleidsinhoudelijke en financiële kaders. Daarom beschouwen we in deze paragraaf de verbonden partijen van de gemeente.

Actuele ontwikkelingen algemeen
Als we boven de verbonden partijen gaan hangen en kijken naar trends en ontwikkelingen dan valt onder andere het volgende waar te nemen:

- De budgetten behorend bij de decentralisatie van het sociale domein staan onder druk. Het beroep op het sociale domein is stijgende en de transformaties bij gemeenten en zorgaanbieders moeten (financieel) hun vruchten nog afwerpen.
- Verbonden partijen evolueren.
  - Soms is sprake van doorontwikkelen en groei: door de decentralisaties en ontwikkeling van rijksbudgetten zijn de afgelopen jaren meer taken belegd bij de GRD (SDD), DG&J en bij Drechtwerk. Daarnaast zie je dat verbonden partijen ook zelf gaan deelnemen aan verbonden partijen of deze oprichten. Een voorbeeld hiervan is de deelname van de GRD in een nieuw opgerichte entiteit voor doelgroepenvervoer: Stroomlijn BV.
  - Soms is sprake van beschouwing van de doorontwikkeling die leidt tot een governance vraagstuk. Denk aan de GR DG&J die is gestart als platte organisatie. Momenteel is sprake van twee min of meer zelfstandige organisatieonderdelen: de Dienst Gezondheid en Jeugd en de Serviceorganisatie Jeugd. En de Ambulancedienst waarvan overwogen wordt om deze onder te brengen in een coöperatie.
  - Soms is sprake van stopzetting, krimp of een gesprek over de rechtsvorm. Zo is het gesprek over de juiste organisatie en rechtsvorm gestart bij de GR Hollandse Biesbosch naar aanleiding van uittreding van partners. En is besloten tot de liquidatie van de Coöperatie Kennis- en Opleidingscentrum Veiligheid Zuid-Holland Zuid.
- De bezuinigingstrajecten bij de verbonden partijen (Trap af 1, 2 en 3) zijn gerealiseerd dan wel grotendeels afgerond en het gesprek over Trap op wordt gevoerd. Voor de gemeente is het zaak dat integrale afweging plaats vindt.

Actuele ontwikkelingen en resultaat 2016 per verbonden partij
We melden (indien de gegevens beschikbaar zijn) het verwachte resultaat over 2016. Voor zover relevant geven we een terugblik op 2016 en een update van de belangrijkste ontwikkelingen en risico's ten opzichte van het beeld dat bij de Begroting 2017 en Jaarstukken 2015 is geschetst. Bij de volgende organisaties zijn geen bijzonderheden of wijzigingen:

- Gevudo/HVC.
- BNG.
- B.V. Gemeenschappelijk Bezit Evides.
- Merwedelingelijn Beheer B.V.
- Stichting administratiekantoor Breedband Drechtsteden.

3.6.2 Gemeenschappelijke regelingen

Gemeenschappelijke regeling Drechtsteden
Terugblik 2016
Onderstaand zijn de belangrijkste ontwikkelingen opgesomd. Voor meer gedetailleerde informatie verwijzen wij naar de jaarrekening van de GRD.

- Trap af 2 en Trap af 3 taakstellingen (alle dochters) zijn ingevuld en gerealiseerd.
- Toetreding/invlechting van de gemeente Hardinxveld-Giessendam (met name BD en SCD) is voorbereid.
- Tweede jaarschijf van het vastgestelde regionaal MeerjarenProgramma (rMJP) ten uitvoer gebracht en geïntensiveerd. Intensivering heeft plaatsgevonden op de professionalisering van Public Affairs, op de vervroegde opstelling van een woonvisie en de instelling van een economic board (BD).
- Transformatie WMO en ontwikkeling nieuwe ondersteuningsproducten.
- Ontwikkelingen in sociaal domein en bijgevolg tekorten op inkomensondersteuning met name:
  - Ontwikkelingen bijstand.
  - Stijging aantal statushouders.
- Vaststelling strategische visie GBD (DR 2 februari 2016), waaronder de samenwerking met andere belastingorganisaties (GBD)
- Analyse bestaansrecht en ontwikkelrichting OCD (OCD) waaruit is gekomen dat OCD meer ontwikkelt tot partner in beleid en onder directie van het GBD valt per 1-1-2017.

Belangrijke ontwikkelingen:
Bij de Begroting 2017 zijn diverse ontwikkelingen aangegeven die met de inzichten van nu nog actueler zijn geworden. Dit betreft:

- De zorgelijke ontwikkelingen van oplopende klantaantallen en tekorten op budgetten in het sociaal domein, specifiek op bijstand en minimabeleid
- De ontwikkeling van de Begroting 2017 van de GRD. Als deze zich trap op beweegt, hoe verhoudt zich dit dan tot het gemeentelijk financieel meerjarenperspectief?

- De focus van regionaal Meerjaren Programma en programmamanagement bij de GRD. Op welke items inzetten en wat is de structurele dekking hiervan?

Verwacht resultaat 2016 (op basis van concept jaarrekening 2016 GRD)
Het resultaat dat voorlopig ter bestemming wordt voorgelegd is € € 686.000 (excl. Wmo). Dit resultaat is vooral ontstaan door voordelen op SCD en IBD en een nadeel op minimabeleid. Op de resultaatbepalende onderdelen van de SDD is een voorlopig resultaat van € 2.025.000 behaald (excl. Wmo). Bij de Tweede Bestuursrapportage 2016 werd reeds € 4.163.000 uitgekeerd aan de gemeenten.

Gemeenschappelijke regeling Dienst Gezondheid en Jeugd
Terugblik 2016
- *Jeugdgezondheidszorg*
  In 2016 is het rapport een stevige en verbindende Jeugdgezondheidszorg opgeleverd. Naar aanleiding van dit rapport is een programmaplan met projecten/bouwstenen opgesteld, waarvan het basispakket jeugdgezondheidszorg (JGZ) en de visie op de integrale JGZ in Zuid-Holland Zuid de belangrijkste zijn.
- *Veilig Thuis Zuid-Holland Zuid (hierna: Veilig Thuis)*
  - In 2016 kwam de transformatie van Veilig Thuis op gang: Veilig Thuis-meldingen, waarvan bij triage is bepaald dat geen onderzoek noodzakelijk is, worden overgedragen aan lokale teams. Veilig Thuis heeft hiertoe samenwerkingsafspraken gemaakt met sociale teams en jeugdteams. Deze samenwerking heeft zich langzamer ontwikkeld dan vooraf gehoopt onder andere door een hogere instroom van nieuwe meldingen bij Veilig Thuis.
  - Veilig Thuis heeft in 2016 extra inzet kunnen plegen om de – in het voorjaar 2016 – ontstane wachtlijsten weg te werken door een extra subsidie (onderdeel jeugd) van de GR DG&J in 2016. Per 1 januari 2017 zijn de wachtlijsten van Veilig Thuis opgelost.
  - Het AB is eind 2016 akkoord gegaan met de subsidie 2017 voor Veilig Thuis (onderdeel jeugd). Hierdoor kan Veilig Thuis haar formatie uitbreiden.
  - Het AB heeft eind 2016 besloten om Veilig Thuis te positioneren onder de GR DG&J.
- *Voortijdig schoolverlaten*
  In 2016 is het nieuwe regionaal programma voor het voorkomen en bestrijden van voortijdig schoolverlaten 2016-2020 ontwikkeld en vastgesteld. Behalve een aanpak voor nieuwe schoolverlaters bevat het programma uitbreiding voor nieuwe doelgroepen; de kwetsbare jongeren en oud-voortijdig schoolverlaters. Voor deze laatste groep is in samenwerking met Team Aanpak Jeugdwerkloosheid, SDD en UWV een matchmakeraanpak – voor het toeleiden naar werk – ontwikkeld.

Belangrijke ontwikkelingen:
- *Evaluatie solidariteitsafspraken Jeugdhulp*
  Vanaf 2017 werken de 17 gemeenten in Zuid-Holland-Zuid samen in de jeugdhulp en zijn onderling solidair over de kosten van de regionale zorgmarkt. In het Beleidsrijk Regionaal Transitie-Arrangement is afgesproken dit solidariteitsmodel tot 2018 te hanteren en in 2017 te evalueren. Een onderzoeksbureau voert nu de evaluatie uit en doet aanbevelingen voor een verrekensystematiek vanaf 2018. Aan de gemeenteraden wordt gevraagd om een zienswijze over de voorgestelde verrekensystematiek in te dienen. In het najaar 2017 besluit het AB over de verrekensystematiek vanaf 2018.
- *Jeugdgezondheidszorg*
  De GR DG&J, het consortium Rivas/Careyn en de gemeenten geven uitvoering aan de conclusies/aanbevelingen van het rapport 'een stevige en verbindende Jeugdgezondheidszorg' uit 2016. Naar aanleiding van dit rapport worden het visiedocument op de integrale JGZ in Zuid-Holland Zuid en het basispakket JGZ naar verwachting meningsvormend besproken in de AB-vergadering van april 2017 en besluitvormend in juli 2017. In de tussenliggende periode worden de gemeenteraden hierbij betrokken. Het AB heeft de optie gelicht tot verlenging van de uitvoeringsovereenkomst voor 2018 en 2019. Per 2020 dient het huidig construct opnieuw te worden aanbesteed.
- *Veilig Thuis Zuid-Holland Zuid*
  In het organisatieontwerp van Veilig Thuis moet aangegeven worden of Veilig Thuis als afdeling van de DG&J, als aparte organisatie of als stichting onder de GR wordt gepositioneerd.

Voorlopig resultaat 2016
De concept jaarrekening 2016 van de GR DG&J laat de volgende voorlopige, gerealiseerde resultaten zien:
- *Dienst Gezondheid en Jeugd (€ 746.000 voordelig):* het AB besluit bij het vaststellen van de jaarrekening 2016 in 2017 of, in hoeverre het gerealiseerde resultaat 2016 –onder aftrek van in ieder geval de resultaatbestemming voor aanpak alcoholgebruik jongeren- wordt gerestitueerd aan de gemeenten.
- *Regionale Ambulancevoorziening ZHZ (€ 2.000 voordelig):* dit resultaat wordt verrekend met de Reserve Aanvaardbare Kosten bij de GR DG&J.
- *Serviceorganisatie Jeugd ZHZ (€ 1.268.000 nadelig):* SOJ verrekent het definitieve gerealiseerde resultaat met de gemeenten na het opstellen van de definitieve jaarrekening 2016.

Gemeenschappelijke regeling Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid
Resultaat 2016
€ 1.734.234 positief.

Gemeenschappelijke regeling Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid

Terugblik 2016

De Veiligheidsregio (VR) heeft in 2016 een aantal mooie mijlpalen bereikt, en heeft met een positief rekeningresultaat ook de ombuigingen uit het meerjarenperspectief 2016-2020 (MJP) naar voren kunnen halen.

- *Nieuwe beleidsplan 2017-2020 vastgesteld*
  Hiermee is een duidelijke richting gegeven aan de doelstellingen voor de komende jaren.
- *Veiligheidscentrum Spinel*
  Nieuwe juridische constructie geformaliseerd en de ondersteuning aan dit veiligheidscentrum gerealiseerd.
- *Traject 'Schoner werken'*
  Stappen gezet bij de brandweer om de gezondheid van personeel beter te beschermen. Gestart is met de implementatie van een aantal snel in te voeren maatregelen, die het werken schoner maken en bijdragen aan de bewustwording van ons personeel. Daarnaast zijn de voorbereidingen getroffen om uiterlijk per 2018 schoon te kunnen werken.
- *Beheers- en onderhoudsorganisatie Huisvesting vormgegeven*
  Na de overname van nagenoeg alle kazernes in de regio is in 2016 de beheers- en onderhoudsorganisatie voor huisvesting vormgegeven.

Belangrijke ontwikkelingen:

- *Focus op de voorkant - risicobeheersing*
  De VR investeert in het risicogericht werken door de focus pro-actief te richten op risico's en deze deskundig en effectief te adresseren. Dit doen zij door onder meer het beïnvloeden van het gedrag van anderen en het vergroten van het veiligheidsbewustzijn bij burgers en bedrijven.
- *Startklaar en daadkrachtig – preparatie en repressie*
  Voorstellen worden ontwikkelt voor het vernieuwde dekkingsplan. Hierin zijn de uitgangspunten van het programma Vernieuwde brandweerzorg, de nieuwe operationele doctrine en het brandrisicoprofiel opgenomen. Daarnaast zal bevolkingszorg, in samenspraak met de gemeenten, verder ontwikkeld worden. Ook zullen als gevolg van de samenvoeging van de meldkamers van de Veiligheidsregio Rotterdam (VRR) en de VRZHZ multi-disciplinaire processen op het gebied van crisisbeheersing en rampenbestrijding geharmoniseerd worden.
- *Samen verder komen - samenwerking*
  De VRZHZ zet in op de verbinding met vele partners, zoals onder andere Rijkswaterstaat, drinkwaterbedrijven, de politie en de gemeenten. Ook de implementatie van de nieuwe Omgevingswet zal voor een gezamenlijke aanpak zorgen, ditmaal vooral met de andere regionale gemeenschappelijke regelingen. Naast de implementatie van de nieuwe Omgevingswet zullen ook de gevolgen van gemeentelijke fusies opgepakt worden.
- *Investeren in bedrijfsvoering - professionaliteit*
  Informatiemanagement en business intelligence krijgen vorm en waar nuttig sluit de VR aan bij landelijke ontwikkelingen. Verder wordt over de volle breedte van bedrijfsvoering geïnvesteerd in de professionaliteit, zoals de uitvoering van de communicatievisie, het zaakgericht werken en de ontwikkelingen op het vlak van modern werkgeverschap.
- *Nieuwe kostenverdeling*
  Na de regionalisering werd gekozen voor een omvangrijk boxenmodel. Bij dit model werd toen al aangegeven dat dit tekort zou schieten om "de verdere efficiënte doorontwikkeling van de brandweer te kunnen begeleiden en aansturen". Door het AB is de opdracht gegeven om "een visie te ontwerpen op de verdeelsleutel en financieringsmethodiek voor de toekomst, als opvolger van het voorlopig te hanteren boxensysteem.
- *Voorbereiding nieuwe uitrukpost Oranjepark*
  In samenwerking tussen gemeente Dordrecht en Brandweer zal in 2017 de voorbereiding worden gestart voor de realisatie van een nieuwe uitrukpost aan het Oranjepark.

Verwacht resultaat 2016

Volgens de ontwerp Jaarstukken 2016 van de VR wordt het jaar afgesloten met een financieel resultaat van € 2,7 miljoen positief. Van dit totale resultaat geeft de Veiligheidsregio € 2,6 miljoen terug aan de gemeenten, voor Dordrecht betreft dit € 650.000. Het positieve resultaat maakt dat de taakstelling in de Dordtse Begroting over het jaar 2016 volledig is gerealiseerd. Analyse van het resultaat 2016 en overschotten in voorgaande jaren, maakt duidelijk dat een deel aangemerkt kan worden als structureel overschot. In de jaarstukken 2016 is door VR voorgesteld de Begroting 2017 en het MJP 2018-2020 op basis hiervan bij te stellen. Vanuit deze bijstelling kan een groot deel van de Dordtse bezuinigingstaakstelling vanaf 2017 worden ingevuld. Een ander deel van de toekomstige taakstelling zal vanaf 2019 worden ingevuld door een nieuwe uitrukpost aan het Oranjepark te realiseren.

Bovenstaande bedragen zijn gebaseerd op de concept Jaarstukken 2016 van de Veiligheidsregio. Vaststelling van de definitieve jaarstukken zal plaatsvinden in juni 2017.

Gemeenschappelijke regeling Sociale Werkvoorziening Drechtsteden (Drechtwerk)

Terugblik 2016

De afgelopen jaren is hard gewerkt aan de transitie van Drechtwerk. Het voornemen was om per 1 januari 2015 de GR Drechtwerk op te heffen en de bedrijven van Drechtwerk in de GR Drechtsteden onder te brengen. Dit is uitgesteld omdat diverse toekomstscenario's voor de verschillende Drechtwerk BV's (FrisFacilitair, Assembly

partner, Diversiteit en Groen) nog nader moesten worden uitgewerkt. Wel is in 2014 de functionele aansturing (voor een aantal onderdelen) bij de GRD ondergebracht.
De stand van zaken van de transitie is als volgt:

- DrechtwerkPersoneel: formeel sinds 1-1-2015 over naar SDD.
- FrisFacilitair: Social Joint Venture sinds 1-1-2016.
- AssemblyPartner: volledig verkocht per 1-11-2016.

Belangrijke ontwikkelingen:

- Drechtwerk Diversiteit: Bellissimo over aan DaVinci per 1-1-2017.
- DWGroen: de 6 colleges hebben ingestemd met de richting van ontwikkeling van een innovatief model. Vanaf 1-1-18 zal DWGroen mogelijk zijn opgeheven en de mensen in een "pool" bij groenaanbieders werken.
- DrechtstedenActief: bedrijfsrestaurant blijft bij Drechtsteden Actief. Regionale faciliteit blijft (als een van de regionale/lokale) aanbieders. Bezien wordt Drechtsteden Actief als stichting vorm te geven.
- Algemeen Bestuur: realisatie personele unie DSB/AB in 2017.
- Er wordt voor een tweetal onderdelen (Groen en DSA) nog gezocht naar een definitief scenario.

Tot de exacte financiële en personele consequenties helder zijn en besluitvorming heeft plaatsgevonden over de toekomst van alle afzonderlijke BV's, zal de opheffing van de GR Drechtwerk nog niet worden voorgelegd. Concernstaf en P&O-taken blijft bij Drechtwerk.

Verwacht resultaat 2016
Volgens de ontwerp Jaarstukken 2016 van Drechtwerk wordt het jaar afgesloten met een positief financieel resultaat van € 695.000 voor bestemming en € 535.000 na bestemming. Het voordelig saldo wordt gereserveerd om het te verwachte tekort van 2017 op te vangen.

Gemeenschappelijke regeling Gevudo en N.V. Huisvuilcentrale Noord-Holland (HVC)

Verwacht resultaat 2016
Gevudo: € 32.000 negatief
HVC: € 7.575.000 positief

Gemeenschappelijke regeling Wegschap Tunnel Dordtse Kil

Terugblik 2016

- Verkeer: de positieve ontwikkeling die in 2014 is ingezet heeft zich ook in 2016 weer voortgezet. In 2016 heeft de Kiltunnel voor het eerst in de geschiedenis meer dan 4 miljoen weggebruikers gehad. Ten opzichte van 2015 is het volume met 3,28% gegroeid naar 4,1 miljoen. Dit betekent dat ook de tolopbrengsten € 265.000 gunstiger uitvallen dan in 2015.
- Vennootschapsbelasting (VPB): het Wegschap heeft een gesprek met de Belastingdienst gehad met als inzet een structurele vrijstelling van de VPB-plicht. De belastingdienst heeft toegezegd deze casus binnen de dienst te behandelen. Tot op heden is er echter nog geen duidelijkheid verkregen van deze dienst. In de jaarrekening is ervan uitgegaan dat het Wegschap niet als een VPB-plichtige dienst wordt aangemerkt.
- Renovatie: in 2016 zijn er onderzoeken uitgevoerd naar de technische status van het gehele areaal ter voorbereiding voor de geplande renovatie in 2020-2022.
- Automatisering: in 2016 is de nieuwe tolcentrale in gebruik genomen. Dit is een geautomatiseerd computersysteem voor het verwerken van gegevens en maken van uniforme overzichten.

Verwacht resultaat 2016
€ 1.755.000 positief.

Gemeenschappelijke regeling Parkschap Nationaal Park De Biesbosch

Terugblik 2016
Proces uittreding provincies Brabant en Zuid Holland en mogelijk ook de gemeente Sliedrecht.

Belangrijke ontwikkelingen
Het Rijk werkt aan nieuw beleid met betrekking tot de Nationale Parken. Onderdeel van dit nieuwe beleid was in 2016 een publieksverkiezing om de nationale parken meer onder de aandacht van het publiek te brengen. NLDelta Biesbosch-Haringvliet heeft in 2016 de publieksverkiezing voor het mooiste natuurgebied van Nederland gewonnen. De vakjury heeft NLDelta Biesbosch-Haringvliet de wildcard gegeven. De andere drie winnende gebieden zijn Nationale Park Hollandse Duinen, de Veluwe en het Waddengebied. De winnende natuurgebieden krijgen een elk geldbedrag van 300.000 euro en ondersteuning om het (inter-)nationaal verder op de kaart te zetten en toe te groeien naar een Nationaal Park van Wereldklasse.

Verwacht resultaat 2016
€ 144.017 positief

3.6.3 Besloten vennootschappen

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden
De ROM-D bestaat uit verschillende entiteiten. Hieronder wordt gerapporteerd over het totaal.

Terugblik 2016
Opdracht heroriëntatie ROM-D en aandelen OBR en BNG
Na het aanhouden van het voorstel van de directeur tot het wijzigen van de statuten in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AvA) van juni 2016, is door een bestuurlijke werkgroep het initiatief genomen om te komen tot een verdere aanscherping van de opdracht tot heroriëntatie op de ROM-D. Hiertoe is gewerkt aan een nieuw voorstel. Het voorstel richt zich op een meer autonome rol van ROM-D met ruimte op basis van vraag gestuurd opereren. Dit voorstel wordt via de diverse colleges en raden gecommuniceerd.

Kwartaalrapportages
In de laatste kwartaalrapportages wordt melding gemaakt van het transport van een groot perceel op Kil III aan ontwikkelaar Hercuton. Op Kil III en op Genie-Citadelterrein beperkte nieuwe leads, wat in het derde kwartaal wel weer wat is aangetrokken. Onder andere het proces via DEAL! en planologische beperkingen zijn hiervoor de aanleiding aldus ROM-D. Om dit op te lossen is medewerking van de gemeenten nodig. Er wordt meer gefocust op verhuisbewegingen vanuit Kil I en Kil II.

Belangrijke ontwikkelingen
Aandelen OBR en BNG
In de afgelopen Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AvA) is opdracht gegeven aan de directeur ROM-D om met deze vennoten van ROM-D Kil III CV opnieuw in gesprek te gaan en te komen met een voorstel aan de andere vennoten. In de AvA heeft Dordrecht aangegeven niet akkoord te gaan met voorstellen tot overname van deelnames van andere aandeelhouders of vennoten.

Het Plaatje
Verwachting is dat het Plaatje in het eerste kwartaal van 2017 kan worden afgerond. De verwachting is dat het gebruikte kapitaal uit Capital ten behoeve van de uitvoering van het Plaatje, nagenoeg geheel kan worden teruggestort.

3.6.4 Naamloze vennootschappen

Eneco Holding N.V.
Terugblik 2016
De aandeelhouderscommissie heeft algemene adviestaken richting de AvA en adviestaken bij investeringsbeslissingen. In 2016 was zij zeer intensief betrokken bij de splitsing van Eneco. In 2016 heeft lokale besluitvorming plaatsgevonden over de gedwongen splitsing (zienswijze/wensen en bedenkingen raad).

Belangrijke ontwikkelingen
Op 30 januari 2017 is Eneco Holding gesplitst. De gemeente is nu 9,05% aandeelhouder van de Eneco Groep N.V. (het energiebedrijf) en van Stedin Holding N.V. (het netwerkbedrijf).

Verwacht resultaat 2016
€ 199.000.000 batig.

3.6.5 Coöperaties

Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A.
Terugblik 2016
Het Leerpark is nog volop in ontwikkeling. Eind 2016 is de bouw van de Plus Supermarkt met appartementen aan de Maria Montessorilaan afgerond. In het najaar van 2016 heeft de raad gesproken over de financiële doorlichting van de exploitatie van de Duurzaamheidsfabriek en ingestemd met de verdere doorontwikkeling (zie RIS-dossier 1720609).

Belangrijke ontwikkelingen
Afgesproken is dat op basis van de uit te werken voorstellen in het voorjaar 2017 (Kadernota 2018) door de raad een nieuwe afweging wordt gemaakt over de bijdrage van de gemeente aan de exploitatie van de Duurzaamheidsfabriek vanaf 2018. Een van de maatregelen in de doorlichting betrof de aanpassing van de financiering (rente lening) met als doel het verder terugbrengen van de jaarlijkse financieringslasten. De raad heeft in maart 2017 besloten tot herfinanciering (zie RIS-dossier 1887053).

Resultaat 2016
De Jaarrekening 2016 laat een exploitatietekort van € 328.000 voor de Duurzaamheidsfabriek zien tegenover € 406.000 in 2015. Conform de gemaakte afspraken hebben de deelnemers gemeente Dordrecht en het Da

Vinci college dit vanuit de daarvoor gereserveerde middelen gedekt. Bij herfinanciering van de lening daalt het exploitatietekort in 2017 naar ca. € 150.000 (Begroting 2017). Over de overige voorstellen wordt voorjaar 2017 gerapporteerd. Eventuele financiële consequenties van deze voorstellen zijn nog niet meegenomen in de Begroting 2017.

Energie Coöperatie Dordrecht

Terugblik 2016

Net als in 2015 is in 2016 veel energie is gaan zitten in de verdere ontwikkeling van het zonnepark Crayestein en het windpark Krabbegors. Samenwerking is gezocht met de burgercoöperatie Drechtse Wind. Daarnaast is de samenwerking met Drechtse Stromen verder vorm gegeven door gezamenlijk met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) de Energieambassadeurs Top te organiseren. Met Drechtse Stromen zijn ook energiebesparing maatregelen in de bestaande woningbouw tot uitvoering gebracht. Daarnaast zijn activiteiten voor energie besparing bij het MKB van start gegaan.

Belangrijke ontwikkelingen

In 2017 wordt met de bouw van de zonneweide gestart die zal begin 2018 operationeel zijn. Voor de bouw van de zonnecentrale wordt op 50-50 basis samengewerkt met Energiezorg (een samenwerking tussen NV HVC en Afvalzorg NV). Zo kan kostenvoordeel worden gehaald.

Verwacht resultaat 2016

€ 32.495 verlies.

Coöperatie Kennis- en Opleidingscentrum Veiligheid Zuid-Holland Zuid

Terugblik 2016

Geen wijzigingen/bijzonderheden.

Belangrijke ontwikkelingen

Het college heeft besloten in februari 2017 tot ontbinding van de coöperatie KOC. De VRZHZ en het ROC Da Vinci hebben eveneens daartoe besloten. De ontbinding wordt begin 2017 geëffectueerd.

Verwacht resultaat 2016

Als gevolg van de liquidatie zullen de drie partijen elk € 20.000 ontvangen.

3.7 Grondbeleid

In deze paragraaf wordt het grondbeleid over 2016 toegelicht. De nadruk ligt daarbij op verslaglegging over het afgelopen jaar en een doorkijk op de korte termijn. In de Prognose 2017 wordt verder ingegaan op de financiële positie van het grondbedrijf op de lange termijn. De raad heeft op 19 juni 2012 besloten (zie RIS-dossier 850344) om in de paragraaf grondbeleid niet inhoudelijk in te gaan op de projecten. Voor een toelichting op de projecten wordt daarom verwezen naar de specifieke projectrapportages, de voorlopige prognose en de definitieve prognose. Voor de grote projecten treft u in de bijlage bij deze jaarstukken de projectbladen.

De stand van de reserve grondbedrijf bedraagt per 31-12-2016 € 3,7 miljoen en het totaal aan risico's ten laste van het weerstandsvermogen bedraagt € 11,1 miljoen. De stand van de reserve is hoger dan de verwachting zoals benoemd in de Voorlopige Prognose Grondbedrijf 2017. De risico's zijn ongeveer gelijk. De belangrijkste mutaties in 2016 zijn het gevolg van de wijziging van het Besluit Begroting en Verantwoording. Hierover bent u geïnformeerd bij de Prognose 2016 (zie RIS-dossier 1795780). Andere grote wijzigingen zijn de afboekingen als gevolg van het afsluiten van het project Belthure Park, verliesneming op de gronden in Amstelwijck ten Noorden van de Kilweg en winstneming op het project Dordtse Kil III en het Johanna Naber-erf.

De informatie in de paragraaf maakt onderdeel uit van het begrotingsprogramma Ruimtelijke Ordening en Wonen en het programma economie sport en cultuur. Met de exploitatie van gronden, draagt het grondbedrijf bij aan de visie op de stad en de doelstelling tot het Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat. De centrale ambitie hierbij is een vitale stad (en regio) met aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bewoners en bedrijfsleven. De doelstelling die hiermee wordt bereikt is het oplossen van ruimtelijke ontwikkelingsproblemen en een duurzame ruimtelijke ontwikkeling van de stad. Dit is vertaald in de Structuurvisie 2040. We zetten in op groei. We zien ook dat het nu het momentum is om te ontwikkelen, de marktvraag is daar.

De exploitatie bestaat uit de ontwikkeling van nieuwe woon-, werk- en recreatievoorzieningen en het beheer van gemeentelijke grondposities in huur of (erf)pacht. In dit kader is in 2016 een aantal locaties in exploitatie genomen. Dit zijn de locaties Drechtwerk B&S, Iepenlaan, Oudendijk en Papeterspad. Tevens is een aantal locaties afgesloten, te weten Belthure Park, Wiardi Beckmanplantsoen, Vest en Reeweg Oost.

Daarnaast hebben we een strategische voorraad gronden (Materieel Vast Actief) die in de toekomst kunnen worden ingezet. In 2016 is gestart met de voorbereidingen voor nieuwe ontwikkelingen op de locaties Spuiboulevard, Noordendijk scholenlocatie en de Troelstraweg.

Achtereenvolgens wordt kort de visie op het grondbeleid toegelicht, waarna wordt ingegaan op het resultaat 2016 en de gevolgen daarvan voor de reservepositie en het weerstandsvermogen.

3.7.1 Visie op het grondbeleid

De nota grondbeleid 2013 biedt het kader voor het te voeren grondbeleid voor de periode 2014-2018. Gezien de grote verliezen van een aantal jaar geleden is nog duidelijker geworden welke risico’s zijn gemoeid met actief grondbeleid. Daarom gaan we als gemeente zeer terughoudend om met actief grondbeleid en kiezen we voor sturend grondbeleid. Onder sturend wordt regisseren in een procesmatige rol verstaan. Hierbij ligt de nadruk op het creëren van een gemeenschappelijk gedragen visie door alle bij een ontwikkeling betrokken partijen. Dit houdt in dat de feitelijke keuze voor een specifieke vorm van grondbeleid afhankelijk is van de concrete situatie.

De hoofdlijn van het grondbeleid is dat ontwikkelingen onderverdeeld worden in drie categorieën. De mate van grondbezit speelt hierbij een belangrijke rol. Hierbij wordt onderscheid gemaakt naar:
1. Strategische ontwikkelprioriteit (‘actief’ grondbeleid).
2. Derdenontwikkeling (passief grondbeleid).
3. Vereveningslocatie (actief grondbeleid).

Ad 1. Strategische ontwikkelingsprioriteit
Deze locaties kennen een actief grondbeleid, een hoge boekwaarde met een bijbehorend groot risico. De meeste projecten kennen een verwacht negatief saldo. Veel investeringen ten behoeve van het bouwrijpmaken zijn door de gemeente uitgevoerd. De gronden zijn in de meeste gevallen nog niet afgenomen door de ontwikkelaars. De afspraken over het te realiseren programma zijn in contracten vastgelegd.

Tot deze categorie behoren de volgende projecten:
- *Stadswerven*
- *Leerpark*
- *Gezondheidspark-Overkampzone*
- *Spuiboulevard*
- *Dordt West, waaronder Oud Krispijn-Zuid en Wielwijk*

- *Amstelwijck*
- *Vogelplein*
- *Mijlweg-Nijverheidsstraat (ROGAM)*
- *Papeterspad*

Ad 2. Derdenontwikkeling
Bij deze projecten wordt een passief of facilitair grondbeleid toegepast. De gemeente koopt geen gronden aan, tenzij de marktpartij de gemeente vraagt haar publiekrechtelijk instrumentarium in te zetten voor de uitvoering van de plannen. Hierdoor worden risico's voor de gemeente beperkt. Dit betekent niet dat voor de gemeente geen risico's bestaan.

Deze categorie wordt gevormd door de volgende projecten:
- *Smitsweg/Wilgenwende (Vordering)*
- *Jagers- en Windhondpolder – Plan Tij (Vordering)*
- *Spuiboulevard-ANWB*
- *DK III – VM Beerwijckhoeve*

Ad 3. Vereveningslocaties
Bij deze locaties wordt een actief grondbeleid toegepast met als doel opbrengsten te genereren die worden ingezet als dekking van de tekorten van andere exploitaties binnen het grondbedrijf. Ook de locatie Dordtse Kil IV maakt onderdeel uit van deze categorie, maar wordt apart vermeld. Eventuele toekomstige opbrengsten uit deze categorie worden ingezet ter dekking van het project Westelijke Dordtse Oever.

Deze categorie wordt gevormd door:
- *Patersweg 1*
- *Johanna Naber-erf*
- *Wiardi-Beckmanplantsoen*
- *Kilkade 7*
- *Dordtse Kil IV*
- *Amnesty Internationalweg (Gezondheidspark)*
- *Baanhoekweg (voormalig tankstation)*
- *DK III – Zuid-Westhoek*
- *Drechtwerk B&S*
- *Troelstraweg*
- *Oudendijk*

3.7.2 Resultaat 2016

In deze paragraaf wordt ingegaan op de verschillende producten die van invloed zijn op het resultaat van het grondbedrijf. Hieronder vallen de resultaten van de grondexploitaties, de strategische grondvoorraad en de resultaten uit huur en (erf-) pacht. Het resultaat over 2016 wordt uitgedrukt in de stand van de algemene reserve grondbedrijf. Deze bedraagt per 31-12-2016 € 3,7 miljoen.

Actualisatie resultaten grond- en erfpachtexploitaties
Jaarlijks worden de technische uitgangspunten voor het bepalen van het financiële resultaat geactualiseerd. Bij deze actualisatie worden in de exploitaties de kosten en opbrengsten over het afgelopen jaar verwerkt en worden aanpassingen aan de hoogte van de parameters voor kosten- en opbrengstenstijging voor 2016 verwerkt. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in de parameter- en grondprijzenbrief 2017 die is vastgesteld door het college. De raad heeft de technische wijzigingen met betrekking tot de jaarschijf 2016 behorend bij de Voorlopige Prognose 2017 vastgesteld op 20 december 2016 (zie RIS-dossier 1836400). Bij de inhoudelijke behandeling van de voorlopige prognose 2017 heeft zij kennis genomen van de parameters voor 2017 en de verwachte resultaten van de exploitaties bij jaarrekening 2016. De definitieve resultaten zijn verwerkt in deze jaarrekening en zijn positiever dan de eerdere verwachting.

Het resultaat NCW (netto contante waarde[1]) is het saldo van de positieve en negatieve resultaten van de projecten. Daarbij is voor de negatieve projecten een verliesvoorziening gevormd. Rekeninghoudend met de afdekking van deze verliezen, vertegenwoordigen de actieve exploitaties een winstpotentie van € 31,46 miljoen. Deze winstpotentie wordt grotendeel gevormd door het project Dordtse Kil IV, Drechtwerk B&S, DK III Zuid-Westhoek, Overkampzone, Wielwijk en een aantal kleinere exploitaties waaronder de zelfbouwprojecten.

In het jaar 2016 is een aantal technische wijzigingen doorgevoerd als gevolg van de wijziging van het BBV. Deze hebben de resultaten van de grondexploitaties sterk hebben beïnvloed. Deze wijzigingen hebben betrekking op de aanpassing van de interne rekenrente van 3,5% naar 3,0% per 1 januari 2016, het wijzigen van de systematiek van toerekening van de rente aan grondexploitaties (BIE), definitieve afboekingen op de strategische grondvoorraad en heroriëntatie op de portefeuille van het grondbedrijf. In deze paragraaf worden

[1] De NCW is de reële waarde van het projectresultaat op het moment van het prijspeil waarbij rekening is gehouden met de rente, kosten en opbrengstenstijgingen.

de wijzigingen niet verder toegelicht en wordt verwezen naar de behandeling van de Prognose grondbedrijf 2016.

In onderstaande tabel is de mutatie van de totale portefeuille ten opzichte van voorgaand jaar weergegeven onderverdeeld naar de categorieën onderhanden werk, derdenontwikkelingen en exploitaties in voorbereiding.

Resultaat ontwikkeling bouwgronden in projecten	Resultaat 31-12-2015 inclusief rente	Resultaat 31-12-2016 (NCW)	Vergelijking 2015-2016
Bouwgronden in exploitatie			
Onderhanden werk (BIE)	€ 69,69-	€ 22,47-	€ 47,23
Subtotaal bouwgronden in exploitatie	***€ 69,69-***	***€ 22,47-***	***€ 47,23***
Bouwgronden niet in exploitatie			
In voorbereiding (IVA)	€ 0,61-	€ 6,12-	€ 5,51-
Ontwikkeling Derden (Vorderingen)	€ 0,09	€ 0,42-	€ 0,50-
Subtotaal bouwgronden niet in exploitatie	***€ 0,52-***	***€ 6,53-***	***€ 6,01-***
Totaal:	**€ 70,22-**	**€ 29,00-**	**€ 41,22**

Daar waar de actualisatie leidt tot een verslechtering van het project, wordt hiervoor een verliesvoorziening gevormd ten laste van de algemene reserve van het grondbedrijf. In gevallen dat sprake is van een winstgevende exploitatie, wordt winst pas genomen als deze is gerealiseerd. Dit kan zijn bij het afsluiten van de exploitatie en indien mogelijk bij tussentijdse winstneming. De boekwaardes en verliesvoorzieningen van de projecten binnen het grondbedrijf worden gepresenteerd in categorie vlottende activa op de balans.

De grootste wijzigingen worden veroorzaakt door mutaties op onderstaande projecten. De mutaties ten opzichte van vorig jaar worden voor een juiste vergelijking weergegeven ten opzichte van de Netto Contante Waarde (NCW) van vorig jaar inclusief rente. Conform voorschrift uit het BBV worden de resultaten ook op eindwaarde gepresenteerd.

Resultaat grondbedrijfcomplexen	stand NCW per 1-1-2016 (incl. rente)	stand NCW per 1-1-2017	Mutatie 2016 - 2017	Eindwaarde per 1-1-2017
Amstelwijck dl1	€ -2.801.914	€ 426.818	€ 3.228.732	€ 510.087
Beerwijckhoeve		€ 292.677	€ 292.677	€ 316.803
Dordtse Kil IV dl1		€ 13.259.355	€ 13.259.355	€ 15.846.157
Drechtwerk B&S - nieuw		€ 6.153.748	€ 6.153.748	€ 6.276.823
Iepenlaan - nieuw		€ 600.669	€ 600.669	€ 612.682
Johanna Nabererf	€ 686.685	€ 183.710	€ -502.975	€ 187.384
Leerpark	€ -15.272.654	€ -13.631.247	€ 1.641.406	€ -15.350.998
Papeterspad - nieuw		€ -956.428	€ -956.428	€ -975.557
Rogam	€ -236.671	€ 22.108	€ 258.778	€ 23.001
Sluisweg Achterhakkers	€ -1.047.224		€ 1.047.224	
Stadswerven	€ -47.705.499	€ -37.915.567	€ 9.789.932	€ -45.312.612
Vest - af te sluiten	€ -259.412	€ -	€ 259.412	€ -
Weeskinderendijk	€ -3.249.564		€ 3.249.564	
Wielwijk		€ 2.990.789	€ 2.990.789	€ 3.574.270
Zuidwesthoek DKIII		€ 2.324.475	€ 2.324.475	€ 2.516.087
Subtotaal grootste mutaties	**€ -69.886.253**	**€ -26.248.893**	**€ 43.637.359**	**€ -31.775.874**
Subtotaal overige mutaties	**€ 1.047.734**	**€ 3.781.843**	**€ 2.438.072**	**€ 4.037.174**
Totaal mutaties BIE	**€ -68.838.518**	**€ -22.467.050**	**€ 46.075.431**	**€ -27.738.700**

De locaties Drechtwerk B&S is nieuw in de portefeuille van het grondbedrijf als ontwikkellocatie en kent naar verwachting een positief eindsaldo. Dit positieve saldo staat tegenover de mindere erfpachtinkomsten op de lange termijn doordat de locatie is verkocht. Ook het project Iepenlaan is nieuw en verbetert het saldo van de projectportefeuille. De verslechtering op het Johanna Naber-erf komt omdat op het project winst is genomen. Het saldo van het project Leerpark verbetert doordat verkoop positiever verloopt dan begroot. Op het project Oud-Krispijn heeft bijstelling van de uitgangspunten door het beperken van investeringen in de openbare ruimte er voor gezorgd, dat het saldo verbetert. Het project Papeterspad is nieuw en heeft een negatief resultaat. Dit komt door de hoge boekwaarde ten opzichte van de ontwikkelopbrengsten. Het project

Stadswerven is licht verbeterd ten opzichte van het totale projectresultaat. Door winstneming op het project DKIII Zuidwesthoek verslechtert het toekomstige resultaat van het project.

Resultaten Strategische Grondvoorraad (Materieel Vast Actief - MVA)

Bij de categorie MVA wordt de grond gewaardeerd tegen boekwaarde. Hieronder valt de strategische grondvoorraad en de exploitaties in voorbereiding conform het grondbeleid. Wanneer de marktwaarde van de grond lager is dan de boekwaarde, moet dit verschil worden afgeboekt.

De mutatie op de boekwaarden wordt elders in de jaarrekening toegelicht.

Stand reserve grondbedrijf

Het resultaat bij jaarrekening is hoger dan de verwachte stand van de reserve bij voorlopige prognose. Dit wordt veroorzaakt door positieve ontwikkelingen in de projecten en lagere kosten op de exploitatieproducten.

Voor het openen van het verliesgevende project Papeterspad is een bijdrage gedaan vanuit de algemene reserve stad. Hieronder is een overzicht opgenomen van de mutaties op de algemene reserve grondbedrijf over het jaar 2016.

Stand reserve grondbedrijf 1-1-2016	€	-
* x 1.000.000		
Bijschrijving		
Winstnemingen openstaande complexen	€	3,42
Erfpachtinkomsten lopende contracten	€	2,45
Upwart HbR	€	0,20
Inkomsten overige gronden	€	0,41
Vrijval verliesvoorzieningen	€	0,82
Vrijval voorzieningen herziening BBV	€	28,05
Bijdrage stad	€	1,05
Overige	€	0
Subtotaal bijschrijvingen	€	36,41
Onttrekking		
Onttrekking tgv grondbeleid en -ontwikkeling (099)	€	0,38-
Onttrekking erfpacht tbv algemene reserve stad	€	-
Onttrekking tgv Dordt Onderneemt	€	0,16-
Rente strategische verwervingen	€	1,28-
Aanvulling renteverschil verliesvoorzieningen	€	0,42-
Storting verliesvoorzieningen	€	-
Onttrekking fietsnota	€	0,06-
Onttrekking t.b.v. sloop Steegoversloot	€	0,19-
Kosten afgesloten complexen	€	-
Kosten Promotie en acquisitie / Provada	€	-
Verrekeningen reserve in- uitname projecten a.g.v. BBV	€	14,22-
Afboeking Strategische gronden naar marktwaarde	€	11,95-
Afschrijvingen MVA infra	€	0,01-
Resultaat af te sluiten complexen 2016	€	4,05-
Subtotaal onttrekkingen	€	32,72-
Mutatie reserve	€	3,69
Stand reserve grondbedrijf 31-12-2016	€	3,69

Stortingen
De winstnemingen hebben betrekking op de projecten Dordtse Kil III Zuidwesthoek en Johanna Naber-erf. De bijdrage vanuit de reserve stad is bestemd voor het afdekken van het tekort op de exploitatie van het Papeterspad. De grote vrijval van verliesvoorzieningen is het gevolg van de wijziging van het BBV.

Onttrekkingen
De kosten voor dekking van exploitatiekosten heeft betrekking op een bijdrage aan het begrotingsproduct Economische Ontwikkeling en dekking van algemene beleidskosten van het grondbedrijf.

Als gevolg van BBV regelgeving mogen rentelasten van gronden in de strategische grondvoorraad (MVA) niet meer worden geactiveerd en worden deze rechtstreeks ten laste gebracht van de algemene reserve grondbedrijf. Bij Begroting 2016 is besloten om tot en met 2017 jaarlijks 300.000 te onttrekken aan het resultaat van de erfpachtexploitatie. Daarnaast is via een aantal aparte besluiten gekozen om kosten rechtstreeks te onttrekken aan de reserve grondbedrijf. Dit heeft betrekking op de kosten voor de sloop Steegoversloot en kosten verbonden aan de fietsnota.

Risico's en weerstandsvermogen
Bij het grondbedrijf is sprake van een actief risicomanagement. Per grondexploitatie is een risicoprofiel bepaald ten opzichte van het projectresultaat. Daarnaast wegen ook algemene risico's in het kader van de economische ontwikkeling mee in het risicoprofiel van het grondbedrijf. Het totaal aan risico's is per 31-12-2016 bepaald op € 11,1 miljoen[2]. Dit is licht hoger dan gemeld bij de voorlopige prognose als gevolg van het verwerken van risico's op de waardering van de gronden in het gebied Amstelwijck boven de Kilweg.

Op dit moment kunnen niet alle risico's binnen het grondbedrijf worden opgevangen door de algemene reserve grondbedrijf en de weerstandscapaciteit vanuit de erfpachtexploitatie. Daarmee blijft het risico bestaan dat een beroep moet worden gedaan op de algemene reserve stad op het moment dat risico's zich manifesteren. De risico's bij het grondbedrijf maken onderdeel uit van het weerstandsvermogen van de stad. In de paragraaf Weerstandsvermogen en risicomanagement wordt de weerstandsratio van de gemeente verder toegelicht.

In de prognose grondbedrijf 2017 wordt een doorkijk gegeven op de vermogenspositie van het grondbedrijf en het totaal van de portefeuille. Deze laat zien dat naar de toekomst toe de verwachte kosten en risico's kunnen worden opgevangen met de resultaten uit de exploitaties. Dit vertaalt zich in een vermogenspositie van € 36,68 miljoen positief.

[2] Dit is het gewogen totaal van de risico's binnen een periode van drie jaar die betrekking hebben op het grondbedrijf met een betrouwbaarheid van 75%. Dit is analoog aan de overige risico's van de gemeente.

JAARREKENING

4. Financiële verantwoording

4.1 Inleiding

De jaarrekening geeft inzicht in de gemeentelijke financiën en ontwikkelingen ultimo 2016. Daartoe wordt een samenhangend inzicht in de ontwikkeling van de exploitatie en de belangrijkste vermogensbestanddelen geboden. Na een presentatie van de gehanteerde grondslagen van waardering en resultaatbepaling, volgt de balans met een toelichting op de verschillende balansposten. Daarnaast wordt er in dit hoofdstuk een algemene beschouwing gegeven op het resultaat, de ontwikkeling van de baten en de lasten en een analyse op programmaniveau tussen de werkelijke baten en lasten versus de door de raad geautoriseerde budgetten.

Rente reserves
In de begroting is aangegeven dat met ingang van 2016 geen rente wordt bijgeschreven op alle reserves. Hiermee werd niet bedoeld de jaarlijkse aanvulling van de reserve afschrijving. Deze reserve, die de kapitaallasten dekt van investeringen die op grond van het BBV niet direct met reserves verrekend mogen worden, is conform vastgestelde begroting aangevuld met een bedrag dat gelijk is aan de rentelast van de onderliggende investeringen. Hiermee wordt voldaan aan de door de raad gestelde voorwaarde dat de stand van de reserve afschrijving te allen tijde moet aansluiten met de boekwaarde van de investeringen.

4.2 Grondslagen van waardering en resultaatbepaling

Algemeen
De balans wordt opgesteld in overeenstemming met het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten 2004 (BBV).

Programmarekening
De baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop zij betrekking hebben. Baten en winsten worden slechts genomen voor zover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Verliezen en risico's die hun oorsprong vinden voor het einde van het begrotingsjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

4.2.1 Activa

Vaste activa
Op vaste activa met een beperkte gebruiksduur wordt afgeschreven volgens een stelsel dat is afgestemd op de verwachte toekomstige gebruiksduur, rekening houdend met een eventuele restwaarde. Vaste activa met een onbeperkte gebruiksduur worden niet afgeschreven. Afschrijven geschiedt onafhankelijk van het resultaat van het boekjaar. Naar verwachting duurzame waardeverminderingen van vaste activa worden onafhankelijk van het resultaat van het boekjaar in aanmerking genomen.

Immateriële vaste activa
Dit betreffen eventuele kosten van onderzoek en ontwikkeling, het saldo van (dis)agio en met ingang van 2016 bijdragen aan activa in eigendom van derden. De kosten verbonden aan het sluiten van geldleningen worden direct ten laste van de exploitatie gebracht. De immateriële vaste activa zijn gewaardeerd tegen verkrijgings- of vervaardigingsprijs,
verminderd met de op deze basis berekende afschrijvingen. De kosten van onderzoek en ontwikkeling voor een bepaald actief worden lineair afgeschreven in ten hoogste vijf jaar. De bijdragen aan activa in eigendom van derden worden lineair afgeschreven.

Materiële vaste activa
Het betreft hier vanaf 1 januari 2004 voornamelijk investeringen met een meerjarig economisch nut. Investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut worden volgens de financiële beheerverordening met uitzondering van (onder andere) de verkeersregelinstallaties, verlichtingsinstallaties en reconstructies aan bruggen niet geactiveerd, tenzij de raad in bijzondere gevallen anders beslist. De materiële vaste activa met een economisch nut zijn gewaardeerd tegen verkrijgings- of vervaardigingsprijs verminderd met de op deze basis berekende afschrijvingen.
Investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut zijn gewaardeerd tegen verkrijgings- of vervaardigingsprijs verminderd met de onttrekkingen aan reserves in verband met dit actief. Gronden in erfpacht worden gewaardeerd tegen de eerste uitgifteprijs als verkrijgingsprijs. Tevens zijn de berekende afschrijvingen (op basis van de verkrijgings- of vervaardigingsprijs) in mindering gebracht.

De overige materiële vaste activa worden afgeschreven volgens de lineaire methode. Afschrijving op basis van jaarlijks gelijkblijvende annuïteiten komt uitsluitend voor bij installaties en (welzijns)accommodaties met huurtarieven en interne doorberekeningen.

Financiële vaste activa
Het betreffen kapitaalverstrekkingen, verstrekte leningen met een looptijd langer dan een jaar en tot 2016 bijdragen aan activa in eigendom van derden. Kapitaalverstrekkingen aan deelnemingen, gemeenschappelijke regelingen en overige verbonden partijen zijn gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs of tegen marktwaarde indien de marktwaarde duurzaam lager is dan de verkrijgingsprijs.
De leningen (uitgeleend geld) zijn gewaardeerd tegen de nominale waarde. De bijdragen aan activa in eigendom van derden zijn gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs verminderd met de op deze basis berekende afschrijvingen. De bijdragen aan activa in eigendom van derden worden lineair afgeschreven.

Vlottende activa

Voorraden
De nog niet in exploitatie genomen bouwgronden zijn gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs, dan wel lagere marktwaarde. Er is geen rente bijgeschreven op de boekwaarde van deze voorraden. De onderhanden werken grondexploitatie (bouwgronden in exploitatie) zijn opgenomen tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs, verminderd met de opbrengst wegens verkopen. De vervaardigingsprijs omvat de kosten die rechtstreeks aan de vervaardiging zijn toegerekend (zoals grondaankopen en kosten van bouw- en woonrijpmaken), evenals een redelijk te achten aandeel in de rentekosten en de administratie- en beheerskosten.
Bij de grondexploitaties wordt het resultaat berekend op grond van netto contante waarde, waarbij rekening gehouden wordt met rente, kosten- en opbrengstenstijgingen. Winsten uit de bouwgrondexploitatie zijn slechts genomen indien en voor zover die met voldoende mate van betrouwbaarheid als gerealiseerd aangemerkt zijn. Voor verwachte verliezen zijn voorzieningen in mindering gebracht op de boekwaarde. De overige voorraden zijn gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs of duurzaam lagere marktwaarde.

Vorderingen
De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde onder aftrek van de voorziening voor oninbaarheid voor de (belasting)debiteuren.

Liquide middelen
De liquide middelen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde. Indien niet anders vermeld, zijn zij direct opvraagbaar.

Overlopende activa
De overlopende activa zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.

4.2.2 Passiva

Eigen vermogen
Algemene reserve
De algemene reserve dient als algemene buffer om toekomstige tegenvallers te kunnen opvangen.
Bestemmingsreserves
Onder een bestemmingsreserve wordt verstaan een reserve waaraan door de raad een bepaalde bestemming is gegeven. Het gehele bedrag van de bestemmingsreserves ultimo het jaar dient onderbouwd te zijn met bestuursbesluiten van de raad dan wel opgenomen te zijn in het voorliggende voorstel tot resultaatbestemming.
Gerealiseerd resultaat
Het gerealiseerd resultaat is het resultaat na reeds bestemde mutaties in de reserves.

Voorzieningen
Voor verplichtingen, verliezen en risico`s wordt een voorziening gevormd als de omvang onzeker is, maar wel redelijkerwijs te schatten. Deze voorzieningen worden gewaardeerd op het nominale bedrag van de betrokken verplichting c.q. het voorzienbare verlies.

De egalisatievoorzieningen onderhoud hebben betrekking op het planmatig onderhoud aan activa zoals vermeld in het verloopoverzicht en zijn bedoeld om schommelingen in de lasten op te vangen. De jaarlijkse dotatie ten laste van de programmarekening is gebaseerd op de meerjarenraming van het planmatig onderhoud, die een meerjarige periode beslaat. De periode varieert per activum. De overige onderhoudskosten aan de gebouwen, machines en installaties zijn rechtstreeks ten laste van de programmarekening verantwoord. In paragraaf 3.3 onderhoud kapitaalgoederen van het jaarverslag is het beleid ter zake nader uiteengezet.

Tot de voorzieningen worden ook gerekend van derden verkregen middelen die specifiek besteed moeten worden, met uitzondering van de voorschotbedragen. Deze voorzieningen worden gewaardeerd op het nominale bedrag van de middelen die op dat moment nog niet besteed zijn.

Langlopende schulden
De langlopende schulden worden gewaardeerd tegen de nominale waarde, verminderd met de al gedane aflossingen. Vaste schulden hebben een rentetypische looptijd van één jaar of langer.

Kortlopende schulden
De kortlopende schulden worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

Borg- en garantstellingen
Voor zover leningen door de gemeente gewaarborgd zijn, is het totaalbedrag van de geborgde schuldrestanten per einde boekjaar apart vermeld. Overigens is in de toelichting op de balans nadere informatie opgenomen.

Foto: Ronald Bosua

4.3 Balans en toelichting

4.3.1 Inleiding

De balans met de toelichting verschaft op systematische wijze informatie over de samenstelling van de bezittingen (activa) en schulden (passiva) aan het eind van het begrotingsjaar en over de ontwikkelingen daarvan. De gemeente is niet vrij in het kiezen van de vorm bij het opstellen van de balans. Deze is vastgelegd in het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV).

Mutaties BBV per 1 januari 2016
Als gevolg van BBV-regelgeving is een deel van de voorraden gronden in 2016 geherrubriceerd naar de immateriële vaste activa, de materiële vaste activa en de overlopende passiva. Ook zijn bijdragen aan activa in eigendom van derden overgeheveld van de financiële vaste activa naar de immateriële vast activa. Om inzichtelijk te maken welke mutaties op grond van het vernieuwde BBV zijn doorgevoerd is in de toelichting op de balans de kolom "Boekwaarde BBV 1-1-2016" toegevoegd. Hierin is aangegeven wat de boekwaarde voor de betreffende balanscategorie is na verwerking van de BBV-mutaties. Het saldo van alle BBV-wijzigingen is nihil, omdat het uitsluitend gaat om een herrubricering. Voor balanscategorieën waarop het nieuwe BBV geen effect heeft is de kolom "Boekwaarde BBV 1-1-2016" leeg.

Activa
De activa op de balans zijn de bezittingen van de gemeente en bestaan uit vaste en vlottende activa. Op de passiva-zijde van de balans staan de schulden vermeld. Ook deze zijn te splitsen in vaste en vlottende passiva. Het onderscheid tussen de vaste en vlottende activa en passiva is dat de vaste activa en passiva een looptijd hebben van langer dan één jaar.

De vaste activa zijn onder te verdelen in (im)materiële en financiële vaste activa. De materiële vaste activa zijn gesplitst in investeringen met een economisch nut, en investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut. De financiële vaste activa bevatten alle financiële bezittingen van de gemeente, zoals aandelen, deelnemingen en verstrekte langlopende geldleningen.

De vlottende activa bevatten alle vorderingen met een looptijd korter dan één jaar. Onderdelen hiervan zijn de voorraden goederen en grond, het onderhanden werk dat later geactiveerd wordt, de saldi bij de bank en in de kas, de debiteuren en de vooruitbetaalde bedragen.

Passiva
De vaste passiva zijn onder te verdelen in het eigen vermogen en het vreemd vermogen. Het eigen vermogen bevat de algemene reserve, de bestemmingsreserves en het saldo van de rekening. Het vreemd vermogen kan worden onderverdeeld in voorzieningen, vaste en vlottende schulden en overlopende passiva. De vaste schulden zijn onderhandse leningen bij derden, zoals banken, pensioenfondsen en bedrijven. Deze leningen hebben een looptijd van meer dan één jaar.

Vlottende schulden zijn alle crediteuren en het rood staan op de bank. De overlopende passiva zijn vooraf ontvangen bedragen, die betrekking hebben op het volgende jaar.

Algemeen
Uit de balans in deze jaarrekening blijkt dat het eigen vermogen (reserves en rekeningsaldo) is afgenomen van € 432,5 miljoen eind 2015 tot € 429,7 miljoen eind 2016. Een oordeel over de vermogenspositie kan worden gevormd door bepaling van de solvabiliteitsratio. Solvabiliteit kan daarbij worden gedefinieerd als de mate waarin een instelling in staat is aan haar korte en lange verplichtingen te voldoen. Hiertoe wordt aan de hand van de balans het eigen vermogen uitgedrukt in een percentage van het totale vermogen. De ratio wordt bepaald aan de hand van het eigen vermogen dat als buffer dient voor het opvangen van eventuele tegenvallers. Het eigen vermogen van de gemeente Dordrecht bestaat grotendeels uit bestemmingsreserves waarover niet vrijelijk kan worden beschikt.

Als het eigen vermogen per eind 2016 wordt uitgedrukt in een percentage van het totale vermogen leidt dit tot een ratio van 48,5% wat kan worden gekenmerkt als solide (eind 2015: 48,8%).

4.3.2 Balans per 31 december 2016 **(alle bedragen x €1.000)**

ACTIVA	2016		2015	
VASTE ACTIVA				
Immateriële vaste activa		**3.841**		
Kosten sluiten geldleningen en het saldo van agio en disagio				
Onderzoekskosten van de NIEGG (BBV 1-1-2016)	3.091			
Bijdrage activa in eigendom van derden	750			
Materiële vaste activa		**622.915**		**589.224**
Investeringen met economisch nut				
Gronden uitgegeven in erfpacht	39.294		39.458	
Investeringen economisch nut met heffing	75.525		73.193	
Overige investeringen met een economisch nut	475.986		447.630	
Investeringen met maatschappelijk nut				
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	26.170		23.240	
Overige investeringen met een maatschappelijk nut	5.940		5.703	
Financiële vaste activa		**128.826**		**147.840**
Kapitaalverstrekkingen aan:				
Deelnemingen	19.698		19.698	
Gemeenschappelijke regelingen				
Overige verbonden partijen				
Leningen aan:				
Openbare lichamen (art. 1a Wet Fido)	15.536		17.499	
Woningbouwcorporaties	11.513		12.409	
Deelnemingen				
Overige verbonden partijen	199		209	
Overige langlopende leningen	8.265		8.820	
Overige uitzettingen met een rente typische looptijd ≥ 1jaar	73.615		88.265	
Bijdragen aan activa in eigendom van derden			940	
TOTAAL VASTE ACTIVA		***755.582***		***737.065***
VLOTTENDE ACTIVA				
Voorraden		**41.301**		**70.658**
Grond- en hulpstoffen:				
Niet in exploitatie genomen bouwgronden (NIEGG)	0		19.936	
Grond- en hulpstoffen	3		11	
Onderhanden werk:				
Bouwgronden in exploitatie (BIE)	40.758		50.282	
Gereed product en handelsgoederen	540		429	
Vooruitbetalingen				
Uitzettingen met een rente typische looptijd < 1jaar		**72.287**		**49.598**
Uitzettingen in 's Rijks schatkist	13.000		6	
Vorderingen op openbare lichamen	26.550		23.156	
Verstrekte kasgeldleningen				
Rekening-courant verhoudingen met niet-financiële instellingen	10.567		8.292	
Overige vorderingen	22.158		18.132	
Overige uitzettingen	12		12	
Liquide middelen		**96**		**5.943**
Kassaldi	96		27	
Bank- en girosaldi			5.916	
Kruisposten	0			
Overlopende activa		**16.479**		**23.504**
De van de Europese en Nederlandse overheidslichamen ontvangen voorschotbedragen die ontstaan door voor-financiering op uitkeringen met een specifiek bestedingsdoel	1.969			
Overige nog te ontvangen bedragen, en de vooruitbetaalde bedragen die ten laste van volgende begrotingsjaren komen	14.510		23.504	
TOTAAL VLOTTENDE ACTIVA		***130.163***		***149.703***
TOTAAL ACTIVA		**885.746**		**886.769**

PASSIVA	2016		2015	
VASTE PASSIVA				
Eigen vermogen		**429.670**		**432.454**
Reserves:				
Algemene reserve	26.244		15.859	
Bestemmingsreserves	398.833		393.709	
Gerealiseerde resultaat	4.593		22.886	
Voorzieningen		**15.258**		**8.115**
Voorziening voor verplichtingen, verliezen, risico's	10.035		3.716	
Egalisatievoorzieningen	3.378		2.704	
Van derden verkregen middelen die specifiek besteed moeten worden	1.846		1.694	
Voorziening grondexploitaties				
Vaste schulden				
met een rente typische looptijd ≥ 1 jaar		**315.209**		**329.236**
Obligatieleningen				
Onderhandse leningen van:				
Binnenlandse pensioenfondsen en verzekeringsinstellingen				
Binnenlandse banken en				
Overige financiële instellingen	315.209		329.236	
Binnenlandse bedrijven				
Openbare lichamen (art. 1a Wet Fido)				
Overige binnenlandse sectoren				
Buitenlandse instellingen, fondsen, banken en overige sectoren				
Door derden belegde gelden				
Waarborgsommen				
Verplichtingen uit hoofde van financial leaseovereenkomsten				
TOTAAL VASTE PASSIVA		***760.137***		***769.805***
VLOTTENDE PASSIVA				
Netto vlottende schulden				
met een rente typische looptijd < 1 jaar		**74.194**		**68.049**
Kasgeldleningen aangegaan bij openbare lichamen (art. 1a Wet Fido)				
Overige Kasgeldleningen	50.000		58.000	
Bank- en girosaldi	7.215			
Overige schulden	16.979		10.049	
Overlopende passiva		**51.413**		**48.915**
Verplichtingen die in het begrotingsjaar zijn opgebouwd en die in een volgend begrotingsjaar tot betaling komen met uitzondering van jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van vergelijkbaar volume	26.231		21.934	
De van de Europese en Nederlandse overheidslichamen ontvangen voorschotbedragen voor uitkeringen met een specifiek bestedingsdoel die dienen ter dekking van lasten van volgende begrotingsjaren	19.930		23.942	
Overige vooruit ontvangen bedragen die ten bate van volgende begrotingsjaren komen	5.252		3.039	
TOTAAL VLOTTENDE PASSIVA		***125.607***		***116.964***
TOTAAL PASSIVA		**885.746**		**886.769**

4.3.3 Toelichting op de balans

Activa
Aan de activazijde van de balans worden de bezittingen van de gemeente Dordrecht weergegeven. Onderstaand figuur maakt inzichtelijk uit welke posten de activazijde van de balans per 31 december 2016 bestaat.

Vaste activa
Het relatieve aandeel van materiële vaste activa aan de activa zijde van de balans is in 2016 toegenomen van 66% naar 70%. De materiele vaste activa worden conform besluit van het BBV (Besluit Begroting en Verantwoording) als volgt opgenomen:

- Investeringen met een economisch nut.
- Investeringen met een economisch nut met heffing, waarvoor ter bestrijding van de kosten een heffing kan worden geheven.
- Investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut.

Onderstaand wordt op hoofdlijnen een toelichting gegeven op de ontwikkelingen van de activazijde van de balans.

Immateriële vaste activa
De balanscategorie "Bijdrage aan activa in eigendom van derden" betreft activa waar geen fysieke bezittingen tegenover staan. Dit betreft diverse bijdragen aan de eerste inrichting van diverse scholen. Deze activa waren in het verleden gerubriceerd onder de financiële vaste activa. De balanscategorie 'niet in exploitatie genomen bouwgronden' (NIEGG) komt niet meer voor in het BBV met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten NIEGG moeten herrubriceren van de voorraden naar de onderzoekskosten NIEGG bij de immateriële vaste activa. De balanscategorie 'bouwgronden in exploitatie' (BIE) is op grond van het BBV gesplitst met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten BIE`s deels moeten herrubriceren van de voorraden naar de onderzoekskosten NIEGG bij de immateriële vaste activa.

Het verloop van de waarde van de immateriële vaste activa wordt in onderstaande tabel weergegeven.

Activacategorie	Boekwaarde 31-12-2015	Boekwaarde BBV 1-1-2016	Investeringen	Des-investeringen	Afschrijvingen	Bijdragen van derden	Afwaar-deringen	Boekwaarde 31-12-2016
Bijdrage aan activa in eigendom van derden		940.000	20.000		210.000	-	-	750.000
Onderzoekskosten NIEGG		1722.314	1368.686		-	-	-	3.091.000
Totaal	**-**		**1.388.686**	**-**	**210.000**	**-**	**-**	**3.841.000**

De belangrijkste in het boekjaar gedane investeringen Immateriële vaste activa worden hieronder vermeld. (bedragen x € 1.000 en investeringen > € 250.000).

Bijdrage aan activa in eigendom van derden	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	**20**

Onderzoekskosten NIEGG	bedragen x €1.000
Binnenterrein Blekersdijk	427
Diverse kleinere investeringen (< 250)	942
Totaal	**1.369**

Materiële vaste activa met economisch nut
De materiële vaste activa met economisch nut bestaan uit de volgende onderdelen:

Activacategorie	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Erfpachtgronden	39.458.000	39.294.000
Gronden en terreinen	27.608.000	27.325.000
Strategische verwervingen; grond incl. sloop		34.550.053
Woonruimten	3.504.000	4.715.530
Bedrijfsgebouwen	359.069.000	354.027.000
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	10.674.000	11.736.000
Vervoermiddelen	741.000	758.000
Machines, apparaten en installaties	34.976.000	32.528.000
Overige materiële vaste activa	11.059.000	10.346.000
Totaal	**487.089.000**	**515.279.583**

Het verloop van de waarde van de materiële vaste activa met economisch nut wordt in onderstaande tabel weergegeven. De balanscategorie 'niet in exploitatie genomen bouwgronden' komt niet meer voor in het BBV met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten niet in exploitatie genomen gronden (NIEGG) moeten herrubriceren van de voorraden naar strategische verwervingen grond inclusief sloop opstal bij de materiële vaste activa. De balanscategorie 'bouwgronden in exploitatie' (BIE) is op grond van het BBV gesplitst met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten BIE`s deels moeten herrubriceren van de voorraden naar de strategische verwervingen, woonruimten en bedrijfsgebouwen bij de materiële vaste activa.

Activacategorie	**Boekwaarde 31-12-2015**	**Boekwaarde BBV 1-1-2016**	**Investeringen**	**Des-investeringen**	**Afschrijvingen**	**Bijdragen van derden**	**Afwaar-deringen**	**Boekwaarde 31-12-2016**
Erfpachtgronden	39.458.000		-	164.000	-	-	-	39.294.000
Gronden en terreinen	27.608.000		189.000		-	-	472.000	27.325.000
Strategische verwervingen; grond incl. sloop opstal		37.744.109	2.077.952	424.658	-	26.290	4.821.060	34.550.053
Woonruimten	3.504.000	5.717.530	-	916.000	86.000	-	-	4.715.530
Bedrijfsgebouwen	359.069.000	359.344.300	5.640.700	160.000	8.291.000	34.000	2.473.000	354.027.000
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	10.674.000		1.480.000		418.000	-	-	11.736.000
Vervoermiddelen	741.000		171.000		154.000	-	-	758.000
Machines, apparaten en installaties	34.976.000		317.000		2.756.000	-	9.000	32.528.000
Overige materiële vaste activa	11.059.000		288.000		1.001.000	-	-	10.346.000
Totaal	**487.089.000**		**10.163.652**	**1.664.658**	**12.706.000**	**60.290**	**7.775.060**	**515.279.583**

Materiële vaste activa met economisch nut met heffing
De materiële vaste activa met economisch nut met heffing bestaan uit de volgende onderdelen:

Activacategorie	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	73.060.000	75.380.000
Machines, apparaten en installaties	28.000	26.000
Overige materiële vaste activa	105.000	119.000
Totaal	**73.193.000**	**75.525.000**

Het verloop van de waarde van de materiële vaste activa met economisch nut met heffing wordt in onderstaande tabel weergegeven.

Activacategorie	Boekwaarde 31-12-2015	Investeringen	Des-investeringen	Afschrijvingen	Bijdragen van derden	Afwaar-deringen	Boekwaarde 31-12-2016
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	73.060.000	4.777.000		2.461000	4.000-	-	75.380.000
Vervoermiddelen	0	-		-	-	-	-
Machines, apparaten en installaties	28.000	-		2.000	-	-	26.000
Overige materiële vaste activa	105.000	38.000		24.000	-	-	119.000
Totaal	**73.193.000**	**4.815.000**	**-**	**2.487.000**	**4.000-**	**-**	**75.525.000**

Onder bijdragen van derden zijn die bijdragen van derden opgenomen, die direct gerelateerd zijn aan de investering. Onder de afwaarderingen staan de afwaarderingen vermeld wegens duurzame waardeverminderingen en overdracht van activa.

De belangrijkste in het boekjaar gedane investeringen van de activa met economisch nut worden hieronder vermeld (bedragen x € 1.000 en investeringen > € 250.000).

Erfpachtgronden	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	**0**

Gronden & Terreinen	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	189
Totaal	**189**

Strategische verwervingen; grond incl. sloop	bedragen x €1.000
Statuswijziging Belturepark	1782
Investeringen Dordtse Kil IV	296
Totaal	**2.078**

Bedrijfsgebouwen	bedragen x €1.000
Spuiboulevard - aankoop panden	3.812
Eulerlaan 51Schakelklassen verbouwing St Dalton	600
Verbouwing Kunstmin	580
Diverse kleinere investeringen (< 250)	649
Totaal	**5.641**

Grond- weg- & waterbouwkundige werken	bedragen x €1.000
Vervanging deel kade Wolwevershaven	1289
Diverse kleinere investeringen (< 250)	191
Totaal	**1.480**

Vervoermiddelen	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	**171**

Machines, apparaten en installaties	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	317
Totaal	**317**

Overige materiële activa	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	288
Totaal	**288**

De belangrijkste desinvesteringen in boekjaar 2016 economisch nut worden in onderstaand overzicht categorisch vermeld. Betreft de verkoop van enkele activa.

Desinvesteringen	bedragen x €1.000
Weeskinderendijk Vastgoed	916
Erfpacht gronden	164
Blekersdijk naar IVA	318
Diversen	267
Totaal	**1.665**

Door verkoop van panden en gronden zijn de diverse boekwaarden afgewaardeerd.

De belangrijkste bijdragen van derden in boekjaar 2016 economisch nut worden in onderstaand overzicht categorisch vermeld.

Investeringen van de activa met economisch nut	bedragen x €1.000
Diverse kleinere bijdragen derden (<250)	**60**

In de kolom afwaardering 2016 staan activa die zijn overgedragen aan het Grondbedrijf en Vastgoedbedrijf, activa die zijn gesloopt of duurzame waardeverminderingen. Betreft in 2016 voornamelijk grondkosten werkplaats en kantoren MM-laan, Regiokantoor en Amstelwijck Noord.

Diverse afwaarderingen	bedragen x €1.000
Grondkosten werkplaats en kantoren MM-laan	472
Regiokantoor	2.481
Amstelwijck Noord	4.727
Diverse kleinere bijdragen derden (<250)	95
Totaal	**7.775**

De belangrijkste in het boekjaar gedane investeringen van de activa met economisch nut met heffing worden hieronder vermeld (bedragen x € 1.000 en investeringen > € 250.000).

Grond- weg- & waterbouwkundige werken	bedragen x €1.000
Rioolprogramma 2016	3.933
Rioolprogramma 2015	590
Rioolprogramma 2017	254
Diverse kleinere investeringen (< 250)	0
Totaal	**4.777**

Overige materiële vaste activa	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	**38**

De belangrijkste bijdrage van derden in boekjaar 2016 economisch nut worden in onderstaand overzicht categorisch vermeld.

Bijdragen van derden	bedragen x €1.000
Diverse bijdragen van derden (< 250)	-4
Totaal	**-4**

Machines, apparaten en installaties	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	**0**

Materiële vaste activa met maatschappelijk nut
De materiële vaste activa met maatschappelijk nut bestaan uit onderstaande onderdelen:

Activacategorie	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	23.240.000	26.170.000
Machines, apparaten en installaties	5.703.000	5.939.000
Overige materiële vaste activa	0	0
Totaal	**28.943.000**	**32.109.000**

De balanscategorie 'bouwgronden in exploitatie' (BIE) is op grond van het BBV gesplitst met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten BIE`s deels moeten herrubriceren van de voorraden naar de grond- weg- en waterbouwkundige werken bij de materiële vaste activa met maatschappelijk nut. De gemeente Dordrecht activeert van de investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut slechts enkele uitzonderingen waarvan de verkeersregelinstallaties, verlichtingsinstallaties en reconstructies aan bruggen de belangrijkste zijn. Kapitaaluitgaven in de openbare ruimte met een meerjarig maatschappelijk nut (aanleg, groot onderhoud en reconstructie van wegen, waterwegen; civiele kunstwerken, groen en kunstwerken) worden afgeschreven conform de afschrijvingstermijnen in de nota Waardering en Afschrijving (zie RIS-dossier: 929263). Er zijn geen reserves zijn die deze activa kunnen dekken.

Activacategorie	Boekwaarde 31-12-2015	Boekwaarde BBV 1-1-2016	Investeringen	Des-investeringen	Afschrijvingen	Bijdragen van derden	Afwaar-deringen	Boekwaarde 31-12-2016
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	23.240.000	25.833.993	1.294.007		958.000	-	-	26.170.000
Machines, apparaten en installaties	5.703.000		1.057.000		567.000	254.000	-	5.939.000
Overige materiële vaste activa	0		-		-	-	-	-
Totaal	**28.943.000**		**2.351.007**	**-**	**1.525.000**	**254.000**	**-**	**32.109.000**

De belangrijkste in het boekjaar gedane investeringen van de activa met maatschappelijk nut worden hieronder vermeld. (bedragen x € 1.000 en investeringen > € 250.000).

Grond, weg en waterbouwkundige werken	bedragen x €1.000
Kunstwerken 2015	397
Reconstructie Merwedestraat en omgeving	348
Diverse kleinere investeringen (< 250)	549
Totaal	**1.294**

Machines, apparaten en installaties	bedragen x €1.000
Vervanging openbare verlichting 2016	329
VRI Hugo de Grootplein	254
Diverse kleinere investeringen (< 250)	474
Totaal	**1.057**

Overige materiële vaste activa	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	**0**

De belangrijkste bijdragen van derden in boekjaar 2016 in maatschappelijk nut worden in onderstaand overzicht categorisch vermeld (bedragen x € 1.000).

Grond- weg- & waterbouwkundige werken	bedragen x €1.000
Diverse kleinere investeringen (< 250)	**254**

Diverse afwaarderingen	bedragen x €1.000
Diverse kleinere afwaarderingen (< 250)	-

Financiële vaste activa
De balanscategorie "bijdrage aan activa in eigendom van derden" is als gevolg van BBV-wijzigingen met ingang van 1 januari 2016 overgeheveld van de financiële vaste activa naar de immateriële vaste activa.

bedragen x €1.000

Activacategorie	Boekwaarde 31-12-2015	Boekwaarde BBV 1-1-2016	Investering 2016	Desinvestering 2016	Afschr/Aflos. 2016	Afwaardering 2016	Boekwaarde 31-12-2016
Kapitaalverstrekkingen aan:							
Deelnemingen	19.698		-	-	-	-	19.698
Gemeenschappelijke regelingen	-		-	-	-	-	-
Overige verbonden partijen	-		-	-	-	-	-
Langlopende leningen aan:							
Deelnemingen	-		-	-	-	-	-
Woningbouwcorporaties	12.409		-	-	896	-	11.513
Overige verbonden partijen	209		-	-	10	-	199
Overige langlopende leningen	8.820		-	-	555	-	8.265
Leningen aan (UG); Overheden (wet Fido)	17.499		382	-	2.345	-	15.536
Idem, met looptijd van 1jaar of langer	88.265		1.350	-	16.000	-	73.615
Bijdragen aan activa in eigendom van derden	940	0	-	-	-	-	-
Totaal	**147.840**		**1.732**	**-**	**19.806**	**-**	**128.826**

Onderstaand volgt een specificatie van de boekwaarden kapitaalverstrekkingen (bedragen x € 1.000).

		bedragen x €1.000
Deelnemingen	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Aandelen N.V. Eneco	13.115	13.115
Aandelen Waterleidingbedr. Evides	5.992	5.992
Deeln.aand.kap. Bank Ned. Gemeenten	583	583
Deelname Merwede Lingelijn	7	7
Deelneming ROM-D	1	1
Totaal	**19.698**	**19.698**

Gemeenschappelijke regelingen
De gemeente Dordrecht heeft in 2016 geen kapitaal verstrekt aan gemeenschappelijke regelingen.

Overige verbonden partijen
Dit betreft een 50%-deelneming in de Energiecoöperatie Dordrecht (ECD), samen met HVC. De financiële waardering van de deelneming is op dit moment nihil, aangezien de deelneming nog nagenoeg geen activiteiten verricht die financieel rendement opleveren. De bijdrage van Dordrecht en HVC wordt vooral ingezet op voorlichting en stimulering van duurzaamheidsactiviteiten en de voorbereiding van het exploiteren van zonne- en windenergie.

Langlopende leningen aan

Woningbouwcorporaties	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Trivire (v/h Progrez)	12.409	11.513
Totaal	**12.409**	**11.513**

		bedragen x €1.000
Overige verbonden partijen	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Selfservice vervanging VOB I en II	209	199
Totaal	**209**	**199**

		bedragen x €1.000
Overige langlopende leningen (bedragen x €1.000)	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Ov. langlop.leningen buiten renteomslag Yulius	8.641	8.094
Ov. langlop.leningen buiten renteomslag overigen	88	81
Stichting Sportvoorziening Dubbeldam	91	91
Totaal	**8.820**	**8.265**

		bedragen x €1.000
Leningen aan (UG); Overheden (wet Fido)	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Leningen SVn iz funderingsherstel	14.489	12.598
Leningen SVn iz funderingsherstel; Voorziening	-37	-37
Leningen SVn Dichterskwartier iz PWV	69	66
Leningen NRF Dordrechts Restauratiefonds	2.857	2.703
Via SVn verstrekte Startersleningen	120	111
Leningen SVn Particuliere Woningverbetering		94
Totaal	**17.499**	**15.536**

		bedragen x €1.000
Overige uitzett. looptijd >1 jaar	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Duurzame belegging	30.000	30.000
Rendement duurzame belegging	11.025	12.375
Belegging EZH CLN Halifax/GE	16.000	0
Belegging EZH CLN ING-bank/GE	11.000	11.000
Belegging EZH CLN Bank of Scotland/GE	11.000	11.000
Belegging EZH CLN (Barclays en GE)	9.240	9.240
Totaal	**88.265**	**73.615**

Op de post Rendement duurzame belegging is, zoals elk jaar, het gegarandeerde rendement van € 1,35 miljoen bijgeboekt (4,5% over € 30 miljoen). Dit rendement komt tot uitkering bij afloop van de beleggingen in 2017 en 2018. De belegging EZH CLN Halifax/GE ad € 16 miljoen viel per 22 februari 2016 vrij.

		bedragen x €1.000
Bijdragen aan activa in eigendom van derden	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Leningen aan (UG); Overheden (wet Fido)	**940**	**0**

Met ingang van 2016 zijn de bijdragen aan activa van derden als gevolg van een BBV wijziging opgenomen onder de Immateriële vaste activa.

Vlottende activa

Voorraden
De in de balans opgenomen voorraden worden uitgesplitst in de volgende categorieën:

Balanscategorie	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Niet in exploitatie genomen bouwgronden (NIEGG)	19.936.000	0-
Overige grond & hulpstoffen	11.000	3.000
Onderhanden werk, bouwgronden in expl. (BIE)	50.282.000	40.758.000
Gereed product en handelsgoederen	429.000	540.000
Totaal	**70.658.000**	**41.301.000**

De waarde van de voorraden gronden heeft zich in 2016 als onderstaand ontwikkeld. De balanscategorie 'niet in exploitatie genomen bouwgronden' komt niet meer voor in het BBV met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten niet in exploitatie genomen gronden (NIEGG) moeten herrubriceren van de voorraden naar strategische verwervingen grond incl. sloop opstal bij de materiële vaste activa en onderzoekskosten NIEGG bij de immateriële vaste activa. De balanscategorie 'bouwgronden in exploitatie' (BIE) is op grond van het BBV gesplitst met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten BIE`s deels moeten herrubriceren van de voorraden naar de onderzoekskosten NIEGG bij de immateriële vaste activa, strategische verwervingen, woonruimten, GWW-werken en bedrijfsgebouwen bij de materiële vaste activa en overlopende passiva.

Balanscategorie	**Boekwaarde Investeringen 31-12-2015**	**Boekwaarde Voorzieningen 31-12-2015**	**Gecorr. boekw. 31-12-2015**	**Boekwaarde BBV 1-1-2016**	**Boekwaarde Investeringen 31-12-2016**	**Boekwaarde Voorzieningen 31-12-2016**	**Gecorr. boekw. 31-12-2016**
Niet in exploitatie genomen bouwgronden	27.432.000	7.496.000-	19.936.000	0	-	0	0-
Onderhanden werk, bouwgronden in expl.	123.314.449	73.033.000-	50.282.000	29.548.577	93.551.861	52.793.710-	40.758.000
Totaal	**150.746.449**	**80.529.000-**	**70.218.000**		**93.551.861**	**52.793.710-**	**40.758.000**

Van de bouwgronden in exploitatie (BIE) kan van het verloop in 2016 het volgende overzicht worden weergegeven:

Bouwgronden in exploitatie (BIE)	Boekwaarde 31-12-2015	Boekwaarde BBV 1-1-2016	Investeringen	Opbrengsten	Vrijval verlies-voorz. bij afsluiten	Resultaat (-/- = winst)	Boekwaarde 31-12-2016	Voorziening	Gecorr. boekw. 31-12-2016	Nog te realiseren kosten incl. index.	nog te realiseren opbr. incl. index	saldo NCW
Vogelplein	463.180	463.180	153.142	628.646			-12.324	285.283	-297.607	303.468	0	285.283
Reeweg Oost	1.478.207	1.478.207	111.172	1.559.021		30.358				afgesloten		
Patersweg 1	215.152	215.152	5.372				220.524		220.524	37.496	453.616	-182.235
PO Vest	142.295	142.295	117.159	400	259.412	-358		5.188	-5.188	afgesloten		
PO Johanna Naber-erf	-149.589	-149.589	70.134	427.344		-503.312	-3.487		-3.487	145.617	329.470	-183.710
Jagers- & Windhondenpolder	-3.266.595	0										
Smitsweg	-263.640	0										
Sluisweg/Achterhakkers	1.310.076	0								Naar gebouwen		
Leerpark	22.799.166	22.799.166	3.077.040	4.723.745			21.152.461	13.631.244	7.521.218	8.290.158	15.378.856	13.631.247
Belthurepark	4.925.628	4.925.628	1.039.188	4.713	2.453.463	1.724.640	1.782.000		1.782.000	afgesloten		
Belthurepark naar MVA							-1.782.000		-1.782.000	naar gronden		
Gezondheidspark - Overkampzone	1.457.069	1.457.069	33.676	3.009			1.487.736		1.487.736	440.956	4.116.436	-1.993.748
Stadswerven	52.205.877	47.862.376	4.424.906	2.113.791			50.173.490	37.915.567	12.257.923	41.274.656	51.645.019	37.915.567
Woningen Weeskinderendijk	5.463.094	0							0	naar woonruimten		
Amstelwijck	9.643.407	4.592.098	216.405	10.742			4.797.761		4.797.761	2.870.889	8.410.202	-426.818
Zuidwesthoek DK III	911.147	911.147	1.151.955	4.976.767		-2.913.665				547.306	3.075.194	-2.324.475
Dordtse Kil IV	23.797.898	9.153.038	508.819	9.414			9.652.444		9.652.444	14.205.750	40.210.125	-13.259.355
Kilkade 7	-879.856	-879.856	76.682				-803.174		-803.174	703.974	710.610	-782.783
DK III: Beerwijckhoeve	2.381.928	2.381.928	36.257				2.418.185		2.418.185	96.658	2.957.810	-292.677
Iepenlaan			182.406				182.406		182.406	226.434	1.023.821	-600.669
Wiardi Beckman plantsoen Voorz.	14.823	14.823	558.738	935.979		-362.418				afgesloten		
Uitgifte grond Nijverheidstraat 95	653.109	653.109	491.714				1.144.823		1.144.823	856.932	2.035.100	-22.108
Papeterspad			1.172.994				1.172.994	956.428	216.566	340.136	552.354	956.428
Wielwijk			113.856				113.856		113.856	6.613.127	10.246.590	-2.990.789
Oud Krispijn Zuid			192.066				192.066		192.066	6.035.102	6.355.416	-181.284
Drechtwerk B&S			1.624.578	9.981			1.614.597		1.614.597	1.150.571	9.062.335	-6.153.748
Spuiboulevard 4-88	10.701	10.701	34.676				45.377		45.377	68.266	240.000	-123.319
Sanering/Uitgifte BVP Baanhoekweg 20	980	980	1.954				2.934		2.934	130.367	630.400	-488.810
Amnesty Internationalweg	392	392	1.412	2.613			-809		-808,88	48.604	369.031	-314.947
Totaal	**123.314.449**		**15.396.105**	**15.405.968**	**2.712.875**	**-2.024.755**	**93.551.861**	**52.793.710**	**40.758.001**			

Voor een nadere toelichting op de grondexploitatie wordt verwezen naar de toelichting op het programma Ruimtelijke Ordening en de paragraaf Grondbeleid (3.7).

Het geraamde eindresultaat voor de bouwgronden in exploitatie is op basis van onderstaande uitgangspunten tot stand gekomen:

Parameters prognose 2017		korte termijn			lange termijn
	2016	2017	2018	2019	2020 e.v.
Omslagrente	3,5%	3,0%	3,0%	3,0%	3,0%
Rentekosten	1,4%	1,26%	1,26%	1,26%	1,26%
Rentebaten	1,4%	1,26%	1,26%	1,26%	1,26%
Disconteringsvoet	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%
Kostenstijging GWW	2,6%	2,5%	2,0%	2,0%	2,0%
Opbrengststijging woningbouw	4,9%	3,0%	2,5%	2,5%	2,0%
Opbrengststijging niet-woningbouw	0,5%	1,0%	2,0%	2,0%	2,0%
Opbrengststijging pachtgronden Biesbosch	-6,0%	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%

Gereed product en handelsgoederen	31-12-2015	31-12-2016
Gereed product en handelsgoederen	429.000	540.000
totaal	**429.000**	**540.000**

De voorraden bestaan per 31 december 2016 voornamelijk uit magazijn voorraden.
Uitzettingen met een rentetypische looptijd < 1 jaar

Soort vordering	Gecorrigeerd 31-12-2015	Saldo 31-12-2016	Voorziening oninbaarheid	Gecorrigeerd 31-12-2016
Vorderingen op openbare lichamen	23.156.000	26.550.000	-	26.550.000
Uitzettingen in 's Rijks schatkist	-	13.000.000	-	-
Verstrekte kasgeldleningen	-	-	-	-
R-courantverhoudingen niet-financiële inst.	8.292.000	10.567.000	-	10.567.000
Overige vorderingen	18.132.000	22.664.000	506.000	22.158.000
Overige uitzettingen	12.000	12.000	-	12.000
Totaal	**49.592.000**	**72.793.000**	**506.000**	**59.287.000**

Voor verwachte oninbaarheid van debiteuren is een voorziening opgenomen van € 506.000, bepaald op basis van geschatte inningskansen.

Vorderingen op openbare lichamen
Het saldo per 31 december 2016 van vorderingen op openbare lichamen bestaat voornamelijk uit diverse BTW vorderingen op de Belastingdienst en diverse ministeries.

Uitzettingen in 's Rijks schatkist
Eind 2013 is het verplicht schatkistbankieren ingevoerd. Toegestaan blijft dat decentrale overheden een bedrag van 0,75% van het begrotingstotaal buiten de Schatkist mogen houden, het zogenoemde drempelbedrag. Het drempelbedrag mag als gemiddeld creditbedrag per kwartaal niet overschreden worden. In 2016 is het drempelbedrag van afgerond € 3,6 miljoen niet overschreden. Voor nadere toelichting wordt verwezen naar de financieringsparagraaf.

Benutting drempelbedragen	Drempel 2016	1e kwartaal	2e kwartaal	3e kwartaal	4e kwartaal
Schatkistpapier	**3.576.000**	2.822.633	1074.328	983.088	1238.715

Verstrekte kasgeldleningen
Gedurende 2016 zijn door de gemeente Dordrecht geen kasgeldleningen verstrekt c.q. deposito's geplaatst.

Rekening-courantverhoudingen niet-financiële instellingen
Betreft de uitstaande leningen bij het Stimuleringsfonds Volkshuisvesting (SVN; inzake funderingsleningen) als bij het Nationaal Restauratie Fonds (NRF; inzake restauratieleningen op monumentale panden).

Overige vorderingen
De post overige vorderingen bestaat uit diverse openstaande vorderingen van onder meer Heijmans Vastgoed BV en Optisport Dordrecht BV.

Liquide middelen

Onder de liquide middelen zijn opgenomen de kas-, bank- en girosaldi.

Liquide middelen	31-12-2015	31-12-2016
Kas	27.000	96.000
Kruisposten	0	0
Bank	5.916.000	0
Totaal	**5.943.000**	**96.000**

Overlopende activa

De post overlopende activa kan als volgt worden gespecificeerd. Overige nog te ontvangen bedragen en de vooruitbetaalde bedragen die ten laste van volgende begrotingsjaren komen.

Overlopende activa	31-12-2015	31-12-2016
Vooruitbetaalde bedragen	1.902.000	722.000
Nog te ontvangen bedragen van NL en EU-overheden		1.998.412
Overige nog te ontvangen bedragen	21.602.000	13.758.588
Totaal overlopende activa	**23.504.000**	**16.479.000**

Vooruitbetaalde bedragen
Vooruitbetaalde bedragen die ten laste van volgende begrotingsjaren komen.

Overige nog te ontvangen bedragen die ten laste van volgende begrotingsjaren komen
Net als vooruitbetaalde bedragen is dit saldo het gevolg van het toerekenen van baten aan het boekjaar 2016.

De nog te ontvangen bedragen NL en EU-overheden kunnen als volgt worden gespecificeerd.

Nog te ontvangen bedragen van NL en EU overheden	Saldo 31-12-2015	Saldo Toevoeging	Aanwending	Saldo 31-12-2016
ESF 2014-2016	0	1.004.000		1.004.000
Vangnetuitkering en BBZ	0	965.000		965.000
Servicepunt waterbus Merwedekade	0	29.772		29.772
Totaal	**0**	**1.998.772**	**0**	**1.998.772**

Passiva

Samenstelling passiva

Aan de passiva zijde worden de schulden en het eigen vermogen van de gemeente Dordrecht weergegeven. Bovenstaand taartdiagram maakt inzichtelijk hoe de balansposten aan de passivazijde zijn samengesteld. Net als in 2015 vormen de reserves het grootste onderdeel van de passivazijde van de balans.

Eigen vermogen
Het in de balans opgenomen eigen vermogen bestaat uit de volgende posten:

Eigen vermogen	**31-12-2015**	**31-12-2016**
Algemene reserve	15.859.000	26.244.000
Bestemmingsreserves		
-voor egalisatie van tarieven	1006.000	499.887
-overige bestemmingsreserves	392.703.000	398.333.000
Gerealiseerde resultaat	22.886.000	4.593.000
Totaal	**432.454.000**	**429.669.887**

Het verloop van de reserves in 2016 wordt in onderstaand overzicht gespecificeerd.

Reserves	**Boekwaarde 31-12-2015**	**Toevoeging**	**Onttrekking**	**Vermindering ter dekking afschrijving**	**Boekwaarde 31-12-2016**
Algemene reserve	15.859.000	25.276.000	14.891000	-	26.244.000
Bestemmingsreserves:					
voor egalisatie van tarieven	1006.000	0	506.113	-	499.887
overige bestemmingsreserves	392.703.000	57.403.000	47.485.000	4.288.000	398.333.000
Gerealiseerde resultaat	22.886.000	4.593.000	22.886.000		4.593.000
Totaal	**432.454.000**	**87.272.000**	**85.768.113**	**4.288.000**	**429.669.887**

Onder ‘gerealiseerd resultaat’ is opgenomen het rekeningresultaat van 2016.

Het verloop van de reserves in 2016 wordt in het volgende overzicht nader gespecificeerd. Toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves zijn toegelicht in de financiële analyses (2.5 t/m 2.16) in de jaarstukken en in de toelichting op de staat van reserves in de bijlagen bij de jaarstukken (bijlage 3).

		Begroot				Realisatie				Verschillen	
Aard	Functie	Stand per 1-1-2016	Storting	Onttrekking	Stand per 1-1-2017	Stand per 1-1-2016	Storting	Onttrekking	Stand per 1-1-2017	Stortingen	Onttrekkingen
Algemene reserves											
100 Algemene stadsreserve	Buffer	15.859.670	14.523.981	8.689.195	21.694.456	15.859.670	14.524.431	7.825.272	22.558.829		863.923
110 Algemene reserve Grondbedrijf	Buffer	-	15.521.533	11.843.272	3.678.261	-	10.751.659	7.065.454	3.686.204	4.769.874	4.777.818
Subtotaal Algemene Reserves		*15.859.670*	*30.045.514*	*20.532.467*	*25.372.717*	*15.859.670*	*25.276.090*	*14.890.726*	*26.245.033*	*4.769.874*	*5.641.741*
Bestemmingsreserves											
200 Bedrijfsreserve Essenhof	Egalisatie	1.006.113	127.838	506.113	627.838	1.006.113	0	506.113	500.000	127.838	
300 Inkomensreserve	Egalisatie	62.421.660	-	-	62.421.660	62.421.660	-	-	62.421.660		
301 Exploitatiereserve EZH-middelen	Inkomens	64.668.190	-	-	64.668.190	64.668.190	-	-	64.668.190		
302 Reserve FLO brandweer	Egalisatie	501.731	-	295.000	206.731	501.731	-	295.000	206.731		
303 Reserve Bovenwijkse voorzieningen	Egalisatie	1.882.699	306.583	1.504.039	685.243	1.882.699	323.100	1.007.774	1.198.024		496.265
304 Reserve parkeervoorzieningen	Egalisatie	2.638.693	268.607	277.970	2.629.330	2.638.693	1.040.007	277.970	3.400.730	-771.400	
305 Reserve Rente	Egalisatie	5.000.000	-	-	5.000.000	5.000.000	-	-	5.000.000		
307 Reserve resultaten vorige dienstjaren	Egalisatie	-	-	22.885.331	-22.885.331	-	22.885.781	22.885.781	-	-22.885.781	
309 Reserve Afschrijving	Egalisatie	177.245.906	14.683.585	10.491.626	181.437.865	177.245.906	13.043.204	10.435.035	179.854.075	1.640.381	
313 Reserve frictiekosten Flexpool	Egalisatie	-	29.003	-	29.003	-	311.512	-	311.512	-282.509	
314 Bestemmingsreserve Riool	Egalisatie	824.838	597.300	997.622	424.516	824.838	536.649	558.601	802.886		439.021
315 Bestemmingsreserve afval	Egalisatie	1.143.564	-	631.526	512.038	1.143.564	-	81.710	1.061.854		549.816
323 Gemeentelijk stadsvernieuwingsreserve	Bestedings	1.889.098	-	188.061	1.701.037	1.889.098	-	25.655	1.863.444		162.406
324 Stimuleringsreserve Volkshuisvesting SVN	Egalisatie	78.437	-	78.437	0	78.437	-	54.844	23.593		
327 Bestemmingsreserve promotie	Bestedings	100.000	-	-	100.000	100.000	-	-	100.000		
332 Reserve onderwijshuisvesting	Egalisatie	17.242.380	-	1.758.266	15.484.114	17.242.380	-	1.696.537	15.545.843		
334 Reserve Jeugdfonds	Egalisatie	334.291	24.737	60.015	299.013	334.291	56.129	77.051	313.370		
336 Reserve digitaal dossier jeugdgezondheidszorg	Bestedings	71.504	-	-	71.504	71.504	-	-	71.504		
340 Reserve Investerings- en expl.bijdr. MFA Koloriet	Egalisatie	217.700	-	108.850	108.850	217.700	-	108.850	108.850		
354 Cultuurfonds	Bestedings	10.722	-	10.722	-0	10.722	-	10.722	-		
361 Bedrijfsreserve VGB	Egalisatie	-	457.528	105.446	352.082	-	268.043	85.074	182.969	189.485	
362 Bestemmingsreserve SAD	Egalisatie	31.780	-	31.778	2	31.780	-	31.780	-		
364 Bestemmingsreserve onderhoudsfonds VGB	Bestedings	-	10.209.804	3.315.000	6.894.804	-	10.209.804	2.730.589	7.479.215		584.411
365 Reserve geprogr.onderhoud wegen	Egalisatie	638.450	-	638.000	450	638.450	-	638.450	-		
366 Programmeringsreserve Dordtse Musea	Bestedings	157.346	-	155.000	2.346	157.346	-	-	157.346		155.000
367 Subsidies gemeentelijke monumenten	Bestedings	339.499	-	151.437	188.062	339.499	-	151.437	188.062		
369 Reserve Nationaal Actieplan Sport en Bewegen	Egalisatie	31.258	-	31.258	-	31.258	-	31.258	-		
370 Bestemmingsreserve De Dubbel	Bestedings	29.334	-	-	29.334	29.334	-	-	29.334		
376 Reserve vervanging openbare verlichting	Egalisatie	247.688	-	-	247.688	247.688	-	-	247.688		
378 Bestemmingsreserve Frictiekosten Organisatieontwikkeling	Egalisatie	1.216.612	-	338.508	878.104	1.216.612	-	292.690	923.921		
379 Reserve Doorontwikkeling Centrum v. Jeugd & Gezin	Bestedings	98.232	-	75.000	23.232	98.232	-	75.000	23.232		
381 Personele kosten Richting Kiezen	Egalisatie	87.109	-	87.109	-	87.109	-	87.109	-		
383 Opgebouwd tegoed vakantietoeslag	Egalisatie	-	1.400.000	-	1.400.000	-	-	-	-	1.400.000	
390 Reserve investeringen wegen	Bestedings	-	100.000	100.000	-	-	100.000	99.993	7		
402 SI-V01 Verkeersmanagement	Bestedings	198.192	-	175.515	22.677	198.192	-	14.658	183.534		160.857
405 SI-V20 Verkeersstructuurplan centrum	Bestedings	476.058	125.000	201.057	400.001	476.058	125.000	145.120	455.938		
408 SI-W39 Parkeerproblemen Oostelijke stadsdelen	Bestedings	39.103	-	39.105	-2	39.103	-	30.607	8.495		
411 SI-B10 Hofkwartier	Bestedings	2.246.571	650.000	220.975	2.675.596	2.246.571	63.298	268.094	2.041.775	586.702	
417 SI-W24 Schouwburg Kunstmin	Bestedings	1.280.446	-	1.080.446	200.000	1.280.446	-	1.080.446	200.000		
418 SI-W41 Duurzaamheid	Bestedings	53.436	50.000	50.000	53.436	53.436	50.000	50.000	53.436		
419 SI-Regionaal MJP	Bestedings	-	153.699	153.699	-	-	153.699	153.699	-		
422 SI-W10 Bodemsanering	Egalisatie	1.185.601	569.815	-	1.755.416	1.185.601	267.928	-	1.453.529	301.887	
423 SI-W11 Nieuwe Dordtse Biesbosch	Bestedings	5.427.383	-	1.242.797	4.184.586	5.427.383	-	1.456.986	3.970.397		-214.189
431 SI-Mijlpalen	Bestedings	425.985	175.000	450.000	150.985	425.985	175.000	369.782	231.204		
432 SI-W20 Dordt West	Bestedings	15.950.264	2.940.148	2.181.578	16.708.834	15.950.264	2.940.148	1.886.671	17.003.741		294.907
446 SI-E12 Voorstraat-Noord ontw.progr.	Egalisatie	68.510	-	25.000	43.510	68.510	-	13.258	55.252		
447 SI-Toerisme-cofinanciering Waterdriehoek	Bestedings	268.632	100.000	25.000	343.632	268.632	100.000	5.568	363.063		
448 SI-SV01 Leerpark	Bestedings	930.300	-	305.500	624.800	930.300	-	235.167	695.132		
450 SI-Slenterroute Hofkwartier	Bestedings	-	170.000	-	170.000	-	170.000	-	170.000		
455 SI - Upgrade Viersprong	Bestedings	-	-	-	-	-	348.269	-	348.269	-348.269	
460 SI-E01 Westelijke Dordtse Oever	Bestedings	16.337.199	-	2.414.281	13.922.918	16.337.199	-	2.218.592	14.118.607		195.689
473 SI-V07 Doorstroming openbaar vervoer	Bestedings	176.827	-	-	176.827	176.827	-	-	176.827		
479 SI-V16 Merw.straat/Oranjeln VRI doorstr.	Bestedings	292.907	-	293.543	-636	292.907	-	287.183	5.724		
489 SI-W43 Levendige Binnenstad	Bestedings	822.543	175.000	375.000	622.543	822.543	-	164.206	658.338	175.000	210.794
491 SI - W44 University College	Bestedings	-	-	-	-	-	-	-	-		
492 SI-SV06 Sportpark Corridor	Bestedings	408.577	-	10.000	398.577	408.577	-	10.000	398.577		
493 SI-W46 Stadswerven (parkeergar, bruggen, infr.)	Bestedings	-	2.897.756	-	2.897.756	-	3.843.814	-	3.843.814	-946.058	
494 SI-Sportpark	Bestedings	-	160.000	-	160.000	-	165.820	-	165.820		
499 SI - Vrije ruimte	Buffer	6.966.571	170.000	1.710.039	5.426.532	6.966.571	170.000	1.586.549	5.550.022		123.490
Subtotaal Bestemmingsreserves		393.709.938	36.541.403	55.775.649	374.475.692	393.709.938	57.347.205	52.221.607	398.835.535	-20.812.724	3.158.469
Eindtotaal		409.569.608	66.586.917	76.308.116	399.848.409	409.569.608	82.623.294	67.112.334	425.080.568	-16.042.850	8.800.209

Toelichting aard en doel reserves

ALGEMENE RESERVES
De algemene reserve bestaat uit componenten waaraan de raad geen bepaalde bestemming heeft gegeven.

Algemene reserve
De Algemene stadsreserve heeft een bufferfunctie voor het opvangen van schommelingen en onvoorziene gebeurtenissen. De hoogte van deze reserve wordt, in samenhang met de overige componenten van het weerstandsvermogen, jaarlijks op basis van het risicoprofiel gerelateerd aan de minimaal te behalen norm voor het weerstandsvermogen van 1,0.

Algemene Reserve Grondbedrijf
De algemene reserve Grondbedrijf heeft een bufferfunctie voor het opvangen van risico's en resultaten van grexen binnen het Grondbedrijf. Samen met de Algemene Reserve Stad vormt deze reserve het weerstandsvermogen.

BESTEMMINGSRESERVES
Algemeen geldt dat als de bestemming door de raad kan worden gewijzigd, sprake is van een (bestemmings)reserve. We onderscheiden in aard drie functies van bestemmingsreserves: (1) bestedingsfunctie, (2) egalisatiefunctie of een (3) inkomensfunctie.

1. Bestedingsfunctie
Reserves die in het leven zijn geroepen om te worden ingezet voor een bepaald doel, hebben een bestedingsfunctie. De aanwending hiervan heeft veelal een incidenteel karakter. Het merendeel van de reserves heeft dit motief. Bij deze bestemmingsreserves is sprake van een toekomstige aanwending waarbij op het moment van vorming van deze reserve nog geen (wettelijke of feitelijke) verplichting jegens derden bestaat. Het bestedingsdoel ligt in principe vast, waarbij sprake kan zijn van eenmalige doelen.

2. Egalisatiefunctie
Reserves kunnen worden gevormd om baten en lasten over de jaren heen gelijkmatig te verdelen. Extreme pieken en dalen in de exploitatiebegroting kunnen zo worden vermeden. Ongewenste schommelingen in tarieven die aan derden in rekening worden gebracht kunnen met een egalisatiereserve worden opgevangen. Er is ook sprake van een egalisatiefunctie als structureel gelden aan reserves worden onttrokken als dekking van de kapitaallasten van investeringen.

3. *Inkomensfunctie*
De inkomensreserve en exploitatiereserve EZH hadden een inkomensfunctie, de functie van deze reserves is door nieuwe BBV-regelgeving komen te vervallen.

Hieronder volgt een specificatie van een aantal bestemmingsreserves per 31-12-2016.
- De Reserve Strategische Investeringen wordt ingezet ten behoeve van investeringsprojecten.
- De Reserve Afschrijving economisch nut dient ter dekking van de kapitaallasten van op de balans geactiveerde boekwaarden.
- De inkomensreserve en exploitatiereserve EZH hadden een inkomensfunctie, de functie van deze reserves is door nieuwe BBV-regelgeving komen te vervallen.

Voor een uitgebreide beschrijving van de doelstelling van de afzonderlijke reserves wordt verwezen naar de nota Reserve en Voorzieningen (zie RIS-dossier: 1390899).

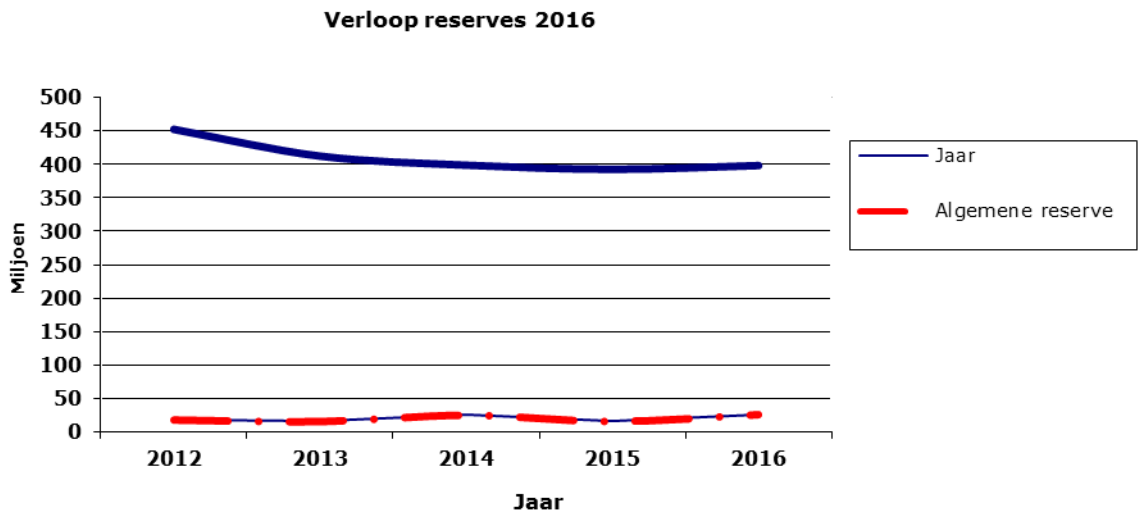

Voor verdere informatie over de voor het weerstandsvermogen meest relevante reserves verwijzen wij u naar paragraaf 3.2 Weerstandsvermogen en risicobeheersing.

Voorzieningen
Het verloop van de voorzieningen in 2016 wordt in onderstaand overzicht weergegeven:

Voorzieningen	Boekwaarde 31-12-2015	Toevoeging	Vrijval	Aanwending	Boekwaarde 31-12-2016
Voorziening voor verplichtingen, verliezen, risico's	3.716.305	7.579.000	-	1.260.754	10.034.552
Egalisatievoorzieningen	2.704.498	1.272.000	0	598.889	3.377.609
Door derden beklemde middelen met een specifieke aanwendingsrichting	1.694.000	152.000	-	-	1.846.000
Totaal	**8.114.803**	**9.003.000**	**0**	**1.859.643**	**15.258.160**

De volledige specificatie van de voorzieningen:

Voorzieningen	Boekwaarde 31-12-2015	Toevoeging	Vrijval	Aanwending	Boekwaarde 31-12-2016
Voorziening voor verplichtingen, verliezen, risico's					
Voorziening Wethouderspensioenen	1.700.481	694.555	-	-	2.395.036
Voorziening frictiekosten Ingen.Bur.Drechtsteden	143.392	117.280	-	212.149	48.523
Voorziening kosten UWV ToBe	100.000	-	-	-	100.000
Voorzieningen GREX passiva	771.554	1.017.915	-	919.422	870.048
Rioolheffing spaarvoorziening	-	1.499.461	-	-	1.499.461
Voorziening juridische risico's	1.000.000	4.250.000	-	129.183	5.120.817
Onderhoudsegalisatievoorzieningen					
Voorziening erfstellingen, legaten en schenkingen	-	1.330	-	-	1.330
Onderhoudsvoorziening Gebouwen Onderwijs	-	-	-	-	-
Onderhoudsvoorziening Sportboulevard	987.647	665.555	-	48.995	1.604.207
Onderhoudsvoorziening Havens	182.425	185.000	-	-	367.425
Onderhoudsvoorziening NMC	28.725	8.320	-	19.086	17.959
Onderhoudsvoorziening Sportvelden	1.158.441	222.451	-	156.170	1.224.721
Voorziening baggeren	335.958	187.203	-	374.638	148.523
Onderhoudsvoorziening VZ Waterzigt Weizigt NMC	11.159	3.938	-	-	15.097
Door derden beklemde middelen met een specifieke aanwendingsrichting					
Voorziening rioolexploitatie	1.694.026	151.154	-	-	1.845.181
Totaal	**8.114.803**	**9.003.000**	**-**	**1.859.643**	**15.258.160**

VOORZIENINGEN
Algemeen geldt dat het doel van het treffen van voorzieningen is dat de gemeente in de toekomst kan voldoen aan financiële verplichtingen en dat duidelijk is wat voor invloed dat heeft op de financiële positie van de gemeente.

Onderhoudsvoorzieningen
De gemeente kent negen onderhoudsvoorzieningen (zie bovenstaande uitsplitsing met als doel het opvangen van de schommelingen) in de lasten van het onderhoud.

Voorziening Riolen
Sinds 2014 is er sprake van gewijzigde BBV regelgeving met betrekking tot riolering. In de huidige voorziening zijn de onbenutte kapitaallasten toegevoegd voor toekomstige investeringen. Vanaf 2016 zal naar aanleiding van het nieuwe GRP (gemeentelijk rioleringsplan) extra worden gespaard voor toekomstige vervangingsinvesteringen.

Voorziening wethouderpensioenen
Uit deze voorziening worden de pensioenen betaald van wethouders die nog met pensioen moeten gaan. Met ingang van 2014 is deze voorziening getroffen met het oog op de mogelijke overdracht richting het APPA fonds.

Voorziening frictiekosten IBD
Uit deze voorziening worden de frictiekosten betaald die voortkomen uit de reorganisatie bij IBD.

Voorziening kosten UWV ToBe
De voorziening dekt de risico`s op een claim van het UWV naar aanleiding van het faillissement van ToBe.

Voorziening juridische risico`s
De gemeente wordt geconfronteerd met de toenemende juridificering van de samenleving. Steeds vaker eisen bedrijven en burgers schadevergoeding indien voor hen nadelige gemeentelijke besluiten door de rechter worden vernietigd. Deze voorziening dekt de lasten die uit juridische risico`s voortkomen.

Voorziening GREX passiva
Uit de voorziening worden toekomstige verliezen op GREX (grondexploitaties) gedekt.

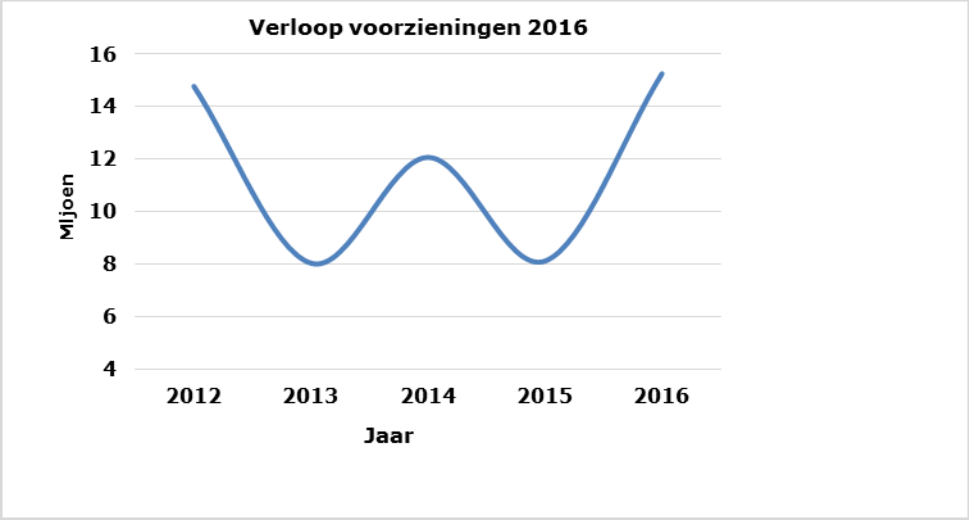

Per saldo zijn de voorzieningen in 2016 afgenomen met ruim € 7,1 miljoen. Dit ontstaat enerzijds door een aantal toevoegingen, vrijval van een voorziening en anderzijds door een aantal aanwendingen aan de voorzieningen.

Omschrijving	Toevoegingen	Vrijval	Aanwending
Onderhoudsvoorziening Sportboulevard	0,7		0
Onderhoudsvoorziening Havens	0,2		0,0
Onderhoudsvoorziening Sportvelden	0,2		0,2
Voorziening baggeren	0,2		0,4
Voorziening Wethouderspensioenen	0,7		0,0
Voorziening frictiekosten Ingen.Bur.Drechtsteden	0,1		0,2
Voorzieningen GREX passiva	1,0		0,9
Rioolheffing spaarvoorziening	1,5		0,0
Voorziening juridische risico's	4,3		0,1
Totaal	**9,0**	**0,0**	**1,9**

Vaste schulden met een rentetypische looptijd ≥ 1 jaar
De onderverdeling van de in de balans opgenomen langlopende schulden is als volgt.

Vaste schulden met een looptijd > 1 jaar	31-12-2015	31-12-2016
Obligatieleningen	-	-
Onderhandse leningen van:		
Binnenlandse pensioenfondsen en verzekeringsinstellingen	-	-
Binnenlandse banken en overige financiële instellingen	329.236.000	315.209.000
Binnenlandse bedrijven	-	-
Openbare lichamen (art. 1a Wet Fido)	-	-
Overige binnenlandse sectoren	-	-
Buitenlandse instellingen, fondsen, banken,		
Bedrijven en overige sectoren	-	-
Totaal	329.236.000	315.209.000
Door derden belegden gelden	-	-
Waarborgsommen	-	-
Verplichtingen uit hoofde van financial leaseovereenkomsten	-	-
Totaal	329.236.000	315.209.000

In onderstaand overzicht wordt het verloop weergegeven van de vaste schulden over het jaar 2016.
Deze leningenportefeuille ging in 2016 gepaard met in totaal € 10.758.000 aan rentelasten. Deze lasten zijn verantwoord binnen de verdeelstaat kapitaallasten.

Verloop vaste schulden	Saldo 31-12-2015	Vermeer-deringen	Aflossingen	Saldo 31-12-2016
Obligatieleningen		-	-	-
Onderhandse leningen	329.236.000		14.027.000	315.209.000
Door derden belegde gelden	-		-	-
Waarborgsommen	-	-	-	-
Totaal	**329.236.000**	**-**	**14.027.000**	**315.209.000**

De reguliere aflossing in 2016 was € 12,5 miljoen. Daarnaast is er een extra (boetevrije) aflossing van € 1,5 miljoen gedaan op een lening bij de Triodosbank. Deze lening heeft een rente van 2,25%.

Vlottende passiva
Onder de vlottende passiva zijn in de balans opgenomen:

Vlottende passiva	31-12-2015	31-12-2016
Schulden korter dan een jaar	68.049.000	75.770.000
Overlopende passiva	48.915.000	50.568.000
totaal	**116.964.000**	**126.338.000**

Netto vlottende schulden met een rentetypische looptijd < 1 jaar
De in de balans opgenomen kortlopende schulden kunnen als volgt gespecificeerd worden:

Schulden korter dan een jaar	31-12-2015	31-12-2016
Kasgeldleningen aangegaan bij		
Openbare lichamen (art. 1a Wet Fido)	-	-
Overige Kasgeldleningen	58.000.000	50.000.000
Bank- en girosaldi	-	7.215.000
Overige schulden	10.049.000	16.979.000
Totaal	**68.049.000**	**74.194.000**

Overige kasgeldleningen
Tot 29 juli 2016 was het renterisico op kasgeldleningen voor een bedrag van € 10 miljoen afgedekt door middel van een cap. Een cap is een afschermend derivaat waarbij tegen vooruitbetaling van een premie over een bepaalde periode een renteplafond wordt afgesproken. Als contracttegenpartij fungeerde de BNG. Het contract is aangegaan in 2011. Aan dit contract waren voor de gemeente geen variabele verplichtingen verbonden.
Voor verdere informatie hierover wordt verwezen naar de financieringsparagraaf in het jaarverslag.

Overlopende passiva
Het saldo van de post overlopende passiva is als volgt opgebouwd. De balanscategorie 'bouwgronden in exploitatie' (BIE) is op grond van het BBV gesplitst met ingang van 1 januari 2016. Dit betekent dat gemeenten BIE`s deels moeten herrubriceren van de voorraden naar de overlopende passiva.

		Beginstand BBV	
Overlopende passiva	**31-12-2015**	**1-1-2016**	**31-12-2016**
Vooruitontvangen bedragen van NL & EU overheden	23.942.000		19.930.000
Overige vooruit ontvangen bedragen	3.039.000	6.919.044	5.252.000
Nog te betalen bedragen, verplichtingen	21.934.000		26.231.000
Totaal	**48.915.000**		**51.413.000**

Vooruitontvangen bedragen van NL & EU overheden
Onder deze post zijn opgenomen de bedragen die in 2016 en daarvoor reeds zijn ontvangen. Tevens zijn de ontvangen middelen van derden verantwoord, welke de komende jaren nog besteedbaar zijn.

Vooruitontvangen bedragen van NL en EU overheden	**Saldo 31-12-2015**	**Saldo Toevoeging**	**Aanwending**	**Saldo 31-12-2016**
Brede doeluitkering Wet BodemBescherming	0			-
BIRK Subsidie, project Maasterras	2.040.000			2.040.000
Regionaal Meld & Coordinatiepunt	4.548	28.436		32.984
Specifieke Uitkering OAB	0	145.660		145.660
WEB Educatiemiddelen	0	186.636		186.636
Vooruitontvangen middelen Geluid/Lucht	11.140	8.112		19.252
Tijdelijke stimulering woningbouw, 2e tranche	825.000			825.000
Mijlweg	453.840		453.840	-
BDU subsidie Fly Over N3/A16	509.486			509.486
Energievoorziening DK I/II en Amstelwijck-West	80.000			80.000
Nieuwe Dordtse Biesbosch	14.525.870		3.926.534	10.599.336
PZH WDO	5.492.000			5.492.000
Totaal	**23.942.000**	**368.844**	**4.380.374**	**19.930.000**

Nog te betalen bedragen
Dit betreft nog te betalen bedragen welke ten laste van het dienstjaar 2016 zijn gebracht, doch waarvan de facturen in de loop van 2016 zijn ontvangen en betaalbaar gesteld. Deze posten worden in 2017 afgewikkeld.

Niet uit balans blijkende verplichtingen

Bedragen x €1.000

Geldnemer	**Oorspronkelijk bedrag**	**Borgstelling**	**Gewaarborgd 1-1-2016**	**Gewaarborgd 31-12-2016**
Garanties met direct kredietrisico:				
Diversen	699	diverse % (*)	332	192
Sportverenigingen	9.990	100%	7.121	7.047
Overige verbonden partijen	8.000	100%	38.939	41.348
Subtotaal			**46.392**	**48.587**
Garanties met indirect kredietrisico (achtervang waarborgfondsen):				
Achtervang Waarborgfonds Sociale Woningbouw		100%	599.797	553.359
TOTAAL			**646.189**	**601.946**

In tegenstelling tot andere jaren zijn de borgstellingen in de gemeenschappelijke regelingen niet meer in deze tabel opgenomen. Gemeenten zijn verplicht om eventuele tekorten van gemeenschappelijke regelingen aan te zuiveren, ongeacht de oorzaak hiervan. Dit is onderdeel van het algemene risico dat de gemeenten nemen door samen te werken, waardoor opneming in het risicoprofiel relevanter is. Per eind 2016 stond de gemeente borg voor bijna € 602 miljoen. Ten opzichte van eind 2015 was dit een afname van € 44,2 miljoen. Deze daling komt voor € 46,4 miljoen voort uit het door woningcorporaties aantrekken van door het Waarborgfonds Sociale Woningbouw gegarandeerde leningen. De gemeente neemt hiervoor een achtervangpositie in. Voor een nadere uiteenzetting rond borgstellingen wordt verwezen naar de Financieringsparagraaf en de Staat van Gewaarborgde geldleningen in het bijlagenboek bij het jaarverslag.

4.4 Financiële positie en toelichting

De verantwoording van het financiële resultaat is gebonden aan wettelijke voorschriften. Per 2004 is het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) ingevoerd met als belangrijkste doelstelling transparantie in verslaglegging. Belangrijk element hierin is de wijze van verwerking van mutaties in reserves. Werden in het verleden de mutaties uit reserves meegenomen bij de bepaling van het totale financiële resultaat, vanaf 2004 worden deze mutaties afzonderlijk gepresenteerd. Het BBV spreekt over:

- Het gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten is *exclusief* geautoriseerde mutaties in reserves. In 2016 is dit resultaat € 2,8 miljoen negatief. Dit is het saldo van € 485,1 miljoen baten minus € 487,9 miljoen lasten.
- Het gerealiseerd resultaat is *inclusief* geautoriseerde mutaties in reserves. In 2016 is dit resultaat € 4,6 miljoen positief.

4.4.1 Financieel resultaat 2016

Het resultaat over het boekjaar 2016 bedraagt aldus € 4,6 miljoen na verrekening met de diverse gemeentelijke reserves. Dit resultaat is als volgt opgebouwd, verdeeld over de verschillende, bestuurlijk vastgestelde programma's:

	Lasten			Baten		
Programma's	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Veiligheid	16.744	16.638	106	1.548	1.545	3
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	46.241	46.196	45	19.223	20.225	-1.002
Jeugd en Onderwijs	66.241	66.756	-515	9.570	9.983	-413
Werk en Inkomen	104.172	108.697	-4.525	54.067	54.911	-844
Economie, Sport en Cultuur	51.608	51.096	512	10.689	11.007	-318
Milieu en Duurzaamheid	28.743	29.188	-445	21.645	21.834	-189
Zorg en Ondersteuning	88.863	81.672	7.191	2.754	2.858	-104
Verkeer en Vervoer	13.870	12.315	1.555	10.627	10.667	-40
Ruimtelijke Ordening en Wonen	33.236	38.226	-4.990	30.732	29.250	1.482
Dienstverlening	12.467	12.379	88	7.915	8.277	-362
Bestuur en Samenwerking	18.552	18.145	407	28	169	-141
Algemene Dekkingsmiddelen	11.635	6.592	5.043	313.854	314.392	-538
Gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten	**492.372**	**487.900**	**4.472**	**482.652**	**485.118**	**-2.466**
(1) Afwijking t.o.v. actuele begroting						**6.938**
						Bedragen x €1.000
Mutatie reserves	**65.321**	**57.945**	**7.376**	**75.043**	**65.322**	**9.721**
(2) Afwijking mutatie reserves						**-2.345**
Totaalsaldo incl.mutatie reserves	**557.693**	**545.845**	**11.848**	**557.695**	**550.440**	**7.255**
Gerealiseerd resultaat (1+2)						**4.593**

Budgetoverhevelingen

Het gerealiseerde resultaat kent een nuance. In dit resultaat zijn de volgende posten nog opgenomen:

1. Restantkredieten van meerjarige projecten.
2. Middelen voor eenmalige projecten die door vertraging in 2016 doorlopen naar 2017.
3. Resultaat dat door eerdere besluitvorming en/of wet en regelgeving een verplichte bestemming kent.

Voor de drie genoemde posten zijn voorstellen voor budgetoverhevelingen gedaan van in totaal € 2.126.747. Voor de specificatie wordt verwezen naar het raadsbesluit 'budgetoverhevelingen' van 28 maart 2017 (zie RIS-dossier 1887058). Na verwerking van de budgetoverhevelingen resteert, zoals in hoofdstuk 1 gemeld, een netto resultaat van € 2,5 miljoen positief.

4.4.2 Overzicht incidentele baten en lasten

Het BBV (art. 19 en 28) schrijft voor dat de gemeente zowel bij begroting als bij jaarrekening een overzicht van incidentele baten en lasten presenteert. Het overzicht is, voor zowel raad als voor provincie, een essentieel onderdeel bij de bepaling van het structureel evenwicht van de exploitatie. De structurele exploitatie wordt verkregen na eliminatie van de incidentele baten en lasten.

Het overzicht van incidentele baten en lasten bevat alleen 'eenmalige of tijdelijke' baten en/of lasten die bij ongewijzigd beleid en omstandigheden voor maximaal drie jaar vaststaan. Budgetverschillen op activiteiten inzake structureel bestaand beleid blijven in hun aard onderdeel van de "structurele exploitatie".

In onderstaand overzicht zijn per programma de incidentele baten en lasten > € 50.000 met een eenmalig of tijdelijk karakter opgenomen, met een toelichting op hoofdlijnen. De uitwerking van dit overzicht is in lijn met de betreffende themacirculaire van de Provincie Zuid-Holland.

Overzicht incidentele baten en lasten — Bedragen x €1000

	Begroting 2016			Jaarrekening 2016		
Programma	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo
Veiligheid	111	0	-111	0	0	0
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	5.429	3.550	-1.879	1.217	300	-917
Jeugd en Onderwijs	2.561	1.983	-579	2.661	1.983	-678
Werk en Inkomen	0	0	0	0	0	0
Economie, Sport en Cultuur	1.431	0	-1.431	5.248	2.220	-3.029
Milieu en Duurzaamheid	10.956	8.578	-2.378	8.328	6.753	-1.575
Zorg en Ondersteuning	1.223	0	-1.223	1.372	0	-1.372
Verkeer en Vervoer	1.635	200	-1.435	919	0	-919
Ruimtelijke Ordening en Wonen	18.582	18.847	265	18.265	18.759	494
Dienstverlening	563	80	-483	493	73	-419
Bestuur en Samenwerking	154	0	-154	1.457	57	-1.400
Algemene Dekkingsmiddelen	0	0	0	0	0	0
Totaal	42.644	33.238	-9.407	39.960	30.145	-9.815

Mutaties in reserves — Bedragen x €1000

	Begroting 2016			Jaarrekening 2016		
Programma	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo
Veiligheid	0	0	0	0	0	0
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	1.382	3.261	1.879	0	1.201	1.201
Jeugd en Onderwijs	0	500	500	0	330	330
Werk en Inkomen	0	0	0	0	0	0
Economie, Sport en Cultuur	0	1.411	1.411	0	2.590	2.590
Milieu en Duurzaamheid	0	2.310	2.310	0	1.507	1.507
Zorg en Ondersteuning	0	109	109	0	0	0
Verkeer en Vervoer	-275	1.160	1.435	0	831	831
Ruimtelijke Ordening en Wonen	265	0	-265	15.701	8.382	-7.319
Dienstverlening	0	0	0	0	0	0
Bestuur en Samenwerking	0	154	154	312	154	-158
Algemene Dekkingsmiddelen	0	1.329	1.329	0	0	0
Totaal	1.372	10.233	8.861	16.013	14.995	-1.018
Totaal	44.016	43.471	-545	55.972	45.140	-10.832

Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer

Lasten:

- Kosten voor het programma Herstructurering Dordt West € 1.216.868 (lager dan begroot, omdat de grondexploitaties Wielwijk en Oud Krispijn door BBV-herziening bij het programma Ruimtelijke Ordening en Wonen zijn opgenomen).

Baten:

- Bijdragen van € 299.596 voor de herinrichting Karel Doormanweg en de verbreding fietspad Karel Lotsyweg.

Mutaties reserves

Baten:

- Een onttrekking van € 1.200.908 uit de reserve SI voor het programma Herstructurering Dordt West (lager dan begroot, omdat de grondexploitaties Wielwijk en Oud Krispijn door BBV-herziening bij het programma Ruimtelijke Ordening en Wonen zijn opgenomen).

Programma Jeugd en Onderwijs
Lasten:
- Kosten integraal case-management € 75.000 met betrekking tot zorg voor jongeren met multiproblematiek.
- Kosten uitvoering van de jeugdhulp € 365.565.
- Extra inzet onderwijsachterstandbeleid € 2.004.965
- Kosten programma Leerpark € 255.167.

Baten:
- Ontvangen extra rijksbijdrage van € 1.982.713 voor onderwijsachterstandbeleid.

Mutaties reserves
Baten:
- Bijdrage uit de reserve doorontwikkeling Centrum Jeugd & Gezin van € 75.000 ten bate van integraal casemanagement.
- Onttrekking aan reserve SI Leerpark € 255.167.

Programma Economie, Sport en Cultuur
Lasten:
- Kosten voor het project ESF Actieve Inclusie 2014-2020 € 1.802.000.
- Pilot opzet van werkgelegenheidsprojecten bij De Nieuwe Dordtse Biesbosch € 56.792.
- Kosten voor deelname aan de Provada (vastgoedbeurs) € 60.324.
- Bijdrage in de kosten van € 149.286 voor de Prins Willem Alexanderkade.
- Kosten voor onderzoek naar voortbestaan zwembad De Dubbel € 63.077.
- Kosten voor het project Waterdriehoek € 144.000.
- Kosten € 381.982 voor de voorbereiding van de twee themajaren (Beeldenstorm en Dordtse Synode).
- Kosten toekomstvisie Sportparken € 150.520.
- Projectkosten Westelijk Dordtse Oevers € 1.969.589 (lager dan begroot).
- Projectkosten Zeehavengebied € 482.861.

Baten:
- Bijdrage van € 1.802.000 voor het project ESF Actieve Inclusie 2014-2020.
- Bijdrage van € 52.633 inzake de eindafrekening ESF actie J.
- Bijdragen van de Provincie Zuid-Holland en derden van € 144.000 voor project Waterdriehoek.
- Terugontvangen subsidie van € 12.200 in het kader van de voorbereiding op de twee themajaren.
- Bijdrage van € 51.324 van het Waterschap voor de dijkversterking.
- Bijdrage van € 80.323 voor project Westelijk Dordtse Oevers.
- Bijdrage van € 89.377 voor project Zeehavengebied.

Mutaties reserves
Baten:
- Onttrekking € 369.782 aan reserve SI voor de twee themajaren (Beeldenstorm en Dordtse Synode).
- Onttrekking aan reserve SI WDO van € 1.885.016 voor projectkosten Westelijk Dordtse Oevers.
- Bijdrage uit de reserve SI WDO van € € 335.575 voor projectkosten Zeehavengebied.

Programma Milieu en Duurzaamheid
Lasten:
- Eenmalig werkbudget van € 50.000 voor duurzame economie en arbeidsmarkt.
- Extra personele inzet ter hoogte van € 68.000 voor de introductie van windenergie.
- Kosten voor het project Nieuwe Dordtse Biesbosch € 8.210.237.

Baten:
- Inzet bijdrage van de provincie en waterschap voor het project Nieuwe Dordtse Biesbosch € 6.220.487.
- Grondopbrengst van € 532.764 binnen het project Nieuwe Dordtse Biesbosch.

Mutaties reserves
Baten:
- Bijdrage uit de reserve van € 50.000 voor duurzame economie en arbeidsmarkt.
- Onttrekking aan de reserve SI Nieuwe Dordtse Biesbosch van € 1.456.986 voor projectkosten Landbouwweg en Fietspad 220.

Programma Zorg en Ondersteuning
Lasten:
- Inkoop van trajecten voor maatschappelijke opvang € 1.371.600.

Programma Verkeer en Vervoer
Lasten:
- Kosten uitvoering project Verkeersstructuurplan Centrum € 145.120.
- Kosten gratis OV65+ € 500.000.
- Maatregelen impuls fietsinfra € 79.391.

- Kosten veerverbinding Kop van 't Land € 88.000 in verband met de ingroeiregeling bijdrage Werkendam.
- Projectkosten van € 106.280 voor het herstel van de tegels ondertunneling Laan der Verenigde Naties.

Mutaties reserves
Baten:
- Onttrekking aan de reserve SI van € 145.120 voor de projectkosten Verkeersstructuurplan Centrum.
- Bijdrage van € 500.000 uit de reserve SI voor de dekking van de kosten gratis OV 65+.
- Bijdrage van € 79.391 uit de reserve Grondbedrijf voor de maatregelen impuls fietsinfra.
- Onttrekking van € 106.280 uit de algemene reserve voor de projectkosten tegels Laan der Verenigde Naties.

Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen
Lasten:
- Subsidieverstrekking van € 72.139 voor aanbrengen geluidswerende voorzieningen aan woningen.
- Aanpassing van de voorziening juridische risico's met een storting van € 4.250.000.
- Afwaardering van € 2.431.000 inzake dispositiepand naar marktwaarde.
- Kosten op diverse grondexploitaties € 11.512.000.

Baten:
- Opbrengsten van € 18.759.000 op diverse grondexploitaties.

Mutaties reserves
Lasten:
- Storting in de Algemene Reserve Grondbedrijf en reserve BOVO met betrekking tot diverse grondexploitaties € 15.701.000 (niet opgenomen in primaire begroting)

Baten:
- Onttrekking Algemene Reserve Grondbedrijf en reserve BOVO € 8.382.000 (niet opgenomen in primaire begroting).

Programma Dienstverlening
Lasten:
- Transitiekosten € 492.903 Dienstverlening Drechtsteden.

Baten:
- Bijdragen van € 73.498 van de regiogemeenten in de transitiekosten Dienstverlening Drechtsteden.

Programma Bestuur en Samenwerking
Lasten:
- Storting van € 694.555 in de voorziening voor wethouderspensioenen (niet opgenomen in primaire begroting).
- Uitvoeringskosten € 229.516 voor het referendum Associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne (niet opgenomen in primaire begroting).
- Bijdrage van € 378.699 aan de Drechtsteden voor het regionaal Meerjarenprogramma.
- Bijdrage van € 154.000 aan de Drechtsteden voor de invlechting van Hardinxveld-Giessendam (niet opgenomen in primaire begroting).

Baten:
- Bijdragen van regiogemeenten € 57.270 voor het referendum Associatieverdrag EU en Oekraïne.

Mutaties reserves
Lasten:
- Storting van € 311.512 in de reserve Flexpool (niet opgenomen in primaire begroting).

Baten:
- Bijdrage van € 153.699 voor het regionaal Meerjarenprogramma.

Structurele onttrekkingen en toevoegingen reserves

Onttrekkingen en toevoegingen aan reserves moeten worden gezien als een incidentele baat of last voor de exploitatie, omdat immers een reserve op termijn uitgeput is. Een uitzondering wordt gemaakt voor onttrekkingen en toevoegingen aan financieringsreserves of bestemmingsreserves gedurende een periode van 3 jaar of langer, met als doel het dekken van structurele lasten. In onderstaande tabel zijn deze 'structurele toevoegingen en onttrekkingen aan reserves' weergegeven.

Bedragen x €1.000

	Stortingen	Onttrekkingen
Totaal structureel	40.543	48.935
Incidenteel budgettair neutraal (mutaties tussen reserves)	3.182	3.182
Saldo jaarrekening 2015 incidenteel	22.885	
Incidenteel (overzicht IB&L)	16.013	14.995
Totaal begroting	82.623	67.112

Structurele exploitatieruimte

De structurele exploitatie wordt berekend door eliminatie van de incidentele baten en lasten op de totale exploitatie. Daarbij wordt opgeteld het saldo van de structurele onttrekkingen en toevoegingen aan reserves. Budgetverschillen op activiteiten inzake structureel bestaand beleid blijven in hun aard onderdeel van de "structurele exploitatieruimte".

Bedragen x €1.000

	Rekening 2016		
	S	I	Totaal
Lasten	447.940	39.960	487.900
Baten	454.973	30.145	485.118
Mutatie reserves	8.392	-1.018	7.375
Saldo	15.425	-10.832	4.593

Over het algemeen geldt dat naar mate de structurele baten hoger zijn dan de structurele lasten, de exploitatie meer flexibel is dan een exploitatie waarbij structurele baten en lasten in evenwicht zijn.

De structurele exploitatieruimte wordt uitgedrukt in een percentage, en wordt bepaald door het saldo van de structurele baten en lasten en het saldo van de structurele onttrekkingen en toevoegingen aan reserves te delen door de totale baten.

Structurele exploitatieruimte

Bedragen x €1.000

	Rekening 2015	Begroting 2016	Rekening 2016	Begroting 2017
A Totale structurele lasten	468.375	419.513	447.940	401.172
B Totale structurele baten	466.469	419.195	454.973	403.246
C Totale structurele toevoegingen aan reserves	11.018	12.777	40.543	39.984
D Totale structurele onttrekkingen aan reserves	10.870	14.198	48.935	41.708
E Totale baten	466.469	452.433	485.118	423.216
Structurele exploitatieruimte ((B-A)+(D-C))/E x 100%	-0,4%	0,2%	3,2%	0,9%
Saldo	-2.054	1.103	15.425	3.798

4.4.3 Verschillenanalyse programma's

In de navolgende paragrafen worden de afwijkingen tussen realisatie en gewijzigde begroting uitgebreid per programma – en conform het BBV gesplitst naar baten en lasten – geanalyseerd. In hoofdstuk 1 is een hoofdlijnenanalyse opgenomen, waarin de belangrijkste verschillen zijn benoemd die hebben geleid tot het in hoofdstuk 1 opgenomen rekeningresultaat.

Verschillenanalyses
De verschillenanalyses omvatten een korte algemene uitleg op het niveau van de veroorzakers van het verschil. De analyses zijn op programmaniveau ingestoken, wat recht doet aan het budgetrecht van de raad. Die ligt immers op het niveau van de programma's.

Begrotingmethodiek projecten
Tot op heden wordt het overgrote deel van de meerjarig verstrekte projectkredieten in zijn geheel begroot in de huidige jaarschijf (in dit geval jaarschijf 2016). Op basis van de per jaareinde werkelijk geboekte uitgaven worden de restantkredieten overgeheveld naar het volgende jaar. Grote verschillen tussen begroting en realisatie zijn aldus een rechtstreeks gevolg van de huidige begrotingssystematiek.
Vanzelfsprekend wordt in het lopende jaar slechts een deel van dit totale projectbudget benut. Het restant wordt in de navolgende jaren gebruikt. Omdat deze projecten veelal uit reserves (vooral SI) gedekt worden, zien we hetzelfde grote verschil terug bij de onttrekkingen uit reserves. Kortom, als er in enig jaar minder wordt gerealiseerd dan begroot, dan wordt er ook minder onttrokken aan de reserve, waardoor het resultaat na bestemming nihil is.

Het overzicht van baten en lasten in de jaarrekening
Allereerst treft u het overzicht van baten en lasten in de jaarrekening aan. Dit overzicht is in overeenstemming met het Besluit Begroten en Verantwoorden (BBV). Eerst wordt het gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten gepresenteerd, vervolgens de geautoriseerde mutatie(s) in de reserves en uiteindelijk het gerealiseerd resultaat. De lasten en baten van de gemeente die niet rechtstreeks aan een programma zijn toe te rekenen, de algemene dekkingsmiddelen en een bedrag voor onvoorzien, zijn op het programma Algemene Dekkingsmiddelen opgenomen. Het overzicht van baten en lasten wordt op programma-productniveau gepresenteerd en biedt een integraal overzicht van de begrote en gerealiseerde gemeentelijke baten en lasten.

Overzicht van baten en lasten in de jaarrekening

(bedragen x € 1.000)

	Begroting 2016					Begroting 2016 (na wijziging)					Rekening 2016					Verschillen begroting na wijziging - Rekening				
	Lasten	Baten	Geraamd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Geraamd resultaat	Lasten	Baten	Geraamd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Geraamd resultaat	Lasten	Baten	Gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Gerealiseerd resultaat	Lasten	Baten	Gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Gerealiseerd resultaat
Programma Veiligheid																				
Sociale Veiligheid	330	32	-298		-298	298		-298		-298	298		-298		-298					
Toezicht	2.669	350	-2.319		-2.319	3.557	943	-2.614	115	-2.499	3.798	1.073	-2.725	118	-2.607	-241	130	111	-3	-108
Openbare orde	-5		5		5	-5		5		5						-5		5		-5
Rampenbestrijding	40		-40		-40	40		-40		-40	45		-45		-45	-5		5		-5
Brandweer	10.738		-10.738		-10.738	11.039		-11.039	295	-10.744	10.819		-10.819	295	-10.524	220		-220		220
Programmabegeleiding en proces veiligheid	1.685	472	-1.213		-1.213	1.815	605	-1.210		-1.210	1.678	473	-1.205		-1.205	137	-132	-5		5
Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer																				
Wegen	15.938	6.262	-9.676		-9.676	17.317	6.974	-10.343	538	-9.805	18.237	7.354	-10.883	538	-10.345	-920	380	540		-540
Groen	8.043	292	-7.751		-7.751	8.334	288	-8.046		-8.046	8.545	279	-8.266		-8.266	-211	-9	220		-220
Openbare verlichting	1.813	29	-1.784		-1.784	1.983	29	-1.954		-1.954	1.874	189	-1.685		-1.685	109	160	-269		269
Verkeersmeubilair	2.070	401	-1.669	295	-1.374	2.560	569	-1.991	464	-1.527	2.592	1.053	-1.539	411	-1.128	-32	484	-452	53	399
Constructies	2.656	45	-2.611		-2.611	2.623	49	-2.574		-2.574	2.265	74	-2.191		-2.191	358	25	-383		383
Speelvoorzieningen	1.012		-1.012		-1.012	997	4	-993		-993	982	4	-978		-978	15		-15		15
Havens Civiel																				
Riolen	9.110	11.423	2.313	-1.515	798	10.756	11.153	397	400	797	10.479	11.254	775	22	797	277	101	-378	378	
Dordrecht West	5.431	3.550	-1.881	1.879	-2	1.671	158	-1.513	1.511	-2	1.222	17	-1.205	1.201	-4	449	-141	-308	310	-2
Programma Jeugd en Onderwijs																				
Sluitende aanpak voortijdig schoolverlaters	1.845	959	-886		-886	1.835	959	-876		-876	1.841	970	-871		-871	-6	11	-5		5
Schoolmaatschappelijk werk	875		-875		-875	876		-876		-876	902	54	-848		-848	-26	54	-28		28
Voor- en vroegschoolse educaties	6.733	6.019	-714		-714	6.736	6.343	-393		-393	6.839	6.434	-405		-405	-103	91	12		-12
Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB)						806	783	-23		-23	686	620	-66		-66	120	-163	43		-43
SIS programma	11		-11		-11	3		-3		-3	3	9	6		6		9	-9		9
Educatie																				
Onderwijs aangelegenheden	1.575	21	-1.554		-1.554	1.594	21	-1.573		-1.573	1.338		-1.338		-1.338	256	-21	-235		235
Leerpark	515		-515	350	-165	471		-471	306	-165	423	32	-391	235	-156	48	32	-80	71	9
Kindervoorzieningen	365		-365	35	-330	354		-354	35	-319	350		-350	21	-329	4		-4	14	-10
Opvoedingsondersteuning																				
Jongerenvoorzieningen																				
Kinderopvang	814	428	-386		-386	751	428	-323		-323	909	371	-538		-538	-158	-57	215		-215
Onderwijshuisvesting	14.329	591	-13.738	2.756	-10.982	14.785	1.037	-13.748	2.687	-11.061	15.063	1.377	-13.686	2.625	-11.061	-278	340	-62	62	
Jeugdzorg algemeen																				
Jeugdgezondsheidszorg	3.414		-3.414		-3.414	3.244		-3.244		-3.244	3.118	4	-3.114		-3.114	126	4	-130		130
Preventief jeugdbeleid	2.661		-2.661		-2.661	2.714		-2.714	75	-2.639	2.776	74	-2.702	75	-2.627	-62	74	-12		12
Hoogspecialistische jeugdzorg	2.357		-2.357		-2.357	2.490		-2.490		-2.490	3.069		-3.069		-3.069	-579		579		-579
Reguliere jeugdhulp	27.346		-27.346		-27.346	27.850		-27.850		-27.850	27.772		-27.772		-27.772	78		-78		78
Uitvoering jeugdhulp	1.110		-1.110		-1.110	1.108		-1.108		-1.108	1.012		-1.012		-1.012	96		-96		96
Lokaal budget jeugdhulp	657		-657		-657	623		-623		-623	656	40	-616		-616	-33	40	-7		7
Jeugdhulp I																				
Jeugdhulp II																				
Programma Werk en Inkomen																				
Werk	31.427		-31.427	79	-31.348	28.145	180	-27.965	79	-27.886	27.638	80	-27.558	79	-27.479	507	-100	-407		407
Bijstandsverlening	65.578	48.330	-17.248		-17.248	71.774	53.887	-17.887		-17.887	76.969	54.831	-22.138		-22.138	-5.195	944	4.251		-4.251
Armoedebeleid / bijzondere bijstand	4.265		-4.265		-4.265	4.203		-4.203		-4.203	4.091		-4.091		-4.091	112		-112		112
Schuldhulpverlening	50		-50		-50	50		-50		-50						50		-50		50
Inburgering																				
Programma Economie, Sport en Cultuur																				
Mediazaken	366		-366		-366	323		-323		-323	344		-344		-344	-21		21		-21
Bibliotheek	3.087		-3.087		-3.087	3.096		-3.096		-3.096	3.092		-3.092		-3.092	4		-4		4
Culturele educatie	2.175		-2.175		-2.175	2.850		-2.850	1.450	-1.400	2.409	20	-2.389	1.450	-939	441	20	-461		461
Culturele subsidies	3.788		-3.788	-170	-3.958	3.951		-3.951	-90	-4.041	4.014	2	-4.012	-90	-4.102	-63	2	61		-61
Educatie / tentoonstelling																				
Volksfestiviteiten	225	218	-7		-7	135	207	72		72	133	202	69		69	2	-5	3		-3
Recreatie	1.934	49	-1.885	10	-1.875	1.988	49	-1.939	50	-1.889	1.607	27	-1.580	-298	-1.878	381	-22	-359	348	11
Sportboulevard	2.529		-2.529	2.198	-331	2.483		-2.483	2.152	-331	2.483	17	-2.466	2.152	-314		17	-17		17
Havenexploitatie	1.833	484	-1.349		-1.349	1.865	494	-1.371		-1.371	1.905	615	-1.290		-1.290	-40	121	-81		81
Werkgelegenheid segmenten	401		-401		-401	2.180	1.650	-530	233	-297	2.231	1.971	-260	233	-27	-51	321	-270		270
Economische innovatie	132		-132	25	-107	320		-320	44	-276	229		-229	13	-216	91		-91	31	60
Binnenstad	369		-369	275	-94	822		-822	675	-147	789	156	-633	540	-93	33	156	-189	135	54
Toerisme	2.664	10	-2.654	116	-2.538	2.714	10	-2.704	116	-2.588	2.819	3	-2.816	116	-2.700	-105	-7	112		-112
Marketing																				
Ondersteuning ondernemerschap	702	150	-552	162	-390	725	115	-610	162	-448	858	116	-742	162	-580	-133	1	132		-132
Detailhandel en ambulante handel	370	239	-131		-131	388	253	-135		-135	319	288	-31		-31	69	35	-104		104
Droge / natte bedrijven	43		-43		-43	2.445		-2.445	2.414	-31	2.522	170	-2.352	2.219	-133	-77	170	-93	195	-102
Hofkwartier	2.270		-2.270	2.270		1.100	650	-450	450		1.083		-1.083	1.083		17	-650	633	-633	
Intensivering culturele programmering																				
Sportbeleid	13		-13		-13	30		-30		-30	66		-66		-66	-36		36		-36
DIEP																				
Schouwburg Kunstmin																				
CBK																				
Dordtse Musea																				
Sportbedrijf	11.956	5.480	-6.476	84	-6.392	12.522	5.662	-6.860	475	-6.385	12.574	5.730	-6.844	469	-6.375	-52	68	-16	6	10
Cultuur en geschiens	11.147	1.305	-9.842	322	-9.520	11.669	1.599	-10.070	477	-9.593	11.618	1.690	-9.928	322	-9.606	51	91	-142	155	-13
Programma Milieu en Duurzaamheid																				
Afvalinzameling- en verwerking	14.087	14.351	264	39	303	14.679	14.351	-328	632	304	14.588	14.809	221	82	303	91	458	-549	550	-1
Overige milieumaatregelen																				
Milieubeheer	1.704	141	-1.563		-1.563	3.224	466	-2.758	-570	-3.328	3.428	47	-3.381	-268	-3.649	-204	-419	623	-302	-321
Ecologie	10.963	8.578	-2.385	2.260	-125	7.891	6.638	-1.253	1.243	-10	8.224	6.753	-1.471	1.457	-14	-333	115	218	-214	-4
Natuur- en milieucentrum	2.081	281	-1.800	177	-1.623	2.143	190	-1.953	177	-1.776	2.136	225	-1.911	177	-1.734	7	35	-42		42
Portfolio duurzaamheid	867		-867	50	-817	807		-807	50	-757	812		-812	50	-762	-5		5		-5

Overzicht van baten en lasten in de jaarrekening

(bedragen x € 1.000)

	Begroting 2016					Begroting 2016 (na wijziging)					Rekening 2016					Verschillen begroting na wijziging - Rekening				
	Lasten	Baten	Geraamd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Geraamd resultaat	Lasten	Baten	Geraamd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Geraamd resultaat	Lasten	Baten	Gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Gerealiseerd resultaat	Lasten	Baten	Gerealiseerd totaalsaldo van baten en lasten	Mutatie reserves	Gerealiseerd resultaat
Programma Zorg en Ondersteuning																				
Welzijnsaccommodaties	1.189	150	-1.039	121	-918	1.236	150	-1.086	121	-965	1.205	197	-1.008	121	-887	31	47	-78		78
Integratie	154		-154		-154	1.051	593	-458		-458	860	454	-406		-406	191	-139	-52		52
Lokaal gezondheidsbeleid	1.517		-1.517		-1.517	1.464		-1.464		-1.464	1.483		-1.483		-1.483	-19		19		-19
WMO hulpmiddelen en hoppers	4.056		-4.056		-4.056	3.480		-3.480		-3.480	3.420		-3.420		-3.420	60		-60		60
Servicebureau																				
Kunstuitleen																				
Professionele voorstellingen kunstmin																				
WMO indivduele voorzieningen	8.073		-8.073		-8.073	9.234		-9.234		-9.234	8.772	121	-8.651		-8.651	462	121	-583		583
Maatschappelijke ondersteuning	4.971		-4.971		-4.971	5.304		-5.304		-5.304	5.372	32	-5.340		-5.340	-68	32	36		-36
Intensieve maatschappelijke ondersteuning	9.250		-9.250		-9.250	9.139	78	-9.061		-9.061	9.081	85	-8.996		-8.996	58	7	-65		65
Buurtwerk						39		-39		-39	74	1	-73		-73	-35	1	34		-34
Vrijwillgerswerk	422		-422		-422	406		-406		-406	351		-351		-351	55		-55		55
Overige maatschappelijke voorzieningen	276		-276		-276	255		-255		-255	256		-256		-256	-1		1		-1
Antillianenbeleid																				
Leefbare wijken	2.669		-2.669		-2.669	1.750		-1.750		-1.750	1.765	72	-1.693		-1.693	-15	72	-57		57
Leefbare wijken	29.120	1.812	-27.308		-27.308	38.579	1.268	-37.311		-37.311	35.093	1.236	-33.857		-33.857	3.486	-32	-3.454		3.454
Deelfonds sociaal domein WMO taken	14.469	665	-13.804		-13.804	16.927	665	-16.262	475	-15.787	13.940	660	-13.280	475	-12.805	2.987	-5	-2.982		2.982
Deelfonds sociaal domein uitvoeringskosten	1.870		-1.870		-1.870															
Programma Verkeer en Vervoer																				
Externe veiligheid verkeer en vervoer																				
Verkeersveiligheid	758	30	-728	460	-268	597	135	-462	201	-261	457	78	-379	145	-234	140	-57	-83	56	27
Hoofdinfrastructuur (auto, fiets, water en OV)	2.282	346	-1.936	700	-1.236	3.715	658	-3.057	1.778	-1.279	2.552	234	-2.318	786	-1.532	1.163	-424	-739	992	-253
Parkeren																				
Parkeren (nieuw product)	9.310	9.889	579	-182	397	9.557	9.834	277	120	397	9.307	10.355	1.048	-651	397	250	521	-771	771	
Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen																				
Vergunningen	4.755	2.411	-2.344		-2.344	5.029	2.111	-2.918		-2.918	5.296	2.452	-2.844		-2.844	-267	341	-74		74
Woningtoezicht	239		-239		-239	459		-459	179	-280	295		-295	179	-116	164		-164		164
Woonwagens											4		-4		-4	-4		4		-4
Funderingen						78		-78	78		130	75	-55	55		-52	75	-23	23	
Monumenten	681	41	-640		-640	832	41	-791	151	-640	858	45	-813	151	-662	-26	4	22		-22
Beheer en ontwikkeling van wijken	1.147		-1.147		-1.147	1.695		-1.695	339	-1.356	1.558		-1.558	331	-1.227	137		-137	8	129
Planologisch jurdisch instrumentaruim	436	67	-369		-369	452	93	-359		-359	4.618	352	-4.266		-4.266	-4.166	259	3.907		-3.907
Wonen	1.482	335	-1.147		-1.147	1.857	335	-1.522	134	-1.388	1.525	245	-1.280	134	-1.146	332	-90	-242		242
Exploitatie bouwgronden wonen	12.883	13.148	265	-265		8.175	13.244	5.069	-5.070	-1	4.137	10.976	6.839	-6.839		4.038	-2.268	-1.770	1.769	1
Exploitatie gemeentelijke eigendommen	1.712	4.496	2.784	-2.484	300	2.419	5.138	2.719	-2.419	300	2.418	5.783	3.365	-3.065	300	1	645	-646	646	
Grondbeleid en ontwikkeling	416		-416	416		512		-512	512		386	17	-369	370	1	126	17	-143	142	1
Exploitatie economische ontwikkeling	5.699	5.699				4.506	7.313	2.807	-2.807		7.303	7.783	480	-480		-2.797	470	2.327	-2.327	
Kantoorlocaties	50		-50		-50	24		-24		-24	72		-72		-72	-48		48		-48
Budget Stadsontwikkeling	713	1.334	621		621	236		-236	102	-134	353	-67	-420	67	-353	-117	-67	184	35	-219
Budget Vastgoedbedrijf	5.314	1.977	-3.337	4.589	1.252	6.962	2.457	-4.505	5.535	1.030	9.272	1.589	-7.683	5.272	-2.411	-2.310	-868	3.178	263	-3.441
Dienstverlening																				
Plechtigheden (Essenhof)	3.143	2.833	-310	98	-212	3.165	2.833	-332	121	-211	3.410	3.269	-141	249	108	-245	436	-191	-128	319
Basisregistratie Vastgoed	721		-721		-721	1.076	354	-722		-722	1.028	133	-895		-895	48	-221	173		-173
Publieke dienstverlening	7.840	4.586	-3.254		-3.254	8.226	4.728	-3.498	146	-3.352	7.941	4.874	-3.067	139	-2.928	285	146	-431	7	424
Programma Bestuur en Samenwerking																				
Griffie	2.564		-2.564		-2.564	2.515		-2.515		-2.515	2.610	7	-2.603		-2.603	-95	7	88		-88
Rekenkamer	442		-442		-442	442		-442		-442	353		-353		-353	89		-89		89
Bestuur	11.472	28	-11.444	-29	-11.473	12.983	28	-12.955	71	-12.884	12.449	139	-12.310	-256	-12.566	534	111	-645	327	318
Bestuurlijke samenwerking	687		-687	154	-533	2.514		-2.514	-168	-2.682	2.593		-2.593	-168	-2.761	-79		79		-79
Internationale betrekkingen	84		-84		-84	84		-84		-84	107	24	-83		-83	-23	24	-1		1
Concern communicatiemiddelen	14		-14		-14	14		-14		-14	32		-32		-32	-18		18		-18
Exploitatie bouwgronden wonen																				
Algemene dekkingsmiddelen																				
Projectmanagement						-56		56		56	-161	-33	128		128	105	-33	-72		72
Ingenieursbureau Dordrecht		253	253		253		253	253		253	1	253	252		252	-1		1		-1
Algemene uitkering		237.593	237.593		237.593		257.732	257.732		257.732		258.150	258.150		258.150		418	-418		418
Belastingheffing	2.042	23.364	21.322		21.322	2.079	23.426	21.347		21.347	2.091	23.898	21.807		21.807	-12	472	-460		460
Geldleningen	669	669				669	669				644	644				25	-25			
Beleggingen		8.968	8.968		8.968		10.845	10.845		10.845		10.887	10.887		10.887		42	-42		42
Onvoorzien	1.000		-1.000		-1.000	597		-597		-597						597		-597		597
Stelposten	-1.263		1.263		1.263	594		-594		-594						594		-594		594
Bedrijfsvoering Stad	-14	6.306	6.320	-4.992	1.328	872	6.204	5.332	-5.557	-225	1.790	6.318	4.528	-4.157	371	-918	114	804	-1.400	596
Saldi kostenplaatsen Stad		11.215	11.215		11.215		10.285	10.285	-1.025	9.260	4	10.366	10.362	-1.025	9.337	-4	81	-77		77
Resultaatsrekening	559		-559		-559	2.662		-2.662		-2.662						2.662		-2.662		2.662
Saldi kostenplaatsen sectoren / bedrijven	3.677	3.727	50		50	35		-35	62	27	-1.630		1.630	54	1.684	1.665		-1.665	8	1.657
Werken derden						4.184	4.440	256		256	3.854	3.909	55		55	330	-531	201		-201
TOTALEN	462.713	452.432	-10.281	10.283	2	492.371	482.654	-9.717	9.724	7	487.901	485.120	-2.781	7.376	4.595	4.470	2.466	-6.936	2.348	4.593

4.5 Programma Veiligheid

Programma Veiligheid

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Veiligheid	16.744	16.638	106	1.548	1.546	-2
Mutaties met de reserves				410	413	3
	16.744	16.638	**106**	1.958	1.959	**1**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**107**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1 Resultaat Veiligheidsregio ZHZ meegevallen	Incidenteel	650		
2. Exploitatie brandweer tegengevallen	Incidenteel	-430		
3, Exploitatielasten Toezicht verschoven	Incidenteel	-241	93	
4. Lasten Veiligheidshuis meegevallen	Incidenteel	138	-138	
5. Verschillen kleiner dan 100.000	Incidenteel	-11	43	3
		106	**-2**	**3**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Resultaat Veiligheidsregio ZHZ meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 650.000 lager dan begroot, omdat de Gemeenschappelijke Regeling Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid het jaar heeft afgesloten met een financieel resultaat van € 2,7 miljoen positief. Van dit resultaat geeft de Veiligheidsregio € 2,6 miljoen terug aan de deelnemers. Voor Dordrecht betreft dit € 650.000.

Bovenstaande bedragen zijn gebaseerd op de concept Jaarstukken 2016 van de Veiligheidsregio. Middels een raadsinformatiebrief informeren we de raad over de definitieve jaarrekeningcijfers.

2. Exploitatie brandweer tegengevallen
De lasten zijn incidenteel € 430.000 hoger dan begroot, omdat de bezuinigingstaakstelling op de huisvestingskosten brandweerkazerne Oranjepark pas vanaf 2019 kan worden gerealiseerd, wanneer de nieuwbouw is voltooid.

3. Exploitatielasten Toezicht verschoven
De lasten zijn incidenteel € 241.000 hoger, omdat voor € 156.000 minder is doorbelast aan het programma Milieu en Duurzaamheid (4.10). Dit heeft geen budgettair effect, maar zorgt wel voor een verschuiving tussen programma`s. Daarnaast is € 55.000 uitgegeven aan het opgaventeam parkeren in verband met de inzet van een bureauhoofd bedrijfsvoering en € 30.000 niet voorziene kosten voor de inzet van de kwartiermaker voor de nieuwe handhavingsorganisatie.

De baten zijn incidenteel € 93.000 hoger omdat minder inkomsten aan het programma Milieu en Duurzaamheid (4.10) zijn toegerekend. Ook hier is sprake van een verschuiving tussen programma`s.

4. Lasten Veiligheidshuis meegevallen
De lasten en baten zijn incidenteel € 138.000 lager dan begroot, omdat een deel van de in 2016 ontvangen middelen in het boekjaar 2017 wordt besteed.

5. Verschillen klei**ner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.6 Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer

Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	46.241	46.196	45	19.224	20.224	1.000
Mutaties met de reserves	557	737	-180	3.471	2.909	-562
	46.798	46.933	**-135**	22.695	23.133	**438**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**303**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Herstructurering Dordt West meegevallen	Incidenteel	439	-158	-281
2. Planning en administratie onderhoud wegen gewijzigd	Incidenteel	-377	231	
3. Extra inzet op zwerfafval gepleegd	Incidenteel	-96	96	
4. Exploitatie Riolen meegevallen	Incidenteel	277	101	-380
5. Exploitatie Openbare Verlichting meegevallen	Incidenteel	99	134	
6. Meer VRI-schades op derden verhaald	Incidenteel	-103	299	
7. Exploitatie Constructies meegevallen	Incidenteel	196		
8. Baggerwerkzaamheden afgevoerd naar Kildepot	Incidenteel	-99	89	
9. Extra kosten gemaakt voor plaatsing bomen Wolwervershaven	Incidenteel	-127		
10. Reclame inkomsten meegevallen	Incidenteel		92	
11. Bestekken groen meegevallen	Incidenteel	120		
12. Grondlasten Maria Montessorilaan afgewaardeerd	Incidenteel	-472		
13. Verschillen kleinder dan €100.000	Incidenteel	188	116	-81
		45	**1.000**	**-742**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Herstructurering Dordt West meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 439.000 lager dan begroot, omdat de fysieke deelprojecten in Wielwijk, Oud Krispijn Zuid, Nassauweg middenzone en Crabbehof Noord zijn vertraagd.

De baten zijn incidenteel € 158.000 lager dan begroot, omdat verrekening van de exploitatiebijdrage voor parkeerplaatsen met woningcorporaties en de subsidie fietsplan pas in 2017 plaatsvindt.

Er is € 281.000 naar de reserve SI Dordt West geboekt, vanwege bovenstaande lagere lasten en baten op de fysieke deelprojecten. Gezien het meerjarige karakter van het programma Dordt West worden de restant exploitatiekredieten 2016 met de Eerste Verzamelwijziging 2017 overgeheveld naar boekjaar 2017, inclusief de bijbehorende dekking vanuit de reserve SI Dordt West.

2. Planning en administratie onderhoud wegen gewijzigd
De lasten zijn incidenteel € 377.000 hoger dan begroot, omdat:
- de voorbereiding van het meerjarenonderhoudsplan (MOP) Wegen 2017 eerder is opgestart en daardoor tot meer voorbereidings- en onderzoekslasten leidde (€ 146.000).
- de ontvangen bijdragen van derden voor de herinrichting van de Karel Doormanweg en de verbreding van het fietspad Karel Lotsyweg als aftrekpost op de lasten in plaats van als baten begroot waren (€ 231.000).

De baten zijn incidenteel € 231.000 hoger dan begroot, omdat de ontvangen bijdragen van derden voor de herinrichting van de Karel Doormanweg en de verbreding van het fietspad Karel Lotsyweg als aftrekpost op de lasten in plaats van als baten begroot waren.

3. Extra inzet op zwerfafval gepleegd
De lasten en baten zijn incidenteel € 96.000 hoger dan begroot, omdat extra gemaakte kosten voor de aanpak en preventie van zwerfafval door Stichting Afvalfonds worden vergoed.

4. Exploitatie riolen meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 277.000 lager dan begroot, omdat de bijdrage aan straatvegen is verlaagd door een efficiencykorting bij de uitvoerder. Daarnaast laten we de kolken minder vaak reinigen vanwege minder kolkenslib.

De baten zijn incidenteel € 101.000 hoger dan begroot, vooral omdat de gemeente meer bijdragen van derden (o.a. waterschap Hollandse Delta, regiogemeenten en Stichting Waarborgfonds) ontvangt voor het onderhouden van gemalen, het baggeren en het maken/herstellen van rioolaansluitingen.

Er is € 380.000 minder uit reserve Riool geboekt, omdat de exploitatie riolering is meegevallen door voornoemde verschillen op de lasten en baten.

5. Exploitatie Openbare Verlichting meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 99.000 lager dan begroot, omdat:
- opgelegde boetes voor niet tijdige reparatie zijn verrekend met de betalingen aan de aannemer. Hierdoor is € 162.000 minder uitgegeven.
- in de Begroting 2016 niet volledig rekening was gehouden met interne uren voor werkzaamheden aan de openbare verlichting van diverse regiogemeenten (€ 63.000).

De baten zijn incidenteel € 134.000 hoger dan begroot, omdat in de Begroting 2016 geen rekening was gehouden met inkomsten voor bovengenoemde werkzaamheden aan de openbare verlichting van regiogemeenten.

6. Meer VRI-schades op derden verhaald
De baten zijn incidenteel € 299.000 hoger dan begroot, omdat meer schades zijn verhaald door een nieuwe aanpak voor het verhalen van schades die zijn veroorzaakt door derden. Het betreft een inhaalslag, dus de schades die in 2016 zijn verhaald vinden hun oorsprong in de afgelopen vijf jaar.

De lasten zijn incidenteel € 103.000 hoger dan begroot, omdat voor bovengenoemde nieuwe aanpak en het herstel van de schades ook meer uitgaven zijn gedaan.

7. Onderhoud constructies meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 196.000 lager dan begroot, omdat:
- geen grote schilderwerken of reparatiewerken zijn uitgevoerd aan de tunnels en viaducten.
- werkzaamheden in het kader van middelgroot en groot onderhoud aan kunstwerken zijn uitgesteld, omdat uit inspectiegegevens bleek dat de ingeplande werkzaamheden nog niet noodzakelijk waren.

8. Baggerwerkzaamheden afgevoerd naar Kildepot
De lasten zijn incidenteel € 99.000 hoger dan begroot, omdat in het laatste kwartaal baggerwerkzaamheden bij Dubbeldam en Dordtse Kil zijn gestart waarvan de bagger is afgevoerd naar het Kildepot.

De baten zijn incidenteel € 89.000 hoger dan begroot, omdat in een samenwerkingsovereenkomst met het Waterschap een storttarief is afgesproken voor het gedeelte van bovengenoemde bagger dat onder de verantwoordelijkheid van het Waterschap valt.

9. Extra kosten gemaakt voor plaatsing bomen Wolwevershaven
De lasten zijn incidenteel € 127.000 hoger dan begroot, omdat op de kades van de Wolwevershaven is gekozen voor gebruik van boombunkers bij de plaatsing van kastanjebomen. Deze boombunkers zorgen voor goede groeiomstandigheden gedurende het gehele leven van de bomen.

10. Reclame inkomsten meegevallen
De baten zijn incidenteel € 92.000 hoger dan begroot, omdat het effect van negatieve marktontwikkelingen op deze inkomsten beperkter is dan verwacht.

11. Bestekken groen meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 120.000 lager dan begroot, omdat vanwege een dreigend financieel tekort een aantal besteksonderdelen kritisch zijn beschouwd en soberder zijn uitgevoerd of zijn doorgeschoven naar 2017.

12. Grondlasten Montessorilaan afgewaardeerd
De lasten zijn incidenteel € 472.000 hoger dan begroot, omdat de waarde van de gronden van de Maria Montessorilaan niet is ingebracht bij de start van de ontwikkeling van het Leerpark.

13. **Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.7 Programma Jeugd en Onderwijs

Programma Jeugd en Onderwijs

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Jeugd en Onderwijs	66.240	66.757	-517	9.571	9.985	414
Mutaties met de reserves	393	56	337	3.496	3.012	-484
	66.633	66.813	**-180**	13.067	12.997	**-70**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**-250**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1 Rijksmiddelen Jeugdhulp zijn niet toereikend	Incidenteel	-395	40	
2. Minder onttrokken aan reserve onderwijshuisvesting	Incidenteel	-278	339	-61
3. Huisvestingslasten kinderopvang tegengevallen	Incidenteel	-150		
4. Lasten leerlingenvervoer meegevallen	Inc./Struc.	150		
5. Restant OAB- en educatiemiddelen later uitgegeven	Incidenteel	60	-60	
6. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	96	95	-86
		-517	**414**	**-147**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Rijksmiddelen Jeugdhulp zijn niet toereikend

De lasten zijn incidenteel € 395.000 hoger dan begroot omdat:

- de open einde regeling voor specialistische zorg uit het Landelijk Transitie Arrangement, die gecontracteerd is door de VNG, tot meer kosten leidt (€ 579.000).
- we op de regionale zorgmarkt geconfronteerd zijn met extra kosten (€ 1.001.000) door onder andere meer vraag naar jeugdhulp, een extra subsidie aan Veilig Thuis voor het wegwerken van wachtlijsten en door extra kosten (open einde regeling) bij jeugdbescherming/jeugdreclassering en gesloten jeugdhulp. Dit tekort wordt marginaal gecompenseerd door minder personeelslasten bij de jeugdteams (€ 89.000).
- de kosten voor het persoonsgebonden budget lager zijn door minder gebruik en vrijval van een voorziening voor declaraties uit 2015 (€ 991.000).
- er lagere apparaatslasten (€ 95.000) bij de Serviceorganisatie Jeugd ZHZ zijn, met name door minder bezwaar-/beroepszaken en lagere kosten voor de evaluatie van de werking van de Serviceorganisatie Jeugd ZHZ.
- minder lokale trajecten/interventies op het gebied van jeugdhulp-transformatie (zogenaamde lokale impuls) gefinancierd zijn (€ 10.000).

De baten zijn incidenteel € 40.000 hoger dan begroot, omdat een regionale bijdrage voor de pilot "Verbinding Middelbaar Beroepsonderwijs en Jeugdhulp" is ontvangen.

Dit per saldo nadelige verschil is gebaseerd op de voorlopige Jaarrekening 2016 van de GR Dienst Gezondheid en Jeugd (onderdeel Serviceorganisatie Jeugd ZHZ).

2. Minder onttrokken aan reserve onderwijshuisvesting

Er is € 61.000 minder aan de reserve Onderwijshuisvesting onttrokken, omdat per saldo minder is uitgegeven aan onderwijshuisvesting. De oorzaken hiervoor zijn:

- Eenmalige extra lasten in verband met spoedreparaties en spoedaanvragen voor de panden Wielingenstraat, Hofstraat, Waterinklaan en Eulerlaan (€ 585.000). Deze lasten worden deels gecompenseerd door ontvangen subsidiebaten ad € 150.000.
- Lagere lasten van € 860.000 omdat de budgetten die vanuit de tweede jaarschijf aan diverse schoolbesturen beschikbaar zijn gesteld, later worden besteed. Met de Eerste Verzamelwijziging 2017 worden deze niet-bestede middelen, inclusief bijbehorende dekking vanuit de reserve onderwijshuisvesting, aan het beschikbare budget 2017 toegevoegd.
- Hogere personeelslasten van € 135.000 en externe inhuurkosten van € 140.000, onder andere door de inzet voor de veranderopgave Agenda voor de stad.

- Hogere onderhouds- en energielasten ad € 367.000 doordat deze voor een aantal panden niet juist waren begroot. Deze hogere lasten worden voor een bedrag van € 280.000 gedekt door hogere inkomsten vanuit het Rijk.
- Een overig voordeel op de lasten van € 89.000 en een overig nadeel op de baten van € 91.000.

3. Huisvestingslasten kinderopvang tegengevallen
De lasten zijn incidenteel € 150.000 hoger dan begroot, omdat de hogere onderhoudslasten voor spoedreparaties en spoedaanvragen (zie ook voorgaande toelichting, eerste bullet) deels betrekking hebben op kinderopvanglocaties.

4. Lasten leerlingenvervoer meegevallen
De lasten zijn € 150.000 lager dan begroot, omdat met een nieuw contract voor leerlingenvervoer scherpere inkoopprijzen zijn bedongen en omdat meer gekeken wordt naar goedkopere, alternatieve vervoersmogelijkheden. Gezien de ontwikkelingen op het gebied van passend onderwijs en verwachte toegenomen vervoerskosten hiervoor, wordt voor deze afwijking rekening gehouden met een structureel effect van € 50.000.

5. Restant OAB- en educatiemiddelen later uitgegeven
Zowel de lasten als de baten zijn incidenteel € 60.000 lager dan begroot, omdat de gemeentelijke uitgaven met betrekking tot het Onderwijsachterstandenbeleid (OAB) en Beroepsonderwijs en Volwasseneducatie (WEB) niet parallel lopen met de ontvangsten vanuit het Rijk.

6. **Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.8 Programma Werk en Inkomen

Programma Werk en Inkomen

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Werk en Inkomen	104.172	108.698	-4.526	54.067	54.911	844
Mutaties met de reserves				79	79	
	104.172	108.698	**-4.526**	54.146	54.990	**844**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**-3.682**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Bijstand uitgaven tegengevallen, inkomsten meegevallen	Incidenteel	-5.106	926	
2. Apparaatskosten SDD tegengevallen	Incidenteel	-116		
3. Minimabeleid meegevallen	Incidenteel	112		
4. Rijksvergoeding 2013 voor Participatie en WSW deels terugbetaald	Incidenteel		-100	
5. Participatie meegevallen	Incidenteel	434		
6. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	150	18	
		-4.526	**844**	**0**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Bijstand uitgaven tegengevallen, inkomsten meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 5.106.000 hoger dan begroot, omdat de klantaantallen van de bijstand de afgelopen jaren erg zijn opgelopen.

De baten zijn incidenteel € 926.000 hoger dan begroot, omdat de vangnetuitkering als compensatie op het tekort van de bijstand 2015 is toegekend en ontvangen.

2. Apparaatskosten SDD tegengevallen
De lasten zijn incidenteel € 116.000 hoger dan begroot, omdat extra personeel is ingezet door opgelopen klantaantallen van de bijstand.

3. Minimabeleid meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 112.000 lager dan begroot, omdat op basis van de Tweede Programmaverantwoording van de SDD € 162.000 minder kosten voor het minimabeleid werden verwacht. Hier staat tegenover dat extra kosten van € 50.000 voor de Wet op de lijkbezoldiging zijn gemaakt.

4. Rijksvergoeding 2013 voor Participatie en WSW deels terugbetaald
De inkomsten zijn incidenteel € 100.000 lager dan begroot, omdat er een afrekening is ontvangen van het Rijk voor de participatie en WSW waarop een teveel ontvangen bedrag moet worden terugbetaald.

5. Participatie meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 434.000 lager dan begroot, omdat er diverse kleine afwijkingen zijn op onder andere de detachering van personeel bij de SDD en Drechtwerk, de bijdrage Drechtwerk 2015 en een niet bestede extra bijdrage voor statushouders.

6. **Verschillen kleiner dan € 100**.000
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.9 Programma Economie, Sport en Cultuur

Programma Economie, Sport en Cultuur

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Economie, Sport en Cultuur	51.606	51.095	511	10.689	11.007	318
Mutaties met de reserves	991	758	233	9.599	9.130	-469
	52.597	51.853	**744**	20.288	20.137	**-151**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**593**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Baten Hofkwartier later ontvangen	Incidenteel		-650	650
2. Exploitatie programma Arbeidsmarktbeleid meegevallen	Incidenteel	242	53	
3. Subsidie ESF 2014-2016 meegevallen	Incidenteel	-153	153	
4. Budget beheer en onderhoud Nieuwe Biesbosch nog niet ingezet	Incidenteel	348		-348
5. Financiële afwikkeling faillissement ToBe nog niet afgerond	Incidenteel	441	20	
6. Meer subsidie en bijdragen voor de Waterdriehoek ontvangen	Incidenteel		156	-135
7. Exploitatie museum meegevallen	Incidenteel		122	-155
8. Inkomsten uit verhuur wateroppervlakten meegevallen	Incidenteel		89	
9. Lasten programma Westelijke Dordtse Oever tegengevallen	Incidenteel	-205	80	121
10. Voordeel op resterende werkzaamheden Zeehavengebied behaald	Incidenteel	167	149	-316
11. Extra uren voor economie ingezet	Incidenteel	-135		
12. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	-194	146	-53
		511	**318**	**-236**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Baten project Hofkwartier later ontvangen
De baten zijn incidenteel € 650.000 lager dan begroot, omdat de verkoopopbrengst van Stek 13 pas in 2017 wordt ontvangen na afgifte van de bouwvergunning.

Per saldo is € 650.000 minder naar de reserve SI Hofkwartier geboekt, als gevolg van bovenstaande reden. Gezien het meerjarige karakter van dit project worden de restant exploitatiekredieten 2016 met de Eerste Verzamelwijziging 2017 overgeheveld, inclusief de bijbehorende dekking vanuit de reserve SI.

2. Exploitatie programma Arbeidsmarktbeleid meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 242.000 lager dan begroot, omdat:
- het opzetten van een nieuwe koppeling van vraag naar aanbod in het Hoger onderwijs en Techniekpromotie in de regio langer duurt dan was voorzien (€ 92.000). Hier wordt in samenwerking met onderwijsinstellingen invulling aan gegeven. De uitgaven volgen derhalve pas in 2017.
- de in 2016 beschikbare middelen voor het actieplan "Samen naar een werkende toekomst 2015-2017" voor een bedrag van € 150.000 pas in 2017 worden besteed.

De baten zijn incidenteel € 53.000 hoger dan begroot, omdat de eindafrekening van het afgeronde project ESF Actie Jeugd positiever is uitgevallen dan werd ingeschat.

Een bedrag van € 70.000 en € 200.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058).

3. Subsidie ESF 2014-2016 meegevallen
Zowel de baten als lasten voor de eerste tranche van het project "ESF 2014-2020 Actieve Inclusie" zijn incidenteel € 153.000 hoger dan begroot, omdat door externe partners meer subsidiabele kosten zijn gemaakt dan werd ingeschat.

4. Budget voor beheer en onderhoud Nieuwe Biesbosch nog niet ingezet
De lasten zijn incidenteel € 348.000 lager dan begroot, omdat de extra middelen voor beheer en onderhoud van de Nieuwe Biesbosch, vanwege latere oplevering, in 2016 nog niet nodig zijn.

Een bedrag van € 348.000 is conform raadsbesluit d.d. 16 juni 2015 naar de reserve Upgrade Viersprong geboekt, zodat de niet-bestede middelen beschikbaar blijven voor ontwikkeling van de Viersprong (zie RIS-dossier 1473357).

5. Financiële afwikkeling faillissement ToBe nog niet afgerond
De lasten zijn incidenteel € 441.000 lager omdat de afwikkeling van het faillissement van ToBe ten laste van het (restant)krediet voor het Herstelplan nog niet is afgerond.

De baten zijn incidenteel € 20.000 hoger omdat partnergemeenten hebben bijgedragen in de juridische kosten die voor de faillissementsafwikkeling zijn gemaakt.

Een bedrag van € 417.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058). Aan proceskosten is ruim € 25.000 uitgegeven.

6. Meer subsidie en bijdragen voor de Waterdriehoek ontvangen
De baten zijn incidenteel € 156.000 hoger door € 54.000 aan ontvangen bijdragen van partners in de proceskosten, € 90.000 subsidie van de provincie ten behoeve van cofinanciering in de projectrealisatie en € 12.000 terugbetaalde subsidie op niet gerealiseerde stadsinitiatieven van derden.

Aan de reserve SI Waterdriehoek is € 135.000 minder onttrokken door bovenvermelde oorzaken.

7. Exploitatie museum meegevallen
De baten zijn incidenteel € 122.000 hoger door meevallende inkomsten op entree, winkelverkoop en locatieverhuur van het museum.

De onttrekking aan de reserve programmering is € 155.000 lager, omdat de onttrekking aan de reserve die bij de Bestuursrapportage 2016 was opgevoerd niet nodig was. Het geprognosticeerde tekort op de exploitatie van het Dordrechts Museum heeft zich niet voorgedaan door strakke sturing op de budgetten en een meevaller op de gebouwkosten.

8. Inkomsten uit verhuur wateroppervlakten meegevallen
De baten zijn incidenteel € 89.000 hoger dan begroot, omdat diverse nieuwe verhuurcontracten zijn afgesloten en omdat in de ontvangen verhuurinkomsten van watersportverenigingen ook een bijdrage zit voor de vervanging van vloeipalen. Vanaf 2017 zijn deze hogere inkomsten al in de begroting verwerkt.

9. Lasten programma Westelijke Dordtse Oever tegengevallen
De lasten zijn incidenteel € 205.000 hoger dan begroot omdat bij de Derde Verzamelwijziging 2016 een te hoog bedrag (€ 121.000) als restantkrediet is overgeheveld naar 2017 conform uw besluit 20 december 2016 (zie RIS-dossier 1827497). Daarnaast zijn extra kosten gemaakt voor de vastgoedbeurs Provada (€ 84.000). Deze lasten zijn gedekt door extra baten ad € 80.000 voor de Provada.

Als gevolg van bovenstaande redenen is per saldo € 121.000 meer onttrokken aan de reserve SI-WDO dan begroot. Met de Eerste Verzamelwijziging 2017 wordt deze extra onttrekking in mindering gebracht op het beschikbare budget 2017.

10. Voordeel op resterende werkzaamheden Zeehavengebied behaald
De lasten zijn incidenteel € 167.000 lager dan begroot omdat aanbestedings- en overige voordelen op de uitvoering van de geluidswal aan de Wieldrechtse Zeedijk zijn behaald.

De baten zijn incidenteel € 149.000 hoger dan begroot omdat voor de Prins Willem-Alexander kade een extra bijdrage van Havenbedrijf Rotterdam is ontvangen.

Er is € 316.000 minder aan de reserve SI-WDO onttrokken door bovenvermelde oorzaken.

11. Extra uren voor economie ingezet
De lasten zijn incidenteel € 135.000 hoger dan begroot, omdat als gevolg van een groot aantal ontwikkelingen op het gebied van lokale economie extra ureninzet noodzakelijk was.

12. Verschillen kleiner dan € 100.000
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.10 Programma Milieu en Duurzaamheid

Programma Milieu en Duurzaamheid

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Milieu en Duurzaamheid	28.744	29.188	-444	21.645	21.834	189
Mutaties met de reserves	570	268	302	2.102	1.766	-336
	29.314	29.456	**-142**	23.747	23.600	**-147**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**-289**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Project Nieuwe Dordtse Biesbosch verrekend met reserves	Incidenteel	-329	112	214
2. Exploitatie Afvalinzameling en -verwerking meegevallen	Incidenteel	91	458	-550
3. Lagere subsidiebijdragen door lagere lasten	Incidenteel		-322	
4. Bodemsanering minder vertraagd	Incidenteel	-302		302
5. Inzet Toezicht niet volledig doorbelast	Incidenteel	156	-93	
6. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	-60	34	
		-444	**189**	**-34**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Project Nieuwe Dordtse Biesbosch verrekend met reserve
De lasten zijn incidenteel € 329.000 hoger dan begroot, omdat:
- de uitvoering van het deelproject Landbouwweg (€ 115.000) voorspoediger verloopt dan verwacht.
- de voorbereiding en voorbelasting voor het deelproject Fietspad 220 (€ 102.000) eind 2016 is gestart.
- er door de ingediende bezwaren tegen de verleende omgevingsvergunningen meer plan- en voorbereidingskosten (€ 112.000) Noorderdiepzone en Kader Richtlijn Water zijn gemaakt.

De baten zijn incidenteel € 112.000 hoger dan begroot, omdat er in het jaar 2016 meer middelen zijn ingezet vanuit de reeds ontvangen bijdragen en subsidies. Deze bijdragen en subsidies van de Provincie Zuid Holland en het Waterschap Hollandse Delta zijn in eerdere jaren ontvangen en worden verantwoord in het jaar dat de uitgaven daadwerkelijk worden gedaan.

Er is € 214.000 meer onttrokken aan de reserve SI Nieuwe Dordtse Biesbosch, ter dekking van de naar voren geschoven uitgaven aan de deelprojecten Landbouwweg en Fietspad 220. Dit betekent dat voor deze projecten in 2017 en 2018 minder aan de reserve SI Nieuwe Dordtse Biesbosch wordt onttrokken.

2. Exploitatie afvalinzameling en –verwerking meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 91.000 lager dan begroot, omdat:
- de bijdrage aan straatvegen met € 96.000 is verlaagd door een efficiencykorting bij de uitvoerder.
- we een vergoeding voor inzamel- en verwerkingskosten van bedrijfsafval ontvangen via het reinigingsrecht 2015 van € 74.000.
- de verwachte oninbare aanslagen ad. € 63.000 als correctie op de baten in plaats van als lastenpost is begroot.
- er diverse – per saldo nadelige – exploitatieverschillen ad € 16.000 zijn.

De baten zijn incidenteel € 458.000 hoger dan begroot, omdat:
- we een achterstallige vergoeding over 2015 en een hogere vergoeding voor 2016 hebben ontvangen in verband met de grotere hoeveelheid ingezameld plastic, metaal en drankkartons van Stichting Afvalfonds (€ 307.000).
- de gemeente meer inkomsten uit afvalstoffenheffing ad € 88.000 heeft ontvangen door een stijging van het aantal woningen c.q. huishoudens.
- de verwachte oninbare aanslagen ad € 63.000 als correctie op de baten in plaats van als lastenpost is begroot.

Er is € 550.000 minder uit de bestemmingsreserve Afval geboekt, omdat de exploitatie van afvalinzameling en -verwerking is meegevallen door voornoemde verschillen op de lasten en baten.

3. Lagere subsidiebijdragen voor water en bodem ontvangen
De baten zijn incidenteel € 322.000 lager dan begroot, omdat er als gevolg van lagere personele lasten op een aantal onderdelen minder subsidiebijdragen zijn ontvangen. Op de lasten is per saldo geen voordeel ontstaan, omdat personele inzet op andere, niet-subsidiabele onderdelen, heeft plaatsgevonden.

4. Bodemsanering minder vertraagd
De lasten zijn incidenteel € 302.000 hoger dat begroot, omdat de vertragingen die bij de Bestuursrapportage 2016 werden verwacht in mindere mate zijn opgetreden. Een aantal projecten zijn alsnog opgestart.

Er is € 302.000 minder naar de reserve Bodemsanering geboekt, ter dekking van de hogere lasten zoals hierboven opgenomen.

5. Inzet Toezicht niet volledig doorbelast
De lasten zijn incidenteel € 156.000 lager omdat minder lasten zijn doorberekend vanuit het programma Veiligheid (4.5). Dit heeft geen budgettair effect, maar zorgt wel voor een verschuiving tussen programma`s.

De baten zijn incidenteel € 93.000 lager omdat opbrengsten voor toezicht op het programma Veiligheid (4.5) zijn verantwoord. Ook hier is sprake van een verschuiving tussen programma`s.

6**. Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

Foto: Ronald Bosua

4.11 Programma Zorg en Ondersteuning

Programma Zorg en Ondersteuning

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Zorg en Ondersteuning	88.864	81.672	7.192	2.754	2.858	104
Mutaties met de reserves				596	596	
	88.864	81.672	**7.192**	3.350	3.454	**104**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**7.296**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Instroom vergunninghouders afgenomen	Incidenteel	139	-139	
2. Uitgaven Integratie uitkering WMO meegevallen	Incidenteel	525		
3. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein Beschermd Wonen vallen mee	Inc./Struc.	3.486		
4. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein WMO taken vallen mee	Incidenteel	2.435		
5. Mantelzorgcompliment in 2016 verder doorontwikkeld	Incidenteel	371		
6. Maatwerkvz. inkomenssteun chronisch zieken en gehandicapten meegevallen	Incidenteel	182		
7. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	54	243	
		7.192	**104**	**0**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Instroom vergunninghouders afgenomen
De lasten zijn incidenteel € 139.000 lager dan begroot, omdat het aantal vergunninghouders dat naar Dordrecht is gekomen lager is dan werd verwacht.

De baten zijn incidenteel € 139.000 lager dan begroot, omdat door de lagere instroom van vergunninghouders ook minder rijksbijdrage is ontvangen.

2. Uitgaven Integratie uitkering WMO meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 525.000 lager dan begroot, omdat maatwerk in de uitvoering centraal staat, waarbij tegen lagere lasten maatwerkvoorzieningen kunnen worden geleverd.

3. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein Beschermd Wonen vallen mee
De lasten zijn € 3.486.000 lager dan begroot, omdat de lasten voor de uitvoering van Beschermd Wonen lager zijn dan de rijksbijdrage die centrumgemeente Dordrecht op basis van het verdeelmodel voor Beschermd Wonen ontvangt. Hoewel dit verdeelmodel vanaf 2018 wordt aangepast, wordt er rekening mee gehouden dat dit voordeel een structureel effect heeft.

4. Uitgaven Deelfonds Sociaal Domein WMO taken vallen mee
De lasten zijn incidenteel € 2.435.000 lager dan begroot, omdat de klantaantallen voor individuele begeleiding en persoonlijke verzorging op basis van voorlopige cijfers van de SDD achterblijven bij de bijdrage die van het Rijk wordt ontvangen.

5. Mantelzorgcompliment in 2016 verder doorontwikkeld
De lasten zijn incidenteel € 371.000 lager dan begroot, omdat voor de doorontwikkeling van het mantelzorgcompliment uiteindelijk minder middelen nodig waren dan werd verwacht.

6. Maatwerkvoorziening inkomenssteun chronisch zieken en gehandicapten meegevallen
De lasten zijn incidenteel 182.000 lager dan begroot, omdat het gebruik van deze regeling achterblijft bij de Begroting 2016, ondanks een toename van de vraag in 2016 ten opzichte van 2015.

7. Verschillen kleiner dan € 100.000
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.12 Programma Verkeer en Vervoer

Programma Verkeer en Vervoer

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Verkeer en Vervoer	13.869	12.316	1553	10.627	10.667	40
Mutaties met de reserves	102	352	-250	2.201	631	-1570
	13.971	12.668	**1.303**	12.828	11.298	**-1.530**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**-227**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Exploitatie parkeren meegevallen	Incidenteel	250	521	-771
2. Uren Hoofdinfrastructuur tegengevallen	Incidenteel	-202		
3. Budget Merwede Lingelijn niet meerjarig verdeeld	Incidenteel	144		-144
4. Uitvoering meerjarig VRI beleid vertraagd	Incidenteel	161		-161
5. Verkeersstructuurplan centrum vertraagd	Incidenteel	124	-68	-56
6. Uitvoering Fietsnota deels vertraagd	Incidenteel	346		-346
7. Fietsnota abusievelijk foutief begroot	Incidenteel	650	-450	-200
8. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	80	37	-142
		1.553	**40**	**-1.820**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Exploitatie parkeren meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 250.000 lager dan begroot, omdat er voor de nieuwe parkeergarage Energiehuis minder bemensing noodzakelijk was, lagere inloopkosten voor apparatuur waren en minder preventief en correctief onderhoud vereist was.

De baten zijn incidenteel € 521.000 hoger dan begroot, omdat er meer bezoekers en meer parkeeruren op straat en in de garages waren (vooral bij evenementen zoals Koningsdag) en omdat het mantelzorgcompliment deels werd uitgekeerd in de vorm van uitrijkaarten voor parkeergarages. Daarnaast zijn er meer inkomsten binnengekomen uit naheffingsaanslagen.

Er is € 771.000 meer naar de reserve Parkeervoorzieningen geboekt, omdat de exploitatie om bovenstaande redenen is meegevallen.

2. Uren Hoofdinfrastructuur tegengevallen
De lasten zijn incidenteel € 202.000 hoger dan begroot, omdat meer werk is verricht voor grote verkeer- en vervoersprojecten, zoals het station en de Drechtring (A15, A16, N3).

3. Budget Merwede Lingelijn nog niet meerjarig verdeeld
De lasten zijn incidenteel € 144.000 lager dan begroot, omdat we samen met onze partners het totale beschikbare budget in 2016 nog niet volledig naar concrete projecten hebben vertaald. Het budget zal de aankomende jaren, bij voldoende cofinanciering, grotendeels gebruikt worden voor de aanleg van extra fietsparkeerplaatsen bij stations.

Er is € 144.000 minder uit de Stadsvernieuwingsreserve geboekt, omdat de uitvoering van hierboven genoemde projecten in de aankomende jaren zal plaatsvinden.

4. Uitvoering VRI-beleid nog niet meerjarig gepland
De lasten zijn incidenteel € 161.000 lager dan begroot, omdat de uitvoering van nieuw beleid op het terrein van verkeersregelinstallaties (VRI's) vanwege personele onderbezetting nog niet volledig meerjarig was toebedeeld. Inmiddels heeft de VRI specialist het benodigde functionele ontwerp en onderhoud in kaart gebracht en is een meerjarige planning vanaf 2017 in de begroting verwerkt.

Er is € 161.000 minder uit de reserve SI Verkeersmanagement geboekt, omdat de werkzaamheden naar de volgende jaren zijn doorgeschoven conform de nieuwe meerjarige planning.

5. Verkeersstructuurplan centrum vertraagd
De lasten zijn incidenteel € 124.000 lager dan begroot, omdat een aantal werkzaamheden van het meerjarige project Verkeersstructuurplan Centrum vertraagd zijn. Reacties uit de stad en bewonersparticipatie hebben geleid tot wijzigingen in de uitvoering en daarmee de planning.

De baten zijn incidenteel € 68.000 lager, omdat door bovengenoemde vertraging in 2016 minder subsidie inkomsten zijn ontvangen. Deze inkomsten volgen op het moment dat de uitgaven worden gedaan.

Er is € 56.000 minder uit de reserve SI Verkeersstructuurplan centrum onttrokken, omdat de hierboven genoemde werkzaamheden doorschuiven naar een later moment.

6. Uitvoering Fietsnota 'Dordt fietst verder!' deels vertraagd
De lasten zijn incidenteel € 346.000 lager dan begroot, omdat:
- uitvoering van het project Karel Doormanweg - Patersweg deels vertraagd is (€ 270.000). Het eerste deel van dit project is inmiddels afgerond, maar het gedeelte Patersweg moet nog opgestart worden.
- uitvoering van enkele fietsmaatregelen zoals de fietsparkeervoorziening zuidzijde station door het uitblijven van rijkssubsidie deels vertraagd is (€ 76.000).

Er is € 346.000 minder uit de reserve bovenwijkse voorzieningen (BOVO) en de algemene reserve Grondbedrijf geboekt, omdat de hierboven genoemde werkzaamheden voor de Patersweg en enkele fietsmaatregelen doorschuiven naar een later moment.

7. Fietsnota 'Dordt fietst verder!' abusievelijk begroot
Zowel de lasten als de baten zijn incidenteel € 250.000 lager dan begroot, omdat project herinrichting Karel Doormanweg dubbel begroot is. Eenmaal op dit programma en eenmaal op het programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer waar de uitvoering ook heeft plaatsgevonden.

De lasten zijn incidenteel € 400.000 lager dan begroot en de baten incidenteel € 200.000 lager dan begroot in verband met abusievelijk begrote fietsmaatregelen en de dekking hiervan middels een subsidie.

Er is € 200.000 minder uit de reserve bovenwijkse voorzieningen (BOVO) geboekt, omdat dekking van de hierboven genoemde abusievelijk begrote uitgaven voor diverse fietsmaatregelen niet nodig is.

8. **Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.13 Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen

Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen	33.236	38.225	-4.989	30.732	29.250	-1482
Mutaties met de reserves	38.153	33.073	5.080	34.887	29.247	-5.640
	71.389	71.298	**91**	65.619	58.497	**-7.122**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**-7.031**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Activiteiten Omgevingsdienst ZHZ toegenomen	Incidenteel	-397	341	
2. Project braakliggende gronden meerjarig begroot	Incidenteel	147		
3. Ontwikkeling Spuiboulevard vertraagd	Incidenteel	172		
4. Geluidssanering Noordendijk meerjarige uitvoering	Incidenteel	61		
5. Kosten planologisch juridisch instrumentarium toegenomen	Incidenteel	-4.250	259	
6. Exploitaties gemeentelijk eigendommen meegevallen	Incidenteel		645	-646
7. Resultaat vastgoed tegengevallen	Incidenteel	-2.265	-933	-348
8. Exploitatie bouwgronden wonen	Incidenteel	4.038	-2.268	-1769
9. Exploitatie economische ontwikkeling	Incidenteel	-2.797	470	2.327
10. Monumentenzorg en archeologie tegengevallen	Incidenteel	-135		
11. Lasten wonen meegevallen	Incidenteel	256		
12. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	181	4	-124
		-4.989	**-1.482**	**-560**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Activiteiten Omgevingsdienst ZHZ toegenomen
De lasten zijn incidenteel € 397.000 hoger dan begroot, omdat bij de Omgevingsdienst ZHZ in 2016 sprake was van een toename van het aantal activiteiten, met name op het gebied van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (WABO).

De baten zijn incidenteel € 341.000 hoger dan begroot, omdat er meer grote WABO vergunningen zijn aangevraagd.

2. Project braakliggende gronden meerjarig begroot
De lasten zijn incidenteel € 147.000 lager dan begroot, omdat de uitvoering van een aantal projecten pas in 2017 zal plaatsvinden.

Een bedrag van € 70.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058).

3. Ontwikkeling Spuiboulevard vertraagd
De lasten zijn incidenteel € 172.000 lager dan begroot, omdat de opdrachtgever is vertrokken en er meer tijd nodig is voor onderzoeken.

Een bedrag van € 172.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058).

4. Geluidssanering Noordendijk meerjarige uitvoering
De lasten zijn incidenteel € 61.000 lager dan begroot, omdat de afwikkeling van subsidietrajecten met bewoners langere tijd in beslag neemt dan werd verwacht.

Een bedrag van € 61.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058).

5. Kosten planologisch juridisch instrumentarium toegenomen
De lasten zijn incidenteel € 4.250.000 hoger dan begroot, omdat in 2016 de voorziening voor juridische risico's is aangepast voor mogelijke kosten die voort kunnen komen uit juridische procedures.

De baten zijn incidenteel € 259.000 hoger dan begroot, omdat er meer kostenverhaalovereenkomsten met betrekking tot bestemmingsplannen bij derden in rekening zijn gebracht.

6. Exploitaties gemeentelijke eigendommen meegevallen
De baten zijn incidenteel € 645.000 hoger dan begroot, vooral door incidentele erfpachtinkomsten.

De storting in de algemene reserve grondbedrijf is incidenteel € 646.000 hoger vooral door bovenvermelde oorzaak.

7. Resultaat vastgoed tegengevallen
De lasten zijn incidenteel € 2.265.000 hoger dan begroot omdat:
- Een dispositiepand met € 2.431.000 is afgewaardeerd naar marktwaarde.
- Een verkocht pand met € 188.000 is afgewaardeerd en € 138.000 extra kosten voor de inhuur van een dispositiemanager zijn gemaakt.
- De beheerkosten van de in 2016 aangekochte panden aan de Spuiboulevard € 116.000 lager zijn.
- Voor € 208.000 meer inhuurkosten en interne uren zijn gemaakt.
- Gepland contract- en planmatig onderhoud voor € 584.000 is doorgeschoven naar 2017.

De baten zijn incidenteel € 933.000 lager, omdat een aantal verkopen zijn doorgeschoven naar 2017.

De onttrekking uit de bestemmingsreserve onderhoud is € 584.000 lager, omdat de kosten voor contract- en planmatig onderhoud lager zijn.

De storting in de bedrijfsreserve vastgoed is € 352.000 lager door het tegenvallende resultaat op dit product.

De onttrekking uit de algemene reserve stad is € 116.000 lager door lagere kosten voor het beheer van panden die in 2016 aan de Spuiboulevard zijn aangekocht.

8. Exploitatie bouwgronden wonen
De lasten zijn incidenteel € 4.038.000 lager dan begroot door:
- Lagere lasten van € 2.241.000 bij Stadswerven, omdat de werkzaamheden voor deelgebied E en J en het wervenpark zijn vertraagd.
- Lagere lasten van € 238.000 bij Steegoversloot, omdat de sloop is vertraagd. De werkzaamheden zullen in 2017 worden afgerond.
- Lagere lasten van € 147.000 bij woningbouw algemeen, omdat de geraamde lasten voor een te hoog bedrag in de Begroting 2016 waren opgenomen.
- Lagere lasten van € 132.000 bij Wiardi Beckmanplantsoen, omdat vooral de sloop- en milieukosten lager zijn. Deze grex wordt afgesloten.
- Lagere lasten van € 107.000 bij Vogelplein, omdat de inrichting van het terrein nog in 2017 moeten worden gerealiseerd.
- Lagere lasten van € 102.000 bij Papeterspad, omdat de sloop is vertraagd. De werkzaamheden zullen in 2017 worden afgerond.
- Hogere lasten van € 701.000 bij afgesloten complexen. Door wijziging van de administratieve systematiek met betrekking tot afgesloten complexen ontstaat op dit product een nadeel. De kosten zijn gereserveerd op de balans.
- Hogere lasten van € 392.000 bij Jagers- en windhondenpolder. Door gewijzigde regelgeving BBV is dit geen grex meer, maar zijn de kosten verplaatst naar de balans. Deze kosten zijn niet begroot.
- Hogere lasten van € 193.000 bij Troelstraweg, omdat de geraamde lasten voor een te laag bedrag in de Begroting 2016 waren opgenomen.
- Hogere lasten van € 124.000 bij Smitsweg. Door gewijzigde regelgeving BBV is dit geen grex meer, maar zijn de kosten verplaatst naar de balans. Deze kosten zijn niet begroot.
- Mutaties van de voorzieningen van € 2.334.000 voordelig die worden verrekend met de algemene reserve grondbedrijf.
- Een voordeel van € 208.000 als gevolg van de technische regelgeving rond het verwerken van grondexploitaties.
- Overige afwijkingen op projecten met een afwijking van kleiner dan € 100.000 van per saldo € 61.000 nadelig.

De baten zijn incidenteel € 2.268.000 lager dan begroot door:
- Lagere baten van € 448.000 bij Stadswerven, omdat de uitgifte van de percelen van de waterwoningen en deelgebied H zijn vertraagd.
- Lagere baten van € 163.000 bij Leerpark, omdat de verrekening met Da Vinci lager is.
- Lagere baten van € 139.000 bij woningbouw algemeen, omdat de Begroting 2016 niet goed is ingevoerd.
- Een nadeel van € 1.558.000 als gevolg van de technische regelgeving rond het verwerken van grondexploitaties.

- Overige afwijkingen op projecten met een afwijking van kleiner dan € 100.000 van per saldo € 40.000 voordelig.

Er is € 1.769.000 minder onttrokken aan de algemene reserve grondbedrijf dan begroot omdat verliesvoorzieningen zijn verlaagd in verband met verbetering van de resultaten van grondexploitaties, tussentijdse winstneming en lagere kosten voor de grondvoorraad.

9. Exploitatie economische ontwikkelingen
De lasten zijn incidenteel € 2.797.000 hoger dan begroot door:
- Hogere lasten van € 386.000 bij Mallegat/Krabbepoler, omdat de Begroting 2016 voor deze kosten op afgesloten complexen is verwerkt.
- Hogere lasten van € 406.000 bij DKIV, omdat de geraamde lasten voor een te laag bedrag in de Begroting 2016 waren opgenomen.
- Lagere lasten van € 296.000 bij Zuidwesthoek, omdat kosten voor onder andere woonrijp maken lager zijn.
- Mutaties van de voorzieningen van € 379.000 voordelig die worden verrekend met de algemene reserve grondbedrijf.
- Een nadeel van € 2.612.000 als gevolg van de technische regelgeving rond het verwerken van grondexploitaties.
- Overige afwijkingen op projecten van per saldo € 68.000 negatief.

De baten zijn incidenteel € 470.000 hoger dan begroot door:
- Lagere baten van 4.521.000 bij Drechtwerk B&S, omdat de verkoop is doorgeschoven naar januari 2017.
- Lagere baten van € 759.000 bij Amstelwijck, omdat de verkoop is doorgeschoven naar januari 2017.
- Een voordeel van € 5.906.000 als gevolg van de technische regelgeving rond het verwerken van grondexploitaties.
- Overige afwijkingen op projecten van per saldo € 156.000 nadelig.

Er is € 2.327.000 minder gestort in de algemene reserve Grondbedrijf dan begroot vooral omdat opbrengsten voor Drechtwerk B&S zijn uitgesteld.

10. Monumentenzorg en archeologie tegengevallen
De lasten zijn incidenteel € 135.000 hoger dan begroot, omdat er meer ureninzet nodig was voor de gemeentelijke monumentenlijst en archeologisch onderzoek.

11. Lasten wonen meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 98.000 lager dan begroot, omdat er nog geen succesvolle manier is ontwikkeld om eigenaren van panden aan te schrijven over de mogelijkheid een laagrentende lening af te sluiten.
De lasten zijn incidenteel € 158.000 lager dan begroot, omdat in 2016 veel is afgelost op leningen onder meer als gevolg van verkoop van woningen waarvoor een lening is afgesloten.

12. **Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

Foto: Ronald Bosua

4.14 Programma Dienstverlening

Programma Dienstverlening

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Dienstverlening	12.467	12.379	88	7.915	8.276	361
Mutaties met de reserves	128		128	395	388	-7
	12.595	12.379	**216**	8.310	8.664	**354**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**570**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Resultaat De Essenhof meegevallen	Incidenteel	-185	436	128
2. Positief resultaat Dienstverlening Drechtsteden behaald	Incidenteel	197	-32	
3. Uitvoeringslasten publieksdiensten lager uitgevallen	Incidenteel	67	198	
4. Opbrengst Geo-diensten lager uitgevallen	Incidenteel		-221	
5. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	9	-20	-7
		88	**361**	**121**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Resultaat de Essenhof meegevallen
De lasten zijn incidenteel € 185.000 hoger dan begroot, vanwege hogere uitgaven voor het terrein- en groenonderhoud, en extra projectkosten voor de positionering van de Essenhof.

De baten zijn incidenteel € 436.000 hoger dan begroot, vanwege een hoger aantal uitvaarten en een toegenomen uitgifte en verlenging van graf- en onderhoudsrechten.

De storting in de reserve Essenhof is € 128.000 lager dan begroot omdat er sinds de Kadernota 2017 een plafond wordt gehanteerd op de reserve waardoor het exploitatievoordeel van de Essenhof, waaronder het toegestaan tekort, volledig in het jaarrekeningresultaat valt.

2. Positief resultaat Dienstverlening Drechtsteden behaald
De lasten zijn incidenteel € 197.000 lager dan begroot, omdat enkele vacatures die bij de vorming van Dienstverlening Drechtsteden zijn ontstaan pas later in het jaar zijn ingevuld en omdat op meerdere budgetten kleine voordelen zijn behaald.

De baten zijn incidenteel € 32.000 lager dan begroot, omdat minder werkzaamheden bij de regiogemeenten in rekening gebracht konden worden. Per saldo is het aandeel van gemeente Dordrecht in het positieve resultaat van Dienstverlening Drechtsteden € 165.000.

Bij de vorming van Dienstverlening Drechtsteden is met de deelnemende gemeenten afgesproken dat exploitatievoordelen tot een maximum van 5% van de uitvoeringslasten worden gereserveerd. Daarom wordt voorgesteld € 165.000 te storten in de nog te vormen egalisatiereserve Dienstverlening Drechtsteden.

3. Uitvoeringslasten publieksdiensten lager uitgevallen
De lasten zijn incidenteel € 67.000 lager omdat extra personeelsbudget niet is besteed.

De baten zijn € 198.000 hoger omdat het aantal verkochte rijbewijzen is toegenomen. Vanaf 2017 is in de begroting al rekening gehouden met een toename van het aantal af te geven rijbewijzen.

4. Opbrengst Geo-diensten lager uitgevallen
De baten zijn € 221.000 lager omdat geografische informatie steeds meer openbaar beschikbaar is. De gemeente ontvangt hierdoor minder inkomsten van externe afnemers (netbeheerders, waterschappen). Ook is een lagere bijdrage van het samenwerkingsverband GBKN ontvangen en zijn er minder bouwwerkzaamheden in de stad. In de Begroting 2017 is met deze structureel lagere inkomsten al rekening gehouden.

5. **Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.15 Programma Bestuur en Samenwerking

Programma Bestuur en Samenwerking

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Bestuur en Samenwerking	18.552	18.144	408	28	170	142
Mutaties met de reserves	572	855	-283	475	431	-44
	19.124	18.999	**125**	503	601	**98**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**223**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1 Extra bijdrage in wethouderspensioenen gestort	Incidenteel	-240		
2. Organisatieontwikkeling en Agenda voor de stad vertraagd	Incidenteel	178		
3. Kosten bovenformtief en voormalig personeel lager uitgevallen	Inc./Struc.	396		-283
4. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	74	142	-44
		408	**142**	**-327**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Extra bijdrage in wethouderspensioenen gestort
De lasten zijn incidenteel € 240.000 hoger dan begroot, omdat door een steeds verder dalende rekenrente een extra storting voor wethouderpensioenen noodzakelijk was.

2. Organisatieontwikkeling en Agenda voor de stad vertraagd
De lasten zijn incidenteel € 178.000 lager dan begroot, omdat:
- de afrondende fasen van het project Nieuw Dordts Peil door een langere voorbereidingstijd doorschuiven naar 2017.
- de uitvoering van twee onderdelen van de organisatieontwikkeling, "Connecting Dordt" en informatievoorziening, door vertraging is doorgeschoven naar 2017.

Een bedrag van € 71.000 en € 67.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058).

3. Kosten bovenformatief en voormalig personeel lager uitgevallen
De lasten zijn incidenteel deels structureel € 396.000 lager dan begroot, omdat:
- bovenformatief personeel (flexpool) sneller is uitgestroomd en inkomsten uit detacheringen zijn ontvangen (€ 283.000).
- de lasten voor voormalig personeel lager uitvielen door verminderde UWV-aanspraken (€ 113.000).

In verband met bovenstaand voordeel op bovenformatief personeel is € 283.000 meer in de reserve Flexpool gestort.

4. **Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.16 Programma Algemene Dekkingsmiddelen

Programma Algemene Dekkingsmiddelen

Verschil ten opzichte van de actuele begroting

Bedragen x €1.000

	Lasten			Baten		
	Begroot	Werkelijk	Verschil	Begroot	Werkelijk	Verschil
Programma Algemene Dekkingsmiddelen	11.636	6.593	5.043	313.854	314.392	538
Mutaties met de reserves	23.854	21.846	2.008	17.334	16.718	-616
	35.490	28.439	**7.051**	331.188	331.110	**-78**

Totale verschil t.o.v. actuele begroting	**6.973**

Oorzaken van de verschillen	Incidenteel/ Structureel	Verschil Lasten	Verschil Baten	Verschil Reserves
1. Opbrengsten Algemene Uitkering meegevallen	Incidenteel		418	
2. Omvang dubieuze debiteuren afgenomen	Incidenteel	398		
3. Resultaat jaarrekening conform begroting	Incidenteel	2.662		
4. Opbrengst OZB meegevallen	Incidenteel		472	
5. Post onvoorzien deels niet nodig geweest	Incidenteel	597		
6. Stelpost Agenda voor de stad doorgeschoven	Incidenteel	631		
7. Overheadkosten lager en voor een groter deel gedekt	Incidenteel	2.057	-523	
8. Reserve vakantiegeld naar kortlopende schuld omgezet	Incidenteel	-1400		1400
9. Verschillen kleiner dan €100.000	Incidenteel	98	171	-8
		5.043	**538**	**1.392**

-/- betreft een nadeel

Toelichting bij de oorzaken

1. Opbrengsten Algemene uitkering meegevallen
De baten zijn incidenteel € 418.000 hoger dan begroot, omdat in de decembercirculaire 2016 extra middelen zijn ontvangen:
- voor het plaatsen van vergunninghouders vanwege de verhoogde instroom van asielzoekers.
- voor het implementeren van de richtlijn Energy Efficiency Directive (EED) om toezicht te houden op de vierjaarlijkse uitvoering van energie-audits door grote ondernemingen.
- vanwege aanpassing van maatstaven (zoals bijvoorbeeld het aantal huishoudens met een laag inkomen en bijstandsontvangers) en afrekeningen over de voorgaande jaren.

Een bedrag van € 367.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058).

2. Omvang dubieuze debiteuren afgenomen
De lasten zijn incidenteel € 398.000 lager dan begroot, omdat minder oude en dubieuze vorderingen openstaan en daardoor minder in de daarvoor bestemde voorziening is gestort.

3. Resultaat jaarrekening conform begroting
De lasten zijn incidenteel € 2.662.000 lager dan begroot, omdat dit het begrote resultaat is van de Bestuursrapportage 2016.

4. Opbrengst OZB meegevallen
De baten zijn incidenteel € 472.000 hoger dan begroot, vooral omdat de waarde van bedrijfspanden vanaf het heffingsjaar 2015 hoger blijkt te zijn dan verwacht. Daarnaast is het aantal woningen en de waardestijging iets groter dan verwacht.

5. Post onvoorzien deels niet nodig geweest
De lasten zijn incidenteel € 597.000 lager dan begroot, omdat de post onvoorzien van € 1.000.000 slechts voor € 403.000 is ingezet.

6. Stelpost Agenda voor de stad doorgeschoven
De lasten zijn incidenteel € 631.000 lager dan begroot, omdat bij het bezuinigingsvoorstel "Agenda voor de stad" is besloten dit bedrag beschikbaar te houden voor overgangs- en frictiekosten bij het stopzetten en

verminderen van kleine subsidies.

Een bedrag van € 631.000 is conform uw besluit van 28 maart 2017 overgeheveld naar 2017 (zie RIS-dossier 1887058).

7. Overheadkosten lager en voor een groter deel gedekt
De lasten zijn incidenteel € 2.057.000 lager dan begroot, omdat:
- de bijdrage GRD op diverse onderdelen lager is uitgevallen (€ 440.000).
- terughoudend is ingezet op huisvestings- en facilitaire kosten stadskantoor en stadhuis (€ 226.000).
- op andere overheadposten kleine voordelen zijn opgetreden (€ 87.000).
- een verschuiving tussen lasten en baten in de begroting van intergemeentelijke projectmanagement (iPM) is opgetreden (€ 404.000, zie hieronder).
- meer overheadkosten zijn toegerekend aan de verschillende begrotingsprogramma's (€ 900.000). Deze lasten houden hoofdzakelijk verband met de inzet van personeel op projecten en zijn daar gedekt uit (aanvullende) projectbudgetten en/of opgenomen onder de kleine verschillen onder de € 100.000.

De baten zijn incidenteel € 523.000 lager dan begroot, omdat:
- een verschuiving tussen lasten en baten in de begroting van intergemeentelijke projectmanagement (iPM) is opgetreden (€ 404.000, zie hierboven).
- minder personeel is ingezet voor derden en hiervoor minder in rekening is gebracht (€ 119.000). Het betreft met name regionale inzet op het gebied van stadsontwikkeling.

8. Reserve vakantiegeld naar kortlopende schuld omgezet
De lasten zijn incidenteel € 1.400.000 hoger dan begroot, omdat de gereserveerde vakantiegeldverplichting conform BBV is overgezet van Eigen Vermogen (reserve) naar Vreemd Vermogen (kortlopende schulden). Het bedrag is aanvankelijk gestort in de reserve Vakantiegeld, maar is om bovenstaande reden hier weer uitgehaald.

9. **Verschillen kleiner dan € 100.000**
Oorzaken met een verschil kleiner dan € 100.000 worden niet nader toegelicht.

4.17 Projecten

4.17.1 Algemeen

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens ingegaan op:
- de in 2016 actieve projecten per programma.
- de begrotingssystematiek.
- relevante ontwikkelingen binnen de projectenportefeuille.

4.17.2 Overzicht Projecten

Een project is een eenmalige en eindige taak of activiteit met een concreet gedefinieerd eindresultaat, waarvan de uitvoering zich, in de meeste gevallen, over meerdere jaren uitstrekt. De reserveringen zijn bij voorgaande kadernota's, bij het vaststellen van de prognose grondbedrijf of bij MJP's genomen besluiten gedaan. Kredieten zijn formeel door de raad geautoriseerde en beschikbaar gestelde budgetten (vanuit de reserveringen) ten behoeve van de voorbereiding en/of uitvoering van een formeel voorgenomen project.
In de tabel 'overzicht actieve projecten' zijn zowel de grote projecten als de overige projecten opgenomen. De bedragen genoemd bij de grondexploitaties zijn feitelijk allemaal reserveringen die voornamelijk door toekomstige grondopbrengsten worden gedekt. Bij de overige projecten vormt het reserveringsbedrag het totaal aan verwachte uitgaven dat nodig is om het project te realiseren. De dekking hiervan vindt plaats door gemeentelijke middelen en bijdragen van derden zoals subsidies.

In de tabel zijn de reserveringen, kredieten en uitgaven per project weergegeven. Hiermee wordt zichtbaar welk gedeelte van het krediet is uitgegeven en welk gedeelte nog beschikbaar (en eventueel heroverweegbaar) is. Om de tabel niet onnodig complex te maken is er voor gekozen om de bedragen niet uit de splitsen in de verschillende dekkingsbronnen; in de projectbladen voor de grote projecten wordt op beknopte wijze inzichtelijk gemaakt of de uitgaven gedekt zijn door de gemeente of door middelen van derden.

Overzicht actieve projecten: per programma met meerjarige kredieten

Programma	Project omschrijving	Reservering	Krediet	Uitgaven
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	Herstructurering Dordt West	35.019.829	35.019.829	2.421.998
Totaal Leefbaarheid en Stedelijk Beheer		35.019.829	35.019.829	2.421.998
Jeugd en Onderwijs	Leerpark	41.118.568	41.118.568	40.423.436
Totaal Jeugd en Onderwijs		41.118.568	41.118.568	40.423.436
Economie, Sport en Cultuur	WDO Voorbereiding	10.770.000	10.770.000	5.617.478
	Hofkwartier - Openbare ruimte	1.364.975	1.206.975	55.330
	ESF 2014- 2020	100.000	100.000	101.650
Totaal Economie, Sport en Cultuur		13.884.975	13.726.975	7.577.180
Milieu en Duurzaamheid	Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB)	33.667.200	33.667.200	17.281.477
Totaal Milieu en Duurzaamheid		33.667.200	33.667.200	17.281.477
Verkeer en Vervoer	Rotonde Groene Zoom	642.000	642.000	545.115
	Merwedestraat - Oranjelaan	14.850.406	14.850.406	3.333.337
	Dordtse Mijl (voorbereiding)	668.500	668.500	99.993
Totaal Verkeer en Vervoer		16.160.906	16.160.906	3.978.445
Ruimtelijke Ordening en Wonen	Amnesty Internationalweg	50.398	50.398	1.804
	Businesspark Amstelwijck Grondexploitatie *	21.177.589	18.403.706	18.075.237
	Complex Papeterspad	1.527.911	1.527.911	118.620
	Dordtse Kil IV (WDO)	77.427.000	39.371.584	26.189.027
	Gezondheidspark Overkampweg	4.205.339	3.795.329	3.734.737
	Grote Hondring 20	409.708	409.708	306.949
	Iepenlaan	411.139	411.139	182.106
	Leerpark	44.876.034	38.800.402	35.280.904
	Noordendijk	1.850.882	1.573.611	1.070.732
	Oudendijk (kassencomplex)	3.767.018	2.999.970	1.999.093
	Patersweg 1	264.019	255.622	220.524
	Project Dresselhuysstraat	39.393	39.393	33.532
	BVP Baanhoekweg 20	134.958	134.958	2.934
	Spuiboulevard 4-88	114.215	114.215	45.377
	Stadswerven	105.420.783	72.122.604	58.636.642
	Troelstraweg 125	225.860	225.860	192.590
	BVP Mijlweg - vd Wees	576.382	414.897	312.369
	Uitgifte Drechtwerklocatie	2.785.512	2.785.512	1.624.578
	Nijverheidstraat 95 - Mijlweg (ROGAM)	2.299.186	1.998.241	1.431.911
	Vogelplein/Sperwerstraat	956.634	956.634	689.844
	WDO, Zuidwesthoek	6.141.853	5.916.132	5.582.746
	Wiardi Beckman plantsoen	573.562	573.562	519.186
	Zeehavengebied, resterende wzh	Zie geheime bijlage RIS 1609060		
Totaal Ruimtelijke Ordening en Wonen		275.235.375	192.881.388	156.251.442
totaal Generaal		415.086.853	332.574.866	227.933.978

4.17.3 Begrotingsmethodiek projecten

Tot en met 2013 werd het overgrote deel van de meerjarig verstrekte projectkredieten begroot in de lopende jaarschijf. Aan het eind van het jaar werden de restantkredieten en bijbehorende dekkingsmiddelen overgeheveld naar het volgende boekjaar. Deze methodiek werd tot en met 2013 toegepast voor zowel exploitatieprojecten als voor investeringsprojecten.

Door toenemende aandacht voor meerjarig begroten is de hoogte van over te hevelen restantkredieten afgenomen ten opzichte van voorgaande jaren. Door te gaan werken met jaarschijven krijgt de meerjarenbegroting een realistischer en, ten opzichte van het huidige begrotingsjaar, minder fluctuerend beeld van de te verwachten projectuitgaven. Daarnaast zullen de programma's jaarlijks een steeds minder groot exploitatiesaldo op inkomsten en uitgaven vertonen ten opzichte van de begroting.

De projectenportefeuille van de gemeente neemt langzaam af. Veel projecten zijn in uitvoering en het aantal nieuwe projecten is niet zo groot meer als een aantal jaar geleden. De restantkredieten voor exploitatie-projecten die nu worden overgeheveld vanuit het jaar 2016, zullen naar verwachting ook grotendeels in 2017 worden uitgegeven. Bij grondexploitaties geldt dat jaarlijks de nieuwe prognose wordt vastgesteld waarmee ook de begroting voor het lopende boekjaar (in dit geval 2016) wijzigt. Omdat de verschillen op de begrote uitgaven en inkomsten al worden verklaard in de jaarrekening in de financiële analyses (4.5 t/m 4.16), is er voor gekozen om geen overzicht van restantkredieten meer in deze paragraaf op te nemen.

4.17.4 Relevante ontwikkelingen

De grote projecten

Nadat vorig jaar het project Hofkwartier is afgesloten, is thans nog sprake van zeven grote projecten waarvoor projectbladen als bijlage bij de jaarrekening worden gevoegd: Gezondheidspark, Leerpark, Westelijke Dordtse Oever, Stadswerven, Dordt West, de Nieuwe Dordtse Biesbosch en Belthurepark. Omdat de raad op 23 november 2016 heeft besloten het project Belthurepark per direct te beëindigen, is voor dit project voor de laatste maal een projectblad in dit boekwerk opgenomen. Voor een uitgebreide toelichting op de voortgang van deze grote projecten wordt verwezen naar het bijlagenboek.

Naast de hiervoor genoemde zeven grote projecten kan het nieuwe project Spuikwartier (stationsgebied en omgeving Spuiboulevard) ook als een groot project bestempeld worden. Voor dit project is nog geen projectblad opgesteld, aangezien het project zich nog in een prille fase bevindt. In 2017 worden voorstellen aan college en raad voorgelegd om dit project te starten. De projectdefinitie is thans in de maak. Het gebied rond de Spuiboulevard en het stationsgebied vormen de kern van het projectgebied, maar de verbintenis met de binnenstad en de Dokweg/Laan der Verenigde Naties vormt een prominent onderdeel van het project, niet in de laatste plaats vanwege het feit dat (openbaar) vervoer een centrale plaats inneemt.

In 2017 worden ook de eerste stappen gezet om de problematiek rond de N3 aan te pakken. Rijkswaterstaat is de initiatiefnemer en belangrijkste uitvoerder van dit project. De gemeenten Dordrecht en Papendrecht en de Drechtsteden worden door Rijkswaterstaat intensief betrokken bij de planvorming en communicatie. De afstemming van dit belangrijke infrastructurele project met andere projecten (met name de aanpak van het knooppunt N3/A16) vraagt om een stevige gemeentelijke/regionale organisatie.

De aanpak van het knooppunt N3/A16 door de aanleg van de zogenaamde combivariant (ontsluiting Dordtse Kil IV op de A16) vormt een belangrijke voorwaarde voor het slagen van het project Westelijke Dordtse Oever. Begin 2017 is de procedure gestart om de bestemmingsplannen voor de infrastructuur en Dordtse Kil IV vast te stellen. Daarmee is een belangrijke stap gezet naar de ontwikkeling van het nieuwe bedrijfsterrein Dordtse Kil IV. Op Dordtse Kil III is in 2016 een groot kavel verkocht. De bebouwing van dat kavel is nagenoeg gereed. Er resteert nog één groot kavel waarvoor ook concrete belangstelling bestaat. Dit is het laatste grote perceel op Dordtse Kil III. Verder resten nog slechts enkele kleine en middelgrote kavels.

Het voormalige Drechtwerkterrein aan de Kamerlingh Onnesweg/Rijksstraatweg heeft inmiddels een gedaantewisseling ondergaan. De sloop van een groot deel van de oudbouw heeft al plaatsgevonden en in 2017 wordt gestart met de sloop van de rest van de oudbouw. De verkoop van de eerste fase aan B&S heeft inmiddels plaatsgevonden. Verwacht wordt dat de bouwwerkzaamheden nog voor de zomer zijn gestart. In de zeehaven is met succes een aanvang gemaakt met de procedure om een tweetal 'BIZ-zones' te vormen (Louter Bloemen/Duivelseiland en Krabbepolder/Zeehaven Zuid). Dit positieve resultaat sterkt ons in de opvatting dat ook Op Dordtse Kil I en II en Amstelwijck West BIZ-zones gevormd moeten worden. Het Havenbedrijf Rotterdam is tot slot in gesprek met de huidige eigenaar van een groot deel van Duivelseiland (het Rijksvastgoedbedrijf) en potentiële gegadigden voor dat terrein.

De gesprekken met het Albert Schweitzerziekenhuis over de voortgang van het project Gezondheidspark zijn in 2016 weer opgepakt, nadat bij het ziekenhuis sprake was van een wisseling op bestuursniveau. Partijen hebben afgesproken om – op basis van de samenwerkingsovereenkomst – een onafhankelijke deskundige een advies te laten opstellen over de uitleg van de samenwerkingsovereenkomst, met name de financiële verplichtingen over en weer. Dit advies wordt in 2017 verwacht. De bouw van de woontorens aan de Overkampweg heeft ook in 2016 niet plaatsgevonden, maar de druk op de betreffende ontwikkelaar is inmiddels wel opgevoerd.

Met het ziekenhuis wordt ook gesproken over de zogenaamde Refaja-locatie. Deze locatie maakt onderdeel uit van het gebied rond Amstelwijck dat momenteel onderwerp van onderzoek is. Het betreffende gebied vraagt om een hernieuwde gebiedsvisie, mede vanwege de gestagneerde afzet van de kantoorlocaties en de onzekere toekomst van Sportpark Amstelwijck. Deze hernieuwde gebiedsvisie wordt in 2017 aan college en raad voorgelegd. In 2016 is nog een kavel aan het Van der Valk hotel verkocht, zodat uitbreiding van de buitenruimte van het hotel kan plaatsvinden.

Op het Leerpark is de ontwikkelaar voortvarend van start gegaan met de bouw van een nieuwe supermarkt met bovenwoningen. In 2016 zijn twee andere bedrijfskavels aan de ontwikkelaar verkocht. Invulling van die percelen heeft nog niet plaatsgevonden. Ook enkele woonkavels zijn aan de ontwikkelaar verkocht. De beoogde woningbouw is inmiddels in de voorverkoop gegaan en – naar het zich laat aanzien – wordt in 2017 gestart met de realisatie van de eerste woningen.

De voorbereiding van de realisatie van de Nieuwe Dordtse Biesbosch komt in een eindfase. De aanleg van het dagrecreatieterrein zal grotendeels in de eerste helft van 2017 plaatsvinden. Voor de Stichting Kros is een nieuwe locatie gevonden zodat verplaatsing plaats kan vinden. De uitvoering van de aanleg van de Noorderdiepzone en de Landbouwweg zijn inmiddels gestart.

Op Stadswerven vinden op dit moment volop bouwwerkzaamheden plaats. De waterwoningen zijn in aanbouw en de bouw van woningen in particulier opdrachtgeverschap vordert eveneens. Met de ontwikkelaar worden op dit moment gesprekken gevoerd over de volgende te ontwikkelen deelgebieden. Aan de andere zijde van het Wantij is de inrichting van het Energieplein afgerond. De selectie van partijen, die hebben ingeschreven op de transformatie van het Regiokantoor, heeft plaatsgevonden. De volgende fase is daarmee ingegaan (de formele gunning).

In Dordt West is een belangrijke stap gezet in de herontwikkeling van de wijk Krispijn door de aanbesteding van een eerste kavel aan de Patersweg. Maar liefst 30 partijen hebben op dit kavel ingeschreven. Uit die 30 inschrijvingen zijn inmiddels drie partijen geselecteerd die in aanmerking komen voor een gunning. Voor de wijk Wielwijk was 2016 een jaar van voorbereiding op de plannen die in 2017 tot uitvoering moeten komen. In 2017 zal Woonbron starten met de herontwikkeling van de Tromptuinen en kan door de gemeente overgegaan worden op de uitgifte van zelfbouwkavels in het Wielwijkpark.

Naast de grote projecten heeft nog een aantal ontwikkelingen plaatsgevonden. De hotelontwikkeling aan de Blekersdijk/het Vrieseplein is daarvan een voorbeeld. Met de ontwikkelaar zijn inmiddels concrete afspraken in een overeenkomst vastgelegd. De start van de bestemmingsplanprocedure en het openen van een grondexploitatie vinden begin 2017 plaats. Ook de herontwikkeling van het Oranjepark dient genoemd te worden. In 2016 is gestart met de voorbereidende werkzaamheden, in 2017 wordt hier een vervolg aan gegeven.

Enkele locaties voor particulier opdrachtgeverschap zijn of worden op korte termijn toegevoegd aan de voorraad: de Iepenlaan, de Oudendijk, de Grote Hondring en het Papeterspad. De voorbereidende werkzaamheden zijn in volle gang en de kavels zijn in de voorverkoop gegaan.

4.18 Wet Normering Topinkomens

De Wet Normering Topinkomens (WNT) verplicht gemeenten om de bezoldiging van topfunctionarissen openbaar te maken en de bezoldiging van overige functionarissen wanneer deze de WNT-norm overstijgt. Deze WNT-norm bedroeg in 2016 100% van een ministersalaris, oftewel € 179.000 inclusief onkostenvergoedingen en overige beloningen.

Bezoldiging (gewezen) topfunctionarissen
Voor de gemeente Dordrecht worden de gemeentesecretaris en de griffier aangemerkt als topfunctionaris. Het totaal aan bezoldiging voor de topfunctionarissen van Dordrecht komt niet uit boven de WNT-norm.

Verantwoording 2016

Bedragen x € 1

Persoon	Functie	Werkzaam	Basis beloning	Onkosten	Sociale lasten	Pensioen	Totaal
Dhr. M.M. van der Kraan	Gemeente-secretaris	Heel 2016	135.181	2.739	7.625	15.108	160.653
Mevr. A.E.T Wepster	Griffier	Heel 2016	87.580	725	8.025	11.983	108.313

Verantwoording 2015

Bedragen x € 1

Persoon	Functie	Werkzaam	Basis beloning	Onkosten	Sociale lasten	Pensioen	Totaal
Dhr. M.M. van der Kraan	Gemeente-secretaris	Heel 2015	131.724	2.086	8.239	15.706	157.757
Mevr. M. van Hall	Griffier	01-01 tot 15-08	65.506	978	4.954	8.614	80.051
Mevr. A.E.T Wepster	Griffier	26-10 tot 31-12	14.782	16	1.984	2.269	19.052

Overige functionarissen boven de WNT-norm
De bezoldiging van overige functionarissen dient openbaar gemaakt te worden, als deze boven de WNT-norm komt. Deze verplichting geldt voor eigen personeel op voorwaarde dat ze langer dan een halfjaar werkzaam zijn geweest. De WNT-norm dient 'naar rato' omgerekend te worden naar het aantal uur dat iemand werkzaam is geweest. In 2016 zijn geen bezoldigingen boven de WNT-norm uitgekeerd.
Voor ingehuurd personeel dat niet valt onder de definitie van topfunctionaris, is de verplichting tot openbaarmaking van overschrijdingen van de WNT-norm komen te vervallen op basis van de Reparatiewet WNT.

Ontslagvergoeding
De WNT schrijft een maximale ontslagvergoeding voor. Er zijn in 2016 geen ontslagvergoedingen verstrekt die het maximumbedrag overschrijden.

4.19 Bijlage verantwoordingsinformatie specifieke uitkeringen (SiSa-bijlage)

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

SiSa bijlage verantwoordingsinformatie 2016 op grond van artikel 3 van de Regeling informatieverstrekking sisa - d.d. 10 januari 2017

OCW	**D1**	**Regionale meld- en coördinatiecentra voortijdig schoolverlaten**	Besteding (jaar T) *Aard controle R* *Indicatornummer: D1 / 01*	Opgebouwde reserve ultimo (jaar T-1) *Aard controle R* *Indicatornummer: D1 / 02*				
		Besluit regionale meld-	€ 965.998	€ 4.548				
OCW	**D1A**	Regionale maatregelen voortijdig schoolverlaten 2016 - 2021 Besluit regionale meld- en coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten Contact gemeenten	Besteding (jaar T) *Aard controle R* *Indicatornummer: D1A / 01*	Besteding aan contactschool (jaar T) *Aard controle R* *Indicatornummer: D1A / 02*	Opgebouwde reserve ultimo (jaar T-1) *Aard controle R* *Indicatornummer: D1A / 03*			
			€ 0	€ 0	€ 0			
OCW	**D9**	**Onderwijsachterstanden beleid 2011-2017 (OAB)** **Besluit specifieke uitkeringen gemeentelijke onderwijsachterstanden beleid 2011-2017** **Gemeenten**	Besteding (jaar T) aan voorzieningen voor voorschoolse educatie die voldoen aan de wettelijke kwaliteitseisen (conform artikel 166, eerste lid WPO) *Aard controle R* *Indicatornummer: D9 / 01*	Besteding (jaar T) aan overige activiteiten (naast VVE) voor leerlingen met een grote achterstand in de Nederlandse taal (conform artikel 165 WPO) *Aard controle R* *Indicatornummer: D9 / 02*	Besteding (jaar T) aan afspraken over voor- en vroegschoolse educatie met bevoegde gezagsorganen van scholen, houders van kindcentra en peuterspeelzalen (conform artikel 167 WPO) *Aard controle R* *Indicatornummer: D9 / 03*	Opgebouwde reserve ultimo (jaar T-1) Deze indicator is bedoeld voor de tussentijdse afstemming van de juistheid en volledigheid van de verantwoordingsinformatie *Aard controle R* *Indicatornummer: D9 / 04*		
			€ 4.865.030	€ 1.160.128	€ 149.818	€ 323.568		
			Hieronder per regel één gemeente(code) selecteren en in de kolommen ernaast de verantwoordingsinformatie voor die gemeente invullen *Aard controle n.v.t* *Indicatornummer: D9 / 05*	Aan andere gemeenten (in jaar T) overgeboekte middelen (lasten) uit de specifieke uitkering onderwijsachterstandenbeleid **Bedrag** *Aard controle R* *Indicatornummer: D9 / 06*	Hieronder per regel één gemeente(code) selecteren en in de kolommen ernaast de verantwoordingsinformatie voor die gemeente invullen *Aard controle n.v.t* *Indicatornummer: D9 / 07*	Van andere gemeenten in (jaar T) overgeboekte middelen (baten) uit de specifieke uitkering onderwijsachterstandenbeleid **Bedrag** *Aard controle R* *Indicatornummer: D9 / 08*		
		1						
		2						
OCW	**D10**	**(Volwassenen) Onderwijs 2015-2017** **Participatiewet** **Contactgemeenten**	Verstrekte uitkering (jaar T) *Aard controle R* *Indicatornummer: D10 / 01*	Besteding (jaar T) van educatie bij roc's *Aard controle R* *Indicatornummer: D10 / 02*	Besteding (jaar T) van educatie bij andere aanbieders dan roc's *Aard controle R* *Indicatornummer: D10 / 03*	Besteding (jaar T) van educatie totaal (automatisch) *Aard controle nvt* *Indicatornummer: D10 / 04*	Ten minste 50% besteed aan roc's ja/nee (automatisch) *Aard controle nvt* *Indicatornummer: D10 / 05*	
			€ 797.791	€ 396.372	€ 223.562	**€ 619.934**	**nee**	
			Reservering besteding van educatie in jaar T voor volgend kalenderjaar (jaar T+1) *Aard controle R* *Indicatornummer: D10 / 06*	Onttrekking besteding van educatie in jaar T van volgend kalenderjaar (jaar T+1) *Aard controle R* *Indicatornummer: D10 / 07*				
			€ 186.636	€ 0				
I&M	**E25**	**Beleidsregeling subsidies Budget Investeringen Ruimtelijke Kwaliteit (BIRK)** **Beleidsregeling subsidies budget investeringen ruimtelijke kwaliteit (BIRK)** **Provincies en gemeenten**	Besteding (jaar T) exclusief bestedingen uit baten exploitatie *Aard controle R* *Indicatornummer: E25 / 01*	Eindverantwoording Ja/Nee *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E25 / 02*	Cumulatieve bestedingen tot en met (jaar T) exclusief bestedingen uit baten exploitatie Deze indicator is bedoeld voor de tussentijdse afstemming van de juistheid en volledigheid van de verantwoordingsinformatie. *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E25 / 03*	Berekende bate boven drempelwaarde ten behoeve van benefit sharing Alleen in te vullen na afloop project *Aard controle R* *Indicatornummer: E25 / 04*	Aantal gerealiseerde kwaliteitsdragers afspraak Alleen in te vullen na afloop project *Aard controle R* *Indicatornummer: E25 / 05*	Aantal gerealiseerde kwaliteitsdragers realisatie Alleen in te vullen na afloop project *Aard controle R* *Indicatornummer: E25 / 06*
			€ 0	Nee	€ 37.814.000			
I&M	**E27B**	**Brede doeluitkering verkeer en vervoer SiSa tussen medeoverheden** **Provinciale beschikking en/of verordening** **Gemeenten en Gemeenschappelijke Regelingen**	Hieronder per regel één beschikkingsnummer en in de kolommen ernaast de verantwoordingsinformatie *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E27B / 01*	Besteding (jaar T) ten laste van provinciale middelen *Aard controle R* *Indicatornummer: E27B / 02*	Overige bestedingen (jaar T) *Aard controle R* *Indicatornummer: E27B / 03*	**Correctie ten opzichte van tot jaar T verantwoorde bestedingen ten laste van provinciale middelen** **Indien de correctie een vermeerdering van bestedingen betreft, mag het alleen gaan over nog niet eerder verantwoorde bestedingen** *Aard controle R* *Indicatornummer: E27B / 04*	**Correctie ten opzichte van tot jaar T verantwoorde overige bestedingen** **Indien de correctie een vermeerdering van bestedingen betreft, mag het alleen gaan over nog niet eerder verantwoorde bestedingen** *Aard controle R* *Indicatornummer: E27B / 05*	
		1	PZH-2013-412560633	€ 0	€ 0			
		2	PZH-2013-438187235	€ 0	€ 0			
		3	PZH-2014-490932007	€ 129.145	€ 18.076			
		4	PZH-2014-496332647	€ 51.417	€ 51.417			
		5	PZH-2015-527154779	€ 130.000	€ 132.109			
		6	PZH-2015-531412139	€ 79.570	€ 79.570			
		7	PZH-2015-535192224	€ 19.257	€ 95.833			
		8	PZH-2016-553776693	€ 23.676	€ 23.676			
		9						
		10						
			Kopie beschikkingsnummer *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E27B / 06*	Cumulatieve besteding ten laste van provinciale middelen tot en met (jaar T) Deze indicator is bedoeld voor de tussentijdse afstemming van de juistheid en volledigheid van de verantwoordingsinformatie *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E27B / 07*	Cumulatieve overige bestedingen tot en met (jaar T) Deze indicator is bedoeld voor de tussentijdse afstemming van de juistheid en volledigheid van de verantwoordingsinformatie *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E27B / 08*	Toelichting *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E27B / 09*	Eindverantwoording Ja/Nee Als u kiest voor 'ja', betekent dit dat het project is afgerond en u voor de komende jaren geen bestedingen meer wilt verantwoorden *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: E27B / 10*	
		1	PZH-2013-412560633	€ 0	€ 0	N3/A16	Nee	
		2	PZH-2013-438187235	€ 0	€ 0	Brug Stadswerven	Nee	
		3	PZH-2014-490932007	€ 148.860	€ 64.799	Waterbus Merwedekade	Ja	
		4	PZH-2014-496332647	€ 51.417	€ 51.417	Oranjelaan Merwedestraat N3	Nee	
		5	PZH-2015-527154779	€ 130.000	€ 132.109	Hugo de Groot	Ja	
		6	PZH-2015-531412139	€ 79.570	€ 79.570	Oranjelaan Merwedestraat	Nee	
		7	PZH-2015-535192224	€ 97.500	€ 205.901	19e-eeuwse Schil fase 1	Ja	
		8	PZH-2016-553776693	€ 23.676	€ 23.676	19e-eeuwse Schil fase 2	Nee	
		9						
		10						

SiSa bijlage verantwoordingsinformatie 2016 op grond van artikel 3 van de Regeling informatieverstrekking sisa - d.d. 10 januari 2017

SZW	G2	**Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet_gemeentedeel 2016** **Alle gemeenten verantwoorden hier het gemeentedeel over (jaar T), ongeacht of de gemeente in (jaar T) geen, enkele of alle taken heeft uitbesteed aan een Openbaar lichaam opgericht op grond van de Wgr.**	Besteding (jaar T) algemene bijstand Gemeente I.1 Participatiewet (PW) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 01*	Baten (jaar T) algemene bijstand (exclusief Rijk) Gemeente I.1 Participatiewet (PW) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 02*	Besteding (jaar T) IOAW Gemeente I.2 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (IOAW) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 03*	Baten (jaar T) IOAW (exclusief Rijk) Gemeente I.2 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (IOAW) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 04*	Besteding (jaar T) IOAZ Gemeente I.3 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (IOAZ) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 05*	Baten (jaar T) IOAZ (exclusief Rijk) Gemeente I.3 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (IOAZ) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 06*
			€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0
			Besteding (jaar T) Bbz 2004 levensonderhoud beginnende zelfstandigen Gemeente I.4 Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (levensonderhoud beginnende zelfstandigen) (Bbz 2004) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 07*	Baten (jaar T) Bbz 2004 levensonderhoud beginnende zelfstandigen Gemeente I.4 Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (levensonderhoud beginnende zelfstandigen) (Bbz 2004) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 08*	Baten (jaar T) WWIK (exclusief Rijk) Gemeente I.6 Wet werk en inkomen kunstenaars (WWIK) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 09*	Besteding (jaar T) Loonkostensubsidie o.g.v. art. 10d Participatiewet Gemeente I.7 Participatiewet (PW) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 10*	Baten (jaar T) Loonkostensubsidie o.g.v. art. 10d Participatiewet (excl. Rijk) Gemeente I.7 Participatiewet (PW) *Aard controle R* *Indicatornummer: G2 / 11*	Volledig zelfstandige uitvoering Ja/Nee *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2 / 12*
			€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	Nee
SZW	G2A	**Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet_totaal 2015** **Gemeenten die uitvoering in (jaar T-1) geheel of gedeeltelijk hebben uitbesteed aan een Openbaar lichaam o.g.v. Wgr verantwoorden hier het totaal (jaar T-1).** **(Dus: deel Openbaar lichaam uit SiSa (jaar T-1) regeling G2B + deel gemeente uit (jaar T-1) regeling G2A)**	Hieronder per regel één gemeente(code) uit (jaar T-1) selecteren en in de kolommen ernaast de verantwoordingsinformatie voor die gemeente invullen *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 01*	Besteding (jaar T-1) algemene bijstand inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.1 Participatiewet (PW) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 02*	Baten (jaar T-1) algemene bijstand (exclusief Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.1 Participatiewet (PW) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 03*	Besteding (jaar T-1) IOAW inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.2 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (IOAW) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 04*	Baten (jaar T-1) IOAW (exclusief Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.2 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (IOAW) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 05*	Besteding (jaar T-1) IOAZ inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.3 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (IOAZ) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 06*
		1 060505 Gemeente Dordrecht	€ 54.765.550	€ 1.151.853	€ 1.746.355	€ 7.957	€ 158.969
		2					
		3					
			Hieronder verschijnt de gemeente(code) conform de keuzes gemaakt bij indicator G2A / 01 In de kolommen hiernaast de verantwoordingsinformatie voor die gemeente invullen *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 07*	Baten (jaar T-1) IOAZ (exclusief Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.3 Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (IOAZ) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 08*	Besteding (jaar T-1) Bbz 2004 levensonderhoud beginnende zelfstandigen inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.4 Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (levensonderhoud beginnende zelfstandigen) (Bbz 2004) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 09*	Baten (jaar T-1) Bbz 2004 levensonderhoud beginnende zelfstandigen inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.4 Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (levensonderhoud beginnende zelfstandigen) (Bbz 2004) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 10*	Baten (jaar T-1) WWIK (exclusief Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam I.6 Wet werk en inkomen kunstenaars (WWIK) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 11*	Besteding (jaar T-1) Loonkostensubsidie o.g.v. art. 10d Participatiewet inclusief geldstroom naar openbaar lichaam Participatiewet (PW) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 12*
		1 060505 Gemeente Dordrecht	€ 0	€ 153.665	€ 35.809	€ 0	€ 319.848
		2					
		3					
			Hieronder verschijnt de gemeente(code) conform de keuzes gemaakt bij indicator G2A / 01 In de kolommen hiernaast de verantwoordingsinformatie voor die gemeente invullen *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 13*	Baten (jaar T-1) Loonkostensubsidie o.g.v. art. 10d Participatiewet (excl. Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam Participatiewet (PW) *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G2A / 14*				
		1 060505 Gemeente Dordrecht	€ 0				
		2					
		3					
SZW	G3	**Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen)_gemeentedeel 2016** **Besluit**	Besteding (jaar T) levensonderhoud gevestigde zelfstandigen (exclusief Bob) *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 01*	Besteding (jaar T) kapitaalverstrekking (exclusief Bob) *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 02*	Baten (jaar T) levensonderhoud gevestigde zelfstandigen (exclusief Bob) (exclusief Rijk) *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 03*	Baten (jaar T) kapitaalverstrekking (exclusief Bob) (exclusief Rijk) *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 04*	Besteding (jaar T) aan onderzoek als bedoeld in artikel 56 Bbz 2004 (exclusief Bob) *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 05*	Besteding (jaar T) Bob *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 06*
			€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0
			Baten (jaar T) Bob (exclusief Rijk) *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 07*	Besteding (jaar T) aan uitvoeringskosten Bob als bedoeld in artikel 56 Bbz 2004 *Aard controle R* *Indicatornummer: G3 / 08*	Volledig zelfstandige uitvoering Ja/Nee *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G3 / 09*			
			€ 0	€ 0	Nee			
SZW	G3A	**Besluit bijstandsverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen)_totaal 2015** **Besluit**	Hieronder per regel één gemeente(code) uit (jaar T-1) selecteren en in de kolommen ernaast de verantwoordingsinformatie voor die gemeente invullen *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G3A / 01*	Besteding (jaar T-1) levensonderhoud gevestigde zelfstandigen (exclusief Bob) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 02*	Besteding (jaar T-1) kapitaalverstrekking (exclusief Bob) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 03*	Baten (jaar T-1) levensonderhoud gevestigde zelfstandigen (exclusief Bob) (exclusief Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 04*	Baten (jaar T-1) kapitaalverstrekking (exclusief Bob) (exclusief Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 05*	Besteding (jaar T-1) aan onderzoek als bedoeld in artikel 56 Bbz 2004 (exclusief Bob) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 06*
		1 060505 Gemeente Dordrecht	€ 76.990	€ 101.581	€ 39.494	€ 92.122	€ 38.085	
		2						
		3						
			Hieronder verschijnt de gemeente(code) conform de keuzes gemaakt bij G3A / 01 In de kolommen hiernaast de verantwoordingsinformatie voor die gemeente invullen *Aard controle n.v.t.* *Indicatornummer: G3A / 07*	Besteding (jaar T-1) Bob inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 08*	Baten (jaar T-1) Bob (exclusief Rijk) inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 09*	Besteding (jaar T-1) aan uitvoeringskosten Bob als bedoeld in artikel 56 Bbz 2004 inclusief geldstroom naar openbaar lichaam *Aard controle R* *Indicatornummer: G3A / 10*		
		1 060505 Gemeente Dordrecht	€ 0	€ 0	€ 0			
		2						
		3						

Afkortingenlijst

AB	Algemeen Bestuur
ACM	Autoriteit Consument & Markt
ad	ten bedrage van
AD	Associate Degree
Adm.	Admiraal
afh.	Afhankelijk
ANWB	Algemene Nederlandse Wielrijders-bond
APPA	Algemene Pensioenwet Politieke Ambtsdragers
APV	Algemene Plaatselijke Verordening
AR	Algemene Reserve
art.	artikel
ASZ	Albert Schweitzer ziekenhuis
AvA	Algemene Vergadering van Aandeelhouders
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
AWW	Amstelwijck-West
B&W	Burgermeester en Wethouders
BBV	Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten
Bbz	Bijstand voor zelfstandigen
BC	Businesscase
BD	Bureau Drechtsteden
BDU	Brede doeluitkering
BEGIN	BluE Green INfrastructure through social innovation
BIE	bouwgronden in exploitatie
BIRK	Budget Investeringen Ruimtelijke Kwaliteit
BIZ	Bedrijfsinvesteringszones
BLVS	Bureau Leerplicht en Voortijdig Schoolverlaten
BNG	Bank Nederlandse Gemeenten
BOA	buitengewoon opsporingsambtenaar
Bob	Bijstandverlening aan ondernemers in de binnenvaart
BOB	Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden
BOVO	Bovenwijkse Voorzieningen
BP	bestemmingsplan
BPD	Bouwfonds Property Development
BREEAM	Building Research Establisment Enviromental Assesement Methodology
BRTA	Beleidsrijk Regionaal Transitie Arrangement
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde
BV	Besloten Vennootschap
BvD	Beter voor Dordt
BVO	bruto-vloerenoppervlakte
BZK	ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
C.a.	cum annexis (wat erbij hoort)
ca.	circa
CAP	instrument om renterisico af te dekken
CAR	Calamiteiten Alternatieve Route
CBS	Centraal Bureau voor Statistiek
CCTV	closed circuit television
CDA	Christen-Democratisch Appèl
CIO	Chief Information Officer
CIRIA	Construction Industry Research Information Association
CMK	Cultuureducatie met Kwaliteit
COELO	Centrum voor Onderzoek v/d Economie v/d Lagere Overheden
Copulse	Collaborative Public Service Governance: a new approach
CPI	Consumentenprijsindex
c.q.	casu qua (in welk geval)
CROW	Kenniscentrum voor verkeer, vervoer en infrastructuur
CS	Centraal Station
CTO	Centrum voor Topsport en Onderwijs
CV	Commanditaire Vennootschap of centrale verwarming
D66	Politieke Partij Democraten 66
dB	decibel
DD	Dienstverlening Drechtsteden
Deal!	Drechtstedelijk economisch Acquisitie Loket
DEC	Delta Experience Center
Deltri	Tripartite samenwerking in de Zuidelijke Delta
DG&J	Dienst Gezondheid en Jeugd
DiEP	Erfgoedcentrum DiEP
DIX	Duurzame Inzetbaarheids Scan
DK	Dordtse Kil (I, II, III en IV)
DKCC	Drechtstedelijk Klantcontactcentrum
DKiB	Dordtse Kil in Business
DLTC	Dordrechtsche Lawn Tennis Club
d.m.v.	door middel van
DNA	De Nieuwe Ambtenaar
DO	definitief of detaillering ontwerp
DOOR!	Ontmoetingsplek vol kunst, muziek en experiment
DOR	Digitaal Opkopersregister
DOV	Dordrechtse Ondernemersvereniging
DSB	Drechtstedenbestuur
DVC	Da Vinci-college
DZ(H)F	Duurzaamheidsfabriek
ECB	Europese Centrale Bank
ECD	Energie Coöperatie Dordrecht
e.d.	en dergelijke
e.e.a	een en ander
EED	(richtlijn) Energy Efficiency Directive
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EGW	eengezinswoning
EIW	industriewater
EK	Europees Kampioenschap
EMU	(Europese) Economische Monetaire Unie
enz	enzovoort
e.o.	en omgeving
ESF	Europees Sociaal Fonds
etc.	et cetera
EU	Europese Unie
EUR	Erasmus Universiteit Rotterdam
e.v.	en verder
excl.	exclusief
expl.	exploitatie
EZ	ministerie van Economische Zaken
EZH	Elektriciteitscentrale Zuid-Holland

Fc	Football Club
Fido	Wet Financiering decentrale overheden
FLO	Functioneel Leeftijdsontslag
fte	fulltime equivalent
G32	Stedennetwerk van 38 (middel)grote steden in Nederland
GBD	Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden
GBKN	Grootschalige Basiskaart van Nederland
GCEA	Global Centre of Exellence on Climate Adaption
gem.	gemiddelde
GEM	Gemeenschappelijk Exploitatie Maatschappij
GGD	Gemeentelijke Gezondheidsdienst
GHOR	Geneeskundige Hulpverlening bij Ongevallen en Rampen
GO	Georganiseerd Overleg
GR('en)	Gemeenschappelijke Regeling(en)
GRD	Gemeenschappelijke Regeling Drechtsteden
GREX	Grondexploitatie
GRP	Gemeentelijk Rioleringsplan
GS	Gedeputeerde Staten
GWW	grond-, weg- en waterbouw of gemeentelijke waterbouwkundige werken
GZP	Gezondheidspark
H2020	Horizon2020 is hét Europese subsidie programma voor Onderzoek en Innovatie in Europa
ha.	Hectare
HALT	Lik-op-stuk afhandeling van bepaalde soorten criminaliteit door jeugdigen
HAVO	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
HbR	Havenbedrijf Rotterdam
HIC	High Impact Crimes
HP4All	Healthy Pregnancy for All
HVC	Afval- en energienutsbedrijf
IB&L	incidentele baten en lasten
IBD	Ingenieursbureau Drechtsteden
IBT	Interbestuurlijk Toezicht
i.c.	in casu
i.c.m.	in combinatie met
ICT	Informatie- en communicatietechnologie
IHE	Institute for Water Education
I&M	ministerie van Infrastructuur en Milieu
IMBOR	Informatiemodel Beheer Openbare Ruimte
incl.	inclusief
Interreg	communautair initiatief van de Europese Commissie
i.o.	in oprichting
IOAW	Wet inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte Werkloze werknemers
IOAZ	Wet inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte gewezen Zelfstandigen
iPM	intergemeentelijk Projectmanagement
IPO	Interprovinciaal Overleg
IVA	Immateriële Vaste Activa
ivm	in verband met
IVN	Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid
Iz	inzake
JGZ	jeugdgezondheidszorg
KCC	Klantcontactcentrum
Km(/h)	kilometer (per uur)
KN	kadernota
KOC	(coöperatie) Kennis en Opleidingscentrum Zuid-Holland Zuid
KPI	kritische prestatie-indicator
KRW	Kaderrichtlijn Water
KUBIS	een objectbeheersysteem
Kw	kwartaal
kwh	Kilowattuur
KZA	Klant-, Zaak- en Archiefsysteem
LC	Louisa- en Cannemanspolder
LED	licht-emitterende diode
LoRa	Long Range
LSP	Lex Silencio Positivo
LTS	Lagere Technische School
LVO	Landelijk Verbeterprogramma Overwegen
M(²)	(vierkante) meter
m³	kubieke meter
max.	maximaal
m.b.t.	met betrekking tot
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MEE	Meedoen, meehelpen, meepraten
MER	Milieu Effect Rapportage
MFA	Multifunctionele accommodatie
min.	minimaal
MIP	meerjaren investeringsprogramma
MIRT	Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
mln.	Miljoen
MM	Maria Montessori(laan)
m.n.	met name
MO	(sector) Maatschappelijke Ontwikkeling
M(J)OP	Meerjaren Onderhoudsplan
MT	Managementteam
MTO	Medewerkers Tevredenheidonderzoek
MVA	Materiele Vaste Activa
Mw	Megawatt
MWp	Watt piekvermogen
Nar(is)	Nederlands Adviesbureau voor Risicomanagement
n.a.v.	naar aanleiding van
NCW	Netto contante waarde
NDB	Nieuwe Dordtse Biesbosch
NDZ	Noorderdiepzone
Ned.	Nederland
NEN	Nederlandse Normen
NIEGG	Niet in exploitatie genomen gronden
nl of NL	Nederland
NMC	Natuur en Milieu Centrum
n.n.b	nog niet bekend

NOC*NSF	Nederlands Olympisch Comité * Nederlandse Sport Federatie
NPR	Nederlandse Praktijk Richtlijn
Nr.	Nummer
NRF	Nationaal Restauratie Fonds
NS	Nederlandse Spoorwegen
NSVV	Nederlandse Stichting Voor Verlichtingskunde
NV	Naamloze Vennootschap
n.v.t	niet van toepassing
O.a.	onder andere
OAB	Onderwijsachterstandenbeleid
OBR	Ontwikkelbedrijf Rotterdam
o.b.v.	op basis van
OCD	Onderzoekscentrum Drechtsteden
OCW	Ontwikkelcombinatie De Werven BV of ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OG	opgenomen gelden
o.g.v.	op grond van
OK	Ouder-Kind
OM	Openbaar Ministerie
OMC	Dordtse voetbalvereniging
OPOD	Openbaar Primair Onderwijs Dordrecht
OV	openbaar vervoer
OZB	onroerende-zaakbelastingen
OZHZ	GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid
P&C	Planning en Control
PALT	Prestatieafspraken voor de Lange Termijn
PATHS	Promoting Adaptation THrough climate Services
Perc.	percentage
PFOA	perfluoroctaanzuur
PM	Pro Memorie; wat je moet onthouden
P&O	Personeel en Organisatie
PO	Primair Onderwijs of particulier opdrachtgeverschap
POBD	(Vereniging) Promotie Ondernemers Binnenstad Dordrecht
POK	Peiling Ondernemersklimaat
pp.	parkeerplaatsen
PPS	Publiekprivate Samenwerking
PRO	Praktijk Onderwijs
PSU	Project Start Up
PvdA	Partij van de Arbeid
PvE	Programma van Eisen
PW	Participatiewet
PWA	Prins Willem Alexanderkade
PWV	particuliere woningverbetering
PZH	Provincie Zuid-Holland
RAV	Regionale Ambulance Voorziening
R'dam	Rotterdam
RDM	Rotterdamse Droogdok Maatschappij
RIB	raadsinformatiebrief
RIEC	Regionaal Informatie en Expertisecentra
RIF	Regionaal Investeringsfonds
RIS	Raadsinformatiesysteem
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
RMC	Regionale Meld- en Coördinatiefunctie vroegtijdig schoolverlaten

rMJP	regionaal meerjarenprogramma
RO	Ruimtelijke Ordening
ROC	Regionaal OpleidingsCentrum
ROK	Realisatieovereenkomst
ROM-D	Regionale Ontwikkelings-maatschappij Drechtsteden
RTV	radio en televisie
RWS	Rijkswaterstaat
RVO	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
RWS	Rijkswaterstaat
Sad	Subsidieverordening Aangepast sporten Drechtsteden
SCD	Servicecentrum Drechtsteden
SCORE	Sustainable and COmpetitive Resorts
SDD	Sociale Dienst Drechtsteden
SDE	Stimulering Duurzame Energieproductie
SGP	Strategisch Groen Project of Staatkundig Gereformeerde partij
SI	Strategische Investeringen
SIS	School in de Samenleving
SiSa	Single information Single audit
SOJ	Service Organisatie Jeugd
SOK	Samenwerkingsovereenkomst
SP	Socialistische Partij
SPON	Samenwerking: passend onderwijs voor leerlingen in regio Dordrecht
St.	Stichting of stuks
STAK	Stichting Administratiekantoor
SVN	Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeente
SZW	ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
T.a.v	ten aanzien van
T.b.v.	ten bate van of ten behoeve van
t.g.v.	ten gunste van
TIMA	Toegepaste Innovaties voor maritieme Automatisering
TL	theoretische leerweg
TOT	TalentOntwikkelingTechniek
t.o.v.	ten opzichte van
TU	Technische Universiteit
UA	Uitgesloten aansprakelijkheid
UG	uitgezette gelden
UNESCO-IHE	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Institute for Water Education
UNISDR	United Nations International Strategy for Disaster Reduction
Vd	van de
VGB	Vastgoedbedrijf
v/h	voorheen
VIV	Vereniging Importeurs Verbrandingsmotoren
VMBO(TL)	Voorbereidend Middelbaar Beroeps Onderwijs (theoretische leerweg)
VN	(Laan der) Verenigde Naties
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VO	Voorlopig Ontwerp of Voortgezet Onderwijs
VOB	Vereniging van Openbare Bibliotheken (thans Bibliotheek A tot Z)
VPB	vennootschapsbelasting

VPT	Veilige Publieke Taak
VRI	Verkeersregelinstallatie
VRR	Veiligheidsregio Rotterdam
VRZHZ	Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid
VSO	Voortgezet Speciaal Onderwijs
VSP	Verenigde Senioren Partij
VSV	Vroegtijdig Schoolverlaten
VTH	Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving
VJ	ministerie van Veiligheid en Justitie
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
VVE	Voor- & Vroegschoolse Educatie of Vereniging van Eigenaren
VVGB	Verklaring van geen bedenkingen
VVV	Vereniging voor Vreemdelingenverkeer
Vwo	Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
VWS	ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
VZ	Voorziening
Wabo	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
WD	Werkgevers Drechtsteden
WDO	Westelijke Dordtse Oever
WEB	Wet educatie en beroepsonderwijs
WfZ	Waarborgfonds voor de Zorg
Wgr	Wet gemeenschappelijke regelingen
WHD	Waterschap Hollandse Delta
WKO	Warmte Koude-opslag
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
WNT	Wet Normering Topinkomens
w.o.	waaronder
WO	Wetenschappelijk Onderwijs
WOZ	Wet Waardering Onroerende Zaken
WPO	Wet op het primair Onderwijs
WRGT	Wet Revitalisering Generiek Toezicht
Wro	Wet ruimtelijke ordening
WSW	Waarborgfonds Sociale Woningbouw of Wet sociale werkvoorziening
WW	Werkloosheidswet
Wwb	Wet werk en bijstand
WWIK	Wet werk en inkomen kunstenaars
WWS	woningwaarderingsstelsel
ZH	Zuid-Holland
ZHZ	Zuid-Holland Zuid
ZSM	Zichtbaar Samen Maritiem